

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HALEP ŞEHRİNİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ (XX. YÜZYIL)

Yaser ASSIL

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HALEP ŞEHRİNİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ (XX. YÜZYIL)

Yaser ASSIL

Danışman: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ali HATALMIŞ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Musta HAYTA

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Veli ABA

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYDIN

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2023

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Ali HATALMIŞ

Üye: Doç. Dr. Musta HAYTA

Üye: Doç. Dr. Veli ABA

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYDIN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

....../....../2023

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2023

Yaser ASSIL

ÖZET

HALEP ŞEHRİNİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ (XX. YÜZYIL)

Yaser ASSIL

Doktora Tezi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

Ocak 2022, 224 sayfa

XX. Yüzyılın Başında Halep'te yaklaşık 42 hadis âlimi bulunmaktaydı. meşhurları Abdülfettâh Ebû Gudde, Abdullah Siracuddin ve Nurettin İtr'dır. Muhammed Kâmil el-Hibrâvî ve Muhammed Râgıb Tabbâh bu dönemde Halep'te hadis ilminin temellerini atandığı iki isim olarak gösterilebilir. Hadis ilmi çalışmaları, asıl gelişimini bütün Halepli muhaddisler, ya bu iki Isinin öğrencisi veya öğrencilerinin öğrencisi konumundadır. Abdülfettâh Ebû Gudde ve Abdullah Sirâcuddîn gününüzde yetişen birçok Halepli ve diğer İslam beldesindeki muhaddisleri yetiştirmiş, icazet vermiş; fikirleriyle, düşünceleriyle, çözümlemeleriyle ve hadiste temsil ettikleri ekolleriyle etkilemişlerdir. Özellikle aynı ekol çerçevesinde yetişip bu ekole mensup olan Nurettîn İtr ve Muhammed Avvâme hadis tenkidi, analizi ve tahkiki konusunda bütün dünyada yapılan XX. Yüzyıl hadis çalışmalarında ağırlığını hissettirmiştir. Bu dönemde, hadis alanında yaklaşık 212 eser telif edilmiştir.

Bu dönemde Halepli muhaddisler ile farklı bölgelerdeki muhaddisler arasında yapılan ilmi alışverişler gözlenmektedir. Özellikle Türkiye ile yapılan ilmi alışveriş ön plana çıkmaktadır.

Halep, özellikle Türk hanedanları tarafından yönetilen Memlûkler ve Osmanlılar döneminde büyük muhaddislerin yetişip ciddi hadis eserlerinin kaleme alındığı bir ilim merkezi halini almıştır.

XX. Yüzyılda yetişen Halepli muhaddisler, ulûmu'l-hadise dair yazdıkları eserlerde yenilikçi/tecdid yaklaşımlarıyla, bu konudaki maharetleriyle ve hadis ilmindeki tahassuslarıyla ön plana çıkmışlardır.

Anahtar kelimeler: Ebû Gudde, İtr, Hadis, Halep, Siracuddin, Tabbâh, XX. yüzyıl.

ABSTRACT**THE STATUS OF HADITH SCIENCES IN ALEPPO IN THE (XX. CENTURY)****Yaser ASSIL****Ph.D. Thesis, Department of Basic Islamic Sciences****Supervisor: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ****January 2022, 224 pages**

This research in the twentieth century, I was able to count 42 scholars of hadith in Aleppo, 35 of whom died, the most famous of whom are Abd al-Fattah Abu Ghuddah, Abdullah Siraj al-Din, Nur al-Din Ater, and 7 scholars who are still alive. Muhammad Kamel Al-Habrawi and Muhammad Ragheb Al-Tabbakh the first to establish the science of hadith and its renaissance in the middle of the twentieth century approximately, then it reached thousands the Hadiths were the stage of development and growth for their students, Abd al-Fattah Abu Ghuddah, and Abd Allah Siraj al-Din, who are considered the two main ideas and schools in the city of Aleppo from which most of the scholars of hadith drew their licenses, sciences and ideas. They are Nouredine Ater, and Muhammad Awamah. In the various arts of hadith, the hadith literature reached two hundred and twenty-two authors of hadith figures in Aleppo in the twentieth century in the science of hadith, especially if they had books in other fields.

The hadith flags in Aleppo in the twentieth century had a reciprocal influence and a joint effectiveness of hadith between them and the countries of the Islamic world, especially with Turkey.

Keywords: Abu Ghuddah, Aleppo, Al-Tabakh, Ater, Hadith, Siraj al-Din, XX. century.

ÖN SÖZ

Hamd, Allah Teâlâ'ya, salât ve selam Rasûl-i Ekrem'e, onun ehl-i beytine ve ashâbına olsun. Yüce İslâm dininin iki ana kaynağından birisi şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm, diğeri Hadis ve Sünnet'tir. Sahâbe ve tâbiîn neslinin anlayışına göre hadis ile din arasında tam bir münasebet vardır. Nitekim, "Hakikaten bu hadis ilmi dindir. O halde dininizi kimlerden alıp naklettiğinize iyi bakın!" tavsiyesi, bu noktayı vurgular.

Tarihî süreç içinde bu anlayış, hadisin en güzel şekilde korunup sonraki nesillere naklini kendilerine görev bilmiş bir âlimler topluluğu doğurmuştur. Genel olarak ehl-i hadis diye anılan bu topluluk, her nesilde Allah Rasûlü'nün (s.a.) mirasını yüklenerek aşırıların tahrifini, batıl ehlinin istismarını ve cahillerin tevilini ondan savmayı üstlenmişlerdir. İşte tezimizde bu görevin coğrafyamıza çok yakın bölgesindeki son temsilcilerini, incelemeyi hedefleyerek tezimizin konusunu "XX. Asır Halep Şehrini Hadis İlmindeki Yeri olarak belirledik.

Çalışmamızın başlığı "XX. Yüzyıl Halep Şehrini Hadis İlmindeki Yeri" şeklindedir. Çalışma başlığından da anlaşılacağı üzere XX. Yüzyıl modern dünyasında hadis ilmi özelinde Halep şehrindeki ilmi hareketliliği ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma; çeşitli kitaplarda, makalelerde dergilerde dağınık bir biçimde yer alan ve bu şehrin ilim adamları tarafından ortaya konan hadis ilmine yönelik gayretleri bir araya getirmekte ve analiz etmektedir. Bu çalışma sayesinde XX. Yüzyıl boyunca Halep şehrinde ortaya konan çalışmalar, gayretler, ilim adamları, bu ilim adamlarına ait fikirler, yaklaşımlar ve çözümlerler bir başlık altında ortaya konmuştur .

Öncelikle çalışmamızda istikrâ yöntemini benimsedik. Bu yöntem bağlamda terâcim, tabakât ve tarih kitaplarını derinlemesine araştırdık, taradık ve analiz ederek sonuçlara ulaştık. Aynı yöntemi kullanarak XX. Yüzyıl Halep şehrinde yetişen ilim adamlarının hadis eserlerini ele alarak bu ilim adamlarının hadis ilminin çeşitli alanları ve meselelerine dair fikir, görüş, bakış açısı, çözüm ve değerlendirmelerini ortaya koydum. Böylece hem ülkemizde hem de diğer Müslüman beldelerde yürütülen özeldir hadis ve genelde ise İslami İlimler sahasında yürütülen akademik çalışmalara katkıda bulunmaya çalıştık. Bu konuda elimizden gelen gayreti sarf etmeye çabaladım .

Özetle çalışmamız bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Tezimizin giriş bölümünde yöntem, amaç ve konunun sınırları yanında konuya dair genel ve özel bilgiler verdik. Ardından birinci bölümde Halep şehrinin tarihi, iktisadi, kültürel, coğrafi ve ilmi yeri ve önemini ele aldık. Buna göre Halep şehri tarihten günümüze çeşitli ilim ve bilim dallarında önemli bir cazibe merkezi olmuştur. Çalışmamızda da

ortaya koyduğumuz üzere Halep, özellikle Türk hanedanları tarafından yönetilen Memlûkler ve Osmanlılar döneminde büyük muhaddislerin yetişip ciddi hadis eserlerinin kaleme alındığı bir ilim merkezi halini almıştır .

Tezimizin ikinci bölümünü XX. Yüzyıl Halep şehri resmi ve gayr-i resmi kurumlarında verilen hadis eğitime ayırdık. Bu bağlamda çeşitli düzeylerde resmi okullar ve üniversitelerde uygulanan müfredatta hadis ilminin yeri ve önemini ele aldık. Bu dersleri veren belli başlı hocalar, okuttukları eserler ve izledikleri yöntemlere değindik.

İkinci bölüm başlığı altında XX. Yüzyıl Halep şehrinin gayr-i resmi kurumlarında hadis eğitimi alt başlığıdır. Bu alt başlık altında özellikle mescitlerde ve camilerde verilen hadis eğitimi ile Halep şehrindeki kütüphaneler ön plana çıkmaktadır. Mescit ve camilerde verilen hadis eğitimi resmi kurumlarda verilen hadis eğitimi desteklemenin yanında dini kültürün yayılması ve canlı tutulmasında etkin bir rol üstlenmiştir .

Çalışmanın üçüncü bölümünü Halep şehrinde XX. Yüzyılda yetişen büyük hadis alimleri, hayatları, eserleri ve hadis ilminin çeşitli alt branşları hakkındaki görüşlerine ayırdık. Bu dönemde yetişen muhaddisler Halep'in ilmi ve fikri hayatına büyük katkılar sağlamış, şehre bu konuda canlılık ve hareketlilik katmıştır.

Ulaştığımız sonuçlara göre XX. Yüzyılda yetişen Halepli muhaddisler, ulûmu'l-hadise dair yazdıkları eserlerde yenilikçi/tecdid yaklaşımlarıyla, bu konudaki maharetleriyle ve hadis ilmindeki tahassuslarıyla ön plana çıkmışlardır.

bu çalışmamın her aşamasında desteğini benden esirgemeyen Danışman Hocam Muhammed Yılmaz'a, çalışmamı okuma ve değerlendirme zahmetinde bulunan; değerli tez izleme komitesi üyesi hocalarıma ve değerli jüri üyelerime teşekkür ediyorum.

Yaser Assıl
Adana, 2023

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
KISALTMALAR	xi
EKLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Problemi ve Gerekçesi	1
2. Araştırmanın Önemi	1
3. Araştırmanın Amacı	1
4. Daha Önce Yapılan Çalışmalar	2
5. Sınırlılıklar	3
6. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	3

BİRİNCİ BÖLÜM

SURIYE VE HALEB'E COĞRAFİ BİR BAKIŞ

1.1. Suriye Coğrafyası ve Tarihi	5
1.2. Suriye'nin Siyasî Durumu	8
1.3. Halep Şehrinin Tarih ve Coğrafyası	10
1.4. Halep Şehrinin Siyasî Durumu	11
1.5. Halep Şehrinin İktisadî Durumu	12
1.6. Halep Şehrinin Dînî Durumu	12
1.7. Halep Şehrinin İlmî Durumu	13
1.8. Halep Şehrinin Demografik Yapısı	14
1.9. XX. Yüzyıla Kadar Halep'te Hadis İlminin Durumu	16

İKİNCİ BÖLÜM

XX. YÜZYILDA HALEP'TEKİ RESMÎ VE GAYRO RESMÎ İLMÎ KURUMLAR

2.1. XX. Yüzyıl'da Halep'teki Resmi İlmi Kurumlar	24
2.1.1. Okullar	24

2.1.2. Üniversiteler	36
2.2. XX. Yüzyıl Halep'teki Resmi Olmayan Öğretim Kurumları	40
2.2.1. Camiler	40
2.2.2. Kütüphaneler	42
2.2.2.1 XX. Yüzyıl'da Halep Kütüphaneleri ve İlmi Mirasları	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XX. YÜZYIL HALEP ÂLİMLERİNİN HADİS İLMİNE KATKILARI

3.1. Halepli Muhaddisler	49
3.1.1. XX. Yüzyıl Vefat Eden Hadis Âlimleri	49
3.1.1.1. XX.Yüzyıl Yaşayan Hadis Âlimleri	79
3.2. Halepli Muhaddislerin Hadisleri Anlama ve Yorumlama Yöntemleri	84
3.2.1. Hadis Usulü Konuları	84
3.2.1.1. İsnâd Araştırmaları Yöntemleri	84
3.2.1.2. Hadis Terminolojisi İle İlgili Yöntemler	90
3.2.1.3. Terâcim Yöntemleri	125
3.2.1.4. İlel, Cerh ve Tadildeki İlmi Yöntemleri	131
3.2.1.5. Hadis Metinlerini Arz, Anlama, Tahammul, Kabul, Red ve Serdu'l- Hadis Yöntemleri	134
3.2.2. Diğer Konular	142
3.2.2.1. Rivayet Kitaplarını Tertîb Yöntemleri	142
3.2.2.2. Hadis Şerhi ve Yöntemleri	143
3.2.2.3. Hadis Kaynaklarından Yararlanma Yöntemleri	148
3.2.2.4. Hadis Araştırmalarında Yöntemleri	150
3.2.2.5. Hadis Tenkid Yöntemleri	153
3.2.2.6. Hadis Tahrici Yöntemleri	161
3.2.2.7. Hadisin Hakkında Hükmü Verme, Ve Garib Hadisi, Görüşleri	170
3.2.2.8. Geleneksel Hadis Kitaplarını Tahkik Yöntemleri	173
3.3. Eserler	181
3.3.1. Telifleri	181
3.3.1.1. Esbât ve Meşîhât	183
3.3.1.2 Hadis Mecmuaları	184
3.3.1.3. Hadis İlimleri ve Terminolojisi	187

3.3.2. Tahkikleri ve Tenkidleri	192
3.3.2.1. Hadis Tahkik Kitapları	192
3.3.2.2. Hadis Tenkidi Kitapları	195
3.4. Türkiye Örneğinde Halep'teki Meşhur Hadis Alimlerinin, İslam Dünyası	
Beldelerine İlmi Etkisi	196
3.4.1. Türklerin, Hadis Kültüründe, Halep’li Hadis Alimlerine Olan Etkisi	197
3.4.2. Halebli Hadis Alimlerinin, Türk Muhaddislere Olan Etkisi	200
3.4.2.1. İlmi Konferanslar	201
3.4.2.2. Hadis Araştırmaları	202
3.4.2.3. Makaleler, Yorumlar, Araştırmalar, İlmi Risâleler	204
3.4.2.4 Halebli Hadis Alimlerine Ait Eserlerin Türkçeye Tercümesi	207
SONUÇ	209
KAYNAKÇA	212
EKLER	223

KISALTMALAR

As.: Aleyhisselam

bs. Basım

c.: Cilt

Cc.: Celle celâlühü

D.: Doğum Tarihi

h.: Hicrî Tarihi

m. ö.: Milattan önce Tarihi

m.: Milâdî yıl

ö.: Ölüm Tarihi

s.: Sayfa

Sav.: Sallallahu aleyhi ve sellem

thk.: Tahkik eden

thç.: Tahriç eden

Trc.: Tercüme

tsh./tlk.: Tashîh, Ta'lik eden

DİA.: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

EKLER LİSTESİ

	Sayfa
Ek 1. Halep Haritası	223
Ek 2. XX. Yüzyıl'da Yaşamış Bazı Halepli Hadis Âlimlerinin Fotoğrafları.....	224

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi ve Gerekçesi

Bir bilim dalıyla ilgili çalışma yapmanın ilk şartı, onun tarihini iyi bilmektir. Bu sebeple biyografi çalışmalarının hadis tarihi açısından önemi büyüktür. Bunun bilincinde olan muhaddisler, her dönemde hadis ricâli ile ilgili eserler telif etmişler, neticede bizlere takdire şâyan, muazzam bir ricâl edebiyatını miras bırakmışlardır.

Bu tür çalışmalarda genellikle eski dönem âlimlerinin konu edinildiği, dolayısıyla yakın dönem ilim adamlarına bu çalışmalardan düşen payın azlığı dikkati çekmektedir. Oysa yakın dönemde yaşamış ilim adamları, büyük ölçüde bizim karşılaştığımız problemlerle karşılaşmış ve onlara kendi imkânları ölçüsünde çözümler üretmişlerdir. Onlar hakkında yapılacak çalışmalar, teşhis ettikleri problemlere ne gibi çözümler sunabildikleri, kısaca onların bu alana katkılarını görme imkânı sağlayacaktır. Bu da günümüz hadis çalışmalarına onların bıraktıkları yerden devam etme fırsatı verecektir. ayrıca araştırmacıları bu konuda çalışmaya teşvik etmek için bu konuyu derinlemesine araştırmaya karar verdik.

2. Araştırmanın Önemi

Halep'teki hadis ilmine hizmet için yapılan çalışmaların araştırılması, farklı bölgelerde hadis ilminin durumunun tespiti, bilim alanımız açısından önem arz etmektedir. Bu araştırmamızın Halep'te hadis ilmine yapılan hizmetlerin bilinmesine öncülük edeceği kanaatindeyiz.

Halep bölgesinde, Hadisleri anlama ve değerlendirmede farklı etnik kitle ve toplumsal yapının etkilerini görmek, bilimsel açıdan oldukça değerli olacaktır. Ayrıca Hadis ilminin bu bölgede geçirmiş olduğu merhaleler Tezimizde ortaya konmaya çalışılacaktır. Tezimiz, bu alanda gelecekteki araştırmalara kaynaklık etmesi, anılan sahadaki boşluğu doldurması ve söz konusu bölgedeki Hadis ilmine yönelik çalışmaların ortaya çıkarılması açısından oldukça önem arz etmektedir.

3. Araştırmanın Amacı

Bu gerekçeler ışığında tezimizin amaçlarını şöyle ifade edebiliriz:

Genelde hadis tarihi, özelde günümüz ricâl tarihinin yazımınakatkıda bulunmak, Halep'teki hadis çalışmalarını incelemek, Halep'te hadis ilmine önem veren resmi ve gayro resmî bilimsel kurumları listelemek ve çeşitli hadis ilimlerinin yayılmasındaki öncü rolünü göstermek ve Halep'teki Muhaddislerin, hadis alanındaki itibarlarını, bütün görüşlerini ve tutumlarını, kitaplarında yer verdikleri hadisleri araştırma yöntemlerini, ayrıntılı ve çözümleyici çalışmalarını incelemek.

XX. Yüzyılda Halep'te hadis ilminin gelişmesinde katkısı olan araştırmaları ortaya koymak araştırmacıların çalışmalarını, bu ilmin önemini arttıran fikirleri araştırmak ve göstermek araştırmamızın en önemli amaçlarındandır.

4. Daha Önce Yapılan Çalışmalar

Araştırma konumuzla ilgili daha önce bazı çalışmalar yapılmıştır ancak bu çalışmalar şahıs merkezlidir. Konuya ilişkin yapılan araştırmalar, genelde çalışılan muhaddisin sadece bir yönünü ele almış; çoğu kez bir makale, bir araştırma, hatta bir ansiklopedi maddesindeki meşhur hadis âlimlerinin tercüme çalışmaları düzeyinde kalmıştır. Arapların yanında Türk araştırmacılar tarafından da benzer çalışmalar ortaya konmuştur. Bu araştırmaların çoğu, XX. Yüzyıldaki hadis ilmi hakkında kapsamlı bir bakış arz etmediği gibi belirli bir dönemi, belirli bir kişiyi incelemekle sınırlı kalmıştır. Yapılan bazı çalışmaları aşağıda sıraladık.

Ali el-Hâc Muhammed Adıyaman Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, “*el-Cuhûdü'l-İlmiyye ve 'De'aviyye li'-Şeyh Abdülfettâh Ebû Gudde*” başlığıyla bir makalesi.

Abdulaziz el-Halef'in “*Dr. Nureddîn 'Itr ve Cuhûdühü fî İlmi'l-Hadîs*” başlıklı makalesi konumuza kısmi ilişkili gözüken çalışmalardır.

Mehmet Görmez'in “*Abdülfettah Ebu Gudde ile Sünnet ve Hadis Üzerine Bir Söyleşi*” başlıklı, 1997 yılında İslami Araştırma Dergisi'nde¹(c.10, s. 138 - 144) yayınlanan bir makalesi.

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi'nde Temmuz 2019'da Abdülvehhâb Özsoy'un yazdığı “*Muhammed Avvâme ve Tedrîbü'r-Râvî (İnşâü'n-Cedîd)*” adlı makale de konumuza kaynaklık etmiş çalışmalardandır.

¹ <https://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-index.html?page=archive&i=1-2>. 15.1.20234.

5. Sınırlılıklar

Tezimiz zaman ve mekân açısından belli bir dönemi kapsamaktadır.

Tezimiz, zaman açısından XX. yüzyılda Halep'teki muhaddisleri günümüze kadar olan zaman dilimi ile sınırlandır, mekan açısından ise Halep ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma sayesinde bir meseleyi derinlemesine ve çeşitli boyutlarıyla araştırıp analiz etme, somut ve yayınlanabilir sonuçlara ulaşma imkânı elde edeceğiz.

Tez konumuzu bu şekilde sınırlamamız, belirli ve derli toplu bir çalışma yapabilmenin zorunluluğundan kaynaklanmıştır. Konu hakkında bir sınırlamaya gitmemize rağmen, konuyu derin bir biçimde araştırmamızı sağlayacak kaynaklar bakımından bir sınırlamaya gitmeyi düşünmüyoruz.

6. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Tezimizin XX. yüzyılda Halep'te doğan, yaşayan muhaddisleri ayrıntılı olarak araştırmaya çalıştık.

XX. yüzyılda hadis ilimleri alanında kitap yazmada ilmi çaba gösteren herkes hakkında açıklamaların kapsamını geniş tutmak istedik. Bu yazılan kitapları ele aldıktan sonra Halep ve Türkiye'deki muhaddisler arasındaki dayanışma hakkında ve XX. yüzyıl'a kadar farklı dönemlerde Halep'teki hadis ilmi hakkında bilgi verdik. Böylece, resmi ve gayri resmi hadis kurumları ve hadis ilminin yayılmasına katkılarını ortaya koymaya çabaladık. Yine belirtmek gerekir ki; çalışmamızda genel olarak Halep'in siyasi, ekonomik, ilmi ve demografik tüm yönleri hakkında da bilgi vermeye çalıştık.

XX. asır Halep muhaddisleri ve hadis ile ilgili özel terâcim, şahıs biyografisi, tarih kitabı, dergi, Hadis ilmiyle ilgisi tespit edilen şahısların tanıtımında

Tezimizin meşhur muhaddisler ve fikirlerini seçmemizdeki ölçüt, hadis ilminde öne çıkmış bir alim olması ve Öne çıkmış olmasının ölçütü ise eserlerinin ve hadis ilimlerinin yayılmasında pay sahibi olmasıdır. Halepli olmasıdır (Halep'te doğması, Halep'te ölmesi veya bu kentte hadis ilimlerinin bir şekilde gelişmesinde pay sahibi olmasıdır). Meşhur alimleri ve fikirlerini seçme konusunda, onun bir mezhebe veya bir fikre yönelmiş olmasıyla sınırlandırmadan, hadis ilminde bir gayreti olanları seçtik.

Hadis kitaplarını kaynak olarak alarak, seçkin hadis alimlerinin yöntemlerinden de bahsettik. Her konu ile ilgili olarak, ele alınmış meselede görüşü olan herkesten bahsettik.

Araştırmamın büyük bir kısmında; Halep'in genel tarihini, tabakât ve terâcîm kitaplarına dayanarak tümevarım yöntemini kullandık.

Tezimizin birinci bölümünde yer alan Halep'in tarihçesi için Kâmil el-Gazzî'nin ö. 1352/1933 *Nehru 'z-zeheb*, Râgıb et-Tabbâh'ın ö.1370/1951 *Î'lâmü'n-nübelâ'sî* temel kaynak olarak aldık.

Teziminizin İkinci Bölümü'nü oluşturan el-Esedî ö.1371/1952 "*Mevsû'atu Halebi'l-Makâran*" Muhammed Adnân Kâtibî "*et-Ta'lîmu's-Şer'î ve Medârisihu fî Haleb*" temel kaynak olarak aldık.

Tezimizin üçüncü bölümünü oluşturan Tabbâh, el-Misbâh, Ahmet Teysîr Ke'îyd'in "*el-Mevsû'atü't-Târîhiyye li-A'lâmi Halep*" ve "*en-Nezîru'l-Halebiyye*" gibi günlük gazeteleri, "*Rabîtatü'l-Ulemâi's-Suriyyîn*" isimli, temel kaynak olarak aldık.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE VE HALEB'E COĞRAFİ BİR BAKIŞ

1.1. Suriye Coğrafyası ve Tarihi

Suriye, kuzeyden Türkiye, doğu ve güneydoğudan Irak, güneyden Ürdün, güney batıdan İsrail, batıdan Lübnan, Akdeniz ve Türkiye ile çevrilidir. Ülkenin resmî adı el-Cumhûriyyetü'l-Arabiyyetü's-Sûriyye, yüzölçümü 185.180 km², nüfusu 18.400.000 (2005), başkent Şam (Dımaşk: 2.200.000), diğer önemli şehirleri Halep (2.500.000), Humus (923.000) ve Lazkiye'dir (417.000).²

İslâm fetihleri esnasında Suriye şehirlerinde yaşayan Hristiyan halkın bir kısmı Bizans ordusuyla Anadolu'ya giderken; çoğunluk bulunduğu bu şehirlerde kalmıştı. Müslümanlar onlarla birlikte bu şehirlere yerleştiler. Muâviye b. Ebû Süfyân, İslâm öncesinde Suriye'ye yerleşmiş bulunan Benî Kelb'den bir kadınla evlenip bölgenin en büyük kabilesini arkasına aldı. Böylece Kelbîler'e ve Halife Hz. Osman'a dayandırdığı güç ve itibarını gittikçe arttırdı; kendisine bağlı ve disiplinli bir ordu kurmanın yanında, başarılı yönetimiyle bölge halkının gönlünü kazandı.³

41/661 Halep, Emevîler döneminde iktisadî ve mimarî bakımdan gelişmişse de bazı eyalet valilerinin şehir civarına yerleşmiş olmalarına rağmen hiçbir zaman siyasî ve idarî bir merkez haline gelememiştir.⁴

Abbâsîler'in yönetim merkezi olarak Irak'ı seçmeleriyle birlikte Suriye devlet merkezi olmaktan çıkıp Abbâsîler'e bağlı bir eyalet konumuna düştü. Suriye'nin kuzeyinde Bizans sınırındaki şehirler önemini korumakla birlikte Dımaşk, Humus ve Halep gibi şehirler eski önemini yitirdi.⁵

382/992 yılında Hamdânîler'in elindeki Humus ve Hama'yı aldıktan sonra Halep'e doğru ilerleyen Fâtımî ordusu Bizans ordusunun yardımı gelmesi sebebiyle geri çekildi. Fâtımîler, bölgedeki hâkimiyetlerinin ilk yıllarında Suriye'deki yerel liderlere özerklik verdiler; Suriye'nin güneyinde nüfuz sahibi olan Cerrâhîler'le iş birliği yaptılar. Ancak mahallî isyanları bastırmakta güçlük çektiler. Bu dönemde Fâtımî

²Sami Öngör, *Orta Doğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Ankara 1964, s. 210-216.

³Esedî, Hayreddîn, *Ahyâu Haleb Ve Esvâgehâ*, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, thk. Abdulfettâh Ravâs. Dımaşk 1984, s. 16.

⁴M. Cemâleddin Sürûr, *Siyâsetü'l-Fâtımiyyîn'l-hâriciyye*, Kahire 1976, s. 111-160.

⁵Abdülazîz ed-Dûrî, *"El-'Arab ve'l-arz fî Bilâdi's-Şâm fî şadri'l-İslâm", Bilâdü's-Şâm fî şadri'l-İslâm: el-Mü'temerü'd-devliyyü'r-râbi' li-târîhi bilâdi's-Şâm* (nşr. M. Adnân el-Bahît – İhsan Abbas), Amman 1987, 2/25-38.

dâîlerinin bölgedeki propagandalarıyla Fâtımî/İsmâîlî daveti Suriye’de daha fazla yayılma imkânı buldu. Hâkim-Biemrillâh devrinde 404/1014’te Halep ve civarı alındı. Suriye sahil şehirleri de Fâtımîler’in eline geçti. Kuzey Suriye’de Bizans’ın elinde Şeyzer gibi küçük birkaç şehir kaldı.⁶

Suriye’nin kuzeyinde Fâtımî hâkimiyetinin zayıfladığı Halife Zâhir li İ’zâzidînillâh döneminde Sâlih b. Mirdâs, Kelb ve Tay kabileleriyle anlaşarak önce Halep’ten Âne’ye kadar olan bölgenin kendisine bırakılmasını sağladı. 415/1024’te Halep’i ele geçirip Mirdâsîler hânedanının temellerini attı.⁷

Alparslan’ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Melikşah ö.485/1092, kardeşi Tutuş’u (ö. 488/1095), Suriye’ye gönderdi. Kuzey Suriye’yi hâkimiyeti altına almak isteyen Tutuş, Halep’i kuşattı ise de muvaffak olamadı. Daha sonra halkın yardım isteyip şehri kendisine teslim edeceklerini bildirmeleri üzerine harekete geçen Şerefüddeve Müslim b. Kureyş ö.478/1085 Halep’i alarak buradaki Mirdâsî hâkimiyetine son verdi⁸.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Süleyman Şah ö.479/1086, Şerefüddeve ile girdiği mücadeleden galip çıkınca 478/1085 Halep’i kuşattı ve şehir halkı bu defa ona karşı Tutuş’tan yardım istedi ve şehri gelip teslim almasını teklif etti. Bu teklif üzerine Halep’e gelen Tutuş, Süleyman Şah’ı yenerek ölümüne sebep oldu 479/1086 Bu savaştan sonra Tutuş, Halep’i ele geçirdiyse de Melikşah’ın 485/1092 Halep’e yaklaşması üzerine buradan ayrı lmak zorunda kaldı.⁹

Melikşah’ın ölümünden sonra imparatorluk içinde saltanat çatışmaları başladı. Tutuş ve oğlu Rıdvan ö. 507/1113 döneminde Halep Bâtînîler’in propaganda merkezi haline geldi.

Haçlılara karşı mücadele eden İlgazi’nin ölümü üzerine Emîr Bedruddevle Süleyman Halep’te yönetimi ele geçirdi 516/1122. Ancak Aksungur el-Porsukî’nin ö.520/1125 kısa bir süre sonra şehri teslim almasıyla Halep’teki Artuklu hâkimiyeti son buldu 518/1125.¹⁰

⁶İbn Battûta, *er-Rihle*, ts. (Dâru Sâdır) Beyrut, , s. 63-113.

⁷İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-Târih*, dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, bs.1, tsh. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut 1997, 9/142.

⁸İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-Târih*, s. 9/135.

⁹Gazzî, Kâmil el-Bâbî el-Halebî, *Nehru’z-zeheb fî târihi Halep*, thk.Şevkî Şa’s ve Mahmûd Fahûrî, Dımaşk 1991, 1/20

¹⁰İbnu’l-‘Adîm, Kemâleddîn Ebî’l-Kâsım, *Zübdetü’l-Halep min Tarihi Halep*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, bs.1, Beyrut 1996.s. 315.

Aksungur'un ölümü üzerine yerine oğlu İzzeddîn Mesud ö.521/1124 geçti. Fakat ertesi yıl o da ölünce Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd ö.525/1131 Halep'i Atabek İmâdüddîn Zengî'ye ö. 41//1146 verdi.

İmâdüddîn Zengî'nin 541/1146'de ölümünden sonra Halep'te ve Kuzey Suriye'de hâkimiyet oğlu Nûreddin Mahmud Zengî'nin eline geçti. II. Haçlı Seferi'nin ardından Suriye'deki etkinliği daha da artan Nûreddin Zengî, 549/1154'da Dımaşk'ı ele geçirerek Suriye'nin büyük oranda tek bir yönetim çatısı altında toplanmasını sağladı. Suriye şehirlerinin imarına önemli katkıda bulunduğu gibi Sünnî ulemâyı da destekledi.¹¹

Nûreddin Zengî'nin 569/1174'da ölümüyle başlayan taht mücadelesi, Mısır ve Suriye'yi birleştirmek isteyen Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye Suriye'yi ele geçirme fırsatı verdi.¹²

589/1193'da Selâhaddin'in ölümüyle Eyyûbî Devleti, Mısır ve Suriye'de birkaç kola ayrıldı. Suriye'de Selâhaddin'in oğulları arasındaki hâkimiyet mücadelesine müdahale eden kardeşi el-Melikü'l-Âdil büyük sultan olarak tanınmayı başardı.¹³

Memlükler döneminde Suriye yüksek rütbeli memlük emîrleri tarafından yönetilen nâibliklere bölünmüştü. Şam, Halep ve Hama nâiblikleri içerisinde en yüksek dereceli olanı Şam nâibi bölgedeki diğer nâiblerden de sorumluydu.¹⁴

24 Ağustos 1516'da Osmanlı Devletinin galibiyetiyle sonuçlanan Mercidâbık Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri, Eylül 1516'da Şam merkezli Suriye bölgesinin Osmanlı hâkimiyeti altına alınması oldu. Yavuz Sultan Selim Öncesi Halep'e girdi, Sonra Şam'a girdi, Osmanlı Devleti, 16 yüzyıl boyunca Suriye'yi Osmanlı idarî düzenine uygun bir yapıya kavuşturmaya çalıştı.

1730 Patrona İsyanı'yla oluşan kargaşa döneminde görevden alınan İsmâil Paşa'dan sonra kardeşi Süleyman Paşa iki dönem 1734-1739, 1741-1743 Şam beylerbeyiliği yaptı ve ölümünün ardından yerine İsmâil Paşa'nın oğlu Esad Paşa geçti. 1743-1757 yılları arasında beylerbeyiliği ve Hac emirliği yapan Esad Paşa döneminde güven ve istikrarın sağlanmasıyla bölgenin ticarî ve ekonomik hayatı belirgin bir şekilde canlandı.¹⁵

¹¹İbn Tağrıberdî, *En-Nücûmü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1413/1992, s. 570.

¹²İbnu'l-Adîm, *Zübdetü'l-Halep*, s. 329.

¹³Aynatâbî ve Osmân, Muhammed Fuâd, Necvâ, *Haleb Fî Mieti 'Âm, mn. 1850-1950*. Menşûrâtu Câmi'atu Haleb, Ma'hadu'T-Turâsü'l-'Arabî, 1993, 2/182.

¹⁴Gazzî, *Nehru'z-zeheb fî târihi Halep*, 1/22.

¹⁵Tabbâh, Muhammed Râgıb, *İ'lâmü'n-nübelâ*, nşr. Muhammed Kemâl, *Dâru'l-kalemi'l-Arabî*, Haleb, 1408/1988, 3/78.

Esad Paşa'dan sonra kısa bir istikrarsızlık dönemi geçiren Şam, Esad Paşa'nın memlûklerin Osman Paşa'nın 1760'da beylerbeyiliğe getirilmesiyle yeniden istikrara kavuştu. Ancak Osman Paşa 1185/1771'te, Akkâ ve civarında gücünü giderek arttırmasının yanı sıra dışarıdan Rusların ve Mısır Beylerbeyi Bulutkapan Ali Bey'in desteğini alan Zâhir el-Ömer'e yenilmesinin ardından azledildi. 1772-1773'de kısa bir dönem hariç 1197/1783'de vuku bulan vefatına kadar görevde kalacak olan yeni beylerbeyi Azimzâde Mehmed Paşa, Zâhir el-Ömer'e karşı mücadeleyi sürdürdü. Zâhir el-Ömer'in 1775'de vefatı bölge tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Aynı yıl Cezzâr Ahmed vezirlik rütbesiyle Sayda valiliğine tayin edildi. Giderek gücünü arttıran Cezzâr Ahmed Paşa 1194/1780'te Şam valisi oldu, ancak bölgeyi Akkâ'dan yönetmeye devam etti.¹⁶

Suriye, Mart 1799'da mâruz kaldığı Fransız işgali tehlikesini Cezzâr Ahmed Paşa'nın başarılı savunmasıyla atlattı ve Fransızlar, Akkâ kuşatmasını Mayısta sona erdirmek zorunda kaldılar. Ahmed Paşa'nın bölgede gücünü daha fazla arttırmasıyla Osmanlı hükümetinde tereddütler hâsıl oldu, fakat bölgedeki gücü ve Vehhâbî tehlikesi dikkate alınarak hac emirliği ve valilik görevlerine dokunulmadı

Şubat 1878'de Cevdet Paşa'nın en önemli görevi Suriye valiliğine tayin edilen Aralık 1878-Ağustos 1880 tarihleri arasında Cevdet Paşa'nın Suriye valiliğinde.

23 Temmuz 1908'de Meşrutîyet'in yeniden yürürlüğe konmasının ardından Suriye'de bulunan siyasî sürgünler serbest bırakıldı.¹⁷

1.2. Suriye'nin Siyasî Durumu

Osmanlı ordusu 1336/1917 sonunda Kudüs'ten ve 1337/1918 Eylül sonunda Şam'dan çekildi. Halkın tepkisini çekmemek için Ekim 1918'de Şam'a Faysal kumandasındaki Arap birliklerinin girmesi planlanmışken İngiliz askerleri daha önce girince halk galeyana geldi. Ancak kısa süre sonra Faysal'ın gelişiyle sükûnet sağlandı. Şam, İngiliz-Arap kuvvetleri tarafından Ekim 1918 başında işgal edildi. Fransız manda yönetimi başından itibaren mahallî direnişle karşılaştı. 1344/1925'e kadar meydana gelen karşı hareketler kısa sürede bastırıldı. 1346/1927'de büyük askerî takviyelerle isyan bastırıldı. İsyanın bastırılmasının ardından Fransızlar, Suriye politikalarında yumuşamaya giderken, 1364/1945'te Suriye'de Şükrî el-Kuvvetlî liderliğinde

¹⁶Hilâl Fuâd, *Halebu'l-Kadîme ve'l-Hadîse*, Müessesetü'r-Risâle, Haleb 2006, s. 56.

¹⁷Hilâl Fuâd, *Halebu'l-Kadîme ve'l-Hadîse*, s. 59.

oluşturulan Kütletü'l-vataniyye adıyla meydana gelen yeni oluşum¹⁸ Câmîatü'd-düveli'l-Arabiyye''nın kurucu üyeleri arasında yer aldı. Ancak kendi bağımsız askerî ve sivil teşkilâtlanmasını tamamlayamadan Mayıs 1367/1948'de kurulan İsrail ile savaşa girdi. Yenilginin sorumlusu olarak görülen yönetim, mart 1368/1949'da Hüsnî Zaîm liderliğinde gerçekleştirilen askerî darbe ile görevden uzaklaştırıldı. 1368/1949 Ağustos ve Aralık aylarında birincisi Muhammed Sâmi Hinnâvî, ikincisi Edîb Çiçekli yönetiminde iki askerî darbe gerçekleşti. Çiçekli 1373/1954'te başka bir askerî darbe ile görevden uzaklaştırıldı.¹⁹

1950'li yıllarda başta Mısır ve Irak olmak üzere diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de Arap Ulusal Duyguları etkili oluyordu. Siyasî partilerden Hâlid Bektaş'ın liderliğindeki Komünist Partisi ile Mişel Eflâk (Michel Eflak) ve Selâhaddin el-Bîtar tarafından kurulan sosyalist Baas Partisi giderek güçlenmekteydi. Özellikle Baas Partisi'nin Pan-Arab söylemleri etkili olmaktaydı. Haziran 1956'da Mısır Cumhurbaşkanı olan Cemal Abdünnâsır'ın sosyalist eğilimli politikalar izlemesi ve Batı yanlısı Irak'ı Arap dünyasında etkisiz bırakma çabası giderek iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdı. Bu yakınlaşma Şubat 1377/1958'de Mısır ve Suriye'nin BAC (Birleşik Arap Cumhuriyeti) adı altında birleşmesiyle sonuçlandı. Yeni birleşik devletin başkanı Abdünnâsır oldu.²⁰

Baas ideolojisiyle Eylül 1380/1961'de Suriye'de gerçekleştirilen askerî ihtilâl, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni sona erdirdi. İhtilâlin ardından yapılan seçimlerde Baas Partisi büyük bir güç kaybı yaşarken; bağımsızlar yönetimi ele geçirdiler ve Nâzım el-Kudsî'yi cumhurbaşkanı yaptılar. Baas Partisi'nin öncülük ettiği Pan-Arab yanlıları ve bunların etkisinde kalan subaylar arasında huzursuzluklar başladı ve 1381/1962'de üç küçük askerî ihtilâl teşebbüsü oldu. Mart 1382/1963'te gerçekleştirilen askerî darbeye bağımsızların yönetimine son verildi ve Baas Partisi iktidara getirildi. Bu dönemde ordunun siyasetteki etkisi giderek arttı.

Aynı zamanda bazı Sünnî subaylar önemli görevlerde bulunmakla birlikte orduda kritik görevlere giderek Baas partisi eğilimli, başta Nusayrî ve Dürzî olmak üzere gayri Sünnî subaylar getirilmeye başlandı. Yönetimde ve orduda meydana gelen gruplaşmaların doğurduğu gerginlik Şubat 1966 ihtilâli ile Salâh Cedîd ve Hâfız Esed grubunu iktidara getirdi. 1386/1967 Arap-İsrail savaşında İsrail, Suriye'nin önemli su

¹⁸Gassân Muhammed Reşâd, *Târîhu Süriye'l-Mu'âsıra*, Mektebetü Medbûlî, Kâhire 2007, s. 134.

¹⁹Hamîde Abdurrahman, "*Haleb: el-Medînetü'l-letî lem tukhar*", *Mecelletü'l-Faysal*, , sayı 9, Riyad 1978 s. 35-51.

²⁰Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/9.

kaynaklarının bulunduğu Golan tepelerini işgal etti. Savaş sonrasında Cedîd'in liderliğindeki Baasçılar'ın sivil kanadı ile Esed liderliğindeki askerî kanat arasında gerginlik başladı.²¹

Sonuçta Lazkiye'nin Kardaşa köyünde bir Nusayrî ailesinin iktidara getirdi, 1371/1954'te Humus Askerî Akademisi'nden mezun olarak savaş pilotu olan, 1381/1964'te Hava Kuvvetleri kumandan ve 1383/1966'dan beri Savunma Bakanlığı görevlerini sürdüren General Hâfız Esed, Kasım 1387/1970'te gerçekleştirilen bir askerî ihtilâl ile iktidarı ele geçirdi. Mart 1388/1971'de yapılan seçimde yedi yıl süreyle ilk cumhurbaşkanlığı görevine başladı.²²

1388/1971'den 10 Haziran 1422/2000 tarihinde ölümüne kadar yedişer yıl arayla yapılan her seçimde geçerli oyların neredeyse tamamını alarak Cumhurbaşkanı seçildi. Daha sonra Hâfız Esed'in ölümüyle oğlu Beşşâr Esed 1423/ 2001'de yapılan referandumla Suriye cumhurbaşkanı seçildi.²³

1.3. Halep Şehrinin Tarih ve Coğrafyası

Halep şehri 38 derece, 68 dakika ve 5 saniye doğu boylamı ve 40 derece 12 dakika güney enlemi arasında 107 ve denizden 440-370 metre yükseklikte olup 108 Kilis ve Bâb ovalarıyla Cebel Sim'an bölgesinde Efrin vadisinde ve Kurd Dağ'da birleştiği mevkide yer almaktadır.²⁴

109 km Suriye'nin kuzeyinde yer alan Halep şehri, Türkiye sınırına 45 km uzaklıkta olup, Güneyde 146 km mesafede Hama, batıda 186 km'de Lâzkiye, doğuda 192 km'de Rakka, kuzeybatıda 165 km'de Hatay şehirleri bulunmaktadır. Halep şehrinin yüzölçümü 16.978 km² olup, sınırları içerisinde dört dağ, üç nehir, üç baraj ve dört göl bulunmaktadır. Arazinin %35'i sarı, %23'ü kara, %23'ü kireç, %10'u kırmızı ve %9'u da değişik renkli topraktan oluşmaktadır.²⁵

Halep (Arapça' حلب) Halep, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli kentleri arasında yer almış, Türkçe deyimlere ve Türk edebiyatına yerleşmiştir.²⁶

Tarihi MÖ 3000'li yıllara uzanan Halep Kalesi'nde çeşitli Mezopotamya devletleri, Roma ve Bizans İmparatorluğu, Arap hakimiyeti, Emeviler, Abbasiler,

²¹Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/10.

²²Albert Rihani "Haleb", *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, Dâru'l kalem , Halep 2015, 15/499.

²³ [Http://www.asharqalarabi.org.uk/paper/s-shaamiat.htm](http://www.asharqalarabi.org.uk/paper/s-shaamiat.htm), 12.08.2020.

²⁴*Sâlnâme*, s. 216.

²⁵Albert Rihani "Haleb", *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, 9/ 499.

²⁶Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/12.

Hamdaniler ve Mirdasiler Devleti, Ukayliler çok kısa bir süreliğine Büyük Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu devirleri yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı sonucunda Halep Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasından sonra bir müddet Fransızlarda kaldıktan sonra, Suriye Devleti kurulmuştur. Halep Suriye'nin sürekli ticaret ve üretim merkezlerinden biri olmuştur.²⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nda Bursa ve İstanbul'dan sonraki en önemli dokumacılık merkezi Halep olmuştur. İpekli dokumaları ve meşhur sabunları Halep'in en önemli ihraç ürünleri olmuştur. İstanbul'dan sonra ikinci en büyük ticaret merkezi ve altın çarşıları Halep'te olmuştur. 1500'lü yıllardan itibaren Venedikliler, İngilizler, Fransızlar ve Hollandalılar Halep'te konsolosluklar ve acenteler kurmuştur. Osmanlı arşivlerinde yer alan miladi 1304 tarihli bir vesikada, Halep'te İngiliz konsolosu Handerson'un riyasetinde Mason Locası namıyla bir gizli teşkilat kurulmuştur bildirilmektedir. İstanbul'dan önce Halep'te Arap harfleriyle yazılmış ilk matbaaydı.²⁸

Osmanlı şehirciliğinin klasik bir örneği olan Halep'in özelliklerinden biri de Kayşani ismindeki taş cinsinin yapılarda kullanılmasıdır. Halep Kalesi, hanlar, hamamlar, çarşılar, camiler (Halep Ulu Camii dahil), medreseler bu taşlardan yapılmıştır. Halepliler günümüzde bile evlerini taş kaplama yapmaya devam etmektedir. Selçuklu, Eyyubi, Memlük ve Osmanlı izlerini taşıyan Halep; Bursa, Konya, gibidir.²⁹

1.4. Halep Şehrinin Siyasî Durumu

XX. asra bir Osmanlı vilayeti olarak giren Halep I. Dünya savaşının ardından Suriye Krallığına getirilen Faysal'ın idaresinde kısa bir süre kaldıktan sonra Fransızların işgaline uğramıştır. Yaklaşık on beş yıl süren bu işgalin ardından, bağımsızlığını kazanan Suriye bu dönemden sonra sık sık yaşanan darbeler sebebiyle siyasî istikrarı bir türlü sağlayamamıştır. 1421/1970'te Hafız Esed'in yönetime el koymasıyla ülke XX. asrın sonuna kadar Baas rejimi altına girmiştir.³⁰

²⁷İbnu'l-Adîm, Kemâleddîn, *Zübdetü'l Haleb min Tarîhi Haleb*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1996, s. 7.

²⁸Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, 1/111.

²⁹Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/12.

³⁰<http://www.asharqalarabi.org.uk/paper/s-shaamiat.htm> ,12.08.2020.

1.5. Halep Şehrini İktisadî Durumu

Halep'in demir yolunu 1325/1906'da Hama ve Şam'a, 1331/1912'de İstanbul ve Bağdat'a bağlanması üzerine XX. asrın başlarında şehrin iktisadî durumu daha da gelişti. Fakat Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla bu gelişim kesintiye uğradı.

1939 yılında Hatay'ın Türkiye ile birleşmesi ile birlikte Halep ekonomik buhran geçirdi. Ancak kara ve demir yollarının merkezinde bulunduğu Şam'la mukayese edildiğinde yinede, bir ticaret merkezi olarak önemini korudu.³¹

XX. asrın ikinci yarısına girilirken ziraat ve sanayi alanlarında gerçekleştirilen yatırımlarla Halep'in iktisadî hayatında yeniden bir iyileşme dikkati çekmektedir. Halep-Lazkiye arasına demir yolu döşenmesiyle tarım ürünlerini Lazkiye yoluyla ihraç eden bir ticaret merkezi haline geldi. Halep bir ticaret merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda Suriye'nin en önemli sanayi merkezlerinden biridir. Şehirde cam, çimento, sıvı yağ, un, makine, deri ve özellikle çeşitli tekstil fabrikaları bulunmakta, gümüş ve altın kuyumculuğu yanında geleneksel el dokuma tezgâhları da faaliyetlerine devam etmektedir.³²

Düzgün karayolları, demir yolu ve uluslararası havalimanına da sahip olan Halep, 1990'lı yıllarda özel sektörün ekonomideki ağırlığının artmasıyla birçok alanda önemli gelişmeler kaydetmiş ve böylece Suriye'nin başkenti olan Şam'la boy ölçüşecek hale gelmiştir.³³

1.6. Halep Şehrini Dînî Durumu

Halep şehri nüfusunun yaklaşık % 71'i Müslüm, % 22'si Hristiyan ve % 7' ise Yahudi idi. Halep şehrindeki Müslümanların büyük çoğunluğu Sünnî olmakla birlikte içinde Şîî ve Dürzî de bulunmaktadır. Sünnîlerin büyük bir bölümü Hanefî ve Şafî mezhebine bağlıdır. Hanbelî ve Malikîler ise yok denecek kadar azdır.³⁴

Halep'te tarikatlar yoğun olarak faaliyetini sürdürmektedirler. Kadirî Halvetî, Rûfâî Halvetî ile Şazeli tarikatları bunların en yaygın olanlarıdır. Özellikle Halep için önemli Osmanlı müesseselerinden biri olan Halep Mevlevîhânesi dikkati çekmektedir.³⁵

³¹Harîtanî, Mahmûd, "Halep", *DİA*, 11/ 247-248.

³²"Halep", *Grolier International Americana Encyclopedia*, İstanbul 1993, 7 /46.

³³Harîtanî, "Halep", *DİA*, s. 124.

³⁴Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/ 154-156.

³⁵Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/155.

Hristiyanlar içerisinde ise en kalabalık kitle Rum Ortodokslarıdır. Onları Rum Katolikler ve Ermenî Katolikler takip etmektedir. Ardından sırasıyla Süryanî, Marunî ve Ermeniler gelmektedir.³⁶

1.7. Halep Şehrini İlmî Durumu

Halep, İslam fethi döneminden beri özellikle de XI. asırdan sonra, ilgi çekici doğası, ılıman iklimi, coğrafi konumu ve alimlerinin şöhreti sayesinde, ilim talebelerinin, araştırmacıların ve seyyahların uğrak noktası olmuştur. Zira önde gelen alimlerin bu şehirde ikamet ediyor olması bunda etkili olmuştur.³⁷

Halep'te XX. Yüzyıl öncesinde bulunmuş alimler, Ahmed b. Hanbel ö.240/855 şöyle demiştir: “*Halep câmisinde, Mübeşşir el-Halebî'den beş hadis yazdım*”.³⁸

Halep'te yaşayan ilim adamlarından bazılarıdır: İbn Hâleviyye ö.365/980, Ebû 'Alî el-Fârisî ö.372/987, el-Hatîb el-Bağdâdî ö.456/1071, İmâd el-İsfehânî ö.586/1201, Abdüllatif el-Bağdâdî ö.616/1231, İbn Mâlik ö.659/1274, Yusuf b. Halîl ö.648/1063, İbnu'n-Nakîb ö.769/1368, Safedî ö.764/1363, Sa'dî Şîrâzî ö.677/1292, İbnu'n-Nâsîrî'd-Dîn ed-Dımaşkî (ö.842/1438), Hâfız İbn Hacer el-Askalânî ö.853/1449, onun Halep'e gitmesi ise.³⁹

İbn Hacer 836/1432 yılında olmuştur. Halep'e Ramazan ayının beşinci günü girmiş ve o zamanki Halep Şâfi'î kadısı el-'Alâ b. Hatîb en-Nâsîriyye'nin ö.844/1440 on beş gün misafiri olmuştur. Onun yazdığı şiirleri tahsil etmiş, Burhânüddîn Sıbtu İbni'l-Acemî ö.841/1437 den *el-Hadîsi'l-Müsel bi Evleviyye*'yi , o gün için Halep'te bulunmadığından ona Dımaşk'tan özel olarak getirdiği İbn ez-Zâhirî'nin *Meşihatı el-Fahri b. el-Buhârî*'sini ezberlemiştir. Kâdî Ebî Ca'fer ve eş-Şihâb Ahmed b. İbrâhîm b. el'Adîm 'den *'Aşaratü'l-Haddâd*'ın bir bölümünü okumuştur.⁴⁰

İbn Hacer, Halep'te ikamet ettiği sırada müsned sahiplerinden, muhaddis ve şairlerden ilim öğrenmek için civardaki köy ve beldelere gidiyordu. Zâhiri'l-Bîre'de Kamalddin Muhammed b. el-Bârizî'den ö.738/1338 ders aldı.

Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî ö.855/1451 ile onun yurdu Antep'e, Ramazan ayında döndüler ve Ramazan bayramı namazını kıldılar.

³⁶Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/ 84.

³⁷Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/163.

³⁸Mizzî, Âle'd-Dîn İbn Zekî, *Tehzîbü'l-Kemâl Fî Esmâi'r-Ricâl*, Müessesetü'r-Risâle, tsh. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Beyrut 1980, 19/179.

³⁹Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/170.

⁴⁰Şeyh, 'Abdu's-Settâr, *el-Hâfız İbn Hacer el-'Askalânî Emîra'l-Mü'minîn fi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kalem, bs.1, Dımaşk 1992, s. 106.

Ondan bizzat üç hadis işitip daha sonra diğer beldelerde de ilim tahsili yapmıştır. Sonra Haleb'e dönüp oradaki ikametinin ardından 837/1433 yılı Muharrem ayının 21. Günü Kahire'ye dönmüştür. Bu yolculuğunda ilmi bulunan üç hadisle ilgili bölüm, ilaveten seçtiklerinden veya alıntıladıklarından iki cildi aşkın *Celbü Haleb* isimli hatıratında toplamıştır. bu hatıratın bir nüshası ortaya çıkarılamamıştır.⁴¹

Yine Haleb'te hadis imlâ meclisleri toplantıları da düzenlemiştir. Aynı şekilde; Haleb'te ikameti sırasında eş-Şems el-Feryânî'nin ö.212/828 çeşitli hadis isnatlarında zayıflıklar olduğunu da haber verdikten sonra birçokları ondan hadis rivâyet etmekten vazgeçmiştir.

Halep'e yolculuk yapanlardan bazıları: Ebü'l-Alâ' el-Maarrî ö.449/1057, İbn Neccâr el-Bağdâdî ö.643/1245, Abdulhalîm İbn Teymiyye ö.728/1328, Abdülmü'min ed-Dimyâtî ö.705/1306, Zehebî ö.748/1348, Zerkeşî ö.790/1392, Bikâî ö.878/1480, Sehâvî ö.895/1497, eş-Şerîf el-Murtazâ ö.457/1044, Tûsî ö.672/1274, İbn Arabî ö.638/1240, İbnü'l-Kayyım el-Cevzî ö.750/1350, Takıyyüddîn es-Sübkî ö.756/1355, Süyûtî ö.911/1505, İbnü'l-Müberred'tir ö.909/1503.⁴²

Melik Zâhir döneminde Halep'te kalanlar; *el-İşârât ilâ Ma'rifeti'z-Ziyârât* kitabının sahibi eş-Şeyh es-Sâih Ebu'l-Hasan el-Herevî (ö.611/1215), Bâbü'l-Makâm'ın dış tarafında bulunan medresesine defnedilmiştir.

Ya'kût el-Hamevî ö.626/1229 ömrünün sonlarına doğru Halep'te yaşamış ve en önemli iki kitabı *Mu'cemu'l-Büldân* ve *Mu'cemu'l-Üdebâ*'sını burada tamamlamış ve ilk defa el-Vezîr el-Kıftî'ye (ö.624/1227) ithaf etmiş ve onu güzel sözlerle övmüştür. Fakat el-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât* kitabında Ya'kût el-Hamevî'nin biyografisinde onu tenkit etmiştir.⁴³

1.8. Halep Şehrinin Demografik Yapısı

Tarih boyunca çeşitli etnik unsurlar dan oluşan Halep şehrine birçok topluluk yerleşmiştir. Bunlardan Arap kabileleri; Tenûh, Temîm ve Tay ile onlardan sonra Mirdâsîler adına hüküm süren Benû Kilâb kabilesinin de yerleştiği gibi, Halep kentinde Ken'ânîler ve Ârâmîler de yurt edinmiştir. Eski Çağlarda Halep'e çeşitli göçler olmuş, bu göçlerden en önemlisi; 16. Asırlarda Anadolu'dan Halep yöresinde bulunan ve kendi

⁴¹Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/157.

⁴²Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/152.

⁴³Kâtibî, Muhammed 'Adnân, *et-Ta'limu's-Şer'î ve Medârisihu fî Haleb*, Mektebetü Dâru'l-Hadis, 2006, s. 145.

adlarıyla isimlendirilen dağa yerleşen Kürtler'in göçüdür. Cerablus bölgesine yerleşen Selçuklu Türkmenleri ile Türkçe ve Arapça karışımı bir dil konuşan, Reyhâniye, Hanâser ve Münbiç bölgesine yerleşen bir kısmının Kafkasya'dan gelen Abaza ve Çeçenlerin olduğu.

XI. Asırda başlayıp, büyük göçlerinin XX. Asrın başlarında son bulan, o zamanki Halep'te sayıları yüz bine ulaşan ve Halep'ten diğer şehirlere de dağılan Ermenilerin göçleridir. Halep çevresine yerleşen bedevî kabileler ise; el-Hadîdiyyûn, el-Fed'ân, el-'Anze, el-Velde, el-Buhmîs, el-Lüheyb ve el-Hünâdî kabileleridir.⁴⁴

Bu şehrin halkı Arap, Türk, Kürt, Ermeni, Ârâmî, Çerkez ve karışımı olup; kavim, mezhep ve etnik kökenleri farklı toplumsal yapılardır.

Buna ilave olarak Haleplilerin çağlar öncesine uzanan yabancılarla olan çekişmeleri de Haleplilerin başkalarıyla bir arada toplumsal etkileşimle yaşama kabiliyetlerini artırmıştır. Böylece etnik ve mezhepsel fanatikliğin olmadığı bu farklılıklar; nüfus çeşitliliğinin zenginlik, özgünlük ve bolluk kaynağı olmasıyla özdeş hale gelmiştir. Bununla birlikte Halep toplumunun ayırtedici özelliği sanayi ve ticaret toplumu olmasıdır. Halkın doğallığına uygun olarak Haleb'in iklimi, etkileyici iklimi, etnik ve din farklılıklarına rağmen dayanışmacı bir toplum özelliğini taşımaktadır. Halepliler, hızlı ve kısa cümlelerle konuşmalarıyla tanınmışlardır.⁴⁵

Halep, nüfusu bakımından Suriye'nin Büyük şehirlerden biri, resmi kayıtlara göre nüfusu, Suriye nüfusunun %23'ünü teşkil etmektedir. Halep'te ilk nüfus sayımı 1847 yılında yapılmıştır. Ancak kadınların nüfus sayımı yapılmamıştır. İlk kapsamlı nüfus sayımı ise 1883 yılında yapılmıştır. Halep'in nüfusu 1921 yılında yaklaşık % 71'i Müslüman, % 22'si Hristiyan ve % 7'si Yahudi.⁴⁶

1370/1951 yılında Suriye'nin nüfusu 3.329.000'a ulaşmıştır. Bunun % 30'u Halep'te oturmakta ve Halep'in nüfusu taşradan yapılan göçler ve doğal olarak büyümesiyle her 15 yılda bir, ikiye katlanmıştır. Haleb'in son nüfus sayımı 1383/2005 yılının Eylül ayında yapılmış ve Halep'in o günkü nüfusu 2.301.570 kişidir. Bu demektir ki Halep'in 1301/1883 yılındaki nüfus sayısından yaklaşık olarak 23 kat artmıştır.

Halep'teki Filistinlilerin sayısı 1382/2004 yılında 32.709 kişidir. Yani Suriye'deki Filistinlilerin toplam genel nüfusa oranı % 7'dir. Helep'teki nüfus yoğunluk

⁴⁴Hilâl, *Halebu'l-Kadîme ve'l-Hadîse*, s.143.

⁴⁵ Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/157.

⁴⁶Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/159.

oranı; 1390/1970 yılında her bir kilometre kareye 82 kişi, 1981 yılında 102 kişi, 1414/1994 yılında 160 kişi, 1382/2004 yılında 218 kişi düşmektedir, Halep genç nüfusa sahip olduğundan, nüfusun % 61'i 25 yaşın altındadır. Halep'te 1411/1991 yılında on yaşını aşmış okur yazar olmayanların nüfusa oranı % 27'ye ulaşmıştır. 2002 yılında olmak üzere 108.561 olup erkek ile kadın nüfus birbirine çok yakındır.⁴⁷

1.9. XX. Yüzyıla Kadar Halep'te Hadis İlminin Durumu

Halep'deki ilim durumunun ilk görüntüsü Büyük Halep Emevî Câmisi'nin şehre hayat verdiği, ilim merkezi ve güzelliğinin muhteşem bir yönü sayılan camilerdeki eğitim halkalarıdır. Bu ilim çevrelerinden âlimlerin sorumluluğundaydı. Bu halkalar daha sonra aşamalı olarak gelişmeye başlamış, sistemli resmî okullara dönüşmüştür. Bu dönemde vakıflar çok varder ve finansal gelirleri de iyi durumdaydı. Öğretmenler ve öğrencilerin, aylıklı ve toplumsal çevrenin bu güçlü resmî okulların ortaya çıkmasındaki etkisi çok büyüktü.⁴⁸

Daha sonra resmî okullara, öğrencilerin ihtiyaç duyduğu, Şeriat eğitimi için diğer bazı ilimlerden, devlet üniversitelerine girmesi, öğrencilere devlet okullarındaki eğitim diplomasına eşdeğer diploma verilebileceği fikri ortaya atıldı.

Özellikle Şam Üniversitesi'nde 1373/1954 yılında Şeriat Fakültesi açıldıktan sonra bir kısım âlimler İslam Hukuku okullarında uygulanan müfredatlarında değişikliğe başlamışlar, diğer bir kısmı ise İslam Hukuku öğrencilerinin gevşemesine sebep olduğu için bundan kaçınmışlardır. Böylece okullar sadece İslam hukuku ilimlerinin öğretildiği okullar ve İslam Hukuku ilimlerinin ve fenni bilimlerinin okutulduğu okullar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.⁴⁹

Âlimler bu faaliyetlere karşılık, resmî okullar ve camilerde halka açık dînî ve ilmi dersler yoluyla faaliyette bulunmuşlardır. Bu halkalar ise ikiye ayrılmaktadır:

- 1- el-Ketâtîb: Çocukların eğitimini önemser, okuma-yazma ve matematik kurallarını öğretir. Daha sonra Ketâtîb bir kısmının yıllarca devam edecek eğitim programına dayalı öğretim okulları olarak değişmiştir.
- 2- İslam Hukuku okulları: Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra 1368/1949 yılında, Halep'in mahallelerine dağılmış olan İslam Hukuku okullarının yedisinin Şa'bâniyye ve Hüsreviyye okulları şeklinde birleştirme kararı

⁴⁷ Hilâl, *Halebu 'l-Kadîme ve 'l-Hadîse*, s.150.

⁴⁸ Ayntâbî ve Osmân, *Haleb fî Mîeti 'Âm*, 2/139.

⁴⁹ Sibâ'î, Mustafa, *Min Revâi ' Hadâratünâ*, Daru'l-Verrâk, El-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1999, s. 205

alınmıştır. Bu karar âlimlerin, bu iki okulda hizmet çalışmalarını birleştirmede olumlu bir etkiye sahip olmuştur.⁵⁰

Halep'e gelen veya katılan sahabîleri feth sırasında hadis rivayetlerini sayıyoruz:
Ebû Ubâde b. Cerrâh: 17 Rivâyet (Müslim, Tirmîzi, Müsnedi Bakî b. Muhalled)
'İyâd b. Ganem: 3 Rivâyet (İbn Abdî'l-Berr, Ebû Nuaym, İbn Mende) Habîb b. Mesleme b. Mâlik: 5 Rivâyet (Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Beyhakî, Ebû Ya'lâ, İbn Hıbbân).⁵¹

Abbâsîler Döneminde: Halep'te Öne Çıkmış Muhaddisler ve Onlardan Nakledilen Rivayetler:

- Mübeşşir b. İsmâîl el-Halebî (ö.200/816): 15 rivâyet (Buhârî, Müslim, İbn Hıbbân, Ahmed İbn Hanbel, İbn Sad)⁵².
- Ahmed b. Hâlid el-Müznî el-Halebî (ö.202/818): Muhaddis olarak hadis tasnifi yapmış olmasına rağmen eserine rastlamadım. Mübeşşir b. İsmâîl'den hadis öğrenmiş, Süleymân b. Abdülhamîd el-Behrânî ve Abdulcelîl b. Ebî Gâlip de ondan hadis nakletmiştir. İbn Mende babası yoluyla, Ahmed b. Hâlid el-Müznî'nin Halep'ten olduğunu ve Mübeşşir b. İsmâîl'den hadis naklettiğini dile getirmiştir.⁵³
- İshak b. İbrâhîm el-Ahyel el-Halebî (ö.203/819): Muhaddis olarak hadis tasnifi yapmış olmasına rağmen eserine rastlamadım. Mübeşşir b. İsmâîl el-Halebî, Ebu'z-Zerkâ'den hadis almıştır. Ebû Meymûn Ahmed b. Hakîm el-Halebî ve Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed el-Antakî hadis nakletmişlerdir.⁵⁴
- Halef b. Sâlim el-Mahremî es-Senedî (ö.231/847): Müsned Yazdı. Ahmed b. hanbel'den hadis (semâ') almıştır.⁵⁵
- İbn Cenâd el-Kilâbî (ö.231/847): Muhaddis olarak hadis tasnifi yapmış olmasına rağmen eserine rastlamadım.⁵⁶
- İbn Ebî'l-Vezîr el-Halebî (ö.235/851): İki hadis rivâyet vardır. (Sünen Ebî Davûd, Üsdü'l-Gabe fi Ma'rifeti's-Sahabe.⁵⁷
- Hallâd el-Hanâsîrî (ö. 340-350 arasında bir tarih): Bir rivâyet Sünen İbn Mâce.⁵⁸

⁵⁰Bekro, Kemâleddîn, *et-Ta'limü's-Ser'i fi Haleb Münzü Âm 1918-1958*, Dâru'l-Asil, 1998, s. 23-25.

⁵¹İbnü'l-Adîm, Kemâleddîn Ebî'l-Kâsım Ömer b. Ahmed, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, bs.1, Beyrut 1996, s. 15.

⁵²İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb bi Târîhi Halep*, 2/715.

⁵³İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb bi Târîhi Halep*, 2/721.

⁵⁴İbn Sad, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 845.

⁵⁵Tabbâh, *E'lâmü'n-Nübelâ*, 4/358.

⁵⁶İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb bi Târîhi Halep*, 2/729.

⁵⁷Kehâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-Müellifin*, 13/299.

⁵⁸Bekro, *et-Ta'limü's-Ser'i fi Haleb*, s. 99.

Selçuklu ve Memlûkler Döneminde Hadis Çalışmaları:

Abbâsî'lerin eserlerinden bazılarını Abbâsî Devleti merkezine bağlı iken daha sonra kurulan Mirdâsîler, Zengîler, Seçuklular ve Eyyûbîler devletleri olarak sayabiliriz. Bu devletler art arda Halep'i yönettiklerinden dolayı, araştırmamızın bu aşamasında özet olarak dönemin meşhur muhaddislerinden hadislerle ilgili eserlerinden, öğrenciliklerinden, hocalarından ve öğrencilerinden bahsedeceğiz.

Selçuklu Devleti zamanında (m.1038-1157) Halep'te tanınmış muhaddisler ve yazdıkları kitaplara dayanarak, Halep'te hadis ilimlerinin yerini açıklayan

- Abdullah ez-Zehâvî el-Harrânî (ö.612/1216): *el-Erbeûne'l-Mütebayineti'l-İsnâdü ve'l-Bilâd*
- BahâuddînYusuf b. Şeddâd (ö.632/1236): *Ahkâmu'l-Cihâdî'n-Nebevî-Delâilü'l-Ahkâm'n-Nebî(sav)*
- 'Abdülmuhsin et-Tenûhî (ö.643/1247): *el-Ahbâru ve Nevâdir, Şi'r fî 'İlmi'l-Hadîs ve fî İcâzeti'l-Hadîs.*
- 'Alî b. Yusuf el-Kıftî (ö.646/1250): *Kitâbü fî'l-Kelâm 'Ale'l-Muvattâ (tamamlanmamış),Kitâb fî'l-Kelâm 'Ale'l-Câmi'i's-Sahîh, Meşîhatü Zeyd b. el-Hasan el-Kindî.*
- Yusuf b. Halîl b. Karâcâ (ö.648/1252): *Mu'cemu Şuyûh-el-Fevâid'l-'Avâlî's-Sihâh-Rubâiyyâtı's-Sahâbe,Fevâid fî'l-Hadîs* (Büyük bir bölümü “Kim kasıtlı olarak benim adıma yalan uydurursa ateşteki yerine hazırlansın.” hadisin koynayî), *el-İkmâl fî Ref'l-İrtibâk 'Anî'l-Mü'telif ve'l-Mühtelifi fî'l-Esmâ ve'l-Künâ ve'l-Ensâbi*, kitabına yazdığı haşiye. *es-Semâniyyât*
- Ahmed b. Muhammed ez-Zâhirî (ö.696/1300): *es-Semâniyyât* isnad edilen muhaddis 'İsmetü'd-Dîn'in rivâyetleri-Ebü'l-Fere'in ,*Mu'cemu'n-Necîb* kitabını tahrîci- Ebî'l-Ferec el-Latîf el-Harrânî'nin rivâyetlerinden oluşan, *el-Ebdâlü'l'âliye ve'l-Müsâfehât min Rivâyâtî'n-Necîb* kitabını tahrîci-*Mu'cem Meşîhat'l-Fahri Ebü'l-Hasan 'Ali b. Ahmed b. el-Buhârî'yi ,tahrîci-İbn Küleyb'in İbn Tebrîzî'nin ashabından, Kindî'den, öğrencisi eş-Şeyh Şa'bân'dan Tahric-Meşîhat Zeynüddîn Ebü'l'Abbâs ez-Zâhirî.*⁵⁹

Memlûkler Döneminde (m.1259-1516) Memlûklular döneminde Halep'te önde gelen muhaddisler, konumları ve eserleri, Abbâsîler devletine uzanan yaklaşık ikiyüz

⁵⁹Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, 1/413.

yıllık Memlûklu devleti döneminde, m. 13-14. Asir asırdan önde gelen muhaddis sayısı 22'ye ulaşmıştır. Biz ise burada hadis ilmi üzerinde durmaya çalışacağız.⁶⁰

Memlûkler Devleti zamanında Halep'te tanınmış muhaddisler ve yazdıkları kitaplara dayanarak, Halep'te hadis ilimlerinin ve muhaddislerin Bahsecağız:

- İsmail el-Esîr el-Halebî (ö.699/1303): *İhkâm'l-Ahkâm fî Şerh Ehâdis Seyyidi'l-Enâm*.
- Abdullah b. Muhammed el-Kayserânî (ö.703/1307): *İcâze fî Erba'în Hadîs*.
- Ömer b. Hasan b. Habîb(ö.726/1330): *Mu'cemü's-Şuyûh, Fihristü Merviyâtih*.
- Kütbeddîn Abdülkerim b. Abdunnûr (ö.735/1339): *Şerh'l-Câmi, el-Mevrid'l'Azb'l-Henî fî'l-Kelâmi 'Alâ Sîreti'l-Hâfız 'Abdulğani, el-Kadeh'l-Ma'lâ fî'l-Kelâm 'Alâ Ba'di Ehâdis'l-Mahallî, Telhîs Kitâb'l-İlmâm fî Ehâdis'l-Ahkâm, el-Erbe'ûn't-Tesâ'iyât, el-Erbe'ûn Mütebâyinâ'l-İsnâd, el-Erbe'ûn'l-Büldâniyyât, Meşîha fî Iddeti 'Alâ Elfi Şeyh*.⁶¹
- 'Osman b. 'Alî ibn Hatîb Cebrîn el-Halebî (ö.738/1342): *Şerh Muhtasar Müslim lil-Münzirî*.
- Yusuf b. 'Alî el-Halebî el-Mizzî(ö.742/1346): *Tehzîb'l-Kemâl, el-Etrâf, Mu'cem Şuyûhî, Zeyl Meşîhat ibn'l-Buhârî, el-Müntehâb min'l-Ehâdis, el-Künâ, el-Muhtasar min Tehzîbi'l-Kemâl*.
- Hasan Zehratü'l-Hüseynî el-Halebî(ö.777/1381): *Nefâis'd-Dürrer fî Fedâil Hayr'l-Beşer*.
- Hüseyin Habîb el-Halebî(ö.777/1381): *el-Fihrist, el-Meşîha* (Kendisi için tahriç yapmıştır.).
- Hasan Habîb el-Halebî(ö.779/1383): *İrşâd's-Sâmi've'l-Kârî, el-Müntegâ min Sahîh'l-Buhârî, el-Muktefâ fî Zikr Fedâil'l-Mustafâ, en-Necm's-Sâgıb fî Eşrafî'l-Menâgıb*⁶².
- Muhammed İbn Ebi'l-'Aşâir (ö.789/1393): Kendi hayatı bir bölümün yazmış ve Ömer b. Halîl el-Halebî'yi tahriç etmiştir. *Berzâlî'nin, Dimyâtî'nin, Zehebi'nin, İbn Râf'nin* Mu'cem'inden seçmelerde bulunmuştur, *Eşyâün Hasene* adlı eseri bir cilttir.
- Yusuf b. Mûsâ el-Maltî(ö.803/1397): *el-Mu'tasar min Müşkil'l-Âsâr*.

⁶⁰İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Dâru İhyâ'î't-Türâs'l-'Arabî, tsh. Alî Şîrî, Beyrut 1988, 14/30.

⁶¹İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 14/27.

⁶²Hilâl Fuâd, *Halebu'l-Kadîme ve'l-Hadîse*, s. 32.

- Tâhir Habîb el-Halebî(ö.808/1402): *Mehâsin 'l-Istulâh fî Tahsîn İbn 's-Salâh* li'l-Balkînî (manzum eser).
- Muhammed ibn'ş-Şuhne Halebî(ö.815/1409): *Ravzu 'l-Menâzir fî İlm 'l-Evâil ve 'l-Evâhir, el-Emâilî fî 'l-Hadîs*.
- Halîl b. Mukbil el-'Alkamî(ö.820/1414): *Şerhu Mesâbih's-Sünne, Şerhu Mişkât 'l-Mesâbih fî 'l-Hadîs*⁶³.
- Muhammed b. Ebî Bekir el-Mardini(ö.837/1431): *Vesîlet 'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti Hadîsi'r-Rasûl, fî San'ati 'l-Hadîs* olarak yayınlanmış ve güzel sözlerden derlenmiştir, *Muhtasar Mevdû'ât İbn 'l-Cevzî bi-Hattı Ebî Zerr İbn 'l-Burhân*.
- İbrâhîm b. Muhammed (Sibt İbn'l-'Acemî) (ö.841/1435): *Sebtu Şuyûhahî, Mu'cemu Şuyûhihî, Tengîh li-Fehmi Gârib's-Sahîh, Havâşîn 'Alâ Sünen İbnMâce, Kitâb Gâyeti's-Sûl fî Ricâli's-Sittet 'l-Usûl, el-Muktefâ 'alâ Elfâzi's-Şifâ li'l-Kâdî 'Iyâz, el-Keşf 'Hasîs, Havâşîn 'alâ Sahîh Müslim ve 'Alâ Sünen li-Ebî Dâvûd ve 'alâ Tecrîd's-Sahâbet li'z- Zehebî ve 'alâ el-Merâsîl li'l-'Alâî ve 'ale'l-Kâşif li'z-Zehebî, Zeylün 'ale'l-Mîzân, Havâşîn 'alâ Telhîs 'l-Müstedrek, Tebyîn li-Esmâil Müdellesîn, Kürrâs, el-İğtibât, Telhîsu Mübhemât İbn Beşküvâl*. Derleme yapmak için gelen talepler üzerine Buhârî'yi birçok defa dikte ettirmiştir.⁶⁴
- Alâeddîn 'Alî İbn Hatîb'n-Nâsırıyye (ö.843/1437): *ed-Dürr 'l-Müntehab fî Tekmileti Târîh, Dav 'l-Basîre fî Şerhi Hadîsi Berîra ve Şerhi Hadîsi Ümm Zer*.
- İbrâhîm İbn'l- Kabâkîbî(ö.851/1445): *Şerhu't-Takrîb ve't-Teyzîr li-Ma'rifeti Süneni 'l-Beşîr'n-Nezîr fî Usûli 'l-Hadîs li'n-Nevevî, 'Umdet't-Tullâb fî 'l-Hadîs*.⁶⁵
- Bedreddîn Mahmûd el-'Aynî (ö.855/1449): *'Umdet 'l-Kârî fî Şerh 'l-Câmi's-Sahîh li'l-Buhârî, Sünen Ebî Dâvud'dan bir bölümün şerhi, Şerhu 'l-Kelimi't-Tayyib li-İbn Teymiyye, Mebân 'l-Ahbâr fî Şerhi Meâni 'l-Âsâr, Meâni 'l-Ahbâr fî Ricâl Meâni 'l-Âsâr, Mu'cemu Meşâyihî (1 cilt)*.
- Muhammed b. 'Osmân el-Mârdînî (ö.871/1465): *Hâşiye 'ale'l-Câmi's-Sahîh lil-Buhârî*.
- Ahmed Ebû Zer el-'Acemî (ö.884/1478): *et-Tavdîh li-Mübhemât 'l-Câmi'i's-Sahîh, İ'râb Sahîhi 'l-Buhârî, et-Tavdîh li'l-Evhâm 'l-Vâkı' fî's-Sahîh, Ta'likun*

⁶³İbn Kesîr, el-Bidaye ve'n-Nihaye,, 14/23.

⁶⁴Hilâl Fuâd, *Halebu 'l-Kadîme ve 'l-Hadîse*, s. 43

⁶⁵Zehebî,Şemseddîn, *Târîhu 'l-İslâm, Dâru'l-Kütüb'l-'Arabî, tsh. Abdü's-Selâm Tedmürî, Lübnân-Beyrut 1987, 9/120*.

'ale'l-Buhârî, Mubhemât Müslim, Gurret'l-'Ayn fî Fazlî's-Şeyhayn ve's-Sihreyn ve's-Sibteyn, Şerhu's-Şifâ fî Ta'rîfî Hukûkî'l-Mustafâ, Şerhu'l-Mesâbih.⁶⁶

- Muhammed b. Muhammed İbn's-Şahne(ö.890/1484): *el-Müncid'l-Muğîs fî 'İlm'l-Hadîs, Tertîb Mubhemât İbn Beşkuvâl 'alâ Esmâi's-Sahâbe, Nüzhet'n-Nevâzır fî Ravzı'l-Menâzır, Târîh Haleb, İktitâf'l-Ezâhir fî'z-Zeyli 'alâ Ravzı'l-Menâzır, Sebt Merviyâtih ve Mesmû'âtih ve Şuyûhihî.*⁶⁷

Osmanlı Döneminde: Halepli Hadis alimlerinin aşağıda görüldüğü gibi kitap sayılarının 128'e ulaştığını ve hadis musanneflerinin çeşitliliğini görüyoruz.⁶⁸

- Hadis şerhi kitaplarının: Buhârî'nin *Câmi'u's-Sahîh*'i, *Sahîhi Müslim, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i İbni Mâce, İmâmı Mâlik'in Muvttâ'sı, Tahâvî'nin Müşkûlû'l Âsâr* ve *Me'âni'l-Âsâr* kitaplarının şerhi ve Beğâvî'nin *Mesâbihu's-Sünne* kitabının şerhi gibi sayıları 23'tür.
- Me'âcim, Terâcim Kitap *Hidtiyetü 'l-Mürttib fî Feztîli 'l-Ashab, el-Eserü'l-Mu'teber fî Terciilneti Nulibeti'l-Fiker* gibi sayıları 22'dir.
- Cerh-ta'dîl ve Hadis râvilerinin isimleri, kitap sayısı 19'dur.
- Siyer-u Nebî, kitap sayısı 16'dır.
- Hadis icâzeti, âlî senet, 40 hadis, Tesâ'iyât, Semâniyât ve Rubâiyât, kitap sayısı 14'tür.
- Ahkâm Hadisler, *Temdidü 'l-Hayat* gibi kitap sayısı 9'dur.
- Cihâd'n-Nebevî, *Ümm Zer'* Hadisi, *Mevâiz ve Rekâik* gibi mevzû hadisler, kitap sayısı 9'dur.
- Hadis İlimleri, *el-M anzumetü 'l-Aliyye fî 'l-Ahbari 'n-Nebeviyy* gibi kitap sayısı 8'dir.
- Etrâf, Fehâris, Merviyâtü'l-Hadîs, *Asar-ı Hamidî* gibi kitap sayısı 3'tür.
- Medâihu'n-Nebevî, kitap sayısı 3'tür.
- Eczâ ve Mecâmî', kitap *el-Mecmua es-Salaliyye* gibi sayısı 2'dir.⁶⁹

Osmanlı Döneminin Halepli Muhaddisleri ve Hadis Alanında Yazdıkları Kitaplar:

- 'Alî ed-Debbâğ (ö.1123/1716): *Şerh 'ale'l-Buhârî* (Gazavât bölümüne kadar), *Hâşiye 'alâ Şerhi'd-Delâil li'l-Fâsî.*

⁶⁶ Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/150.

⁶⁷Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/152.

⁶⁸Yıldırım, Selahattin, *el-Muhaddisün'l-Osmâniyyûn*, 19 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 39, 2015, s. 32.

⁶⁹Yıldırım, *el-Muhaddisün'l-Osmâniyyûn*, s. 35.

- Hüseyin es-Sermînî (ö.1153/1746): Muhaddislerle hadis tasnif etmesine karşın ona ait bir kitaba rastlayamadık.
- Yusuf en-Nagîb (ö.1153/1746): *Sebtün fî Şuyûhihi ve İcâzâtihî, Sebtü Kifâyet'r-Râvî ve's-Sâmi'*.
- 'Alî el-'Attâr (ö.1171/1764): Muhaddislerle hadis tasnif etmesine karşın ona ait bir kitaba rastlamadım.⁷⁰
- 'Abdulkerîm eş-Şerâbâtî (ö.1178/1771): *Ta'likât 'ale's-Şifâi's-Şerîf, Ta'likât 'alâ Kunûzi'l-Hakâik fî Ahâdîsi Hayri'l-Halâik, Risâle fî'l-Fark Beyne'l-Kurâni'l-'Azîm ve'l-Ahâdîsi'l-Kudsiyye'l-Vâride 'ala Lisâni'n-Nebî (SAV), Sebtu İnâle't-Tâlibîyîn li-'Avâli'l-Muhaddisîn.*
- Hasan el-Bahşî (ö.1190/1783): *Behcet'l-Hıyâr fî Şerhi Hilyeti'l-Muhtâr, Risâle fî Ricâli's-Şemâil, Şerh 'ale's-Şemâil, Şerh 'alâ Esmâi'l-Bedriyyîn.*
- 'Abdurrahmân el-Hanbelî el-Halvetî (ö.1192/1785): *Şerh Câmi'i's-Sağîr, Sebtu Menâr'l-İs'âd fî Tarîkı'l-İsnâd.*
- Mustafa Kemâl el-Halebî(ö.1210/1803): *Erbeûn Hadîs fî İşrâti's-Sâa, Erbeûn Hadîs fî Zuhûri'l-Mehdî, Nuzûl Seyyidinâ 'Îsâ (AS), Erbeûne Hadîs fîmâ Yukra 'inde'l-Mesâ, Erbeûne Hadîs fîmâ Yukâl izâ Esbeha ve izâ Emsâ, Erbeûn Hadîs fî'r-Rü'yâ, Miet Hadîs fî Hıylet's-Şeytân.*⁷¹

⁷⁰Yıdırım, *el-Muhaddisûn'l-Osmâniyyûn*, s. 38.

⁷¹Murâdî, Ebû'l-Fadl, Muhammed Halil, *Silsiletü'd-Dürer fî A'yâni'l-Karn's-Sânî 'Aşar*, Dâru El-Meyriyye'l-'Amire, Mısır 1901 , 4/238.

İKİNCİ BÖLÜM

XX. YÜZYILDA HALEP'TEKİ RESMÎ VE GAYRO RESMÎ İLMÎ KURUMLAR

Eski çağlardan beri yerleşim yeri olan Halep kentinin insanlık ve medeniyet tarihinde önemli bir yeri vardır. Bundan dolayıdır ki halkı ilmi sevmiş, ilim talebi ve tahsiline yönelmişlerdir. Bu durum tarih ve teracim kitaplarının dolup taşıdığı, sayılamayacak kadar tanınmış insanın yetişmesine zemin hazırlamıştır. Kentte ilim halkaları ve ilmi toplantı yaptıkları yerler ve kütüphaneleri çoğalmış, tarihçiler, onların hayatlarını gözlemlemiş ve içinde birçoklarının bulunduğu, onların medreselerinden, ilim halkalarından ve öğrencilerine okuttukları kitaplardan söz eden teracim kitaplarını tedvin etmişlerdir. Kentteki ilk medrese, Emevî Camiî Kebîr'dir. Revakları arasında, aralarında hadis ilmi, çeşitli sanat ve ilimlerinin olduğu birçok ilim halkaları mevcuttu. Şehirde her cami, tekke, zaviye birer ilim medresesi ve kültür merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazzî, Halep'te medrese yapımının hiç durmadığını, camilerin, Dârülhadis'in bulunduğunu, bunların dışında ilmi konuların konuşulup tartışıldığını ve medrese sayısının yaklaşık 300'e ulaştığını ifade etmektedir.⁷²

Bu durum günümüze kadar da bu şekilde devam etmiştir. Fakat özellikle de 13/18 Asrın sonları ve 14/19 Asrın başlarını kapsamaktadır. Çöküşü bu tarihi döneme dahil etmişlerdir. Bu tarihçiler ilmî, dîni ve toplumsal diğer yönleri ele almadan, sadece zahiri ele almışlar veya tarihin bir yönü -siyasi yönü- üzerinde durmuşlardır. Bazı araştırmacılar Halep kentindeki medreselerden söz etmişler fakat onlar dikkatlerini geometri ve mimariye vermişlerdir. İlmî yönü ve buna bağlı olan şeyleri ihmal etmiş yahut sınırlı bir zaman dilimiyle yetinerek anlatmışlardır. Bunlardan bazıları; kaynak suları, Halep'teki tarihi medreselerin kitabeleri, tarihçesi, yapımı gibi meseleledir.⁷³

Halep'deki fıkıh eğitimini araştırmaya çalışan Kamâleddîn Bakro gibi kişiler, kitabında Kemâleddîn, 1998 aralığıyla yetinmiştir.⁷⁴

⁷²Gazzî, *Nehru'z-zeheb*, 1/161.

⁷³Câsiru li-Miyâh, *Medârisu Halebi'l-Eseriyye*, Dâru'r-Rıdvân, 2000, s. 3.

⁷⁴Bakro, *et-Ta'limü's-Şer'i fi Haleb*, s. 10.

2.1. XX. Yüzyıl'da Halep'teki Resmi İlmî Kurumlar

2.1.1. Okullar

XIX. Asrın başında Halep'te çok sayıda okul mevcuttu. 30'un üzerinde okula, camiler ve mescidlerin ilave edilmesiyle bu sayı daha da artmıştır. Burada okutulan ilim derslerinin bir kısmı fıkıh ve hadis ile ilgili, çoğunluğu ise vaaz ve irşâd ile ilgili halkalar şeklindedir. Okullardaki eğitim-öğretim yatılı olarak yapılmaktadır. Okulun onay verdiği şartlara uygun olan öğrenci okula girer ve yatılı olarak kalır, zorunlu haller dışında dışarı çıkmaz; yeme, içme, giyim ve barınma ihtiyacı giderilirdi. Aylık, özel harcamalarına yetecek kadar sınırlı bir hibe verildiği bilinmektedir. Çoğunlukla vakfın şartlarına uygun olarak öğrencilerin okuyacağı kitaplar ve müfredatı belirleyen hocaların derslerine katılmaları gerekmektedir. Bu okullardaki sistem Türkiye'nin güney doğusundaki yatılı medreselerdeki sisteme benzemekteydi. Öğrenci açısından, ne bu okulların yatılı kalma süresi belliydi; ne de hocasından okuduğu müfredattan herhangi bir sınava tabi tutulurdu. Bunu belirlemek hocaya aitti. Zira öğrencinin yeterli bir birikime ulaştığı kanaatine varıldığında, hocasından aldığı dersleri okuma ve okutma icâzeti verilebilirdi.⁷⁵

Halep'te 1317/1900 yılında Klasik usule göre yani dinî eğitim veren orta okulların sayısı 376, modern eğitim veren okulların sayısı 20'dir. Toplam erkek öğrenci sayısı 376, kız öğrenci sayısı ise 98'dir.

Halep Vakıflar Dairesi'nin istatistiklerinde Halep'teki dinî okulların sayısı 12'dir. Halep'te XX. Yüzyıl'ın başında orta okulların en önemli okullar şu şekildedir: Medresetü'l-Osmâniyye, Medresetü's-Şa'bâniyye, Medresetü's-Siyâfiyye, Medresetü'l-Behâiyye, Medresetü'l-Hüsreviyye, Medresetü'l-Haleviyye, Medresetü'l-Kursâniyye, Medresetü'l-İsmâiliyye, Hacı Mûsa Camisi, Medresetü'l-Esediyye ve Medresetü'd-Delyuvâtiyye ve Medresetü'l-Hâşimiyye.⁷⁶

Eğitimde, Arapça kaidelerle ilgili muhtasar ilmî kitaplar, fıkıh ve tefsirin temel konuları okutulur, öğrenci küttâb'da başladığı metinleri ezberlemeye devam ederek, basit ve başlangıç düzeyinde devam ederdi.⁷⁷

En önemli okulları şöyle zikretmemiz mümkündür:

⁷⁵Tabbâh, *el-Medâris fi'l-İslâm*, el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, Sayı 235, Yıl 18, s. 82.

⁷⁶Kâtibî, *Târihu'l-iftâ fi Haleb's-Şehbâ*, Mektebetü Darü't-Türâs, Haleb 1424/2003 ,s. 37.

⁷⁷Kâtibî, *Târihu'l-iftâ fi Haleb's-Şehbâ*, s. 210.

1. **Rahmâniyye Medresesi:** Bu medrese XX. yüzyıl'ın ilk yarısında, açılışı zamana ulaşan Halep hadis uleması arasında şöhret bulmamıştır. Çünkü XX. yüzyıl'da o zamanki kentte mescidlerin çok örnek olan, birçok hadislerin anlatıldığı bir cami dışında ilim halkası kurulmuştur. 1337/1919 tarihine Halep'te resmî okulların birleştirildiği. Çünkü Rahîmiyye medresesi ve diğer medreseler Hüsreviyye ve Şa'bâniyye medreseleriyle birleştirilmiştir. Medrese Müstedâm Bey mahallesindedir. Beyâda mahallesine ise yakındır.⁷⁸
2. **es-Seyyâf Medresesi:** XX. yüzyıl'daki en tanınmış hocaları: eş-Şeyh Muhammed Sa'îd et-Tirmânîni ve Şeyh Muhammed el-Bedevî. en meşhur öğrencileri eş-Şeyh Beşîr el-Gazî ö.1339/1921 ve kardeşi Kâmil. Bu medrese en-Nâzile Caddesi'nin başında Mesresetü's-Şa'bâniyye'ye doğru el-Ferâfire mahallesinde bulunur.⁷⁹
3. **Karnâsiyye Medresesi:** XX. asırdaki hocaları Muhammed el-Lübâbîdi ö.1360/1941, Bekrî ez-Züberî ö.1312/1894 ve Ahmede's-Şehîd ö.1344/1926, Kâmil el-Gâzî'dir. XX. asırdaki tanınmış öğrencileri Ahmed el-Kallâs ö.1429/2008, Necîb Hayyâta ö.1346/1967, Ömer Hayyâta (ö.1409/1988), Muhammed Edîb Hassûn ö.1429/2008 ve Bekrî Receb şahsiyetlerdir gibi. Bu medrese, el-Gâzî'nin anlattığı gibi ma'mur idi. Bu asrın başlarında, tanınmış öğrencileri arasında törenler yapılmaktaydı. Bu medresenin durumunda küçülme başlamıştır. Bu aşamadan sonra Hüsreviyye ve Şa'bâniyye medrese öğrencilerinin barındığı yer haline gelmiştir. Daha sonra öğrenciler çıkarılarak camiye dönüştürülmüştür. Cami olarak hala el-Ferâfire mahallesinde yer almaktadır.⁸⁰
4. **es-Sa'diyye Medresesi:** XX. yüzyıl'daki hocalarından bazıları: Muhammed et-Tirmânîni, kardeşi Ahmed, Muhammed 'Alî ve Muhammed ez-Zerkâ'dir ö.1342/1924.⁸¹
5. **İsmâîliyye Medresesi:** XX. yüzyıl'da hadis ilmine önem veren medresenin tanınmış hocaları: 'Abdulkâdir es-Sultân, Ahmed el-Kürdî ö.1300/1882 ve Muhammed el-Mehdî el-Kürdî'dir ö.1346/1967. Hadis ilmiyle tanınan meşhur öğrencileri: Muhammed el-'Âlem, Muhammed Necîb Sirâcüddîn ö.1373/1954, Ahmed el-Kürdî ve Abdullah Hammâd'dir ö.1389/1970. Bu

⁷⁸Tabbâh, *I'lâmü'n-Nübelâ*, 7/394.

⁷⁹Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/111.

⁸⁰Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/135.

⁸¹Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/302.

medresede okutulan en önemli kitaplar: Nahiv alanında *Hâşiyetü's-Sabbân* adlı haşiyesiyle Eşmûnî'nin *Şerh Elfiyyeti İbn Mâlik* kitabı, Hadis alanında *Sahîh Müslim*, Fıkıh usulu alanında *Cem'u'l-Cevâmi*'dir. Vakfeden kişi medreseye 50 kitap vakfetmiştir. Bu kitapların hepsi parçalanmış çok azı günümüze gelebilmiştir. Bu kitaplardan geriye kalanlar 1339/1921 yılında Hüsreviyye Mederesesi'ne taşınmıştır. Öğrenciler, Ahmed el-Kürdî'den Sarf ve Nahiv dersleri alıyorlardı. Fakat bu durum bir yıldan fazla devam etmemiştir. Medresenin aktiviteleri azalmaya başlamış nihayetinde Ahmed el-Kürdî'den başkası kalmamıştır. Sonra derslerini oğlu Mehdî el-Kürdî'ye bırakmıştır. Ardından Şa'bâniyye medresesine katılmıştır.⁸²

- 6. Osmâniye Medresesi (Rıdâiyye):** XX. yüzyıl'da aralarında muhaddisler ve Hadis ilmine önem veren bazı âlimleri zikretmekle yetineceğiz: Abdusselâm et-Tirmânî, hadis ilminde *Sahîh Buhârî* ve şerhi *Fethü'l-Bârî*'yi okuyordu. Muhammed Beşîr el-Gâzî, Şeyh Sa'îd el-İdlibî ve Şeyh İbrâhîm et-Tirmânî. XX. Asırda hadis ilminde parlayarak meşhur olan yatılı eğitim sistemindeki öğrencilerden bazıları: Abdullah Hammâd, Nâcî Ebû Sâlih, Ahmed el-Kürdî, Muhammed el-Mehdî el-Kürdî'dir. Medrese başta durağan bir şekilde seyretmiş, daha sonra etkisiz bir halde, yaşlı gariplerin barındığı yer haline gelmiştir.⁸³

XX. Asırda Halep Evkaf Müdürü Seyyid Yahyâ el-Kiltâvî medresenin durumu ile ilgilenmiş, öğretmenlere ve öğrencilere her birine yetecek kadar belli bir miktarda aylık vermeye başlamıştır. Derslerinde başarılı olan ve medresede kalma şartlarını taşımayan talebeleri ise çıkarmıştır. Yeni öğrenciler kaydetmiş ve mütevellî heyete 46 kuruş, her yatılı öğrenciye aylık bir Osmanlı altını verilmesini emretmiştir. 1340/1922 Ardından öğrencilere verilen ödenek iki katına çıkarılarak ihtiyaçlarından fazlası bu şekilde temin edilmiştir. Osmâniye Medresesi 1949 yılında Hüsreviyye ve Şa'bâniyye medreseleriyle birleştirilmesine kadar bu ödenek verilmeye devam etmiştir. Bu medrese günümüzde beş vakit namaz ve bazı ilmi etkinliklerle faaliyetlerine devam etmektedir.⁸⁴

Zamanında birçok İslam beldelerinde faaliyet gösteren medreselere göre; binasının büyüklüğü, arazisinin genişliği, vakfının bolluğu ile bir benzeri yoktu. Çünkü

⁸²Bakro, *et-Ta'limü's-Şer'i fî Haleb*, s. 30.

⁸³Bakro, *et-Ta'limü's-Şer'i fî Haleb*, s. 32.

⁸⁴Bakro, *et-Ta'limü's-Şer'i fî Haleb*, s.33.

vakfedilen 18 odası, 128'in üzerinde gayri menkul mal varlığı vardı. Medresenin geniş olan odasına büyük bir kütüphane vakfedilmiş ve el yazmalarından değerli kitaplar konmuştur. 14/19 Yüzyıl'ın başlarında bu Medreseye, Bağdât ve Mekke'ye el-Müderriş Takıyeddîn Paşa basılmış kitaplar vakfetmiştir.

Bunun sebebi vakıf mütevellî heyetinin ihmâli, kütüphanenin buna uygun olarak düzenlenmesi ve sorgusuz ödünç kitap alınması kaybolmasına ve dağılmasına sebep olmuştur. Medrese Bâbu'n-Nasr mahallesinin iç kısmında Hârbiye pazarı diye bilinen Süveyka'ya yakın bir yerde yer alır. Bu medrese halen de mevcuttur. Kur'an hıfzetmek için bir cami ve bir kütüphane, vakfeden kişi ile ailesinin kabri ve bahçesi vardır. Odalarının bir kısmında bir miktar öğrenciler vardır .⁸⁵

Osmâniye Medresesi'nin vakıf şartını uygulanmasıyla bu düzeyde eğitim veren, belli derslerin ve nitelikli ilimlerin okutulduğu medreselerden olduğunu söyleyebiliriz. Nitelikli derslere önem veren bu medreselerden bazılarında bahsedebiliriz. Bu medreselerin en önemlileri şunlardır⁸⁶:

- 1- **Esediyye Medresesi:** Bu medresede XX. yüzyıl öncesinde Şâfi'î mezhebi fıkhi okutuluyordu. XX.Yüzyıl'da Esediyye Medresesi matematik ve ferâiz ilimlerine tahsis edilmiş bir medrese olmuştur. Bu medresede telif ve eseri: *es-Sirâciyye fî'l-Ferâiz* matematik ilminde *Şerhu Metnü's-Sehâviyye ve Şerhu'l-Lem'i fî 'İlmi'l-Hisâbi'l-Hevâî* (Uzay Geometrisi) kitaplarını okutan Abdulmutî'nin burada hoca olmasıydı. Yerine gelen oğlu Abdullah el-Mu'tî, medresenin onarımını yenilemiş ve babasının koyduğu müfredâtı takip etmiştir. Bu medresede XX. yüzyıl öncesinde müderriş olan en meşhur muhaddislerden bazıları: İbn Salâh ö.643/1967, Kütbeddîn, Mes'ud en-Nîsâbü'rî ö.578/1183, Alâeddîn b. eş-Şihne ve Muhammed b. İbrâhîm ibn Hallikân'dır.⁸⁷

XX. Asırda en çok tanınan müderriş ise: Abdullah b. eş-Şeyh Mu'tî el-Ferâdî'dir ö.1353/1935. Medrese, Dimaşk ve Halep'te bulunan büyük bir vakıftır. Vakıflar müdürlüğünün idaresi altındadır. İlim talebelerine tahsis edilen altı oda da medresenin kapsamına dahildir. Bu medrese bir zamanlar er-Rahbe mahallesi olarak

⁸⁵Kâtibî, *Târîhu'l-İftâ*, s. 60.

⁸⁶İbnü'l-'Acemî, Sibt, *Kunuzu'z-Zehab fî Târîhi Haleb*, Dâru'l-Kalemi'l-'Arabî, tsh. Şevkî Şa'b, Fâlihi'l-Bekûr, bs.1, Halep 1966 , 1/350.

⁸⁷Kâtibî, *Târîhu'l-İftâ*, s. 65.

bilinen, Bâbu Kınnesırîn mahallesinin iç kısmında Tarsûsî camisine yakın ve el-Kerîmiyye camisinin az yukarısında yer almaktaydı.⁸⁸

2- Ahmediyye Medresesi: XX. Asırda ilmî değeri yüksek bir grup alim eğitim vermiştir. Bunlar: Feyzullah el-Eyyûbî, Abdussemmî' el-Kürdî ö.1338/1920, Muhammed ez-Zerkâ, Muhammed el-‘Âlem, Muhammed -Zeynelâbidîn el-Antâkî ö.1369/1950 gibi alimlerdir. Medrese mantık ve usul ilimleriyle tanınmıştır.⁸⁹

Bu medresede okutulan en önemli kitaplar: Mantık alanında, Kutbu'r-Râzî'nin *Şerhu Metni's-Şemsiyye*, *Şerhu Metni's-Süllem fî'l-Mantık*, *Şerhu İsagoci*, es-Secâî'nin *el-Makûlâtü'l-'Aşar* kitabı, Usûl alanında Astâna'da basılan üç haşiyesiyle; *Hâşiyetü'r-Rehâvî*, *Hâşiyetü 'AzmiZâde* ve *Hâşiyetü'r-Ridâ el-Hanbelî* ile (Envârü'l-Haleki 'Alâ İbn Mâlik diye isimlendirilmiştir.) birlikte *Şerhu İbn Mâlik 'Alâ Metni'l-Menâr* kitaplarıdır.

XX. Asırda en meşhur öğrencileri; Muhammed Râğıb et-Tabbâh, AbdülKâdir el-Hilâl, Ahmed el-Kürdî, Abdülrahmân -Zeynelâbidîn, Mustafa ez-Zerkâ ve Abdülfettâh Ebû Gudde'dir. Medrese 1368/1929 yılında Hüsreviyye ve Şa'bâniyye medreseleriyle birleştirilene kadar aktivitelerini sürdürmüştür. Sonrasında Medrese yavaş yavaş kaybolmuştur. Odaları Hüsreviyye ve Şa'bâniyye medreselerinin öğrencilerinin barınağı olmuştur. Medrese Behramiyye camisinin doğusunda Celûm mahallesinde yer almaktadır.⁹⁰

3- Hüsreviyye Okulu: Medrese yapılmasını emreden Hüsrev Paşa'yla ö.1271/1855 ilişkilendirilir. Osmanlı döneminde Halep'te yapılan ilk cami, tekke ve medresedir. Vakfeden kişi Mustafa Paşa'dır. Bu binadan cami ve medrese dışında bir şey kalmamıştır. Medreseye 300 gayri menkul vakfedilmiştir.⁹¹

Medresenin programına bazı hukukî ve ilmî dersler dahil edilmiştir. Medresede akîde, tefsir, hadis, Hanefî ve Şâf'î fikhî, fıkıh usulü , ferâiz, ahlak, mantık, tarih ve Arapça konularından eğitim verilmeye başlandı. Daha sonra fıkıh, Arapça, cebir, geometri, fizik, kimya, Fransızca veya İngilizce gibi dönemin öğrenilmesi zorunlu olan diğer fen ilimleri de içerecek şekilde programda kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır.

⁸⁸İbnü'l-'Acemî, *Kunuzu'z-Zeheb*, 1/356.

⁸⁹Tabbâh, *I'lâmü'n-Nübelâ*, 7/88.

⁹⁰Bakro, *et-Ta'limü's-Şer'î fî Haleb*, s. 39.

⁹¹İbnü'l-'Acemî, *Kunuzu'z-Zeheb*, 1/366.

Ardından Hüsreviyye Medresesinde vakıf mallarının çarçur edilmesi ve vakıf şartlarının çoğunluğunun yürürlükten kaldırılmasına bağlı olarak bir müddet eğitim-öğretim durmuştur. Bunun iki sebebi vardır: Vakıf mallarını söküp paramparça etmeleri ve bu vakıf mallarına zorbaların el koymalarıdır. Bu vakıf mallarından geriye çok azı kalmıştır.⁹²

Tabbâh bağlı olduğu sistemi, belli ilim dalları ve kategorileriyle düzenlemiş, dînî okulların resmi okullarla uyumlu olmasını istemesi sebebiyle medreselerin iyileştirilmesi ve kalkındırılması için çok çalışmıştır. Bu beklentisini Vakıflar Müdürlüğü görevini Yahyâ el-Kayalî'nin üstlenmesi ve Halep müftüsü Abdulhamîd el-Kayalî başkanlığında ilmi bir kurul kurulduktan sonra gerçekleştirebilmiştir. Böylelikle İslam Şerati eğitimi için bir sistem ve yeni bir program tasarlamıştır. Onun döneminde mâlî sistem belirlendiği gibi öğrencilerin kabulü, imtihanların yöntemi ile ilgili bazı maddeler konuldu. Sonra İsmâiliyye, Osmaniyye, Karnâsiyye gibi birçok medrese tek bir çatı altında toplanılıp (Hüsreviyye) isminde "İlmiyye Medresesi" adı verildi.⁹³

XX. Asırda tanınmış muhaddis hocalar, Muhammed Râğıb et-Tabbâh, Ahmed ez-Zerkâ, 'Îsâ el-Beyânûnî ve Muhammed es-Selkînî'dir. Bu medresede hadis ve hadis bilimleri dersinde okutulan kitapların sıralanışı bu eserlerdir : *el-Erbeûne'n-Neveviyye* ve Nevevî'nin şerhi kitabı, Tirmîzî'nin *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye* kitabı, İbn Ebî Cemra el-Ezdî ö.695/1296 *Sahih Buhârî* muhtasarı *Behcetü'n-Nüfûs* kitabı, Kastalânî'nin şerhi ile Buhârî'nin *Câmi'u's-Sahih* kitabı. Önce bu kitaplar Şeyh Kâmil el-Hebrâvî daha sonra Muhammed Râğıb et-Tabbâh tarafında okutulmuştur. Mustalahu'l-Hadis dersinde okutulan kitaplar: *Mukaddimetü İbnü's-Salâh fi'l-Mustalah*'tır. Bu dersin hocası Muhammed Râğıb et-Tabbâh ve Ahmed el-Kürdî idi.⁹⁴

Medresenin ilmi sistemi: Bu medreseye katılmak isteyen öğrenciden aşağıdaki şartları yerine getirmesi istenmektedir. İlk olarak Kur'an-ı Kerim'i güzel okuması, Fıkıh ve Arapça'nın temellerini iyi bilmesi gerekir. Kabul için mülâkat yapılmak gerekir. Öğrencinin belli bir yaşta olma şartı yoktur. Bir sene fazla sınıfta kalınmaz, resmî kıyafeti giymesi (sarık, cübbe) ve güzel ahlaklı olması gerekir, öğretim süresi altı yıldır, bu sürenin sonunda, hocaların, müdürün, belde müftüsünün ve vakıflar müdürünün imzaladığı medrese diplomasını alabilirlerdi. Başlangıçta dersler halkalar şeklinde; daha sonra, öğrencilerin oturacakları yer, hocanın kürsüsü ve tahtanın olduğu sınıflarda idi.

⁹²Kâtibî, *et-Ta'limü's-Şer'i ve Medârisühu*, s. 69.

⁹³Tabbâh, *el-Medâris fi'l-İslâm*, s. 101.

⁹⁴Tabbâh, *el-Medâris fi'l-İslâm*, s. 103.

Uzaktan gelen öğrencilere aynı medresede ve bu medreseye bağlı medreselerde veya belde camilerinde barınabileceği odalar veriliyordu. ikisi öğleden önce, ikisi öğleden sonra olmak üzere günlük dört saat ders okutulurdu. Öğrenciye, daha sonra artacak şekilde, iki Suriye lirası , dokuzuncu sınıfta dokuz Suriye lirasına varan ufak bir burs veriliyordu.⁹⁵

Böylece medresenin yıldızı parlamış, bu medrese “Ezheri Halep” veya “Ezheri Suriye” diye isimlendirilmiştir. Suriye genelinde en büyük resmî okullardan biri olmuştur. Şeyh Muhammed el-Hâmid şöyle söylemiştir: *“Halep’e gittim ve fıkıh eğitimi verilen Hüsreviyye medresesine girdim. Çünkü Hama’daki fıkıh eğitimi verilen en iyi medresedir. Orada büyük alimler olduğundan, oraya yolculuk yapanların sayısı artmıştır.”*⁹⁶

Daha sonra bu medresenin müdürü Muhammed Râğıb et-Tabbâh zamanında Şeriat Fakültesi diye isimlendirilmiştir. İslam hukuku eğitimi verilen medreseden mezun olanlar, Tabbâh, ismi Hüsreviyye. Bazı hocalar Tabbâh’ın ıslahatlarına karşı nazik olmayıp, bu bilgilerin ve bu ifadelerin işgalci düşmanlara ait oldukları gerekçesiyle et-Tabbâh’a karşı savaş açmışlardır. Bu dönemde yeni öğrenciler Külliyyet’ş-Şerî’a’ya girmişlerdir. Bunlardan bazıları: Mustafa ez-Zerkâ ö.1419/1999, Muhammed Cebrînî, Muhammed el-Hakîm ö.1400/1980, Nâcî Ebû Sâlih ö.1411/1991, Necîb Hayyâta, Muhammed Rihâvî’dir ö.1409/1989.

Külliyyet’ş-Şerî’a’da, bağış konusunda Hüsreviyye İlmî medresesinin metodu yürürlükteydi. Resmi kurumlarca kabul edilmeyen bir diploma verilen külliyyeden ileri düzey ilmi yetkinliğe sahip alimler yetişip mezun olmuştur. Öğrencilerden mezun olanlardan birçoğu görev almak ve devlette çalışmak istediklerinde sıkıntı çekmişlerdir.⁹⁷

⁹⁵Ğâzzî, *Nehru’z-zeheb*, 2/93.

⁹⁶Tahmâz, ‘Abdul-Hamîd Mahmûd, *El-‘Allâmetü’l-Mücâhid eş-Şeyh Muhammed el-Hâmid*, Dâru’l-Kalem, Dımaşk 1995, s. 22.

⁹⁷‘Ayrûz, Emînullâh, *Silsiletü Delîli’ş-Şehbâ*, mtb. el-Bâbî’l-Halebî, Halep, s. 10.

4- Külliyyet's Şeria Okullu: Resmî okullardaki eğitim-öğretim yeniden düzenlenmiş ve yayınlanan kararlar Şa'bâniyye medresesi, Külliyyetü's Şeria'ya bağlandı; öğrencileri Külliyyetü's Şeria'ya nakledildi ve ona Şeriat Lisesi (es-Sâneviyyetü's-Şerîa) adı verilip, programında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Yatılı öğrenciye sadece 4 Suriye lirası burs verilmekteydi. Bu tarih itibarıyla okuldaki başlangıç ve lise öğrencilerinin sayısı, düzeni ve programı çerçevesinde ilmî aktiviteleri özetleyebiliriz: Külliyyetü's Şeria'nın programı özellikle bu tarihten önce var olan Hüsreviyye Medresesi'ne, Şer'î ve Kevnî derslerde oldukça benzetilmekteydi. Aralarında felsefe, astronomi, modern bilimler ve Şer'î ilimlerde önde gelen müslüman alimlerin dersleri, yaklaşık olarak 22'ye ulaşmaktaydı. Hadis alanında Külliyyetü's Şeria'nın en önemli tanınmış hocaları: Abdurrahmân Zeynlâbidîn ö.1425/2005, Ahmed el-Kallâs ö.1430/2010, Bekrî Receb ö.1399/1979, Muhammed Necîb Hayyâta ö.1387/1967, Muhammed el Hammâd ö.1389/1969 ve Bedreddîn Ebû Salâh ö.1391/1971 idi.⁹⁸

Bu okul aynı programla günümüze kadar gelmiş ve hocaların azlığından ve önde gelen hocaların vakıf malları üzerinde otorite kurmalarından dolayı sıkıntı çekmiştir. Bu medreseden 250'den fazla büyük muhaddis ve alim mezun olmuştur. En tanınmışları: Maruf Devâlibî ö.1424/2004 olarak bilinen Şeyh Emînullah 'Ayrûz ö.1389/1970, Muhammed en-Nebhân ö.1394/1974, Abdülvehhâb Sükker ö.1407/1986, Muhammed Necîb Hayyâta, Abdülfettâh Ebû Gudde ö.1417/1997, Muhammed Zeynlâbidîn Cezbe ö.1425/2005, Ahmed el-Kallâs ö.1430/2009, Muhammed Edîb Hassûn ö.1428/2008, Abdüllah Sirâcüddîn ö.142/2002, Muhammed Fevzî Feyzullah ö.1437/2017, Züheyr en-Nâsir, Ahmed Mehdî el-Hudr ö.1433/2013, Bekrî eş-Şeyh Emîn ve Halep müftüsü İbrâhîm Selkînî ö.1431/2011.⁹⁹

⁹⁸Tabbâh, *I'lâmü'n-Nübelâ*, 7/438.

⁹⁹Tabbâh, *El-Medâris fi'l-İslâm*, s. 5.

5- “Şa’baniye Medresesi”: Bu okulun tarihi XX. Asrın öncesine dayanmaktadır. Bu okulu yaptıranın Müslüman Türkler’den, Bu medrese kuzey yönünde ve Halep kalesinin paralelinde Ferâfire mahallesinde bulunur, 1083/1673 Şabân Ağa b. Ahmed Ağâ Halep zekat tahsildarı olarak görevlendirilmiş. Büyük bir mescid, içinde yatılı öğrenciler için 29 odadan olan iki revak, büyük bir derslik, ağaç ve çiçeklerle dolu büyük bir sahanlıktan oluşan büyük bir medresedir.¹⁰⁰

XX. yüzyıldaki ilmî medreselerin işleyişlerini birçok faktöre bağlı olarak şu şekilde özetleyebiliriz: Medreselerin birleştirilme kararından sonra medreselere uygun programlar konulup, Şer’î Bilimler Enstitüsü adı verilmiştir. İdârî görevi Şeyh Ataullah es-Sâbûnî üstlenmiş, sonra Abdülvehhâb Sukker bu idârî görevi devralmıştır. Şeyh Atallah öğrenci kabul yönetmeliğini belirlemiştir. Buna göre: öğrenci; Kur’an güzel okumalı ve Temel Arapçada bir eksiği olmamalı, yaşına bakılmaksızın ilk basamak okullarından mezun olmalı, yazılı ile sözlü sınavda başarılı olmalı, İslam Ahlakı ve İslam Hukuku prensiplerine bağlı olmalıdır. Mesela sakal serbestliği, cübbe ve sarık giymek gibi. Eğitim süresi altı yıldır. Bu süre zarfında öğrenci birinci sınıftan başlayarak her yıl bir üst sınıfa geçer.¹⁰¹

Dersler, öğrencilerin önünde hocanın öğrencilere ders okuması için üzerinde durduğu ahşab kürsü, tahta ve öğrencilerin oturaklarıyla donatılmış sınıflarda modern yönetime uygun olarak yürütülür. Dersler sabah namazından sonra başlar. Kur’an tilaveti, sabah virtleri ve güneşin doğuşundan öğlen namazı öncesine kadar devam eder. Öğretmenler öğlen namazını kılmak için camilerine uzaktan gelen öğrenciler de camilerdeki veya resmî okullarda bulunan odalarına giderler. Eğitim-öğretim müfredatı: Programlar çok iyi hazırlanmış ve çoğunluğu İslam Hukukuna ait olan derslerdir. Bu dersler, Kur’an ve tefsiri, hadis ve hadis istılahları, Hanefî ve Şâfiî fikhı, fıkıh usulü, tevhid, sîyer, İslâm tarihi, ferâiz, terbiye ve ahlaka ilaveten Arapça ilimlerinden sarf, nahiv, belâgat, biraz da matematik ve bazı bilimsel meslekî derslerdir.¹⁰²

Bu dönemde okunan kitaplar: Tefsir ve yapılan îzahları; Neseî ve Beyzâvî tefsirleri, Hanefî fikhı (*Merakîl Felah Şerhu Metni Nuril İzah, İhtiyâr, el-Lübâb*), usûl dersi (*Nesematü'l-Eshar ala Şerhil Menar, Gazâlî'nin el-Mustasfâ*), akâid ve tevhid dersi (*Cevheratü't-Tevhîd ve şerhi*), ferâiz dersi (*Metnü'r-Rahbiyye ve iki şerhi; Şerhu'r-Riyâz ve Şerh'z-Zehiyye*). Hadis dersinde öğrenciler için hadisler İbn Hacer'in

¹⁰⁰Ğâzzî, *Nehru'z-Zeheb*, 2/116.

¹⁰¹Bakro, *et-Ta'limü's-Şer'î fi Haleb*, s. 60.

¹⁰²Bakro, *et-Ta'limü's-Şer'î fi Haleb*, s. 63.

Sâhihu'l-Buhârî şerhinden seçilirdi. Arapça kavâidler dersine *Ecrûmiyye*'nin ezberlenmesiyle başlanır. Sonra şerhi ve *Katru'n-Nedâ*'nın metni ve şerhi, sonra *Elfiyyetü İbni Mâlik* ve şerhi *Şerhu İbn Akîl*, ilâveten *Siyerü'n-Nebevî*, târih, İngilizce ve matematik gibi birkaç Fen dersler de mevcuttur. Öğrenci altı sene zarfında Kur'an'ın tamamını veya çoğunğunu ezberlerdi.¹⁰³

Bu medresenin en büyük problemi, mezunlarının üniversiteye devam etmesini ve devlet dairelerinde görev almalarını.

Şeyh Sirâcüddîn bu medrese öğrencilerinin ilim tahsiline devam etmeleri için Mısır el-Ezher Üniversitesi'nden muvâfakat almalarında bazı öğrencilere yardım etmiştir. Öğrencileri Suudi Arabistan, Lübnân ve Ürdün Üniversitelerine girebilmişlerdir. Böylece öğrencilerinin önünde yüksek öğrenim ve ilim tahsilini sürdürmeleri için bir kapı açılmış, yüksek makamlarda görev alabilmişlerdir. Medrese günümüze kadar yapılan bağışlarla işlevselliğini sürdürmüştür. Her yıl yaklaşık 25 öğrenciyi kabul edilir.¹⁰⁴

Daha sonra Şa'bâniye Medresesi, 1368/1949 yılında Halep'teki resmî medreselerin Hüsreviyye ve Şa'bâniye medreselerinin diğer medreselerle birleştirilme kararı çıktıktan sonra açılmıştır. Eğitim-öğretim müfredatı da tamamlanmıştır.¹⁰⁵

Öğretmenleri ve öğrencileri: XX. Asırdan önceki en önemli kaynaklar müderrisler, eski hocalardan, ilk kimin ders verdiğini zikretmezken, bununla birlikte 1100/1688 yılında "Saçaklı" lakabıyla Muhammed el-Mar'aşlı'nın ders verme görevini üstlendiğini anlatır. 1194/1780 yılında Muhammed b. Yusuf el-Esberî, sonra 1273/1822 yılında Muhammed Salih el-Cezbe ve daha sonra 1281/1865 yılında medresenin vakıflarının sorumluluğunu üstlenen Ahmed ez-Züveytînî'dir.¹⁰⁶

XX. Asırdaki tanınmış en meşhur müderrislerinden bazıları şunlardır: Şeyh Ahmed ez-Zerkâ, Es'ad el-'Abecî ö.1393/1973, Necîb Hayyâta, Abdurrahman Zeynelâbidîn, Sâmi el-Basmacı ö.1408/1988, Abdurrahman Hayyatâ, Adil el-Humusî ö.1434/2012, Muhammed Avvâme, Abdulmecîd Muâz, Muhammed el-Hammâd, Şeyh Tâhir el-Kayâlî, Şeyh Abdulfettâh Ebû Gudde, Şeyh Abdullah Sirâcüddîn, Zeynelâbidîn Cezbe, Ahmed el-Kallâş, Bekrî Receb ö.1399/1979 ve Muhammed el-Ğaşîm ö.1398/1978. XX. asırda bu medreseden mezun olan muhaddis sayılan en tanınmış öğrencileri; Mahmud Mîra ö.1442/2020, Fâruk en-Nebhân, Abdüssettâr, Ebû Gudde

¹⁰³Bakro, *et-Ta'lîmü's-Şer*, s. 102.

¹⁰⁴Bakro, *et-Ta'lîmü's-Şer*, s. 106.

¹⁰⁵Kâtibî, *et-Ta'lîmü's-Şer'î ve Medârisüh*, s. 87.

¹⁰⁶Kâtibî, *et-Ta'lîmü's-Şer'î*, s. 88.

ö.1442/2020, Adnan Ğaşım ö.1441/2019, Bekrî Hayyânî, Muhammed Alavân, Abdalbâsit Hassûn, Saîd Sa'dû, İbrâhîm el-Bekrî'dir. Medrese eğitim ve öğretime, günümüze kadar devam etmiştir. Bu medrese üniversite eğitime yakın başarılı bir model çizmiştir. 1368/1949 yılından beri Şa'bâniyye Medresesi olarak isimlendirilmiştir.¹⁰⁷

6- Kiltaviye Medresesi: XX. Yüzyıl'da bu tarihte var olan Şa'bâniyye ve resmî liseye ilâveten Keltâviyye Medresesinin ortaya çıkmaya başladığını söyleyebiliriz. Bu medresenin yapım emrini 787/1385 yılında vefat eden nisbesi el-Emîru Kiltâvî olan Seyfeddîn'nin emîri olan Tokdemir b. Abdûllah el-Kiltâvî'dir ö.787/1386'dir.¹⁰⁸

XX. yüzyıl'da Kiltâviyye Medresesi: Şeyh Muhammed en-Nebhânî'nin şöhretinin yayıldığı sıralarda Kiltâvî camisinde öğrencileri çoğalmış ve Halep'te Şerî ilimlerin gelişmesine böylelikle büyük bir katkıda bulunmuştur. Halep özelinde hadis ve Şeri ilimler eğitim ve öğretime bağlı olarak medreseler inşa edilmiştir, birçok muhaddis ve aktif mezun olmuştur. Zira medresenin tarihi تنها bir köşede var olan bir mescid'te Şeyh Muhammed en-Nebhânî ile başlamıştır. Medresenin alanına özen göstermiş etrafını yeşil bir bahçe ile çevirmiştir. Talebeler ve müridleri çoğalınca, onlarla birlikte küçük mescidi yıkıp yerine büyük bir cami ve güney tarafına XX. yüzyıl ilk yıllarında beş kattan oluşan büyük bir medrese inşa etmiştir. Medresenin konumu Halep Kalesi'nin karşısında, Beyâda'da Cebîliyye mahallesi'ndedir.¹⁰⁹

Medresedeki ilmî faaliyetleri şöyle özetleyebiliriz: İç yönetmeliği: Medrese kapılarını eğitime 1382/1963 yılında açmıştır. Bir grup öğrenciyi kabul etmiş, bu öğrencileri seçme, medresenin müfredatını ve yönetmeliğini belirleme, öğretmen ve idarecileri belirleme işini bizzat en-Nebhânî icra etmiştir. Medreseye girmek isteyen öğrencilere aşağıdaki şartları koşturmuştur: İlk basamak eğitimini çok iyi bir şekilde tamamlamış olmalıdır. Şeri ilimleri seviyor ve talebe olma yeterliliğine haiz olmalıdır. Yazılı ve sözlü sınavları geçmiş olmalı, İslam Ahlakı temel esaslarına bağlı, medresenin içinde veya dışında kılık-kıyafet (sarık, cübbe giymek ve sakal serbestisi) gibi davranışlarda Şeri ilim öğrencisi görünümde. Öğrencilerin barınma, yemek ve kıyafet gibi zaruri ihtiyaçlarını tedarik etmeyi garanti eden medresede, ilk olarak kırsaldan

¹⁰⁷Kâtibî, *et-Ta'limü's-Şer*, s. 89.

¹⁰⁸İbnü'l-Acemî, *Kunuzu'z-Zeheb*, 1/369.

¹⁰⁹Ğâzzî, *Nehru'z-Zeheb*, 2/310.

gelen öğrenciler şehirden gelen öğrencilere tercih edilir. Bunun sebebi en-Nebhânî kırsalın vaiz ve alimlere acil ihtiyacı olduğu görüşündedir.¹¹⁰

Eğitim-öğretim programları: Muhammed en-Nebhânî fıkıh, edebiyat ve ahlak alanında geçerli pedagojik ve bilimsel programlar belirlemiştir. Öğrenci altı senede Kur'an ve tefsiri, hadis terminolojisi, Şâfiî ve Hanefî fikhı, siyer-i nebevî, terbiye ve ahlak derslerine ilaveten Arapça ilimlerinden sarf, belağat gibi ilimleri, bunun yanında bazı modern bilimler, matematik ve yabancı dil derslerini alır. Öğrenci eğitimin birkaç yılında Kur'an'ın tamamını hıfzederdi. Öğrencilere Mısır Ezher Üniversitesinde ilim çalışmalarını sürdürebilmesi için denkliği bulunan diploma verilirdi. Medresede ise ilmi çalışmalarını devam ettirebilmesi için kendisine maddî ve manevî destek sağlanılırdı.¹¹¹

Öğretmenleri ve öğrencileri: En tanınmış idarecileri sırasıyla Abdurrahman Hût, Muhammed Edîb Hassûn, Muhammed Lutfî, Muhammed Münîr el-Haddâd ö.1412/1992, Ahmed Mehdî el-Hudr, Alâeddîn Alâyâ ö.1389/2010 ve Muhammed Reşvânî'dir. Şimdiki idarecisi ise Mahmûd el-Hût'dur. Önceki hocaları: Alâeddîn Alâyâ, Hassân Ferfûtî ö.1414/1994 , AbdülBer Abbâs ö.1439/2018, Muhammed Edîb Hassûn, Ahmed Mehdî el-Hudr, Mahmûd Feccâl ö.1436/2015, Nebîh Sâlim, Emîn Meşâ'il ö.1428/2006, Ahmed Nâsır el-Hût ve kardeşi medresenin müdürü Mahmûd el-Hût'dur. XX. asrın sonunda öğrenci sayısı 250'ye ulaşmıştı. Her yıl 20-25 öğrenci mezun oluyordu. Medrese şartları ve koşulları değişmesine rağmen hala eski programını sürdürmekteydi. Tanınmış öğrencileri ve mezunları ise; Mahmud el-Hût, Osmân el-Ömer, Adil Azîze ö.1443/2021, Mahmûd ez-Zeyn, Abdulhâdî Bedle, Ahmed Îsâ ve Emîn Meşâ'il'dir.¹¹²

Özet; şeri eğitim üç medresede yapılmaktaydı. Bunlar Hüsreviyye, Şa'bâniyye ve Kiltâviyye medreseleridir. Bu medreseler orta okullar eğitim medreseleridir. Orta okullar olsalar bile, sanat diploması devlet tarafından tanınmış ve mezunlarının Şam Üniversitesi'nde eğitimlerine devam edebilmeleri, Şa'bâniyye medresesinde mezun öğrencilerin devlet dairelerinde görev alabilmeleri sebebiyle çok sayıda öğrenciyi kendisine bağlamıştır.

¹¹⁰Esved, *Cuhûdü Ulemâi's-Sünne'n-Nebeviyye fi Haleb*, Dâru Tıybe, 2017, s. 160.

¹¹¹Esved, *Cuhûdü Ulemâi's-Sünne'n-Nebeviyye fi Haleb*, s. 165.

¹¹² Nebhânî, Muhammed Fâruk, *eş-Şeyh Muhammed en-Nebhân*, Müessesetü'r-Risâle, 2004, s. 379.

2.1.2. Üniversiteler

XX. asırda Halep'te herhangi bir Şerî'at fakültesi yoktu XXI. yüzyıl başına kadar ılmamstır. Bu yüzden yüksek öğrenimine devam etmek isteyen öğrenciler Dımaşk kentine bulunan Şerat Fakültelerine gitmek zorundaydılar. Mezun olduklarında yüksek öğrenimlerini hadis bölümünde tamamlıyor, yahut Suriye'nin dışına gitmek zorunda kalıyorlardı. Mısır'da, Sudan'da, Lübnan'da Fas Arap ülkelerinde veya Suudî Arabistan'da okuyorlar ve orada akademik tahsillerini sürdürüyorlardı. Bundan dolayı üniversite akademik eğitimlerini, bu ülkelerde almışlardır. Bu Halepli öğrencilerden bazıları:

1. **Muhammed Abdurrezzâk Esved: (D. 1392/1972):** 1392/1972 yılında Halep'te doğmuştur. Burada ilkokul, ortaokul ve lise eğitimlerini tamamlamış. Sonra akademik tahsilini devam ettirmiş ve 1414/1994 yılında Şerat Fakülteden lisans diplomasını almıştır. Sonrasında yüksek öğretimi için Mısır'a giderek 1422/2002 yılında Kahire Üniversitesi hadis ve hadis ilimleri alanında yüksek lisansını, 1425/2005 yılında aynı üniversitenin yine hadis ve hadis ilimleri alanında doktora eğitimini tamamlamıştır. Şu anda Su'udî Arabistan'ın Dimâm şehrinde İmâm Abdurrahman b. Faysal Üniversitesi İslam Araştırmaları Merkezi Hadis alanında doçenttir.¹¹³

Hadis çalışmaları: İtticâhâtî'l-Mu'âsırati fî Dirâseti'n-Nebeviyyeti fî Mısri ve Bilâdi's-Şâm kitabı doktora çalışmasıdır. Birçok yayınlanmış makaleleri vardır. Bunlardan bazıları: - *Sıfât'l-Fiten fî's-Sünneti'n-Nebeviyye* (Hakemli Mecelletü'l-İlmiyye dergisi. Sayı: 13, ay: 6, yıl: 2016).

- Edebiyat Fakültesi ve İnsan Bilimleri, Tıybe Üniversitesi, Medîne-i Münevvera. *Ri'âyetü'l-Bîeti fî's-Sünneti'n-Nebeviyye* (Su örneklğinde).
- Dirâsâtî'l-İslâmiyye ve'l-Buhûsi'l-Akademiyye Dergisi. Adet: 77, yıl: 2017, Şerîati'l-İslâmiyyeti bölümü, Dâru'l-Ulûm Fakültesi, kahire Üniversitesi, Mısır. *Fiten's-Şübühât fî's-Sünneti'n-Nübüvveti*.
- Beyânî'l-İlmiyye hakemli Dergisi, sayı:15, yıl: 2015, Dirâsâtî'l-İslâmiyye Fakültesi yayını, Ezher Üniversitesi, Kina, Mısır. *et-Temeyyüzü't-Terbeviyyü fî's-Sünneti'n-Nebeviyye*: (Ahlâku ve'l-Esâlîbu örneklğinde).

¹¹³Esved, *Cuhûdü Ulemâ's-Sünne'n-Nebeviyye fî Haleb*, s. 162.

- Mecelletü'l-İlmiyytü'l-Muhakkime dergisi, cüz:1, sayı: 9, yıl: 2014, Usûlu'd-Dîn Fakültesi yayını, Ezher Üniversitesi, Kahire, Mısır. Yine: *Riâyetü'l-Bîe fi's-Sünneti'n-Nebeviyye*.
- Münîru'l-İslâmiyye hakemli dergisi, sayı 18, yıl: 2012, Heyeti Ulem's-Sûdân Ulema yayını, Hortûm. *Riâyetü'l-Hayevân fi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, el-Havliyye hakemli dergi, c. 4, sayı: 31, yıl: 2012.
- Usûluddîn ved-Da've Fakültesi, Ezher Üniversitesi, Minufiye, Mısır. Sünnet-iNebeviyye üzerine gönüllü çalışma alanları hakkında makaleleri vardır: *Merkez'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* hakemli yıllık Dergisi, sayı 25, sene 7, yıl: 2011.
- Dâru'l-Ulûm Fakültesi yayını, Kahire Üniversitesi. *fi't-Tıbbi'l-Vikâiy fi's-Sünnet'n-Nebeviyye*, İlmiyye tü'l-Mukakkime Dergisi Usûluddîn Fakültesi, Ümmü Dermân İslâmiyye Üniversitesi, Hortûm , yıl: 2010.
- *Mevkıf'l-Müsteşrikîn mine's-Sünnet'n-Nebeviyye*: Dirâsetün Takvîmiyye başlıklı çalışmasıyla katılmıştır. Meşâhîru Ulemâu Emâsiyye (Tanınmış Amasya'lı Alimler) konferansı, eş-Şerîa Fakültesi, Amasya Üniversitesi, Türkiye, 2017.
- *el-Kıyem'l-İnsâniyye vel-Hdâriyye fi'-Sünneti'n-Nebeviyye*, *Müdiriyyetü's-Suuni'd-Dîniyyeti ve'l-Evkâfi*, Kosantîne , Cezâir, 2013. Yine Halep Evkâf Müdürlüğü'nün düzenlediği konferansa ve Halep Üniversitesi ve Gaziantep Üniversitesinin birlikte Türkiye-Gaziantep'te düzenlediği konferansa 2009katılmıştır.¹¹⁴

2. **Yâsir Neccâr (D. 1395/1975):** Halep'te doğmuştur. Hüsreviyye Lisesi'nde okumuş ve mezun olmuştur. Dımaşk Üniversitesinden sonra Mısır Ezher Üniversitesi Hadis bölümünden master eğitimini başarı ile tamamlamıştır. Meseleleri araştırmaya ve ibareleri ezberlemeye özen göstermiştir. Uydurma kıssaları eleştirmiştir. Hadis ilminde seçkin hocaları: Nureddîn İtr, Adnân el-Ğaşîm ve Sirâcüddîn'dir. Kuveyt'e ikamet etmektedir. Daha önceki ulamâların yöntemiyle hadis düşünce fikri üzerine çalışmaktadır. Daha çok hadis eleştirisi konularına önem vermektedir. En önemli fikir ve araştırmalarından biri, Sehâvî'nin hadis tahriç yöntemini eleştirmesidir. İbârelerin ve kelimelerin zabtı konusunda araştırmaları vardır.¹¹⁵

¹¹⁴ Muhammed Esved ile 05. 09.2019 tarihinde saat 12:00'da yapılan röportaj .

¹¹⁵Yâsir Neccâr, ile 01. 02.2020 tarihinde saat 10:00'da yapılan röportaj.

Mesela: *Min Acâibi'l-Müteahhirîn* başlığı altında açıklama yapmıştır. Kuveyt baskısında salah kelimesindeki imla hatasını bulmuştur. Murtazâ ez-Zübeydî'nin hangâh hakkındaki şu sözünde: “O (Hangâh), ehli salah'ın oturduğu bir yerdir.” Neccâr “Kuveyt baskısında “salah” lafzı “salât” kelimesi olarak yazılmıştır.” Eski yazmalarla ilgilenerek daha detaylı araştırmalara yoğunlaşmıştır. Kadının namazı evdedir hadislerini tahric etmiş ve bu hadislerin arasında zayıfların da olduğunu belirtmiştir. Ömer b. el-Hattab'ın meşhur: “*Fâcir'in kasavetli oluşunu ve sika olanın zayıflığını Allah'a şikayet ediyorum*”.¹¹⁶ Hadisinin sahih olmadığını belirtmiş ve diğer meselelerde de eleştirmiştir.¹¹⁷

3. **Abdülazîz Atûra (D. 1397/1977):** Halep'te doğdu, 1420/1999 yılında Halep Şeri'at lisesinden mezun olmuş. Akademik tahsilini sürdürebilmek için Şam'a yöneldi ve 1423/2002 yılında Şeriat fakültesinden mezun oldu. Sonra Lübnan'a gidip, hadis ve hadis ilimleri bölümünde Trablus'ta el-Cinân Üniversitesi'nden yüksek lisans diplomasını aldı. Hadis alanında (Beyrut-Lübnan) Dâru'l-Fetvâ Üniversitesi'nden doktora derecesini elde etti. Türkiye Adıyaman'da ikamet etmekte. Hadis ve hadis ilimlerinin neşrini canlandırarak için gayret etmektedir. En önemli eserleri: *İmâmü's-Şâfi ve Eseruhû fî İlmi'l-Hadîs ve Ârâû'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel fî İlmi'l-Hadîs*'tir.¹¹⁸

4. **Muhammed Bessâm Hicâzî (D. 1998/1978):** Halep'te doğdu ve 1420/1999 yılında Şa'bâniyye Medresesi'nden mezun olduktan sonra akademik tahsilini Ezher üniversitesinde sürdürdü. Master ve doktarasını hadis ve hadis ilimleri alanında Lübnan Dâru'l-Fetvâ Üniversitesi'nde yaptı. Hocalarından bazıları: Nûreddîn İtr, Muhammed Adnân el-Ğaşîm, Abdullah Sirâcüddîn'dir. İstanbul'da ikamet etmekte ve İstanbul'da Sultan Beyazıt Camisi yakınlarında Sinan Paşa Vakfı'nda Dâru'l-Hadis Oluşturuldu.¹¹⁹

Dâru'l-Hadis alanındaki katkılarını, araştırmamızın son bölümünde tanıtacağız. Eserleri: *Kayıp Kültürel Metnin Yeniden İnşâ Metodolojisi Çalışmaları* (master tezi) ve *Muvattâ el-İmâmü'l-Mâlik bi-Rivâyeti'l-İmâmü's-Şâfi'i*'dir, Muhaddislerin eserlerine önem vermiş ve tahkik çalışmalarında bulunmuştur. Bunlar arasında: Mübârek Fûrî'nin *Ravzatü'l-Envâr fî Sîreti'n-*

¹¹⁶ Hamza Muhammed Kasım, *Menâru'l Kârî*, Dâru'l beyân, Suriye 1990, 5/ 326.

¹¹⁷ <https://www.facebook.com/profile.php?id=100007699894446> , 21.12.2021.

¹¹⁸ Abdülazîz Atûra, ile 01. 02.2019 tarihinde saat 19:00'da yapılan röportaj.

¹¹⁹ Hicâzî Muhammed Bessâm, *et-Türâsü'n-Nebevî*, sayı 4, yıl 2, bs.Vakfu's-Sünne ve't-Türâs'n-Nebevî, 2019, s. 90.

Nebiyi'l-Muhtâr kitabı, Abdullah Sirâcüddîn'in *el-Erbeûne's-Sirâciyye* kitabı ve Mütî el-Hindî'nin *Telhîsu'l-Beyân fî 'Alâmâti Medi'z-Zemân* kitabı'dır.¹²⁰

5. **Abdülazîz Muhammed el-Halef (D.1401/ 1982)** Halep vilâyeti kırsalında Münbiç ilçesinde 1401/1982 yılında doğdu. Sırasıyla liseyi Münbiç'te Dâru'l-Erkâm eş-Şeriyye Lisesi'nde okudu. Şam Üniversitesi eş-Şerî'a Fakültesi'nden mezun oldu. Yüksek öğretimini Şam Üniversitesi Hadis ilimleri Bölümün'de tamamladı. 1434/2012 yılında aynı Üniversite'de master ve doktarasını tamamladı. Bu asrın başında Halep Üniversitesi eş-Şerî'a Fakültesi açar açmaz bu üniversiteye hadis ve hadis ilimleri hocası olarak atandı. Hadis alanındaki çalışmaları: *Menâhicü'l-Bahs An Ahvâli'r-Ruvât inde'l-Muhaddisîn*, *Dirâsetün Te'sîliyyetün Tetbîkiyye*, *Dâru'l-Muktebis (en-Nevâdir)* doktora tezi, *Dr. Nureddîn 'Itr ve Cuhûdühü fî İlmi'l-Hadîs* (master tezi) Dâru's-Semân matbası 1442/2020; Hakemli dergilerde bulunan araştırmalarından bazıları: *Târîhiyyetü's-Sünne beyne'l-Müsakkfîn ve'n-Nâfîn*, ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyyetü ve'd-Dîniyye dergisi, Pakistan 1441/2019 ve *Vesîkatü'l-Medînet ve Devruhâ fî İrsâi'l-Muvâtine*, Suriye İslâm Konseyi'nin yayınladığı Mukârabât dergisi, 6. Sayı, 1441/2019.¹²¹

Çalıştığı önemli kurumlar ve araştırmalarıysa: 1392/2013 yılında Halep Üniversitesi hadis ve hadis ilimleri Ana Bilim Dalın'da, 1395/2016 yılında Gaziantep Üniversitesi Hadis ve Hadis ilimleri Ana Bilim Dalında, 1441/2019 yılında İstanbul Başakşehir Üniversitesi hadis ve hadis ilimleri Ana Bilim Dalın'da. Araştırmaları ve konferansları: *Muhâdarâtü fî Mustalahu'l-Hadîs*, *Muhâdrât fî Masâdiri's-Sünne ve Usûl't-Tahrîci minhâ*, *Muhâdrâtü fî Şerhi Erbeîn'n-Nevevyiye*, *Muhâdrât fî Şerh Hamsîn Hadîs*, *Muhtârat min Ehâdis'l-Ahkâm*, *Muhâdrât fî Şerh Kitâb't-Tahâreve*, *Salâ min Kitâb 'Îlâm'l-Enâm*, *Muhâdrât fî Şerh Ehâdis'l-Ahvâli's-Şahsiyyeti min Kitâbi 'Îlâmi'l-Enâm*'dır.

Üniversitelerde, hadis İlmi ve ilgili eğitim sisteminin reforme edilmesi, sınav sisteminin ve muhaddislerin hadis tahammül yöntemleri çalışmalarının yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği, hadis alanıyla ilgil en önemli fikirlerindendir.¹²²

¹²⁰Hicâzî Muhammed Bessâm, *et-Türâsü'n-Nebevî*, s. 95.

¹²¹Hicâzî Muhammed Bessâm, *et-Türâsü'n-Nebevî*, s. 98.

¹²²Abdülazîz el-Halef, ile 10. 04.2019 tarihinde saat 10:00'da yapılan röportaj.

2.2. XX. Yüzyıl Halep'teki Resmi Olmayan Öğretim Kurumları

2.2.1. Camiler

Hız.Peygamber döneminden bu yana, hadis ilmi ve kültürünün neşrinde camilerin önemli bir işlevi vardır. Mescid-i Nebevî, hadisin nişr oldunu yer ve nurunun yayıldığı merkez oldunu, Hız. Peygamber'in inşâ ettiği İslam Medeniyeti'nin beşiği oldunu aşıkardır. Camilerin bu öncü rolü günümüze kadar devam edegelmıştır. Halep kenti aralarında yapımı İslam döneminin başlarına, Zengîler, Eyyûbîler, Memlukîler ve Osmanlılar dönemine kadar uzanan mescid ve camileriyle Arap ve İslam şehirlerinin en zenginidir. Bu bölümde Halep'teki mescidler ve İslam kültürünü güçlendirmedeki rollerinden özellikle de hadis ilmi alanında verilen derslerin rolünden bahsedeceğiz.¹²³

1- Büyük Emevî Camii (96/ 715): XX. Yüzyıl'da bu camide, vaaz ve irşad, hadis dersleri, fıkıh, tefsir, siyer gibi halka şeklinde yapılan ilmî faaliyetler hiç bir vakit kesintiye uğramamıştır. Bu mescidde ders verme sorumluluğunu üstlenen birçok hoca hadis ilminde temâyüz etmişlerdi. Bu dönemde cami müderrislerinin sayısı on iki, muhaddis müderrislerin sayısı yirmi altı, kurra ve hafız olan müderris sayısı on yedi, imamların sayısı on bir, hatiplerin sayısı yedi, müezzinlerin sayısı on dört ve hizmetli sayısı ise otuzdur. Her birine vakıf sabit miktar ödeme yapıyordu.¹²⁴

Camide daima hareket halinde aktivite grubu oluşturulurdu. XX. Yüzyıl'da bu hocalardan en önemlileri; Bekrî ez-Zebrî, İbrâhîm el-Lebâbîdî, Ahmed ez-Züveytûnî ö.1316/1898, Kâmil el-Muakkat ö.1339/1921, Ahmed eş-Şehîd ö.1262/1846, Saîd el-İdlîbî ö.1370/1951, Muhammed Necîb Sirâcüddîn, Cemîl 'Akkâd ö.1387/1968, Bedreddîn Ebû Sâlih ö.1401/1981, Muhammed el-Yâkîdî ö.1382/1962 ve Abdullah Sirâcüddîn'dir.¹²⁵

2- el-Hamevî Camii (968/1560): Camide ders vermiş en meşhur muhaddisler: Muhammed Necîb Sirâcüddîn ve oğlu Abdullah'tır.Hamevî Camisi'nin Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar Halep'te kesintisiz dini eğitime devam eden camilerden biri olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁶

¹²³Hilâl, *Halebu'l-Kadîme*, s. 194.

¹²⁴Hamîde, *Haleb'l-Medîne*, s. 32.

¹²⁵Hamîde, *Haleb'l-Medîne*, s. 35.

¹²⁶Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/235.

- 3- **Bengûsa Camii: (642/1244):** XX. Yüzyıl'da burada ders veren meşhur hocalar: Muhammed en-Nâşid, Muhammed Necîb Sirâcüddîn ve oğlu Abdullah'tır. Baba oğulun yazdığı tefsirde bazı sahih hadislerle başvurmak suretiyle Fatiha Suresisinin esrarına dair bilgiler verilmiştir.¹²⁷
- 4- **Âdiliyye Camii (963/1555):** Bu camide XX. Yüzyıl'da ders veren en meşhur hocalar: Şeyh Muhammed er-Rezâz ö.1369/1950 ve sonrasında uzun süre Şeyh Abdulkâdir İsa'dır ö.1411/1991.¹²⁸
- 5- **Ebû Yahyâ el-Kevâkibî Camii (1018/1609):** XX. Yüzyıl'da bu camide ders verme görevini üstlenmiş en meşhur muhaddisler: Muhammed Necîb Hayyâta, sonra onun yerine Zeynlabidîn Cezbe geçmiştir.¹²⁹
- 6- **el-Mevâzînî Camii (797/1395):** XX. Yüzyıl'da en meşhur muhaddisleri: Muhammed Sa'id el-İdlibî ve oğlu Şeyh Ahmet'dir. Bu iki muhaddis Sahîh-i Buhârî okumaları yaparlardı.¹³⁰
- 7- **Deyrî Câmii (1327/1910):** Bu camide ders veren meşhur muhaddisler: Ahmed eş-Şemmâ ö.905/707 ve ondan sonra gelen Muhammed Halîl el-Kürdî'dir ö.1423/2003. Bunlar ayetlerin tefsirini hadislerle dayandırarak tefsir ve fıkıh okumaları yaparlardı.¹³¹
- 8- **Ağyûr Câmii (Ağyûl) (1337/1920):** Ağyûr mahallesinde yer alır. XX. Asırda bu camide ders veren muhaddislerden meşhur olanlar, Muhammed Edîb Hassûn ve Muhammed Adnân el-Ğaşîm'dir. Bunlar *Sahîh Buhârî*'nin şerhi *Fethu'l-Bârî* kitabını okurlardı.¹³²
- 9- **Tevbe Câmii (847/1443):** XX.yüzyıl'da en meşhur muhaddisi Şeyh Muhammed Şehîd'dir.¹³³
- 10- **Tavâşî Camii (774/1372):** XX. yüzyıl'da başlarındaki hocası muhaddis, fakîh İbrâhîm es-Selkînîdir. Sonra yerine oğlu Muhammed gelmiştir. Hala Muhammed es-Selkînî'nin çocukları ders ve hutbe verme görevini üstlenmektedirler.¹³⁴
- 11- **Rahîmiyye Camii (551/1156):** Bu cami aslında Seyyide Rahmetü Ahmed Bey'in vakfettiği er-Rahmetü'r-Rahmiyye'dir. Kellâse Mahallesi'nde

¹²⁷Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/339.

¹²⁸Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/130.

¹²⁹Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/133.

¹³⁰Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/136.

¹³¹Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/137.

¹³²Kâtibî, *et-Ta'limü's-Şer'i*, s. 137.

¹³³İbnü'l-'Acemî, *Kunuzu'z-Zeheb*, 1/261.

¹³⁴Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, 6/132.

yeralmaktadır. Buradaki eğitim ve öğretim el-Hibrâvî Ailesinden hocalar tarafından yürütülmektedir.¹³⁵

XX. Asırda burada eğitim-öğretim görevini üstlenen muhaddislerden en meşhur olanları; Muhammed Behâ el-Hibrâvî'dir 1224/1810. Ondan sonra Abdülvehhâb Sükker 40 yıldan fazla bu görevi yürütmüştür. Bunun yanında Aburrahmân Kirâm ö.1419/1999, Mahmud Mîra, Ahmed Câmûs ö.1422/2002 ve son olarak tarihçi Muhammed Adnân Kâtibî'dir.¹³⁶

12- Reşîd Camii (1410/1990): el-İzâ'a mahallesinde bulunur. Hocası muhaddis Nureddîn İtr. Perşembe günü yatsı namazından sonra Hadis ilmi alanında “*Buluğül Meram min Edilletil Ahkam*” kitabından ders okuyordu.¹³⁷

XX. Asırda Halep camilerinde özellikle de sahih türü hadis kitaplarından Buhârî, Müslim ve diğerlerinin okunduğu hadis dersleri yeralırdı. Sadece bu camileri zikretmemiz diğer camilerde derslerin olmadığı anlamına gelmez.

2.2.2. Kütüphaneler

2.2.2.1 XX. Yüzyıl'da Halep Kütüphaneleri ve İlmi Mirasları

XX. Yüzyıl'da Halep'te önemli sayıda İslâmî kütüphane vardı. (1900) yılında bütün Osmanlı beldelerindeki medreselerin sayıldığı Halep'le ilgili istatistik verileri aşağıda belirtildiği şekildedir.¹³⁸

1- İhlâsiyye Zâviyesi (er-Rifâ'iyye) Kütüphanesi ve İlmi Mirâsı: Bu tekkeyi Vez-i Arnazâm Muhammed Paşa el-Arnâvûtî ö.1066/1655. 1087/1634 yılında bazı işlerin düzeltilmesi için geldiğinde yaptırmıştır. Tekke için vakıf malları alınmasını da emretmiştir. el-Ğâzî bu kütüphanenin zaviyenin en güzel köşesinde olduğunu ve günümüzde burada ilkbahar mevsiminde Rifâ'iyye zâviyesi olarak işlev görmekte olduğunu anlatmaktadır.¹³⁹

Şeyh Muhammed el-Vefâ er-Rufâ'î yirmiye yakın kitabını buraya vakfederek destek olmuştur. Ondan sonraki halifeleri de aynı yolu takip etmişlerdir. İhmal ve gevşeklik sebebiyle Halep'in bu eşsiz kitapları ve emanetleri kaybolmuştur. (1368/1949) yılında geri kalan el yazmalarının sayısı sadece 119 dur. Bunlar da

¹³⁵Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/307.

¹³⁶Kâtibî, *et-Ta'limü's-Şer'î*, s. 137.

¹³⁷ bu derslerine(2001-2010) Halep'te devamlı katılıyordum.

¹³⁸Ayntâbî ve Osmân, *Haleb fî Mîeti 'Âm*, 2/59.

¹³⁹Kâtibî, *et-Ta'limü's-Şer'î*, s. 140.

Halep'te Dâru'l-Kütübü'l-Vataniyye kütüphanesine taşınmıştır. Çok geçmeden bir yıl sonra tekrar Vakfiyye kütüphanesine geri getirilmiştir. Günümüzde bu zaviye ve ek binaları kapalıdır. Sarvî Camisi'nin önünde, Beyâda mahallesinde yer almaktadır¹⁴⁰.

2- Osmâniyye Medresesi (Rızâiyye) Kütüphanesi ve İlmî Mirâsı: Osmanlı zamanında önemi, yapısı, güzelliği ve genişliği bakımından en büyük medresedir. Bu kütüphanenin ders vermek için kullanılan, büyük bir salonu vardır. Kütüphanede çok fazla kitap vardı. Günlüğü 20 Osmanlı parası olan kütüphane emini vardı. Kütüphane perşembe ve pazartesi günleri açılıyordu. Öğrenci istediği yere giderek, yazmak ve okumak üzere kitaplardan istediğine göz atabilirdi. Kütüphaneden kitap çıkarılmasına izin verilmezdi. Bu kütüphanenin değeri Bağdat valisi olan Takiyyuddîn el-Müderriş'in ö.1310/1892 Halep'e gönderdiği ve Osmanlı Medresesi'ne vakfettiği elinde bulunan faydalı ve çok değerli kitapları hediye etmesiyle daha da artmıştı. Dolaplarında yazma ve basılı olmak üzere yaklaşık 3000 cilt kitap mevcuttu. Bu kütüphanede bulunan çok değerli kitaplardan bazıları şunlardır: Semîn el-Halebî'nin ö.756/1356 Umdet'l-Hâfız fî Tefsîri Eşrafi'l-Elfâz, Safedî'nin el-Mukaddimet's-Seniyye, el-Hadâikü'l-İnsiyye fî'l-Hakâiki'l-Endelûsiyye, ed-Dürrü's-Semîn fî Esmâi'l-Benâti ve'l-Benîn ve Tefsîru'l-Beydâvî'dir. Kitapların bir çoğu ihmal, yağma, umursamazlık ve dikkatsizlik sonucu kaybolmuştur.¹⁴¹

1949 yılında yapılan sayımda yazma eserlerin sayısı 1252 adet olduğu tespit edilmiştir. Eserler Suriye Cumhurbaşkanı Hüsnî Zaîm'im emriyle Dâru'l-Kütübü'l-Vataniyye'ye taşınmıştır. İkinci senede yine aynı eserler Şerefiyye Medresesi'nde bulunan Mektebetü'l-Evkâfi'l-Âmme kütüphanesine aktarılmıştır.¹⁴²

3- Kevâkibiyye Medresesi Kütüphanesi: Müftü Ahmet Ebu's-Suûd el-Kevâkibî (ö.1137/1725), Calûm mahallesinde dedelerinin caminin yanına yaptırdığı medresede bu kütüphaneyi kurmuştur. Değerli bir kütüphane olup yaklaşık 300 değerli kitap ve çok sayıda Benî Kevâkibî'nin yazdığı kitaplar vardı. Bunlar arasında Ahmet Ebu's-Su'ûd el-Kevâkibî'nin el-Fetevâ kitabı,

¹⁴⁰Tabbâh, *I'lâme'n-Nübelâ*, 7/86.

¹⁴¹Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/124.

¹⁴²Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/129.

Muhammed b. el-Hasan el-Kevâkibî (ö.1096/1685)'nin tefsir alanında el-İslâmu ve's-Sa'dî kitabına yazdığı iki hâşiyesi, fıkıh ve fıkıh usulü alanında yazılan Manzûmetey el-Kevâkibî'nin şerhi, Muhammed Efendi'l-Kevâkibî'nin ö.982/1574 Terâcimu'r-Ricâl kitabının zeyli gibi değerli kitaplar vardı. Daha sonra Halep'e gelen kadılara ve alimlere bu değerli kitapları hediye eden ve bu kütüphanenin kıymetini bilmeyen kişiler bu kurumu yönetmiştir. Değerli kitaplardan geriye kalanlar, 20 yıldır Şeyh Ebu Yahyâ'nın türbesinin bulunduğu kubbenin altındaki dolaplara konulmuştur. Çürüme ve rutubetten kapanmış, soran bile olmamış ve nihayetinde kütüphane kıymetini kaybetmiştir. Geriye kalanlar 1339/1921 yılında Hüsreviyye medresesine daha sonra 1344/1926 yılında Şerefiyye medresesine nakledilmiştir.¹⁴³

- 4- Toruntâiyye Medresesi Kütüphanesi:** Halep kentindeki önemli tarihi medreselerden biridir. Ablak mimari sistemi¹⁴⁴ üzerine yapılan ilk medrese olarak ayırt edilir. Toruntâiyye Medrese'sinin inşası, Dımaşk emirlerinden biri olan Seyfüddîn Toruntâvî b. 'Abdüllah'a ö.795/1393 dayandırılır. Anlaşılan.

668/1260 yılında Hülâgu'nun Halep'i yerle bir etmesinin ardından medrese yenilenmiştir. Ne var ki Fransız araştırmacı Sauvaget: Halepli ünlü tarihçi, İbnü'l-Adîm'in yapımına 668/1260 yılında başladığını, 659/1251 yılında tamamlandığını iddia ettiği Toruntâiyye Medrese'sinin Kemâliyye'l-'Adîmiyye Medresesi ile aynı olduğunu anlatmaktadır. İbn Adîm, Sauvaget'in Toruntâiyye Medrese'sinin tadilatı yapılmamış batı revakının sütunları ile Eyyûbî tarzında yapılan Firdevsiyye Medresesi arasında benzerliğin olduğu fikrine katılmaktadır.¹⁴⁵

Seyfüddîn Toruntâvî birçok mal vakfetmiştir. Şeyh Nebhân el-Cebrînî'ye intisab eden Şeyh Muhyiddîn Bedencekî ö.1327/1910 bu medreseden bir odayı zâviye olarak kullanmış ve burada müderrislik yapmıştır. Öğrencilerine burada fıkıh ve nahiv okutup bir kütüphane kurmuştur. Arkasında bıraktığı Bedencekî Aileleri halen mevcuttur. Medrese; Niyârâb kapısında, Muhammed Bey Mahallesinde yer almaktadır.¹⁴⁶

¹⁴³Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/274.

¹⁴⁴Çok renkli taşların iç içe geçmesiyle oluşan duvar süslemesi Memlük sanatında önemli yer tutar

¹⁴⁵[Http://esyria.sy/sites/code/index.php?site=aleppo&p=stories&category](http://esyria.sy/sites/code/index.php?site=aleppo&p=stories&category) ,10.10.2019.

¹⁴⁶Ğâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/279.

5- İsmailiyye Medresesi Kütüphanesi ve Hadisle İlgili Mirası: 1255/1840 yılında İsmail Bey b. Muhammed Antarmelî tarafından inşa edilmiş ve sayısı 50 kadar olan çok kıymetli kitaplar vakfedilmiş bir medresedir. Bunlardan bazıları: Şerh'l-Aynî 'ale'l-Buhârî'nin (6 cilt) bir nüshası, Kastalânî'nin el-Mevâhibü'l-Ledünniyye (1 cilt) kitabı, Sîretü'l-Halebiyye (2 cilt) ve Şerbâtî el-Halebî'nin el-Mefâtîhu'd-Dürriyye'dir. Bu kitapların çoğu kaybolmuş pek azı günümüze gelebilmiştir. 1339/1921 yılında Hüsreviyye Medresesine, sonra da 1344/1926 yılında Mektebetü'l-Evkâfi'l-Âmme kütüphanesine nakledilmiştir.¹⁴⁷

6- Behâiyye Medresesi Kütüphanesi (es-Salâhiyye) 737/1337 yılında Emîr Salahaddîn b. Yûsuf (Dûdâr) yaptırmış ve medreseyi dört mezhep için vakfetmiştir. Sonra medrese ihmal edilmiş, es-Seyyid Bahâuddîn el-Kudî tarafından 1260/1844 yılında onarılarak, tekrar eski haline döndürülmüştür. Vakfettiği 70 kadar yazma kitap, istifade edilmeyecek durumda yüksek öğretim yapılan dersliğe konulmuş ve akabinde kaybolmuştur.¹⁴⁸

7- Ahmediyye Camisi Kütüphanesi (es-Siddîka) ve ilmî Mirâsı: Bu cami, ed-Delâlin Mahallesi'nde küçük bir mesciddi Ahmed b. Abdulkâdir es-Siddîk tarafından 1294/1878 yılında genişletilerek zâviye ve medrese haline getirildi.

1378/1959 yılında yapılan sayımda yazma eser sayısı 176 kadardır. Bir yıl sonra bu kitaplar'da Şerefiyye Medresesinde bulunan Mektebetü'l-Evkâfi'l-Âmme kütüphanesine nakledilmiştir.¹⁴⁹

8- Emevî Büyük Camisi Kütüphanesi ve Hadisle İlgili Mirâsı: Caminin kütüphanesi yüzyıllar boyunca çok değerli kitaplarla dolmuş, daha sonra Halep'te bulunan diğer kitapların başına gelen kaybolma, ihmal, yağma ve kentin maruz kaldığı savaşların yıkımı, bu kitapların kaybolmasına sebep olmuştur. Bir zaman kütüphanesinde elli bin cilt eserin olduğu. Moğol istilası sonrasında cami ve kütüphane tamamen yok edilmiştir. Mahmûd Efendî el-Cezzâr 1893 yılında Ahmed Ağa el-Cezzâr'dan ö.1276/1860 miras kalan, sayısı 878'e ulaşan basılı ve yazma esere ilaveten sayısı 34 kadar çok

¹⁴⁷Tabbâh, *I'lâme'n-Nübelâ*, 2/149.

¹⁴⁸Tabbâh, *I'lâme'n-Nübelâ*, 3/353.

¹⁴⁹Gâzzî, *Nehru'z-zeheb*, 2/152.

kıymetli astronomi aletini kütüphaneye vakfetmiştir. Şeyh Ahmed el-Mektebî kütüphaneye değer vermiş ve buna karşılık evlerinden birini oturması için ona vakfetmiştir.¹⁵⁰

Bu kütüphanenin değerli yazmalarında bazıları: Sâğânî'in *Meşâriku'l-Envâr* kitabı, Ebû Nu'aym'ın *el-Hilye* (üç cilt) kitabı, Ebû Nu'aym'ın *el-Hilye's-Sağîr* (iki cilt) kitabı, Makdisî'nin *el-Umdet* (1 cilt) kitabı, süyûtînin *Mecma'u'l-Bahreyn* (Fıkıh, 3 cilt) kitabı, en-Nesefî'nin *el-Vâfi* kitabı, Ebû Yûsuf'un *el-Harâc* (Hanefî Fıkıhı) kitabı, Esnevî'nin *et-Temhîd* (Şâfi'î Fıkıhı) kitabı, Kureşî'nin *Rahmet'l-Ümmet fî İhtilâfi'l-Eimme* (Şâfi'î Fıkıhı) kitabı, Esnevî'nin *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* kitabı, Sehavî'nin *Tabakâtü'l-Evliyâ* kitabı, *Sebâikü'z-Zeheb fî Ensâbi'l-Arab* kitabı, İbn Hişâm'ın *El Lübab fî Şerhil Kitab* kitabı. Bu ilim dallarında Halep kütüphaneleri en zengin kütüphanelerden biri sayılır Kütüphane 1339/1921 yılında Hüsreviyye Medresesine, 1344/1926 yılında Mektebetü'l- vâkâfi'l- 'Âmme kütüphanesine nakledilmiştir.¹⁵¹

9- Hüsreviyye Medresesi Kütüphanesi: Bu kütüphane geniş bir mütalaa salonudur. İçine ihmal edilmiş okul kütüphanelerinden toplanan kitaplıklar ve Büyük Emevi Camii kütüphanesinden toplanan kitaplara ilaveten Seyyid Murî Paşa el-Mellâh'ın ö.1348/1930 vakfettiği kitaplar konulmuştur. Kitapları bu kütüphanede toplanan diğer kütüphaneler ise Mevlevî tekkesi kütüphanesi, Emevî Camisi Kütüphanesi, geriye kalan Beni'l-Cezzâr, Kevâkibiyye Medresesi Kütüphanesi, Vefâiyye Zâviyesi Kütüphanesi ve Âlû'l-Câbirî Kütüphanesi'dir. 1344/1926 yılında kapsamında bulunan bütün kitapların hepsi Şerefiyye Medresesi'nde bulunan Mektebetü'l-Evkâfi'l- 'Âmme kütüphanesine nakledilmiştir.¹⁵²

10- Mektebetü Dâiratü'l-Evkâfi'l- 'Âmme (Mektebetü'l-Vakfiyye) Kütüphanesi ve 'İlmî Mirâsı: Seyyid Yahyâ el-Kayalî ve Muhammed Râgıb Tabbâh medreselerde, zâviyelerde, tekkelerde, mescidlerde bulunan her bir kitabı, korumak, kolayca ulaşabilmek ve inceleyebilmek için Vakfiyye kütüphanesinde toplamışlardır. Şehir merkezi olması ve ilim taleb edenlerin uğrak yeri olmasından dolayı Şerefiyye Medresesini seçmişlerdir. Daha

¹⁵⁰Kâtibî, *et-Ta'limiyye-Şer'i*, s. 166.

¹⁵¹Tabbâh, *I'lâm'n-Nübelâ*, 7/430.

¹⁵²Kâtibî, *Târîhu'l-İftâ*, s. 220.

sonra Yahyâ el-Keyâlî medresenin ek binalarını yenilemiştir. Mütala'a için büyük bir salon yaptırmış ve çeşitli yerlerden topladığı kitapları dolaplara koymuştur.

Basılı ve yazma eserlerin sayısı 1200'e ulaşmıştır. Bu kütüphanede bulunan kitaplar aşağıda belirtilen yerlerden toplanmıştır: Hüsreviyye Medresesi Kütüphanesi, burada bulunan kütüphaneler Emevî Cami Kütüphanesi, Mevleviyye Medresesi, Kevâkibiyye Medresesi, Vefâiyye Zâviyesi, Âlû'l-Cezzâr kütüphanesi, Âlû'l-Câbirî Kütüphanesi, Mansûriyye Medresesi'nin kitaplarının yarısı, İsmâiliyye Medresesi'nden kalanlar, Sekâkînî Camisi kütüphanesinden kalanlar, Seyyid Mellâh ve Seyyid Muhammed Rızâ Mu'in gibi önemli kişilerin vakfettikleri kitaplardır. Bu kütüphane 1344/1926 yılında açılmıştır.¹⁵³

Vakıf mütevellisi Muhammed 'Ali el-Kehhâle'dir ö.1387/1967. Sırasıyla Saîd ed-Dahdûh ö.1398/1978, kütüphanenin el yazmaları ve diğer basılı kitapların; her bir kitabın; nâsih'inin adını, kitabın adını, yazarının adını, sayfa sayısını ve bölümlerini vb. önemli bilgilerini tam olarak anlatan sicil kayıtlarını düzenleyen Ahmed es-Serdâr ö.1418/1997 vakfın mütevellileri olmuşlardır. Bu sicil kayıtları el yazmaları için üç, basılı kitaplar için ikidir. Bugün bu sicil kayıtları kütüphanenin kitaplarıyla korunmaktadır. 1368/1949 yılında Cumhurbaşkanı Hüsnî Zaîm 20 Haziran tarihli 147 nolu kararname yayınarak, Millî Eğitim Bakanı Halîl Mürdüm Beye bütün elyazmalarını Halep Millî Kütüphanesi'nde toplamasını emretmiştir. Şehir uleması buna razı olmamış, Cumhurbaşkanı Sâmi el-Hanâvî'ye itiraz dilekçesi sunmuşlar ve kitapların Vakfiyye Kütüphanesine geri getirilmesini talep etmişler ve akabinde aşağıdaki şekilde kabul tutanağı gereğince geri getirilmiştir :

Ahmediyye Medresesi el yazmaları 1474 yazma, Osmâniye Medresesi el yazmaları 1252 yazma, Şerefiyye Medresesi el yazmaları 1122 yazma, Hüseviyye Medresesi ve Mevleviyye Tekkesi el yazmaları 925 yazma, Sıddîkiyye Medresesi (Ahmediyye Camisi) el yazmaları 176 yazma, Rûfâ'iyye Zâviyesi Medresesi el yazmaları 119 yazma.¹⁵⁴

Vakfiyye kütüphanesi'nde bulunan toplam el yazma eser sayısı 3984 ve basılı eser sayısı 2613'tür. Vakfiyye Kütüphanesi'nde bulunan genel kitapların toplamı: 6595 kitaptır (2006 yılı envanteri). Bu kitaplar Vakfiyye Kütüphanesi'nde 1992 yılına kadar kalmış sonrasında Halep Kenti Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde koruma altında bulunan

¹⁵³Kâtibî, *Târîhu'l-İftâ*, s. 221.

¹⁵⁴Kâtibî, *Târîhu'l-İftâ*, s. 226.

ciltli eserler teslim tutanağına dayanarak Şam kentinde bulunan el-Esed halk kütüphanesine taşınmıştır.¹⁵⁵

¹⁵⁵<https://www.nouhworld.com/article>, 02.11.2019.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XX. YÜZYIL HALEP ÂLİMLERİNİN HADİS İLMİNE KATKILARI

3.1. Halepli Muhaddisler

Halep'te camilerin bir çoğunda hadis ve hadis usulü kitapları okutulurdu. Emevî Camisi'nde fecir vaktinde, her biri hadis ilimlerinden birisine has olan yirmiden fazla ilim halkası vardır. Bu surette *Riyâz's-Sâlihîn* halkaları, *Buhârî* okuma halkaları, *Kütübî's-Sitte* şerh halkaları, *Mukaddimetü İbn Salâh* şerh halkaları mevcuttur. Halep uleması Tedvin çağından, hicri IX veya X Asrın başına kadar olan hadis âlimlerinin sözlerine bağlı kalmışlardır. Nihayetinde onlardan birinin bir konuda veya bir görüşte, son dönem veya çağdaş bir imama bağlı kaldığı duyulamaz. Sadece '*İbn Salâh ve el-İrâkî böyle söylemiştir*' cümlesi duyulabilir. Bu ikisinin dışında zaruret olmadıkça bir başka hadis alimine nisbet yoktur. Bu Halep âlimlerini diğer alimlerden ayıran bir özelliktir. Bu bölümde sadece XX. Asırla sınırlı kalmayıp biraz da günümüze geçeceğiz.¹⁵⁶

3.1.1. XX. Yüzyıl Vefat Eden Hadis Âlimleri

Bu dönemdeki Halepli muhaddislerin isimleri, eserleri, hocaları, hadis okumalarıyla ve Halep'teki bazı öğrencileriyle hadis ilmi adına yaptıkları yolculukları veya hadis ilmini neşretmek için yaptıkları gayretleri sayabiliriz.

1- Muhammed el-Âlim (ö.1322/1904): Muhammed b. Ali b. Ebû Bekr, 1246/1830 yılında Halep'in Hârim kazasında dünyaya geldi. el-Âlim namıyla tanınmaktadır. Kısa sürede hıfzını tamamladı. Bir süre sonra Halep'e giderek Salâhiyye Medresesi'ne girdi.¹⁵⁷

1268/1852 yılında Mısır'a giderek Ezher'e kaydoldu. Burada sekiz yıl süren öğrenciliği sırasında dikkatleri üzerine çeken el-Âlim, hocası Hasan el-Adevî'nin ö.1805/1886 yardımcılığını üstlendi. İsmi geçen hocasından başka Muhammed Demenhûrî ö.1288/1871, Muhammed el-Hudarî, Muhammed el-Enbâbî ö.1313/1895,

¹⁵⁶Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, Darü'l Faleh, b.1 , Haleb 1997.s. 185.

¹⁵⁷Tabbâh, *el-Envâru'l-celiyye fî Muhtasarâtî'l esbâti'l-Halebiyye*, Haleb, 1351/1932, 12/ 490.

Muhammed el-Aşmâvî ve Mustafa el-Mübellit'ten ö.1284/1867 icâzet aldı. Ezher'de, hocalarının huzurunda kelim, hadis ve mantık dersleri verdi.¹⁵⁸

1277/1860 yılında memleketine geri dönen Muhammed el-Âlim, bir taraftan tedris faaliyetiyle meşgul olurken diğer taraftan telife yöneldi. 1289/1872'de ailesiyle birlikte Halep'e göçerek oraya yerleşti.¹⁵⁹

Ramazan 1322/Kasım 1904 tarihinde Halep'de vefat eden Muhammed el-Âlim,ardında Ali ve Ahmed adında iki erkek çocuk bıraktı. Her ikisi de ilim adamı olarak yetişen bu çocuklardan Ali, Halep; Ahmed ise İdlîb kadılığı görevinde bulunmuşlardır.Şâfiî olan Muhammed el-Âlim, özellikle hadiste mahir olmakla birlikte kelim ve fıkıhla da ilgilenmiştir. Rüya tabirinde de uzman olan merhum, kadirî tarikatına mensuptur. Muhammed el-Âlim tedris faaliyeti yanında birçok eser de vermiştir. Kaleme aldığı eserler şunlardır:

1. *es-Sirâcü'l-münîr fî ahâdîsi'l-beşîri'n-nezîr*. Buhârî üzerine yapılmış ihtisar çalışmasıdır.
2. *es-Sirâcü'l-münîr* üzerine yazdığı *şerh*.
3. *Risâle fî ilmi'l-keîâm*.
4. *Hz. Peygamber'in doğumunu* konu alan iki kıssa.
5. *el-Kerîmiyye*. Hanefî mezhebinin sahih hadislerinin derlemesidi.¹⁶⁰

2- Abdullah Sultân (ö.1324/1906): Sultân diye tanınan Abdullah b. Abdülkâdir b. Muhammed, 25 Muharrem 1260/15 Şubat 1844 tarihinde doğdu. İlim geleneği olan bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelen Abdullah, hıfzını tamamlayıp yazmayı öğrendikten sonra babasının ve dedelerinin hocalık yaptıkları İsmâîliyye medresesine girdi.¹⁶¹

1281/1864 yılında Mısır'a gidip Ezher'e girdi. Yirmi yıl öğrenimine devam ettiği Ezher'de, tanınmış hocalarından İbrahim es-Sakka, Muhammed ed-Demenhûrî, Muhammed el-Enbâbî ve Hüseyin et-Trablusî'den icâzet aldı. 1873/1290 yılında Halep'e dönen Abdullah Sultan, İsmâîliyye Medresesi'ne müderris;ve ardından Emevî Camii'ne hadis hocası olarak tayin edildi. Halep'e döner dönmez, bir süre öteden beri ilgi

¹⁵⁸Serdâr Ahmed Muhammed, *Înânetü't-Talebe'l-Meciddîn*, Dâru'l-Muktebis, Dimaşk,1997, 2/135

¹⁵⁹ Beyler, Muhammet, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği*, Doktora tezi, Konya 2008,s. 58.

¹⁶⁰Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 230.

¹⁶¹Tabbâh, *el-Envâru'l-celiyye*, 12/ 502

duyduğu modern ilimlerle ilgili dersler aldı. Bu arada Türkçe ve biraz Fransızca öğrendi.¹⁶²

1308/1890 yılında Mekteb-i Sultânî'nin Arapça hocalığına getirildi. Başta Muhammed Râgıb et-Tabbâh olmak üzere birçok ilim erbabı kendisinden ders aldı. Maârif Meclisi ile Hukuk ve Ceza Mahkemesi üyeliklerine getirildi. Yaklaşık yirmi yıl süreyle yürüttüğü bu görevleri sırasında, dine aykırı olan hususlarda tavizsiz bir tavır takındı. Kişiliği ve davranışlarıyla idarecilerin fikrine başvurdıkları biri haline geldi. Osmanlı Devleti tarafından kendisine önce İzmir Paye-i Mücerredî sonra da Mevâlî payesi verildi. Defalarca fetva makamına aday olarak gösterildi, 6 Ramazan 1324/23 Ekim 1906 tarihinde Halep'te vefat etti.¹⁶³

Abdullah Sultan'ın, hadis ilmi yanında fıkıh, usûl-i fıkıh, ferâiz, nahiv ve mantık sahasında derin bir bilgiye sahipti. Hanefî olan Sultân, aynı zamanda bir şairdi. Değişik alanlarda bir çok eserleri bulunmaktadır: 1. *Mecmû' fî ilmi'l-hadîs*. 2. *Şerh alâ metni'l-İzhâr li'l-Birgivi*. 3. *Hâşiye kübrâ alâ Îsâgocî*, 4. *Hâşiye suğrâ alâ Îsâgocî*. 5. *Hâşiye alâ metni't-Tehzîb fî'l-mantık*. 6. *Takrîrât alâ Hâşiyeti Nesemâti'l-eshâr alâ Şerhi'l-Menâr fî usûli'l-fikh*. 7. *Mecmû' fî taârîfi'l-felsefeti't-tabîiyye ve'l-mantık*. 8. *Risâle fî'l-mantık*. 9. *Risâle fî'l-mubâhât*. 10. *Risâle fî'l-muharremât fî'l-fikh*. 11. *Risâle fî'ssüneni'l-müekkede ve'l-müstahabbe*. 12. *Risâle fî'l-mekrûhât*. 13. *Risâle fî'l-furûzi'layniyye*. 14. *Hâşiye alâ Mirkâtî'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl* 354.

15. *el-Fıkhu'l-hanefî*. 16. *en-Nahv fî'l-kavâidi'l-arabiyye*. 17. *es-Sarf ve ebvâbuhû vekavâidühû*. 18. *el-Maânî ve'l-beyân fî'l-belâga*. 19. *el-Arûz ve mîzânü's-şi'r ve'l-kavâfiye'l-buhûr* 355. Ayrıca her ilimle ilgili olarak soru-cevap şeklinde risaleler kaleme almış ve bunları Türkçeye de tercüme etmiştir.¹⁶⁴

3- Abdurrahmân el-Haccâr (ö.1336/1918): Abdurrahmân b. Ahmed b. Kâsım yaklaşık olarak 1270/1854 yıllarında dünyaya geldi. Dedesi Kâsım Şennûn'a nisbetle İbn Şennûn diye anılmaktadır. Halep'in tanınmış âlimlerinden olan babası Ahmed el-Haccâr ö.1278/1861, o sekiz yaşında iken vefat etti. Hıfzını tamamladıktan sonra Osmâniyye Medresesine girdi. Burada Ahmed ez-Züveytînî, Ahmed et-Tirmânîni, gibi

¹⁶²Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudden'in Hadisçiliği*, s. 60

¹⁶³Tabbâh, Yahyâ, *Allâmet eş-Şeyh Muhammed Ragıb et-Tabbâh*, Dâru'l ErviKati li'd-Dirâsât, Toplayan: Mecdi Mekkî, 2015, s. 35.

¹⁶⁴Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 360.

dönemin önde gelen âlimlerinden istifade etti. Ayrıca babasının talebesi Abdülkâdir el-Habbâl'den de hadis dersi gördü ve ondan babası kanalıyla gelen icâzeti aldı.¹⁶⁵

1300/1883 yılından öncesi bit tarihte Mısır'a gidip Ezher'de öğrenim görmeye başladı. Burada yaklaşık üç yıl kaldıktan sonra İstanbul'a geçti. Bir ara Hindistan'a gittiye'de, çok kalmadan Halep'e geri döndü. el-Câmiu'l-kebîr'de daha önce babası tarafından verilmekte olan hadis dersini üstlenerek tedris hayatına başladı. Ardından Şa'bâniye Medresesi Camii imam hatipliğine ve Şahin Bey Mescidi'nin müderrisliğine getirildi. Bir süre sonra Hilâliyye Zâviyesi'nin şeyhliğini üstlendi. Okuttuğu nahiv, fıkıh vb. derslerinden çok sayıda öğrenci istifade etti.¹⁶⁶

1310/1892 yılında Rakka müftülüğüne getirildi. Burada büyük bir cami ve mektep inşa eden Haccâr, İmam Malik'in ö.179/795 Muvattâ'sını okuttu. 29 Zilhicce 1336/4 Ekim 1918 cumartesi gecesi Rakka'da vefat etti. Râgıb Tabbâh, 1264/1848 yılında maruz kaldığı veba salgını sebebiyle şehrin ilmi hayatının ciddi bir gerilemeye girmesinden sonra babası Ahmed'in ve kendisinin Halep ve civarında ilmin yeniden canlanmasında büyük katkıları bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁷

Gerek Halep'te ve gerekse Rakka'da verdiği hadis dersleriyle de hadis ilminin gelişmesine hizmet etmiştir. Hanefî olan Haccâr, Rufâî tarikatına mensuptur. Abdürrahmân el-Haccâr'ın dört adet eseri bulunmaktadır: 1. *en-Nâfîcet'l-müsekkiye fî'z-zibâi'l-Hindîyye*. Ruh konusunu ve bu hususta âlimlerin ihtilaflarını inceleyen bir risaledir. 2. *el-Eksâl fî hadîsi'l-inzâl*. “İnnema'l-mâu mine'l-mâi” hadisini konu edindiği bir risaledir. 3. Bazı *cuma hutbelerinden* oluşan bir eseri 4. *Nikâh akitlerinde* yaptığı konuşmalardan oluşan bir eseri.¹⁶⁸

4- Muhammed Kâmil el-Muvakkıt (ö.1338/1920): Kâmil b. Ahmed b. Abdürrahmân, doğumu 1270/1854 yılından sonra olduğu tahmin edilmektedir. el-Muvakkıt lakabı, ailesinin, vakti ve bilhassa namaz vakitlerini belirleme görevinden gelmektedir. Dedesinin babası Abdullah'tan itibaren aile Halep'in muvakkıtlığını üstlenmiştir. Öğrenimini büyük ölçüde hocası Ahmed et-Tirmânîni'den aldı. Onun vefatından sonra Ahmed ez-Züveytîni'den ö.1316/1898 Arap dili, fıkıh ve hadis okudu.

¹⁶⁵ Tabbâh, *Allâmetü'l-Müerrihu eş-Şeyh Muhammed Ragıb et-Tabbâh*, s. 37.

¹⁶⁶ Serdâr, *İnânetü't-Talebe*, 2/141.

¹⁶⁷ Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği*, s. 64.

¹⁶⁸ Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 350.

Babasından astronomi öğrendi. Bu alanda kendini yetiştiren Muhammed Kâmil, Halep'in en yetkili ismi oldu.¹⁶⁹

Hocası Ahmed ez-Züveytî'nin Halep Müftülüğü döneminde fetva katibi olarak görev aldı. Muvakkitliğini yaptığı Emevî Camii'nde hadis dersleri de verdi. Hocası Züveytî'nin vefatı üzerine 1316/1898'de muvakktilik görevinden ayrılan Muhammed Kâmil, evine kapanıp kendisini ibadete ve hadis kitaplarını okumaya verdi¹⁷⁰.

Ahmed ve Muhammed adındaki iki erkek çocuğu kendisi hayattayken vefat edince aileden muvakktilik görevini ifa edecek kimse kalmadı. Aralarında Muhammed Râgıb et-Tabbâh'ın da bulunduğu birçok kimse kendisinden istifade etti.

Muhammed Kâmil el-Muvakkit, 24 Ramazan 1338/10 Haziran 1920 tarihinde vefat etti. Hanbelî olan Muvakkit, fıkıh ve hadis alanlarında mahirdir. Abdullah Sirâcüddîn'in kendisini "meşhur muhaddis" diye tanımladığı Muhammed Kâmil el-Muvakkit, verdiği hadis dersleri ve icâzetlerle hadis ilmine hizmet etmiştir. Kendisinin *Künûzü'l-ahbâr fî ahâdisi'n-nebiyyi'l-muhtâr* isimli bir eseri bulunmaktadır. Burada Celâlüddîn es-Suyûtî'nin ö. 911/1505 *el-Câmiu's-sagîr*'ini iki cilt halinde özetlemiştir.¹⁷¹

5- Ahmed el-Mektebî (ö.1342/1923): Ahmed b. Mustafâ b. Abdülvehhâb, 1263/1847 yılının Recep/Haziran ayında dünyaya geldi. Döneminin önemli âlimlerinden olan büyük dedesi Muhammed b. Ahmed (ö.1171/1758), mektepte çocuk okuttuğundan dolayı Mektebî diye anılmaya başlandı. İlk hocası Ahmed et-Tirmânî'nin nahiv dersi aldı. Ayrıca Abdülkâdir el-Habbâl (ö.1883/1300) Şehîd Muhammed b. Abdülazîz et-Tirmânî ö.1302/1885 ve İsmâil el-Lebâbî'den ö. 1290/1873 de ders okudu.¹⁷²

1280/1863 yılında Mısır'a giderek el-Ezher'e kaydoldu. Orada Muhammed el-Enbâbî ö.1313/1896, Muhammed el-Hudârî ö.1287/1870, Ahmed er-Rifâ ö. 1325/1907 Ahmed el-Uchûrî ö.1293/1876 ve İbrahim es-Sakka ö.1298/1881 başta olmak üzere birçok hocadan nahiv, sarf, maânî, beyân, Şâfiî fikhı, hadis, usul ve diğer ilimleri okudu. 1290/1873 yılına kadar Mısır'da kalan Ahmed el-Mektebî, Muhammed el-Hudârî ile Abdüllatîf el-Halîlî'den icâzet aldı. Aynı yıl Halep'e dönen Mektebî, dört yıl

¹⁶⁹ Tabbâh, *Allâme eş-Şeyh Muhammed Râgıb et-Tabbâh*, s. 45.

¹⁷⁰ Serdâr, *Înânetü't-Talebe*, 2/149.

¹⁷¹ Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği*, s. 38.

¹⁷² Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 360.

Osmaniye Medresesi'nde tahsiline devam etti. Daha sonra Şam'a geçerek Murâdiyye Medresesi'ne girdi. Şam'da kaldığı beş yıl içerisinde Muhammed Bedrüddîn el-Hasenî (ö.1354/1935) ile yakın dostluk kurdu.¹⁷³

1299/1882 senesinde, ikinci defa Mısır'a giden Mektebî, orada yedi yıl kaldı. Bu esnada Ezher'de derslere katıldı ve aynı zamanda Ahmed el-Bâbî el-Halebî'nin ö. 1316/1898 kurduğu matbaada musahhihlik yaparak birçok kitabın tashihinde bulundu.¹⁷⁴

Tahsil hayatını tamamlamış olarak'in 1305/1888 sonunda Halep'e döndü. el-Câmiu'l-Kebîr'de hadis hocalığı yaptıktan sonra, Sâhibiyye Medresesi müderrisliğine getirildi. Buralarda verdiği dersler büyük rağbet gördü. Daha sonra sırasıyla Musa er-Reyhânî, Dilvâtiyye ve son olarak da Hüsreviyye Medresesi'nde hocalık yaptı. Muhammed Râgıb et-Tabbâh, Îsâ el-Beyânûnî, Muhammed Es'ad el-Abacî, Muhammed Necîb Hayyâta ve Muhammed el-Hakîm'in ö.1400/1980 de aralarında bulunduğu, o dönemde yetişmiş olan bütün ilim adamları kendisinden istifade etti. Halka da açık olan bazı ders ve vaazlarına Halepliler yoğun ilgi gösterirdi. Ahmed el-Mektebî, 6 Safer 1342/17 Eylül 1923 Cumartesi gecesi vefat etti.¹⁷⁵

Râgıb et-Tabbâh'ın kendisini "hadis ilminde tartışmasız otorite" olarak nitelendirmesi, onun hadis sahasındaki üstün yerini ortaya koymaktadır. Şafiî fıkhrında, Halep'te döneminin en yetkili ismi olan Mektebî, "Halep bölgesinin Şâfiî fakîhi" diye anılmaktadır. Nahiv ilminde de "imam" olarak kabul edilen Mektebî, usûl-i fıkıh, matematik, tecvid ve hüsnü hat ile de yakından ilgilenmiştir.¹⁷⁶

Ahmed el-Mektebî'nin çeşitli konulara ait 13 adet eseri bulunmaktadır: *Hâşiye alâ Hâşiyet'l-Hudarî alâ Şerhi İbn Akîl*, *Hâşiye ala's-Sehâviyye fi'l-hisâb*, *Risâle fi'l-hayz alâ mezhebi'l-Hanefiyye*, *Risâle fi'l-hayz alâ mezhebi's-Şâfiyye*, *Risâle fi fazli Âşûrâ*, *Risâle fi zevi'l-erhâm*, *Risâle fi ilmi'l-hatt*, *Risâle fi'l-ihlâs*, *Risâle fi'r-ru'yâ*, *Risâle fi ilmi't-tecvîd*, *Risâle fi'l-Âbâr*, *Risâle fi's-sülûk*, *Risâle fi'l-implâ*.¹⁷⁷

6. Muhammed ez-Zerkâ (ö.1343/1924): Muhammed b. Osmân b. Muhammed ez-Zerkâ, 1258/1842 yılında doğdu. 15 yaşına geldiğinde dinî ilimlere karşı ilgi duymaya başladı. Babasından hayır duası isteyerek Kursâniyye Medresesi'nde ilim

¹⁷³Kâtibî, *Târihu'l-iftâ*, s. 271.

¹⁷⁴Serdâr, *Înânetü't-Talebe*, 2/ 276.

¹⁷⁵Beyânûnî Îsâ, *Fethü'l-Mücîb fi Medhi'l-Habîb*, Beyrut 1419/1998, s. 15.

¹⁷⁶Ayntâbî ve Osmân, *Haleb Fî Mieti 'Âm*, 3/ 38

¹⁷⁷Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği*, s. 41.

tahsiline başladı. Abdüsselam et-Tirmânîni'den *Sahîh-i Buhârî*'yi ve başka hadis kitaplarını okudu. Tedris faaliyetine resmen 1299/1882 yılında, Şâbâniyye Medresesinde başladı. Saîdiyye, Ahmediye, Osmâniyye medreselerinde ve Hâc Mûsa Camii'nde dersler verdi. Tedris hayatının ilk yarısında nahiv, fıkıh, fıkıh usûlü ve hadis gibi değişik dersler okutan ez-Zerkâ, ikinci yarısında daha çok fıkıh derslerine ağırlık vermiştir. Kastallânî'nin ö.923/1517 *İrşâdü's-Sârî*'sini, Müslim'in ö.261/875 *es-Sahîh*'ini, Suyûtî'nin *el-Câmiu's-Sagîr*'ini de okutmuştur.¹⁷⁸

Derslerine, hoca-talebe, yaşlı-geç, Halep'in içinden ve dışından birçok kimse katılıyordu. Muhammed Beşîr el-Gazzî (ö.1339/1922), Kâmil el-Gazzî, Mustafa el-Hilâlî ö.1337/1919, Râcî Miknâs, oğlu Ahmed ez-Zerkâ, Muhammed Necîb Sirâcüddîn, Mahmûd el-'Ulebî ö.1372/1953, Abdülkerîm et-Tirmânîni, Muhammed Râgıb et-Tabbâh, Muhammed en-Nâşid, Ahmed el-Haccâr ö.1278/1862 ve Muhammed Necîb Hayyâta gibi önemli isimler, onun talebelerindendir. 30 Muharrem 1343/1925 yılında Cumartesi gecesini vefat eden ez-Zerkâ, Mevlevî tekkesinin kabristanlığına defnedilmiştir. Zerkâ, aynı zamanda Halep'in tanınmış kârîlerinden olup, hadis ilminde de derin bir bilgiye sahipti. Râgıb et-Tabbâh, onu: “*O, hadis ilminin ulu camisi ve yemyeşil bahçesiydi*” şeklinde tavsif etmektedir.¹⁷⁹

Muhammed ez-Zerkâ, ardında eser bırakmamıştır. Bunun sebebi ise tedris faaliyetlerine ağırlık vermesinin yanında, üstlendiği resmî görevler ve toplumdaki konumu itibarıyla halkın dinî ve sosyal problemleriyle uğraşmak durumunda kalması gösterilebilir. Bunun büyük bir kayıp olduğunu söyleyen Tabbâh, kendisinin vefatıyla birlikte ilminin de onunla beraber göçtüğünü üzümlere ifade etmektedir.¹⁸⁰

Ardında yazılı bir eser bırakmamakla birlikte, yaklaşık 60 yıl süren tedris hayatında çok sayıda talebe yetiştirmesinin yanında, daha önce ilim adamı yetiştirdiği bilinmeyen Zerkâ, ailesinde yeni bir gelenek başlatmıştır. Kendisinden sonra oğlu Ahmed ez-Zerkâ, torunu Mustafa ez-Zerkâ gibi yaşadıkları dönemlerde Halep'in en saygın ilim adamları arasında yer alan ve nihayet bugün torunu, Mustafa oğlu Enes ez-Zerkâ ile devam eden bir ilim ailesinin kurulmasına öncülük etmişlerdir.¹⁸¹

¹⁷⁸Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, 6/ 632.

¹⁷⁹Ayntâbî ve Osmân, *Halep fî Mîeti 'Âm*, 3/ 50.

¹⁸⁰Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, 7/ 638

¹⁸¹Zerkâ Mustafâ, *Fetâvâ Mustafâ ez-Zerkâ*, nşr. Mecd Mekki, Dimaşk1422/2001 (nâşirin girişi), s. 27.

7- Muhammed Kâmil el-Hebrâvî (ö.1346/1928) Muhammed Kâmil b. Muhammed b. Şihâbüddîn Ahmed, 25 Rabiulevvel 1265/17Şubat 1849 tarihinde doğdu. Hebrâvî ailesi Hâşimî soyundandır.¹⁸²

İlk hocası Mustafâ el-Asîl'den ö.1279/1862 hıfzını tamamlayıp yazı, nahiv ve kıraât dersleri aldı. Ardından Mustafâ eş-Şorbâcî'den sarf ve ferâiz okudu. Hüseyin el-Kürdî ö.1340/1922, Abdülhamîd Dede Gorbacı ö.1304/1887, Ahmed et-Tirmânîni, Muhammed el-Cezmâtî, Muhammed ez-Zerkâ, Abdüsselâm et-Tirmânîni'den sarf, nahiv, belâgat, aruz, kafiye, astronomi, matematik ve Hanefî fıkıhı dersleri aldı. Tedris hayatına kendi muhitinde genel dersler vererek başladı. Geçim sıkıntısı nedeniyle ticarete atıldı. Bir süre sonra zenginleşti. Batıdan getirttiği makinelerle Mekke'de modern değirmen kurdu. Şerîf Hüseyin'in adamlarının zorla un almak istemeleri üzerine, Osmanlı askerleri ile çıkan çatışma sonucunda değirmeni kullanılamaz hale geldi.¹⁸³

Bir süre sonra Halep'e geri dönmek durumunda kalan Muhammed Kâmil, sermayesini kaybettiği için yine maddî sıkıntılara girdi. Hicaz'da bulunduğu yıllarda ilimle irtibatını koparmayan Hebrâvî, bölge âlimlerinden istifade etti. Gerek Halepli hocalarından ve gerekse Hicâz âlimlerinden otuzun üzerinde icâzet aldı.¹⁸⁴

Halep'e döndüğünde Hüsreviyye Medresesi müderrisliğine getirildiyse de yaşının ilerlemiş olması sebebiyle bir süre sonra bu görevi bırakmak zorunda kaldı. Muhammed Râgıb et-Tabbâh gibi bazı ilim adamları, kendisinden istifade etmiş ve icâzet almışlardır. Evine kapanıp ibadetle meşgul olan Muhammed Kâmil el-Hebrâvî, 18 Şaban 1346/9Şubat 1928 tarihinde vefat etti.¹⁸⁵

Şafîî olan el-Hebrâvî'nin en yetkili olduğu alan Şafîî fıkıhdır. Talebesi Tabbâh, *“Muhammed Kâmil el-Hebrâvî ile Ahmed el-Mektebî'den sonra Şafîî fıkında onlar gibisi gelmemiştir”* değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁸⁶

Hadis sahasında da yetişmiş biri olan ve aynı zamanda şairlik yönü de bulunan el-Hebrâvî, ticarete atılması ve uzun süre Halep'ten uzak kalması sebebiyle kendisinden pek istifade edilememiştir. Eserleri şunlardır: *el-Kalâidü'l-Burhâniyye ala'l-*

¹⁸²Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, 7/ 627.

¹⁸³Serdâr, *İnânetü't-Talebe*, 2/166.

¹⁸⁴Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği*, s. 67.

¹⁸⁵Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, 7/408.

¹⁸⁶Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, 7/ 410.

*Manzûmeti's-Semlâliyye, ed-Dürerü'l-Vehbiyye, fi'l-a'mâli'l-faraziyyeti'l-cedveliyye, Şerhu'l-Ukûd'lburhâniyye, Manzûme fi'l-vefki'l-müselles.*¹⁸⁷

8- Muhammed Saîd el-İdlibî (ö.1370/1951): Muhammed Saîd b. Ahmed el-İdlibî 1287/1870 yılında doğdu. Künyesi Ebû Ahmed'dir. Öğrenimine Kur'ân dersiyile başlayan el-İdlibî, Mustafâ el-Hilâlî, Saîd es-Sinkerî, Muhammed et-Tarîbîşi ö. 1302/1885, Abdüssemî b. Ahmed el-Kürdî ö.1338/1920 ve Kâmil el-Muvakkıt gibi dönemin önde gelen ilim adamlarından istifade etti. Daha sonra kendisinden ders almaya başladığı Ahmed el-Mektebî'nin vefatına kadar 1342/1923 yaklaşık çeyrek asır hocasının yanında kalarak, ondan özellikle hadis konusunda istifade etti.¹⁸⁸

Kendisinden başta Abdülfettâh Ebû Gudde ve Muhammed Necîb Hayyâta olmak üzere birçok ilim yolcusu istifade etti. Muâvvizeyn ve Emevî camilerinde hadis dersleri verdi. Muhammed Saîd el-İdlibî, 18 Şevval 1370/22 Temmuz 1951 günü vefat etti.¹⁸⁹

Hocası Ahmed el-Mektebî'den, hadis metni, senedi ve mustalahı dersleri aldı. *Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim* ve geriye kalan *Kütübü Sitte*, müsned, câmiler, müselsel hadis-i şerifler, mu'cemler, esbât râvîler ve fihrist kitaplarından rivâyetlerde bulunmuştur. Hocası ona genel bir icâzet vermiştir. Hadis ilminde Teğrıberdî camisi veya el-Mevâzînî camisinde ilim halkası olan ve burada *Sahîh Buhârî* okuduğu hocası Dimaşk muhaddislerinden Bedreddîn el-Husnî'den icâzet almıştır. Yine Osmâniyye Medresesi'nde hadis okumuştur. En önemli eserlerdir: *Kitâb fi Mustalahı'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf* kitabı en önemlilerindendir.¹⁹⁰

9- Muhammed Râgıb et-Tabbâh (ö.1370/1951): Muhammed Râgıb b. Muhammed b. Hâşim b. Ahmed b. Muhammed'dir. Tabbâh olarak bilinmektedir. et-Tabbâh kendisiyle ilgili, 18 zilhicce 1294/1877 yılında doğduğunu, sekiz yaşında Kur'an Kerim'i hatmettiğini, meşhur hattat Şeyh Muhammed el-'Arrîf'in yanında yazmaya başladığını ifade etmektedir. 1294/1887 yılında Ferâfire Mahllesi'nde Mansûriyye Medresesi'ne başladığını ve 1296/1889 yılında ilkokul diplomasını aldıktan sonra babasının iş yerine gittiğini bununla beraber Şa'bâniyye Medresesi'ne gidip geldiğini ve orada bazı metinleri ezberlediğini belirtmektedir. 1299/1892 Rebû's-Sânî

¹⁸⁷Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ*, 7/412.

¹⁸⁸Serdâr, *Înânetü't-Talebe*, 2/ 238.

¹⁸⁹Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadîşçiliği*, s. 72.

¹⁹⁰Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 277.

ayında babasının vefât ettiğini, ticârî faaliyetle uğraşmada kardeşlerinin ona olan ihtiyaçlarından dolayı medreseye gidip gelmeyi bıraktığını ifade etmektedir.¹⁹¹

Hocalarından, *Mustalahu'l-hadîs*'te Zûrkânî'nin ö.1122/1710 *Şerhu'l-Beykûniyye*'sini; hadiste Ali el-Azîzî'nin ö.1070/1659 *es-Sirâcü'l-münîr bi-şerhi'l-Câmi's-Sagîr*'ini ve Buhârî'nin ö.256/870 *el-Câmiu's-Sâhîh*'ini okudu. Çok sayıda hocadan istifade eden et-Tabbâh, özellikle Muhammed Killizeyye'nin ö.1366/1947 ahlakından, Muhammed Rızâ ez-Zaîm'in mücadeleci kişiliğinden, Muhammedez-Zerkâ ve Muhammed Beşîr el-Gazzî'nin ise ilmî kişiliklerinden etkilendi. Son hocası olan Muhammed ez-Zerkâ'dan 1322/1904-1327/1909 yılları arasında istifade etti. Muhammed Şerefülhak ed-Dihlevî ö.1351/1933, Muhammed Rızâ ez-Zaîm, Kâmil el-Muvakkit, Tâhir el-Cezayirî ö.1338/1920, Muhammed Bedruddîn el-Hasenî, Muhammed Abdullah el-Kettânî ö.1345/1927, Muhammed Abdülhayy el-Kettânî, Yusufen-Nebhânî'nin ö.1350/1932 de aralarında bulunduğu on beş ayrı âlimden icâzet aldı. Halep'e gelen müştârikleri evinde ağırlayan Tabbâh, aynı zamanda birçoğuyla yazışarak fikir alışverişinde bulundu.¹⁹²

Tedris hayatına 1337/1919 yılında Arapça, kompozisyon ve dini ilimler müderrisi olarak, Şemsü'l-Maârif Medresesi'nde başladı. Ardından Hüsreviyye Medresesi'ne 1340/1921 tayin olan Tabbâh, önce siyer ve hadis daha sonra tarih, hadis, hadis usûlü ve İslâm kültürü derslerini okuttu.¹⁹³

Tedris hayatı süresince birçok âlim kendisinden istifade etmiştir. Muhammed Necîb Hayyâta, Muhammed el-Hakîm ö.1400/1980, Ömer Miknâs ö.1407/1987, Abdülfettah Ebû Gudde, Mustafa ez-Zerkâ, Abdüllah Sirâcüddîn bunlardan bazılarıdır. Önce Hüsreviyye Medresesi müdürlüğüne, ardından 1355/1937 tarihinde de Halep'te dinî eğitim yapan medreselerin genel müdürlüğüne getirildi. Bu idarecilik dönemlerinde gerek medreselerin ıslahı ve gerekse statülerinin yükseltilmesi için büyük gayret gösterdi.¹⁹⁴

Muhammed Râgıb et-Tabbâh'ın bir kısmı yayınlanmış bir kısmı da henüz yayınlanmamış, çok sayıda eseri bulunmaktadır: 1. *İ'lâm'n-nübelâ bi târîhi Halebi's-sehbâ*. 2. *el-Envâru'l-celiyye min muhtasari'l-esbâti'l-Halebiyye*. Halepli âlimlere ait

¹⁹¹ Ayntâbî ve Osmân, *Haleb fî Mîeti 'Âm*, 3/50.

¹⁹² Tabbâh, Yahyâ, *Allâmetü'l-Müerrihu eş-Şeyh Muhammed et-Tabbâh* s. 48.

¹⁹³ Serdâr, *Înânetü't-Talebe*, 2/ 204-232.

¹⁹⁴ İtr, Nüreddîn, *Safahâtü min Hayâti's-Şeyhi'l-İmâmi Şeyhu'l-İslâm 'Âbdullah Sirâcüddîn el-Hüseynî, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 2003, s. 30.*

sohbetleri ihtiva eden üç ayrı eserin özetleri ile müellifin kendi icâzetlerini ve bazı hocalarının biyografilerini ihtiva etmektedir. 3. *el-Misbâh alâ Mukaddimetü ibn's-Salâh*. İbnü's-Salâh'ın ö.643/1245 Mukaddime'si üzerine müellifin yazdığı ta'liklerdir. 4. *Zülkarneyn ve seddü's-Sîn men hüve ve eyne hüve*. 5. *Ravdiyyât*. 6. *es-Sekâfetü'l-İslâmiyye*. 7. *el-Metâlibü'l-aliyye fi'd-durûsi'd-dîniyye*. 8. *İzâtü'l-ebnâ bi târihi'l-enbiyâ*. 9. *Temrînü't-tullâb fî sinâati'l-i'râb*. 10. *Tercemetü Kemâlidîn İbn'l-'Adîm el-müteveffâ 660 hicriyyen maa beyânî târihihi'l-'azîm: Buğyetü't-taleb min târihi Haleb ve eyne tûcedu eczâuhu'lmahtûta maa'l-keîlâmi aleyhâ*. 11. *el-Medâris fî'l-İslâm*. 12. *Mecmûa min şî'ri'l-edîb Ömer b. Habîb el-Halebî*. 13. *Şerhu hadîsi* “Allâhümme innî eûzu bike mine'l-hemmi ve'l-hazen”. 14. *es-Siyâsetü fî'l-Kur'ân*. 15. *Resâil hadîsiyye*. Anlaşılmasında zorluk çekilen bazı hadisler üzerine yaptığı bir çalışma. 16. *Risâle fî şerhi hadîsi tûli Âdem aleyhisselâm el-mezkûr fî Sahîhayi'l-Buhârî ve Müslim ve'l-cevâb ani'l-işkâli'İlezî zekerahu el-hâfız İbn Hacer fî şerhihili hâza'l-hadîs*. 17. *Terceme musahebe li'l-hâfizi'l-kebîr Ahmed İbn Hacer el-Askalânî*. 18. *el-Fethu'l-mübîn alâ Nûri'l-yakîn fî sîreti seyyidi'l-mürselîn*. 19. Osmanlı idaresindeki Halep vilayetine bağlı belde ve köyler hakkında bir risale. 20. *Mâliulemâi Haleb mine'l-müellefât ve'd-devâvîn*. 21. *Dîvânu Ebî Firâs*. 22. *Risâle muktadabe fî'l-arûz*.¹⁹⁵

Muhammed Râgıb *et-Tabbâh*'ın *et-Tercemetü'z-zâtiyye* adında yeni yayınlanmış bir otobiyografi çalışması bulunmaktadır. Oğlu Muhammed Yahya da, Muhammed Râgıb *et-Tabbâh* hayâtühû – âsâruhû isimli bir tez çalışması yapmıştır. Ayrıca Muhammed Zâhid el-Kevserî ö.1371/1952, kendisinin vefatı üzerine Fakîdü'l-ilm ve'ddînel-Allâme Muhammed Râgıb *et-Tabbâh* el-Halebî başlıklı makale kaleme almıştır.¹⁹⁶

Ayrıca Halep'te yayınlanan bazı dergiler onun vefatı dolayısıyla özel sayılar yayınlamışlardır. Mecd Mekkî *Tabbâh*'ın geniş biyografisini de ihtiva eden bir kitaphazırlığı içerisinde olduğunu haber vermektedir.¹⁹⁷

10- Ahmed eş-Şemmâ' (ö.1373/1953): Ahmed b. Muhammed, 1287/1870 yılının Safer/Mayıs ayında dünyaya geldi, Tahsilini hocası Züberi'nin yanında tamamlayan eş-Şemmâ' Deyr/Dîr Camii'nde tefsir ve hadis, Hüsreviyye Medrese'sinde de tefsir müderrisliğine getirildi. Muhammed el-Hakîm, Ömer Miknâs, Muhammed Belankû ve

¹⁹⁵Ayntâbî ve Osmân, *Halep fî Mîeti 'Âm*, 1/ 94

¹⁹⁶Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 188.

¹⁹⁷*Tabbâh*, *el-Envâru'l-celiyye*, s. 7.

Muhammed Bilâl'in ö.2000/1421 de bulunduğu çok sayıda ilim adamı kendisinden istifade etti.¹⁹⁸

Ahmed eş-Şemmâ', 11 Rabiulevvel 1373/17 Kasım 1953 tarihinde vefat etti. Hanefî olan Şemmâ', tefsir ve fıkıhın yanında hadis ilmiyle de ilgilenmiştir. *Sahîh-i Buhârî* okuttuğu ve hadis icâzeti verdiği bilinmekte olup, Rufâî tarikatına mensuptur. *el-Hutabü'l-câmiyye* adında bir eseri bulunmaktadır.¹⁹⁹

Bâbu Kınnesrîn Mahallesinin Deyrî Camisinde hadis dersleri verdi. Bunun yanısıra Emevî Kebîr Camii'nde de hadis dersleri vermiştir.²⁰⁰

11- Muhammed Necîb Sirâcüddîn (ö.1373/1954): Muhammed Necîb b. Muhammed b. Yûsuf Sirâcüddîn el-Hüseynî, 1274/1858 yılında doğdu. Halep'in tanınmış ailelerinden olan Sirâcüddîn ailesinin soyu, Hz. Hüseyin vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.s) dayanmaktadır. Muhammed Necîb'in ismini, dönemin tanınmış âlimlerinden Ahmed et-Tirmânîni vermiştir²⁰¹.

Kursâniyye Medresesi'nde başlayan tahsiline, önce İsmâiliyye, ardından Şa'bâniyye medreselerinde devam etti. Buralarda nahiv, belâgat, mantık ve fıkıh dersleri gören Muhammed Necîb, bu ilimlere dair birçok metni ezberledi. Akâid-kelâm, tefsir ve hadis ilimlerine duyduğu ilgi üzerine, bu alanlarda kendisini daha iyi yetiştirmek amacıyla, medrese dışından birçok hocadan ders aldı. Bir taraftan da yoğun bir okuma faaliyetine girişti.²⁰²

Muhammed Kâmil el-Muvakkıt, Muhammed ez-Zerkâ, Muhammed Beşîr el-Gazzî ve Bekrî b. Ahmed ez-Züberî ö.1312/1894 onun ders aldığı hocalarından bazılarıdır. Züberî ve Gazzî'den başka Muhammed Kâmil el-Muvakkıt, Abdülhayy el-Kettânî ile Muhammed Bedruddîn el-Hasenî'den hadis icâzeti almıştır.²⁰³

Tahsilini tamamladıktan sonra tedris hayatına başlayan Muhammed Necîb, Kursâniyye, İsmâiliyye ve Şa'bâniyye medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından Emevî Camii'nde, daha önce Ahmed et-Tirmânîni tarafından verilmekte olan dersin hocalığına getirildi. Birinci derece il müderrisliği görevine getirilince diğer bütün

¹⁹⁸Serdâr, *Înânetü't-Talebe*, 2/ 249.

¹⁹⁹Serdâr, *Înânetü't-Talebe*, 2/ 252.

²⁰⁰Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 120.

²⁰¹Sirâceddîn, Abdullah, *Havle Tercemeti'l-Merhûm el- İmâm el-Allâme eş-Şeyh Muhammed Necîb Sirâcüddîn el-Hüseynî*, Dâru'l-Felâh, Haleb 2002, s. 6.

²⁰²Itr, *Safahât*, s. 16.

²⁰³Serdâr, *Î'lâmü't-Talebe'n-Nâcihîn fî mâ 'Alâ min Esânîd's-Şeyh Abdullâh Sirâcüddîn*, Dâru'l-Kalem'l-Arabî, Haleb 1994, s. 27

derslerini devretti. Bir süre sonra Hamevî Camii müderrisliğine tayin edilen Muhammed Necîb, Bankûsâ Camii'nde de dersler verdi.²⁰⁴

Hadis derslerine, hadis meclislerinin geleneğine uygun olarak, okuttuğu kitabın müellifine kadar uzanan kendi isnadını zikrederek başlar ve dersin sonunda da dua etmeyi ihmal etmezdi. Buhârî'nin *es-Sahîh*, Tebrîzî'nin ö.741/1340 *Miškâtîl Mesabih*, onun okuttuğu hadis kitaplarından bazılarıdır.²⁰⁵

Kendisinden başta Abdülfettah Ebû Gudde, Muhammed Necîb Hayyâta, Muhammed Belankû ö.1412/1991, oğlu Abdullah Sirâcüddîn, Muhammed Zeynelâbidîn el-Cezbe olmak üzere birçok ilim adamı istifade etmiştir.²⁰⁶

95 yaşına geldiğinde güç ve kuvvetten düşen Muhammed Necîb, ders halkalarını oğlu Abdullah'a devretti. Vefat ettiği 26 Şa'ban 1373/27 Nisan 1954 tarihine kadar tecrübesiyle ona destek oldu.²⁰⁷

Hadis ilmi onun yetkili olduğu sahalardan biridir. Ezberinde çok sayıda hadis bulunan Muhammed Necîb, derslerinde sık sık ezberinden hadisler nakleder, ayrıca bunların râvîlerini ve kaynaklarını da belirtmeye özen gösterirdi. Abdullah Sirâcüddîn kendisini muhaddislerin büyüklerinden saymıştır. Hadis ilminin yayılması hususunda büyük gayretleri olan Sirâcüddîn'e, Hind âlimlerinin "muhyî's-sünne" lakabını verdikleri belirtilmektedir. Talebeliği ve hocalığı sırasında tuttuğu notlar dışında herhangi bir yazılı eseri bilinmemektedir. Oğlu Abdullah Sirâcüddîn'in, babasının hayatı ve ilmî kişiliği hakkında *Havle tercemeti'l-merhûm el-imâm el-allâmeti'eş-şehîr ve'l-ârifî'l-kebîr fadiletü seyidî el-vâlid , eş-şeyh Muhammed Necîb Sirâcüddîn el-Hüseynî radiyallahu teâlâ anh* isimli bir eseri bulunmaktadır.²⁰⁸

12- Muhammed el-Yâktî (ö.1382/1962): Muhammed b. Ömer b. Muhammed el-Yâktî. 1327/1909 yılında dünyaya geldi. Muhammed Râgıb et-Tabbâh 'tan hadis icâzeti almıştır. Hüsreviyye Medresesi'nde okudu. Onun denetiminde *Sahîh'l-Buhârî*'nin Muhtasarı'nı ve *Şemâilü'l-Muhammediyye*'yi okumuştur. es-Subhân Camisinde hadis dersi verdi.²⁰⁹

²⁰⁴Sirâcüddîn, *Havle Tercemeti'l-Merhûm el- İmâm el-Allâme eş-Şeyh Muhammed Necîb Sirâcüddîn*, s. 230.

²⁰⁵Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 288.

²⁰⁶Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 122.

²⁰⁷Serdâr, *İ'lâmü't-talebe*, 2/ 259.

²⁰⁸Sirâcüddîn, , *Havle Tercemeti'l-Merhûm el-İmâm el-Allâme eş-Şeyh Muhammed Necîb Sirâcüddîn*, s. 21.

²⁰⁹Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 125.

13- Muhammed Necîb Hayyâta (ö.1387/1967): Muhammed Necîb b. Muhammed b. Muhammed Hayyâta 1321/1903 yılının Ramazan ayında dünyaya geldi. Ahmed el-Mektebî, Muhammed Necîb Sirâcüddîn, Muhammed Saîd el-İdlibî, Ahmed eş-Şemmâ gibi Halep'in ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Ardından tedris hayatına başlayan Hayyâta, gerek resmi gereksede özel dersler verdi. Muhammed Necîb Hayyâta, 05 Cemaziyülâhir 1387/ 9 Eylül 1967 yılında vefat etti.²¹⁰

Hadis tedrisatını Hüsreviyye Medresesi'nde Muhammed Râgıb et-Tabbâh'tan almıştır. En önemli ve en geniş icâzeti sayılan icazeti kendisine Şeyh Tabbâh vermiştir. Şeyhi *el-Envâru'l-Celiyyeti fî Muhtasari'l-Esbâti'l-Halebiyye* isimli risâlenin sonunda icâzeti onaylamıştır. İcâzette şöyle geçiyordu: “Okunan ve işitilenden rivâyet etmem mümkün olan herşeyin icâzetini verdim. Muhaddisler ve hadis taraftarlarının geçerli şartlarına göre yetkilendirdim.” Bunun gibi hadis ilmindeki hocalarından biri de kendisine genel icâzetnâme veren Şeyh Muhammed Zeynelâbidîn el-Antâkî el-Bâlisânî'dir. Hadisle ilgili eserleri *Akrabu'l-Vusûlü ilâ Hedyi'r-Resûl* ve *Tezkiratü'l-'Aliyye fî'l-Mevâdi'i'l-Muhtelifeti'l-Behiyye*'dir.²¹¹

14- Aminullah 'Ayrûz (ö.1390/1970) : Aminullah b. Muhammed Ayrûz 1325/1908 yılında dünyaya geldi. Hüsreviyye Medresesi'nde okudu. Muhammed Râgıb et-Tabbâh , Muhammed Kâmil el-Hebrâvî, Hüseyin el-Avarfelî'den birçok Hadis dersi aldı. Hadisle ilgili eserleri şunlardır: *el-Mekârimü'l-Hâlideti fî'l-Mu'cizâtü'l-Muhammediyye*, *el-Mekârimü'l-Hâlide fî's-Şemâilü'l-Muhammediyye* ve *Âyâtü'r-Risâlet ve el-Mu'cizâtü'l-Muhammediyye-Ehâdisü's-Semer*'dir.²¹²

15- Bekrî Receb (ö.1399/1979): Bekrî b. Abdullah b. Ömer b. Receb el Babi. 1328/1910 yılında dünyaya geldi. Hüsreviyye Medresesi'nde okudu. Muhammed Necîb Sirâcüddîn ve Muhammed Râgıb et-Tabbâh'tan Hadis dersleri aldı. Zira bu iki hocasının gözetiminde Kastallanî'nin şerhiyle İmamı Buhârî'nin *Câmiu's-Sahîhi'nin* bir kısmını, *Muhtasaru İbn Ebî Cemrati'l-Ezdî*, *Behcetü'n-Nüfûs* ve *Tehalliyetühâ* ve İmâmı Nevevî'nin *Erbeûnen-Neveviyye*, İmâmı Tirmîzî'nin *eş-Şemâilü'l-*

²¹⁰Serdâr, *İ'lâmü't-talebe*, 2/ 280.

²¹¹ Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 134.

²¹² <https://syrmh.com/tag>, 30.09.2019.

Muhammediyye kitaplarını okumuştur. *Mevlidi'n-Nebevî fî Terğîb ve Terhîb* alanında kitabı vardır.²¹³

16- Abdullah b. Tâhir Hayrullah (ö.1400/1980): Abdullah b. Tâhir Hayrullah, 1315/1897 senesinde doğdu. Künyesi Ebû Muhammed'dir.²¹⁴

Hüsreviyye Medresesi'ne kaydoldu. Burada Ahmed eş-Şemmâ', Kâmil el-Gazzî, İsâ el-Beyânûnî ve Muhammed Râgıb et-Tabbâh'ın da aralarında bulunduğu birçok ilim adamından istifade etti. Sünen ve Sahih türü Hadis kitapları okudu ve Muhammed Râgıb et-Tabbâh'tan genel icâzet aldı. Hüsreviyye medresesi ve Ma'hedü'l-Ulûmi's-Şer'iyye müderrisliğine getirilen Abdullah, hadis vb. dersler okuttu. Abdullah b. Tâhir Hayrullah, 1399/1979 yılında vefat etti.²¹⁵

17- Muhammed Bedreddîn Ebû Sâlih (ö.1401/1981): Muhammed Bedreddîn b. Muhammed Nâjî b. Mahmud b. Muhammad Ebû Sâlih, 1346/1927 senesinde doğdu. Hüsreviyye Medresesi'ne kaydoldu. Hadis ilmini Muhammed Râgıb et-Tabbâh, Muhammed Necîb Hayyâta ve Muhammed Sa'îd el-İdlibî'den almıştır. Eserleri: *el-Ehâdisü'n-Nebeviyye fî Ramadân ve Vezâîfihî* risâlesi, *el-Muhtârât mine'l-Mesûrât ve'l-Ed'iye ve'l-Ezkâr*, *Şuabu'l-Îmân* risâlesi, *Menâkibu'l-Îmâmi'l-Cezvelî*, *Vasâyâ ile'z-Zevci'l-Ğayûr ve'z-Zevceti'l-Vefiyyet ve Menâkibu Seyyidu's-Şühedâ Hamza b. AbdulMuttalib*'tir.²¹⁶

18- Abdulvehhâb Sükker (ö.1407/1986): Muhammed Saîd b. Abdullatîf Sükker, 1316/1898 el-Bâb beldesinde doğmuştur. el-Bâb şehrinde Reşîdiyye Medresesinde Arapça ilminin temellerini aldı. Türkçe, matematik, doğa bilimlerine ek olarak fıkıh dersleri aldı. Bu medresedeki eğitimini tamamladı ve mezun oldu. sonra hocası Mustafa Ebû Zelâm ö.1363/1944 gitti ve eş-Şeria Medresesinde; fıkıh, tefsir ve hadis dersleri aldı. Hocaları Halep ulemasının önde gelenlerinden oluşan Hüsreviyye Medresesi'ne girdi. Bu hocalardan biri de Şeyh Ahmed el-Kürdî' ve ilim talebinde arkadaşlık yaptığı Muhammed en-Nebhân ve ed-Devâlibî diye bilinen Şeyh'lerdir. Sükker, Hüsreviyye

²¹³ <https://syrmh.com/tag> , 01.10.2019.

²¹⁴ Serdâr, *Î'lâmü't-talebe*, 2/ 314.

²¹⁵ Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 138.

²¹⁶ Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 401.

Medresesi'nde bir odada iki arkadaşı ile dersleri takip etmekle meşgul oldu ve ikisi beraber ilmî okumalar yaptılar.²¹⁷

Hüsreviyye Medresinde hadis ilimini Muhammed Necîb Sirâcüddîn, Îsâ el-Beyânûnî ö.1363/1944 ve İbrâhîm es-Selkînî'den almıştır. Sukker, Hüsreviyye Medresesi'ndeki hocalarının dersleriyle yetinmemiş ve resmî medreseler ve camilerdeki hocaların derslerine de katılmıştır. 1344/1925 yılında el-Ezher'den mezun oldu ve yabancılar için alimlik diploması aldı. Sonra memleketi el-Bab'a döndü ve el-Bedvî Camisi'nde günlük hadis derleri vermeye başladı. Hadis alanındaki çalışmaları şunlardır; 1363/1944 yılında Halep'e dînî ilimler müderrisi olarak atanmıştır. Hocası Ahmed el-Kürdî'nin ricası üzerine istifa etti ve vefât etmesinin hemen öncesine kadar derslerini sürdürmeye devam etti. 1406/1986 yılında bir cumartesi sabahı vefat etti ve Emevî Camisi'nde cenaze namazı. Muhammed Edîb Hassûn kıldırılmaz ve Sefîre kabristanına defnedilmiştir.²¹⁸

Sükker yaklaşık 40 yılını resmî medreselerde ders vererek geçirmiştir. Öğrencilerinin bir kısmı şunlardır: Ahmed Mehdî Hıdır, Muhammed Bedreddîn Ebû Sâlih, Bekrî eş-Şeyh Emîn, İbrâhîmes-Selkînî, Nureddîn İtır, Mahmût Mîra, Muhammed Revâs Kal'acî ö.1435/2014, Muhammed Avvâme, Şeyh Abdulmecîd Mu'az'dır ö.1393/1973. Yazdığı *Kitâb fî'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi'sh-Şerîf* adlı kitapta altmıştan fazla hadis-i şerifi, şerhi ve ta'likî ile birlikte biraraya getirmiştir. Şeyh Sükker mutâlasını yaptığı kitapların üzerine yazdığı haşiyeleri, ta'likleri, evrakları ve mecmu'aları da mevcuttur.²¹⁹

19- Ömer Hayyâta (ö.1409/1986) Ömer b. Muhammed b. Muhammed, 13 Zilhicce 1329/4 Aralık 1911 yılında doğdu. Ahmed eş-Şemmâ' ve Muhammed Râgıb et-Tabbâh gibi birçok âlimlerden ders aldı ve hocası Tabbâh'tan icâzet aldı. Husreviye'den mezun oldu. 1942/1361 yılında Tıp Fakültesi'nden mezun olup Halep'e döndü. Burada kendisine özel muayenehane açan Hayyâta, aynı zamanda hadis dersleri de veriyordu. 17 Rabiulevvel 1409/27 Ekim 1986 tarihinde Avârız Camii'nde ikinci namazı sonrası hadis dersi verirken vefat etti.²²⁰

Buhârî'nin muhtasarını, Nevevî'nin *Erba'în en-Neveviyye*, *Fennü'l-Mustalah* ve diğer hadis ve mustalahları kitaplarını, yanında okuduğu Şeyh Muhammed Râgıb et-

²¹⁷ [Http://www.odabasham.net](http://www.odabasham.net),23.05.2019 .

²¹⁸ <https://syrmh.com/tag>, 02.10.2019.

²¹⁹ Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 407.

²²⁰ Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği*, s. 81.

Tabbâh 'dan almıştır. Şeyh et-Tabbâh kendisine Hadis ilmi alanında genel bir icâzet ve rivayet edebileceği her şeyin icâzetini vermiştir. *Muhtasaru'l-İsbâti'l-Halebiyyeti* kitabının sonunda icâzetini eklemiş ve kitabı kendisine hediye etmiştir. Şa'bâniyye Medresesi'nde Dersler vermiştir. Vefat ettiğinde *el-Hadîs'n-Nebevî* kitabından ders yapıyordu, iman ve nefis terbiyesinin etkisi hakkında konuşuyordu.²²¹

İbni Ebî Cemratü'l-Endelûsî'nin *Behcetü'n-Nüfûs* kitabını okuyordu. En önemli icâzetleri kendisine; Muhammed el-'Arabî el-Cezâirî ö.1389/1970, Muhammed Emîn el-Kütübî el-Mekkî ö.1404/1984, oğlu Muhammed b. 'Ulvî el-Mâlikî (ö.1423/2004), Muhammed Yâsîn el-Fâdânî ö.1410/1990, Mağrib ulemâsından; 'Abdullah es-Sıddîk el-Ğamârî ö.1412/1993 vermişlerdir.²²²

Ayrıca hadis alanında büyük bir kütüphanesi vardı. Hadis alanında yazdığı kitapları şunlardır:²²³

- *el-İfâdâtü'l-Vehbiyyetü li-Câmi'i'l-Ehâdiysi'l-Kutsiyye* (Habbûş'un on sene içinde Kudsî Hadisleri toplamak için çalıştığı ve 3000 hadis topladığı kitabıdır.)
- *el-Îmânü'l-Hâlis bimâ Sebete li'n-Nebiyyi mine'l-Hasâis*
- *Zeylû'n 'alâ-Hasâisi Emîri'l-Mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib li'l-Îmâmi'n-Nesâî*
- *Hayâtü'l-Îmâmi's-Şâfi'i'l-İlmiyye ve'l-Edebiyye*
- *Tercemetü'l-'Allâmeti's-Şeyh Muhammed Tâhir el-Kayâlî el-İdlibî*
- Hadis tahriri yaptığı İbn Ebî Hamzati'l-Endelûsî'nin *Behcetü'n-Nüfûs* adlı kitabının tahkikinde, kendisine dil bilimci Bekrî Şeyh Emîn destek olmuştur. Yine Mahmud Nâzım en-Nesîmî'nin *et-Tıbbu'n-Nebevî ve'l-İlmü'l-Hadîs* kitabından da tahrirler yapmıştır. Hadis-i Şerif aldığı, rivâyet ettiği ve onlardan rivayet icazeti aldığı hocaların tesbitini de yapmıştır.²²⁴

20- Abdülfettâh Ebû Gudde (ö.1417/1997): Abdülfettâh b. Muhammed b. Beşîr b. Hasan el-Kuraşî el-Mahzûmî'dir. Lakabı Ebû Gudde'dir. Babası Muhammed, dokuma ticâreti yapan, ilmî çevrelerce takvası ile tanınmış bir kişidir. 1336/1917 yılında, Halep'te Bâbü'l-Hadîd Mahallesinde doğdu. Özel Medresetü'l-'Arabîyyetü'l-İslâmiyye okuluna başladı ve birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar burada okudu. On dokuz yaşında Hüsreviyye Medresesine başladı.²²⁵

²²¹Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 375.

²²²https://islamsyria.com/site/show_cvs/48, 05.09.2019

²²³Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 275.

²²⁴Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 276.

²²⁵Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 277.

Burada 1355/1936 yılından 1361/1942 yılına kadar eğitim hayatına devam etti. Sonra Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesine girdi ve 1366/1948 yılında uluslararası geçerlilik diploması alarak mezun oldu. Tekrar Ezher Üniversitesi'nde Arap Dili Fakültesinde Eğitim yöntemleri alanında uzmanlaşmış ve 1368/1950 yılında mezun olmuştur. Mısır'daki eğitimini tamamladıktan sonra Halep'e dönmüştür.

On bir yıl Halep'teki liselerde İslâmî Eğitim dersi öğretmenliği yaptı. Sonra Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde öğretmenlik görevine getirildi. Üç sene fıkıh usûlu, Hanefî fikhî ve mukayeseli mezhepler fikhî dersleri verdi.²²⁶

Hadis ilminde önde gelen hocaları hakkında Ebû Gudde şöyle söylüyor: *“Halep ve Halep dışından; Bilâdü’ş-Şâm, Mekke, Medînetü’l-Münevvere, Mısır, Hindistan, Pakistan ve Fas gibi yerlerde yüz kadar alimden ders aldım, Elhamdülillah. Her birinin mezhep ve ekolünü tanıdım, hocam oldukları için hiç birinin sözüne bağlı kalmayıp, doğru olduğu kanaatine vardığım ve tercih edilebilir olduğuna bağlı kaldım.”* Hocalarından bazıları: Isâ el-Beyânûnî, Muhammed Ragıb et-Tabbâh, Muhammed Sa’îd el-İdlibî, Mustafa ez-Zerkâ, Muhammed Necîb Sirâcüddîn, Mustafa Sabrî ö. 1373/1954, Muhammed Zâhid el-Kevserî ö.1371/1952 ve Muhammed Yûsuf el-Benûrî ö.1397/1977. Önde gelen öğrencileri: Muhammed Avvâme, Mecd Mekki, Muhammed Ekrem en-Nedvî ö.1384/1964, Muhammed Adnân el-Ğaşîm ve Alî Cum’a ve Muhammed b. Abdullah Âl Reşîd’tir ö.1275/1897. Ebû Gudde Riyad Üniversitesi Külliyyetü’l-Ulûmî’l-İslâmiyye (İslâmî İlimler) Fakültesi'nde öğretmenlik yaptığı. Ebû Gudde 1415/1995 yılında Halep'e dönmüştür.²²⁷

16 Şubat 1417/1997 Pazar günü, sabah vefat etmiştir. Hadis alanındaki çalışmalarını, Suudi Arabistan'daki bilimsel aktivitelere dayanarak bildiğimiz, Riyad Muhammed b. Suud Üniversitesi'nde ve Yüksek Yargı Akademisi'nde müderrisdi. Yüksek öğretim öğrencilerinin profesörü ve bilimsel tez danışmanıydı. Bu dönemde 1965-1988 Muhammed b. Suud Üniversitesi'nin plan, program ve taslak metninin hazırlanmasına katkı sağladı ve daha sonra bilim komisyonuna üye olarak seçilmiştir. Diğer ülkelerde Hadis alanındaki çalışmaları şunlardır: Sudan Ümm Durmân İslâmiyye Üniversitesi'nde, Hindistan Üniversitesi ve enstitülerinde misafir profesörlük görevine

²²⁶Beyler, XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği ,s. 116.

²²⁷Beyler, XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği,s. 230ç

getirilmiştir. İslam coğrafyasında düzenlenen birçok konferanslara ve çalıştaylara katılm ve bütün bu yerlerde güzel çalışmalar yapmıştır.²²⁸

Ebu Gudde, birçok ülkeye seyahat etmiştir. Bunlardan biri de Mısır'dır. Burada biraraya geldiği alimler; Yûsuf ed-Decvâ, Şeyh Mustafa Sabrî, Muhammed Zâhid el-Kevserî, Ahmed Muhammed Şâkir el-Husnî ö.1377/1958 ve Hasan el-Bennâ ö.1366/1949 ile görüşüp ders alma imkanı olmuştur. Aynı şekilde Mekke ve Medîne'ye yolculuk yapmıştır. Burada bir araya geldiği önde gelen alimler şunlardır: Muhammed Yahyâ Emân, Alevî el-Mâlikî, Muhaddisi'l-Asr lakaplı Muhammed Yâsîn el-Feddânî'dir. Irak'a yolculuk yapmış ve orada Emced ez-Zehâvî ö.1386/1967 ve diğer meşâyihleri ile biraraya gelmiştir. Irak'tan deniz yoluyla Pakistan ve Hindistan'a yolculuk yapmış ve burada Muhammed Zekerîyyâ el-Kandehlevî ö.1402/1982, Delhî'nin büyük alimlerinden Atîkurrahmân, Muhammed Yûsuf el-Kandehlevî ö.1384/1964 ve Ebu'l-Hasan en-Nedvî ö.1420/1999 ile görüşmüştür. Pakistan'da, Pakistan müftüsü Şeyh Muhammed Şefî' ö.1396/1976 gibi alimlerle biraraya gelmiştir.²²⁹

Yemen'e yolculuk yapıp, üniversitesinde inceleme ve araştırma yapmıştır. San'a, Ta'iz, Zebîd'e gitmiş ve burada bulunan alimlerden: Mukri Yahyâ el-Kebî, Sâbit Mihran ve aynı şekilde Terîm ulemâlarıyla bir araya gelmiştir. Yine Afganistan'a birbirleri ile savaşan grupların arasını düzeltmek için gitmiştir. İslam beldelerinin bir çoğuna yolculuk yapmıştır. İngiltereye Oxford Üniversite'sinin onu bazı dersler vermesi için Avrupaya davet etmesi üzerine yolculuk yapmıştır.

Bu yolculuğunda Yûsuf el-Kandehlevî de kendisine eşlik etmiştir. Yine el-Ahsâ'ya birçok ziyâretlerde bulunmuştur ve burada birçok alimle buluşmuştur. Bunlardan biri de: Muhammed b. Mübârek'dir ö.1389/1969. Aynı şekilde Ahmed Doğân eş-Şâfi'î ö.1434/2013 ile biraraya gelmiştir. Ebû Gudde'nin, birçoğu Hadis alanında olmak üzere yetmişten fazla kitabı vardır: *İbn Hacer el-Askalânî, Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Abdülfettâh Ebû Gudde, *Safahât min sabri'l-ulemâ alâ şedâidi'l-ilm ve'ttahsîl* gibidir.²³⁰

21- Ahmed Serdâr (ö.1418/1997) : Safiyyüddîn Ahmed b. Muhammed b. Bekrî Serdâr, 1346/1927 yılında doğdu. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Hayyât camisinde

²²⁸Üveysî, Abdurrahmân Hüseyin, *Nühbe min A'lâmi Haleb min Enbiyâ ve Ulemâ ve Evliyâ*, Haleb 2003, s. 801

²²⁹İtr, *Safahât*, s. 175.

²³⁰Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği*, s. 233.

imamlık görevinde bulunmuştur. Sebîl camisinde hatiplik görevinde bulunmuş, uzun hutbeleri ve beliğ ses tonu ile tanınmıştır. 25 yıldan daha fazla, vefat edene kadar, Halep Vakfiyye Kütüphanesi emini görevinde bulunmuştur. Kitapları düzenlemiş ve kitapları korumak için bütün kitapları kapsayan büyük bir cilt fihrist derlemiştir. Onun zamanında Suriye Vakfiyye Kütüphanesinde bulunan bütün el yazmalarını korumak ve özen göstermek için Şam'daki Vataniyye kütüphanesi'ne gönderilmesi emri çıkarılınca Halep'e Vataniyye kütüphanesi'nden bir komisyon gelerek eşsiz 5300'den fazla el yazmasını almıştır. Vakfiyye Kütüphanesi'nde bir el yazması ve Kur'an-ı Kerim el yazmaları dışında el yazması kalmamıştır.²³¹

En önemli yolculuklarından bazıları: Şam'a Dâru'l-Hadîs'e yaptığı yolculuktur. Oraya katılıp, araştırmaları sürdürmüş ve icâzetini almıştır. Burada bulunan muhaddislerden de icâzet almıştır. Bilâdü'l-Hicaz'da bulunan muhaddis hocaların icâzetlerini almak ve hadis öğretmenlerinden ilim almak için çokca yolculuk yapmıştır. Halep'teki hadis hocalarından bazıları: Muhammed Ragıb et-Tabbâh, Muhammed Sa'id el-İdlibî, Ahmed eş-Şemmâ' ve 'Abdullah Sirâcüddîn'dir. Öğrencisi Hâlid et-Türkistânî el-Mekkî *Î'lâmu'r-Ruvâti'l-Muhaddisîne'l-Ahbâr* adlı kitabında Ahmed b. Muhammed es-Serdâr el-Halebî eş-Şâfi'î'den âlî isnatlı hadisleri rivâyet etmiştir. Çeşitli İslâm beldelerinde bulunan yüzden fazla hocasını zikretmiştir.

Hadis ilminde icâzet verdiği Halep'li öğrencileri: Mustafa b. Muhammed Sadîk ö.1437/2016, Muhammed Nebîh Sâlim, Abdurrahman 'Îsâ, Yûsuf Salû, ve Muhammed 'Adnân Kâtibî'dir. Hadis alanındaki çalışmaları: Serdâr'a, Vakfiyye Kütüphanesi eminliği görevine, okumaya, ilme, yazmaya, telîfte bulunmaya yoğunlaşmasına yardım etmiştir. Çünkü *Î'ânetü'l-Müciddîn fî Terâcimi E'lâmi'l-Muhaddisîn mine's-Şuyûhi'l-Halebiyyîn* başlığıyla kitap te'lif ettiği gibi öncekilerin iki büyük cilt olan *Muhammedün Resûlullah* kitabına benzer *Sîretü'-Nebeviy* kitabını yazmıştır. Aynı şekilde meşhur bir başlıkla *et-Talebetü'n-Nâcihîn fî mâ min Esânîdi's-Şeyh 'Abdullah Sirâcüddîn* kitabı da vardır. es-Serdâr çeşitli İslâm coğrafyalarında birçok hadis-i şerif ve *sîretü'n-nebeviyye* icâzetleri almıştır. Sakinliği, dengeli oluşu, başkalarına saygılı ve değer vermesiyle tanınmaktadır.²³²

22- Abdullah Sirâcüddîn (ö.1422/2002): Abdullah b. Muhammed Necîb b. Muhammed Sirâcüddîn, 1343/1924 yılında doğdu. Beraber derslerine katıldığı babası

²³¹Itr, *Safahât*, s. 192.

²³²Üveysî, Abdurrahmân Hüseyin, *Nühbe min A'lâmi Haleb min Enbiyâ ve Ulemâ ve Evliyâ*, s. 849.

hadis alimiydi. Küçüklüğünde Süleyman Camisinde Küttâb okuluna başladı. Sonra Muhammed İsbîr idâresindeki Sultâniye Camisi Medresesi'ne başladı. Daha sonra başladığı Hüsreviyye Medresesi'nde Şer'î İlimler okudu ve İlimlerin temel metinlerini ezberledi. Sonra Şa'bâniyye Medresesindeki odasına çekildi. Altıncı sınıf öğrencilerinin, dördüncü sınıfa dönmeye mecbur bırakmasından sonra medreseyi bıraktı ve ilmî kitapları mütalaa ile vakit geçirip, tefsir ilmi ve hadis şerhleri ile uğraştı. Resûlullah'ın hadislerini ezberlemek onun hoşuna giderdi. 'İtır, onun küçük yaşlarda *Teyşîrul-Vusûl ilâ Câmi'i'l-Usûl* kitabını, *et-Terğîb ve't-Terhîb* hadislerini, müsnetlerin hadislerini, mevkûf ve merfû tefsir hadislerinden seksen bin tane hadis ezberlediğini tahmin etmektedir. Bundan dolayı 'İtır onu hafız olarak nitelendirmiştir. Çağdaşı olan muhaddislerin en önemlileri: 'Abdurrahmân eş-Şâğûrî ö. 2004, 'Abdul'azîz 'Uyûnu's-Sûd el-Humusî ö.1383/2004, Abdülfettâh Ebû Gudde el-Halebî ve Mekkî el-Kâtibî'dir. 1423/2002 tarihinde Pazar günü vefât etmiştir. Telkîn görevini İtr üstlenmiştir.²³³

Hadis ilmini aldığı en önemli hocalarından bazıları: 'İsâ el-Beyânûnî, Muhammed İsbîr ö.1391/1971, Muhammed Râgıb et-Tabbâh , Mustafa ez-Zerkâ ve Muhammed Sa'îd el-İdlibî'dir. Bazı öğrencileri: Oğlu Muhammed Necîb, Muhammed Muhyiddîn, Muhammed Yahyâ, damadı Nureddîn 'İtır ve Muhammed 'Avvâme'dir.²³⁴

Hadis rivâyet ettiği senetleri, öğrencisi es-Serdâr belirtip kendi zamanında Halep, Şam, Hicaz, Mağrib ve Hindistan şeyhlerinden icazet almıştır. 1411/1990 yılında senetleri toplamış ve tahricini yapmıştır. Serdar Sirâcüddîn'den hayatının sonunda icâzetleri almamıştır.²³⁵

Sirâcüddîn'in hadis alanındaki çalışmalarını iki nokta da özetlemek mümkündür. Bunlar: - Sirâcüddîn'in Hadis dersleri olan mescidler ve camiler şunlardır: Ebû ed-Dercîn Camisi: Öğretmenlik yarışma sınavını kazanarak babasından sonra yirmi üç öğrenciye Cuma gününün dışında hergün ders vermiştir. Emevî Cami Kebir: Her pazartesi öğle vaktinde ilmî meseleler hakkında ders veriyordu. Bângûsa Camisi: Her Cuma ikindi vaktinde imanla ilgili meseleler hakkında, Kur'an-ı Kerim'den bazı surelerin tefsiri hakkında sohbet dersi veriyordu.²³⁶

Hamevî Camisi: Cuma günü haricinde her sabah, hadis, siyerü'n-nebî, tefsir, fıkıh sohbetleri ve aynı camide Cuma namazından sonra dersler yapardı. Son olarak Osmâniyye Camii'nde pazartesi yatsı namazından sonra zikir meclisi ile dersler icra

²³³İtr, *Safahât*, s. 16.

²³⁴Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği*, s. 53.

²³⁵Serdâr, *İ'lâmü't-talebe*, 2/ 350.

²³⁶Serdâr, *İ'lâmü't-talebe*, 2/ 351

ederdi. Evlerdeki dersleri: Halep'in Muhâfaza mahallesinde dersleri vardı. Bu yerlerdeki dersleri Medine-i Münevvere'ye gideceği vakte kadar devam etmiştir. Dersleri Halep'te olmaması ve ayrılarak oraya gitmesi sebebiyle son bulmuştur. Medine-i Münevvere'ye döndükten sonra Halep Şa'bâniye Medresesi, Hüsreviyye Şer'iyye Medresesi'nde bulunan Şer'iyye Lisesi'nde dersleri; tefsir, hadis ve hadis mustalahları ile sınırlı kalmıştır.

Emevî Kebîr Camisi'nde Pazartesi öğlen, Bângûsa Camisi'nde Cuma günü ikindi ve Şa'bâniye medresesi'nde çarşamba günü yatsı namazından sonra Dersleri de vardı. İki hafta seçkin ilim talebelerine Neseî'nin *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Tevîl* tefsir kitabından imam Neseî'nin ifadeleri ve anlaşılamayan meseleleri okuttuğu dersleri de vardı. Sirâcüddîn'nin dersleri Büyük Halep Camisi'ndeydi. Dersleri; kitap, sünnet ve selef-i sâlihîn'in rehberliği ile destekli olarak ilim, yönlendirme, ilerleme ve arınma gibi derslerdir.²³⁷

- Sirâcüddîn, tasniflerin, yüz yüze yapılan konuşmadan daha faydalı olduğuna inandığından geride bıraktığı tasnifler yoluyla Hadis alanındaki çalışmaları net olarak açıklığa kavuşmuştur. Kitaplarının çoğunluğu hadis bölümleri, mevzû hadisler, hadis ilimleri ve mustalahları ile sınırlıdır.

Sirâcüddîn'in tefsir, mustalahü'l-hadis, akâid ve ahlak gibi değişik alanlarda birçok eseri bulunmaktadır: 1- *Seyyidünâ Muhammed Resûlullah –sallallahu aleyhi ve sellemhisâlihâ'l-hamîd şemâilüh'l-mecîde*. 2- *el-Hedyü'n-nebevî ve'l-irşâdât'l-Muhammediyye -sallallahu aleyhi vesellem- ilâ mekârimi'l-ahlâk ve mehâsini'l-âdâbi's-seniyye*. 3- *et-Tekarrub ila allah teâlâ: fazlühû tarîkuhû merâtibuhû*. 4- *es-Salâtü fi'l-İslâm: menziletühâ fi'd-dîn fezâilühâ âsâruhâ âdâbuhâ*. 5- *es-Salâtü ale'n-nebiyy -sallallah aleyhi ve sellem- ahkâmuhâ fezâilühâ fevâidühâ*. 6- *Suûdü'l-akvâl ve raf'u'l-a'mâl ile'l-kebîri'l-müteâl zi'l-Izzi ve'l-celâl*. 7- *ed-Duâ' fezâiluhû âdâbuhû mâ verade fi'l-münâsebât ve muhtelifi'levkât*. 8- *el-Îmân bi avâlimi'l-âhire ve mevâkifihâ*. 9- *el-Îmân bi'l-melâiketi aleyhimüsselâm ve maahu bahs havle âlemi'lcin*. 10- *Havle tercemet'l-merhûm el-imâm el-allâm eş-şehîr ve'l-ârif'l-kebîr*. 11- *fadîletü seyidî el-vâlid eş-şeyh Muhammed Necîb Sirâcüddîn el-Hüseynî radiyallahu teâlâ anh*. 12- *Şerh'l-Manzûme'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs*. 13- *Ed'iyet's-sabâh ve'l-mesâ' ve*

²³⁷Avvâme Muhammed, *Eseru'l-Hadîsi fî İhtilâfi'l*, trc. Cemal Ağırman, Rağbet Kitapevi, İstanbul 2011,s. 13.

*maahâ istiğâsât. 14- Menâsik'l-hac ve yelîh ahkâm ziyâret'n-nebiyy -sallallahu aleyhi sellem- ve âdâbuhâ. 15- el-Ed'iyeye ve'l-ezkâr'l-vâride fî esnâi'l-leyl ve etrâf'n-nehâr.*²³⁸

23- Muhammed Maruf ed-Devâlibî (ö.1424/2004): Muhammed Maruf b. Muhammed Resul ed-Devâlibî. 1327/1909 yılında, Halep'te doğdu. Hüsreviyye Medresesi'nde Hadis Dersleri okudu, Hadis ilmini aldığı hocaları ise; Muhammed Kâmil el-Hibrâvî, Muhammed Râgıb et-Tabbâh , Ahmed Şemmâ', Muhammed Sa'îd el-İdlibî'dir. Eserleri arasında *el-Medhal ile's-Sünne ve Ulûmihâ, Hadis-i Nebevî* (tahkik) gibi çalışmalar yer almaktadır.²³⁹

24- Muhammed Zeynelâbidîn Cezbe (ö.1425/2005): Muhammed Zeynelâbidîn b. Muhammed Ata Allah b. İbrahim b. Ahmed b. Muhammed Cezbe.

1328/1910 yılında, Halep'te doğdu. Hüsreviyye Medresesi'nde Hadis derslerini okudu. Emevi Camii'nde Hadis ders verdi. Şeyh Muhammed Râgıb et-Tabbâh, hocası Muhammed Necîb Sirâcüddîn'nin derslerine devam etmiş ve onun gözetiminde Kasitalânî'nin şerhiyle *Câmiu's-Sahîh*'ten bir bölüm, Muhtasarı İbn Ebî Cemra'yı, *Kerk Hadis* ve Tirmîzî'nin *eş-Şemâilî*'ni ve et-Tabbâh'dan İbn Salâh'ın *Mukaddimesi*'ni okumuştur. et-Tabbâh kendisine hadis ve tarih rivâyetlerinin hepsi için genel bir icâzet vermiştir. Hadis ilmi, ravîler ve tahrîcini yapma konularıyla yaşı ilerleyene kadar bağlantısı devam etmiştir. Aynı şekilde Şeyh Muhammed b. Ahmed el-Hâşimî el-Cezâirî rivâyetlerinin ve kendisinde bulunan yazılı her şey için icâzet vermiştir. Şeyh Muhammed el-'Arabî el-Kettânî kendisine hocalarının icâzet verdiği her şeyin icâzetini vermiştir. Yine Şeyh Sâlih b. Muhammed b. İdrîs el-Erkânî rivâyetlerinin, müellefâtının, esbâtü'l-hadislerinin tamamı için mutlak bir icâzet vermiş, özellikle de güvenilir bir kaynak olan *Kütübü's-Sitte*'nin icâzetini vermiştir.²⁴⁰

Cuma günü ikindi namazından sonra Ebû Yahyâ el-Kevâkibî Camisine Sünen-ü Tirmîzi Dersler verirdi. *Kitâbun fî Şerhi Ba'di Ehâdisi'n-Nebî* kitabından da dersler yapıyordu.²⁴¹

25- Muhammed el-Haccâr (ö.1428/2007): Muhammed b. Mahmud el-Haccâr 1338/1920 yılında, Halep'te doğdu. Zeki Camii'de Hadis dersleri verdi. Hadis ilmini

²³⁸İtr, *Safahât*, s. 233.

²³⁹Katibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 472.

²⁴⁰Serdâr, *İ'lâmü't-talebe*, 2/ 242.

²⁴¹ Katibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 238.

Şeyh Muhammed Sa'îd el-İdlibî'den ve Muhammed Râgıb et-Tabbâh'ın eserlerinden almıştır. *Şerhu Kitâbü'l-Mekâsıd li'n-Nevevî* adlı eserin yanında *Fethu'l-Allâm bi Şerhi Mürşidi'l-Enâm li'-Seyyid Muhammed el-Cerdânî* adlı eserin de muhakkikliğini yürütmüştür.²⁴²

26- Muhammed Edîb Hassûn (ö. 1429/2008): Muhammed Edîb b. Muhammed Hassûn. 1331/1913 yılında Halep'te doğdu. Başlangıçta Şâfi'î fakihi Muhammed el-Cebrînî'nin yanında, ardından Ebû'n-Nasr el-Humusî ve Necîb Sirâcüddîn'nin yanında öğrencilik yapmıştır. Daha sonra ilminden ve kişiliğinden istifade ettiği, yaklaşık 30 sene beraber oldulu çalıştı Muhammed Nebhân'nın yanında öğrencilik yapmıştır. Hadis ilmi ve mustalahlarını Şeyh Muhammed Râgıb et-Tabbâh'tan ders olarak almıştır. Şa'bâniyye Medresesinde, Hüsreviyye Medresesinde, Kiltâviyye Medresesinin hadis dersleri verdi. Kiltâviyye Medresesinde müdürüydü. Muhammed Nebhân vefât edinceye kadar müderris olarak burada derslerine devam etmiştir.²⁴³

Altmış yaşına gelince hocalıktan istifa etmişti. Fakat Halep'in birçok camisinde ve Usâme b. Zeyd camisinde halka açık dersler vermeye devam etti. İlmî seyahatleriyse: Birçok defa Hicaz'a, oradaki insanların eğitimi için Vakıflar Bakanlığı vesilesiyle seyahatler yaptı. Yine iki kere Mısır'a seyahat yapıp, o zamanki Ezher Şeyhi Abdulhalîm Mahmud ile görüşmüştür. Türkiye'ye üç kez seyahat etti. Muhammed Nebhan eşliğinde Irak'a, Libya ve Cezâir'deki İslam konferansına katılmıştır. Yaklaşık yirmi adet risâle yazmıştır. Hadis alanında, küçük bir risale olan, *Uhuvvetü'l-Îmân ve Hukukuhâ*'yı yazmıştır.

Bu risalenin konusu; Allah için birbirini seven, Allah için bir araya gelen ve Allah için ayrılan iki kişiyle ilgilidir. *Evrâdü's-Sabâh ve'l-Mesâ*, Nevevî'nin *el-Ezkâr*'ının muhtasarı, İbn Atâullâh İskenderî'nin *el-Hikem* kitabının şerhi, *el-Lü'lüü ve'l-Mercân fi Sîreti Seyyidi Veledü Adnân*, Şeyh Nebhân'ın hal tercemesi ve *Sittüne Hadîsen Nebeviyyen*'i yazmıştır. Halep kentinde vefât etmiştir. 02.06.2008 tarihinde Usâme b. Zeyd Cami'sine defnedilmiştir.²⁴⁴

27- Ahmed Kallâs (ö.1429/2008): Ahmed b. AbdülKadir Kallâs, 1328/1910 yılında, Halep'te doğdu. Şa'bâniyye Medresesi'nde Hadis Dersleri verdi. Hadis ilmini

²⁴² Katibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 272.

²⁴³ Katibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 301.

²⁴⁴ Katibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 302.

Şeyh Muhammed Râgıb et-Tabbâh'dan aldı. Kastal Haramî Camisi'nde, Kanber Camisi'nde ve Sukker Camisi'nde öğrencilerine *hads-i şerif* okumaları yapardı. *el-Kıyasu'n-Nebiyü's-Sahîh* ve *Mu'cizetü'l-İsrâ* ve *'l-Mi'râc* kendisinin eserlerinden bazılarıdır. Ayrıca Aclûnî'nin *Keşfü'l-Hafâ* ve *Müzîlü'l-İlbâs 'ammâ İštehera mine'l-Ehâdîs 'alâ Elsineti'n-Nâs* adlı eserinin tahkikini yapmıştır.²⁴⁵

28- Muhammed Sa'îd Bâzencekî (ö.1434/2013): Muhammed Sa'îd b. Nacib, b. Muhyiddin, b. Sa'îd, b. Muhyiddin Bâzencekî 1370/1950 yılında, Halep'te doğdu, Babası Halep'te Bâbü'n-Neyrab'a yerleşmişti ve bu vesileyle orada bulunan Toruntâiyye Medresesi'ne eğitim almaya başladı. İlkokuldan sonra Halep Şa'bâniyye Medresesi'nde bir süre eğitim görüp, ardından Nahdatü'l-'Ulûmu's-Şer'iyye Medresesine geçiş yaptı. Ardından Dımaşk alimleriyle bir araya gelmeyi arzu ettiği için Şam'daki medreselerden birine geçiş yaptı.²⁴⁶

Hindistan'a gitti. Dâru'l-Ulûmi Hindistanda kurulan cemiyet Nedvetü'l-Ulemâ'da eğitim gördü. Hindistan'daki öğretmenlerinden birisi Ebü'l-Hasan en-Nedvî'dir. Burada okuma ve araştırmaya yönelmişti. 1392/1972 yılında mezun olduktan sonra Ezher Üniversitesi Usûluddîn Fakültesi Hadis Bölümün'de okumak üzere Mısır'a gitti. Arap dili alanında lisans diplomasını aldı.

Bu arada Beyrut'ta Ömerî Cami Kebîr'sinin imam olarak burada ikâmet etti. Burada bulunan alimlerle bir araya gelmeye gayret etti. Sonra İngiltere'de Manchester kentine gidip, imam ve hatip olarak bir camide ve kuzey-batı bölgesinde bulunan Merkezü'l-İslâmiyye'de çalıştı. Türkiye'de, Gaziantep'te 2013 vefât etmiştir. Hadis alanındaki çalışmaları ve yazdığı eserlerle kendini göstermektedir. En önemli çalışması Edinburgh Üniversitesi'nde çalıştı. Hatib Bağdâdî'nin *Telhîsu'l-Müteşâbih fi'r-Resm* adlı kitabının tahkikini yapmıştır. Başka eserleri de vardır. Bunlar: *Ehâdîsü'Âşurâ Sihâhuhâ* ve *Diâfuhâ* ve *Mevdû'âtühâ*, *İthâfu's-Sâcid bimâ Sahha mine'l-Ehâdîs fi'l-Mesâcidi Mücelledâ*, *el-Hilâfetü ve's-Sahâbetü fi Davi'r-Rivâyâtü'l-Me'sûrat 'an Eimmeti Âli'l-Beyt*, *el-Verdü'n-Nebevî fi'z-Zikr ve'd-Du'â* ve *İthâfu's-Sâcid*.²⁴⁷

29- Muhammed Adnân Gaşîm (ö. 1441/2019): Muhammed Adnan b. Muhammed Gaşîm. Hadis ilmine önem veren bir araştırmacıdır. 1363/1943 yılında

²⁴⁵Keıyd, Ahmed Teyşîr, *Mevsû'atü'd-Du'ât ve'l-Eimme*, Dâru'l-Kalem'l-'Arabiyyili'n-Neşri, bs.1, 2008, s. 192.

²⁴⁶https://islamsyria.com/site/show_cvs/375, 12.07.2020.

²⁴⁷<http://esyria.sy/sites/code/index>, 19.10.2019.

Halep'te el-Belât't-Tahtânî Mahallesi'nde doğdu. Babasından hadis, tefsir, fıkıh ve siyerü'n-nebî gibi dersler aldı. Bu ilimleri onlara uygun kitaplardan ve kaynaklardan seçer, onlara takririni yaptırırdı. Abdullah Sirâcüddîn, Şa'bâniyye Medresi'ni, Cem'iyetü't-Ta'lîmî's-Şer'î derneğinin desteğiyle tekrar açınca, Ğaşîm derslerini tekrar devam etmeye başladı. Sirâcüddîn'den hadis ilmi, Abdulfettâh Ebû Gudde'den Aldi, Babası Muhammed el-Ğaşîm'den; Şâfi'î fikhını, Ahmed Kallâş'dan; Nahiv ve Arapça, Bekrî Recep'ten; Siyeri Nebî, tarih, aruz, Mustafa Mizrab'tan; Ahlak ve tasavvuf ilimlerini öğrendi. Bu medresenin ileri sınıflarında el-Ğaşîm Nureddîn İtır'dan da Kur'an ilimlerini okudu.²⁴⁸

1385/1965 yılında mezun olana kadar bu medresede eğitim hayatına devam etti. el-Ğaşîm, Şa'bâniyye Medresi'nde aldığı eğitimle yetinmedi. Güvendiği alimlerin ilim halkalarına devam etti. İlim halkalarına devam ettiği alimler şunlardır: İsmailiyye Medresesi'nde Muhammed Şehîd ve Kanber Camisi'nde Ahmed Kallâş'ın ilim halkalarına devam etmiştir. el-Ğaşîm'in hadis ilmine özel bir meyli vardı. Yaşadığı yerlerde hadis meclislerinde bulunmaya gayret etti.²⁴⁹

Hadis alanında yaptığı çalışmalar: el-Ğaşîm öğrencilere faydalı olmak için evinde onlara yönelik ilim meclisleri kurdu. Hadis ilminde ve hadis mustalahları alanında onlara faydalı olacak kitapları seçiyor, onlara şerh ve tahliliyleriyle beraber okuyordu. Öğrencilerine okuttuğu kitaplardan bazıları *Tedribü'r-Râvî* kitabı ve İbni Kesîr'in *el-Bâisü'l-Hasîs fî İhtisârî Ulûmü'l-Hadîs* kitabı'dır. Ayrıca Üsâme b. Zeyd Camisi'nde fıkıh, usûl, hadis-i şerif, hadis mustalahları, tevhit, ahkam hadisleri dersleri de verirdi. Yine bu kitaplardan biri de Hafız İbn Hacer'in *Sahîh'l-Buhârî*'nin şerhi olan *Fethu'l-Bârî*'dir. Evinde öğrencilerine okuduğu Kastallânî'nin *İrşâdü's-Sârî, Süllemü'l-Vusûl, Ecvibetü'l-Fâdile ve'l-İknâ, Nesemâtü'l-Eshâr*, akaid alanında Şeyhu'l-Hâşimî'nin *Şerhu Miftâhu'l-Cenneti* kitabı, *Bulûğu'l-Merâm* kitabının şerhi *Sübülü's-Selâm* kitabı, *Tevcîhü'n-Nazar, Nühbetü'l-Fikir* gibi kitapları mevcuttur. Bir de Cuma hutbesini Ebşîr Paşa Camisi'nde, ondan önce de Şeref Camisi'nde verirdi.

Mısır'a, Lübnan'a, Türkiye'ye ve Hicaz'a ilmî seyahatler yapmıştır. En önemli yolculukları ulema ve muhaddisleri ziyaret, kitap satın alma ve kitap elde etmektir. Bir defasında, o vakitler Halep'te bulunmayan imâm Şâfiî'nin *Kitâbü'l-Ümm* kitabını satın

²⁴⁸ Keıyd, *Mevsû'atü'd-Du'ât ve'l-Eimme*, 1/245.

²⁴⁹ Keıyd, *Mevsû'atü'd-Du'ât ve'l-Eimme*, 1/255.

almak için özel olarak 1390/1970 yılında Mısır'a gittiğini anlatmaktadır. 19.06.2019 yılında vefât etmiştir.²⁵⁰

30- Mahmûd Mîre (ö.1441/2019): Mahmud b. Ahmed b. Sâlih Mîra el-Halebî eş-Şâfi'î'dir. Halep'in Kellâse mahallesinde 1348/1929 yılının Şubat ayında doğdu. Şa'bâniyye Medresesi'nde eğitim aldı ve 1373/1954 yılında mezun oldu. Suriye Üniversitesi Şerîa Fakültesine başladı ve 1373/1954 yılında mezun oldu. 1950- 1965 yılları arasında Kellâse Mahallesi Sükker Cami'sinde hatiplik yaptı.²⁵¹

Hadis alanında eğitim almak üzere Mısır'a gitti. İki yıllık bir eğitimin ardından 1388/1968 yılında Ezher Üniversitesi'nden master eğitimini tamamladı. Daha sonra 1392/1972 yılında Ezher Üniversitesi Hadis Anabilim dalında birinci olarak, yüksek onur derecesiyle doktora diplomasını aldı. Daha önce 1385/1965 yılında hadis fikrini yaymak için Medine-i Münevvere'ye gitmiştir. Burada 1965-1973 yılları arasında İslâmiyye Üniversitesi'ne bağlı enstitüde hocalık yaptı. Ardından 1973-1986 yılları arasında atandığı İslâmiyye Üniversitesi Külliyyet'd-Da'va ve's-Şerîa Fakültesinde hocalık yaptı. Ardından Riyad İmâm Muhammed b.Suûd el'İslâmiyye üniversitesine hoca olarak tayin oldu ve 1986-1996 yılları arasında burada görev yaptı.

Yine İslâmiyye Üniversitesi'nden ayrılarak hadis mirası varlığını tespit etmek ve ezberlemek için farklı ülkelere yolculuklar yaptı. Bu ülkelerse: Yemen, Hindistan (iki kere), Mısır, Türkiye ve Almanya'dır. Yemen'de Hakim'in *Müstedrek*'inde *Âlü'l-Vezîr* nüshasının resmini çekerek araştırma yapmıştır. Mîre Beyhakî'nin *el-Hilâfât* kitabından Hakim'in *Müstedreki*'nde birçok yerler ilgili düzeltmelerden istifade etmiştir. Mîre Zehebî'nin *Telhîsu'l-Müstedrek* kitabının başka nüshalarının resimlerini aldı. Bunlar arasında Zehebî'nin kendi hattı ile yazdığı tam bir nüshası, *Sıbtü İbn'l-Acemî*'nin el yazısıyla eksik bir nüshası vardır.²⁵²

Hadis Dersleri: hadis derslerini özellikle İslâmiyye Üniversitesinde hadis usulu kitaplarından yapmıştır. Bu hadis usulu kitaplarına örnek vermek gerekirse: *Mukaddimetü İbni Salâh*, es-San'ânî'nin ö.1182/1768 *Sübülü's-Selâm* kitabı ve Sehâvî'nin *Fethu'l-Muğîs* kitabıdır. Derslerde özellikle isnadların araştırmaları dersinin öğretimine önem vermiştir. Hocaları: Medine-i Münevvere'de hocası Mahmûd Mîre Hammâd el-Ensârî'ye ö.1418/1998 dört yıl komşuluk yapmıştır. Halep'te ise

²⁵⁰ Keıyd, *Mevsû'atü'd-Du'ât ve'l-Eimme*, 1/270

²⁵¹ Keıyd, *Mevsû'atü'd-Du'ât ve'l-Eimme*, 1/275.

²⁵² https://islamsyria.com/site/show_cvs/63, 20.05.2020.

Şa'bâniyye medresesi'nde öğrenci iken hocası Sirâcüddîn'den hadis alanı kaynaklarından *Manzûmetü'l-Baykûniyye* kitabını okumuştur. Diğer hocaları arasında; Râgıb et-Tabbâh, Abdulfettâh Ebû Gudde, Muhammed Zeynelabidîn Cezbe, Bekrî er-Receb, Tâhir Hayrullâh, Ahmed el-Kallâş, Abdullah Hammâd ve Şeyh Emîn Ayrûz vardır.²⁵³

31- Nûreddîn Itr (ö.1442/2020): Prof. Dr. Nûreddin b. Muhammed b. Hasan Itr, 1355/1937 yılında Halep'te doğdu. Hüsreviyye Medresi'nden 1373/1954 yılında birincilikle mezun oldu. Hemen ardından Mısır Ezher Üniversitesinden bir eğitim yılı içinde mezun olan ilk kişi olarak 1377/1958 yılında lisans diplomasını aldı. Mısır'daki Hadis hocaları: Mustafa Mucâhid ö.1390/1970, Muhammed es-Simâhî ö. 1403/1984, Muhammed Abdulvehhâb el-Bahîrî ö.1394/1974 gözetiminde *Tedribü'r-Râvî* kitabını okumuştur. Doktorası esnasında ilk danışmanı Şeyh Muhammed Muhyiddîn Abdülhamdî'dir ö.1394/1974. Halep'teki en önemli hocaları: Hadisçi kimliğinin şekillenmesinde en fazla etkilendiği hocası Abdullah Sirâcüddîn el-Halebî'dir. Aynı zamanda Halep'in büyük alimlerinin çoğundan hadis dersleri almıştır. Mesela: Muhammed Râgıb Tabbâh, Muhammed es-Selgînî, Abdülvehâb Sükker, Ahmet Es'ad el-Abaci ö.1393/1973, Muhammed Necîb Hayyâta, Bekrî Receb ve Muhammed Zeynelâbidîn bunlardan bazılarıdır.²⁵⁴

İlmî seyahatleri: Doktorasını almak için gittiği Mısır'da 1384/1964 yılında doktorasını Tefsir ve Hadis Ana Bilim Dalı'nda yüksek onur belgesi ile tamamlamıştır. Doktora tezi adlı «طريقة الترمذي في جامعه، والموازنة بينه وبين الصحيحين»: Uslup ve kapsam bakımından benzersiz olarak hazırlanan ve tezini kendine özgü olarak bablara ayırması, hadis alanında yüksek öğrenim gören birçok araştırmacının başvuru kaynağı olmasına sebep olmuştur.

Bu tezde Tirmîzi'nin *Câmisi*'nde izlediği yöntem ve *Sahîhaynla* arasındaki bağı kıyaslamıştır. Doktorasını verdikten hemen sonra Suriye'ye dönerek kısa bir süre lisede öğretmenlik yapmıştır 1965-1967. İslâmiyye Üniversitesi'nde hadis dersi müderrisi olarak tayin edildiği için Medine-i Münevvere'ye gitmiştir.

1387/1967 yılında Şam Üniversitesi Şerîat Fakültesi'nde önce öğretim görevlisi daha sonrada hoca olarak tayin oldudğu için tekrar Şam'a dönmüştür. Halep ve Şam

²⁵³ <https://www.alukah.net/culture/0/134091>, 15.12.2019.

²⁵⁴ Half, Abdulazîz, *Cuhûdu'd-Doktor Nureddîn Itr fî Hidmeti's-Sünneti'n-Nebeviyye*, bs.1, Gaziantep Üniversitesi, 2015, s. 5.

Üniversiteleri'nde Edebiyat Fakültesi'nde tefsir ve hadis dersleri verdi. Arap ve İslam üniversitelerinde kısa süreli dersler verdiği gibi, buna ek olarak birçok camilerde de dersler verdi. İçinde tanınmış bir çok alim ve profesörün olduğu binlerce öğrenciye ders vermiş ve mezun etmiştir.²⁵⁵

Türkiye'ye de giderek bazı vakıf üniversitelerini ziyaret etmiştir. Üniversitelerinde hadis dersleri vermek ve televizyon programlarına katılmak üzere Ürdün, Cezâyir, Kuveyt, Riyad ve Mekke gibi birçok İslam Ülkelerine ziyaretler düzenlemiştir.²⁵⁶

Kendi hal tercemesini yazarken 83 yaşında 1441/23.09.2020 Çarşamba günü vefât etmiştir.²⁵⁷

İslam dünyasındaki birçok üniversitelerin yüksek öğretim aşamalarındaki müfredatların ve üniversitelerin ilk müfredatının düzenlenmesinde uzman olarak çalıştığından XX. Asırda hadis alimlerinin en önde gelen alimlerden biri sayılmaktadır. Onlarca master ve doktora tezini yönetmiştir. Üniversite hocalarının terfi araştırmalarında bilir kişi olarak görev yapmıştır. Bilir kişiliğinde çok dikkatli olmasıyla bilinmektedir. Yazdığı kitaplar ve tahkiklerle çok kitabı vardır.

kitapları: *Şeyhu'l-İslâm Hafız İbn Hacer el-Askalânî, Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs, İ'lâmü'l-Enâm* Kitabı'dır. Yazdığı eserleri bölümlere ayırması ve anlaşılır olmasıyla, bilgilere yoğunlaşırken aynı zamanda paydaşlarca anlaşılması yenilik olarak isimlendirilmiştir.

Bu eşine az rastlanılan bir durumdur. Eserlerinin bir çoğu Şam Üniversitesi ve Ezher Üniversitesi gibi çok sayıda üniversite tarafından ders kitabı olarak okutulmuştur. Hadis tahkikine de önem vermiştir. Zira yaptığı tahkikleri üniversiteye hediye etmiş ve böylece bilimsel anlamda on üç cildi aşkın önde gelen muhaddislerin ve ulemanın güvendiği bir konumda, tefsir ve hadis ilimleri programını belirlerken başvurulana, söz sahibi bir kaynak olmuştur. Halep'te el-İzâ'a bölgesinde evine yakın er-Reşîd Camisi'nde *İ'lâmü'l-Enâm* Kitabını şerh ettiği haftalık dersleri vardı. Öğrencilerini hadis ezberlemeye teşvik ediyordu.²⁵⁸

Hocası Şeyh Abdullah Sirâcüddîn'den, önem vermesi gerektiği çıkarımında bulunduğu *Riyâzü's-Sâlihîn* seçmelerini istiyordu.

²⁵⁵Half, *Cuhûdu'd-Doktor Nureddîn İtr*, s. 15.

²⁵⁶Half, *Cuhûdu'd-Doktor Nureddîn İtr*, s. 7.

²⁵⁷<https://dro.com/category> , 27.09.2020.

²⁵⁸Şeyh, Mahmud Nizâr, "*el-Cuhûdû'l-Mebzûle fî Hıdmeti's-Sünne*" Şârika Üniversitesi konferansı, 2003, s. 80.

Rivâyet icâzeti aldığı hocaları: Abdullah Sirâcüddîn, ‘Ulvî ‘Abbâs el-Mâlikî, el-Mekki’l-Kettânî, Habîburrahmân el-E’zamî, Muhammed es-Simâhî, İbrâhîm el-Hatenî ve Yâsîn el-Fâdânî’dir. Bu hocaların arasında Râgıb et-Tabbâh yoktur. Çünkü İtr Hüsreviyye Medrese’nde ders almıştır. Genellikle Şeyh Râgıb, öğrencisi mezun olduğunda esbât kitabı olan *el-Envâru’l-Celiyye* kitabının rivâyet icâzetini vermektedir. İtr mezun olmadan vefat ettiğinden dolayı icâzet alamamıştır.²⁵⁹

32) Mahmûd Tahhân (ö.1444/2022): Ebû Hafs Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân. Halep’in el-Bâb kasbasında 1353/1935 yılında dünyaya gelmiştir. Dindar bir ailede yetişmiş ve ilkokulun bir kısmını Halep’te diğer kısmını bir süre ikâmet ettiği Menbic’te tamamlamıştır.

Liseye Halep Şer’iyye Lisesi’nde başlamış, 1373/1954 yılında mezun olmuştur. Muhammed Necîb Hayyâta’nın görev yaptığı Medresetü’l-Huffâz okulunda Kur’an-ı Kerîm hıfzına başlamış iki sene sonra hafız olmuştur. 1375/1956 yılında Şam Üniversitesi eş-Şerîa Fakültesi’ne başlamış, 1960 yılında mezun olmuştur.

Henüz buradaki eğitimini tamamlamadan evlenmiştir. Hadis eğitimi aldığı en önemli hocaları: Menbic Müftüsü Ebû Zelâm’dır. Mısır’daki hocaları: Muhammed Muhammed Ebû Zehv ö.1403/1983, Muhammed Ebû Şehbe ö.1403/1983, Abdurrezzâk el-Çaycî, Muhammed el-‘Ivezî, Velîd et-Tabtabâî, Fehd el-Hanâ ve diğer hocalarındandır.²⁶⁰

Menbic Ziyâre Camisi’nde imam Öyleydi, Tahhan Halep’teki birçok camide hadis ilimleri dersleri verdi, sonra; Lâzkiyye islam Terbiyesi dersi hocası Öyleydi.

Halep Şer’iyye Lisesi’nde ve diğer Halep’teki genel liselerde öğretmenlik görevi 1385/1965 yılına kadar devam etmiştir. Hadis alanıyla ilgili yazdığı: *Hafız Hatîb el-Bağdâdî ve Eserihi fî ‘Ulûmi’l-Hadîs*, *Teyşîru Mustalah’l-Hadîs*, *Usûlü’t-Tahrîc ve Dirâsetü’l-Esânîd* gibi eserlerini ileride bir başlık altında inceleyeceğiz. ilim talebi için gittiği Suudi Arabistan’da 1389/1969 yılında master diplomasını almıştır.²⁶¹

Ardından Ezher Üniversitesi Usûluddîn Fakültesi’nden doktarasını almak için (1391/1971) yılında Mısır’a gitmiştir. Sonra İmâm Suûd el-islâmiyye Üniversitesi Usûluddîn Fakültesi’nde hadis dersi öğretmenini oldu ve 1397/1977 Mısır’a gitti. Sonra

²⁵⁹Şeyh, Mahmud Nizâr, “*el-Cuhudü’l-Mebzûle*”, s. 83.

²⁶⁰Tahhân, Mahmûd, *Teyşîru Mustalahil Hadis*, Mektebetü’l-Maârif li’n-Neşr, bs.12, Riyâd 2010, s. 4

²⁶¹<http://shamela.ws/index.php/author/1269> 24.06.2020.

İslamiyye Üniversitesi'nde müderris olduğu Medine-i Münevvere'ye gidip, burada on sene ders vermeye devam etti.

Kuveyt'e gidip, 1982 yılından 2005 yılına kadar Kuveyt Üniversitesi Şeri'a Fakültesi ve İslâmî Araştırmalar Merkezi'nde hoca olarak çalıştı. Burada yetmiş yaşına kadar hadis-i şerif ve mustalahları öğretmenliğine devam etmiş sonra Halep'e dönmüştür. Kuveyt Üniversitesi'ndeki çalışmaları sırasında tefsir ve hadis bölüm başkanlığı yapmış, senelerce hadisi şerif alanında master Akademisinde birçok öğrencilere danışmanlık yapmıştır. Akademide vâiz olarak Almanya ve ABD'ye gidip, bir sene kaldı. Bu esnada birçok şehir ve Üniversiteleri ziyaret etmiştir, Kendi hal tercemesini yazarken 87 yaşında 24.11.2022 vefât etmiştir.²⁶²

3.1.1.1. XX.Yüzyıl Yaşayan Hadis Âlimleri

Yaşayan muhaddislerin hadis alanında kitapları, ilmî hayata etkisi ve hadis alanında faaliyetleri olan İnceleyeceğimiz bu alimleri, yaşı en büyük olanından en küçük olanına doğru ele alacağız.

1) Muhammed Avvâme (D.1358/1940): Muhammed b. Muhammed Avvâme 24 Ocak 1940 tarihinde Haleb şehrinde dünyaya geldi. Haleb Şa'bâniye Medresesi'nden mezun olduktan sonra Şam Üniversitesi Külliyyetü's-Şerî'a'da okudu. Üniversiteden mezuniyetinin ardından, 1979 yılında Medine-i Münevvere'ye hicret edene kadar Şa'bâniye Medresesi Şer'î İlimler Enstitüsü'nde hocalık yaptı. Daha sonra Suudî Arabistan'a taşınan Avvâme, Medine İslâm Üniversitesi ve Cidde'de Kral Abdülaziz Üniversitesi'nde dersler verdi. Prof. Avvâme'yi en fazla etkileyen hocaları Şam'ın meşhur muhaddis ve müfessirlerinden Abdullah Sirâcüddîn ve Zâhid el-Kevserî'nin en meşhur talebesi Abdülfettâh Ebû Gudde'dir. Hindistan ve Pakistan ulemasıyla da sıkı irtibatları olan Avvâme, Habîburrahmân el-A'zamî, Muhammed Zekeriyâ el-Kândehevî, Muhammed Abdürreşîd en-Numânî gibi âlimlerden icazet aldı. Muhammed Avvâme'nin yayınlanmış birçok eseri vardır.²⁶³

Eserleri arasında: *Eseru'l-hadîsi's-şerîf fî ihtilâfî'l-eimmekî'l-fukahâ*, *Edebü'l-ihtilâf fî mesâilî'l-ilmî ve'd-dîn*, *el-Bâğendi'nin Müsnedü Ömer b. el-Hattâb* adlı eserinin tahkîki, *İbn Hacer'in Takrîbü't-Tehzîb* adlı eserinin tahkîki, *Zehebî'nin el-Kâşif* adlı eserinin Sıbt b. el-Acemî haşiyesiyle birlikte tahkîki ve neşri, *Ebû Dâvûd'un Min*

²⁶²[Http://shamela.ws/index.php/author/1269](http://shamela.ws/index.php/author/1269) , 25.06.2020.

²⁶³Keıyd, *Mevsû'atü'd-Du'ât ve'l-Eimme*, 1/290.

Sihâhi'l-Ehâdîsi'l-kudsiyye ve's-sünen adlı eserinin tahkîki, es-Sehâvî'nin *el-Kavlü'l-bedî'* adlı eserinin tahkîki, *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye ve haşiyesi Buğyetü'l-elmâlî*'nin tahkîki, *İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inin* tahkîki, *Sünenü Ebî Dâvud*'un tahkîki ve neşri bulunmaktadır.²⁶⁴

icâzetleri: İcâzet aldığı hocaları sırasıyla; Abdulfettâh Ebû Gudde, Abdullah Sirâcüddîn, Hindistan ulemasından Habîburrahmân el-A'zamî, Pakistan ulemasından Muhammed Abdurreşîd en-Nu'mânî ve Ebu'l-Hasan en-Nedvî ve Avvâme'dir. *Süneni Ebû Dâvud* kitabının II. baskısının sonunda belirttiği icâzet aldığı hocalarının isimlerinden bazılarıysa İdrîs el-Kettânî ö.1414/1994 ve Yemen ulemasından İsmâil el-Ekva'dır ö.1429/2008. En meşhur öğrencileri: Muhammed Abdullah Hayyânî, Sâid Bekdâş, Mecid Ahmed Mekkî, Abdulhakîm el-Enîs ve Üsâme er-Rufâ'î'dir. Hadis ilmi sahasında yaptığı çalışmalar: Halep'te yıldızının parlamasıyla kendisini alimler safına yerleştiren, kayda değer hadis çalışmaları vardır. Genç yaşında zamanının Şer'î İlimler Üniversitesi sayılan Ravza Camisine hoca olarak seçilmiştir. Avvâme parlak fikir ve güzel bir yöntem sahibi olması, Yani Onun hakkında söylendi: *"Yeryüzünde ondan daha iyi tahkik ilmini bilen birisini tanımıyorum."*²⁶⁵

2) Abdulvehhâb Hak el-Halebî (D. 1359/1941): Abdulvehhâb b. Zahid Hak 1359/1941 Halep'te doğmuş ve yetişmiştir. İlk ilim tahsiline, Halep'te birçok alimden dersler alarak başlamıştır. Bunlar arasında: Abdullah Sirâcüddîn, Muhammed el-Hakîm, Muhammed Edîb Hassûn, Kore Müslümanlarının müftüsü ve Ebû bekir camisi imam-hatibi Ahmed Kallâs da vardır.

Hadis ilmi tahsili için gittiği Mısır'da tefsir ve hadis ilimlerinde lisans diploması almış. Mısır uleması ile bir araya gelmiş ve akabinde Hindistan'a gitmiş ve Nedvet'l-Ulemâ Üniversitesi'nde eğitim görmüştür. Ebu'l-Hasan en-Nedvâ'ya öğrencilik yapmıştır. Yolculukta ve yolculuk dönüşünde ona arkadaşlık yapmış, bütün kitaplarını okumuş sonrasında senet itibarıyla İbn Kesir tefsirini okumuştur.²⁶⁶

Nedvetü'l-Ulemâ Üniversitesi'nden hadis-i şerif alanında master eğitimin tamamlamış olarak mezun olmuş ve Habîburrahman el-A'zamî ve Muhammed Zekeriyâ Kandehlevî'den hadis dersleri aldı. Daha sonra Hindistan'da başka üniversite olan Diobent Üniversitesi'nde hadis ilmi öğrenimini Fahreddîn Ahmed ed-Deobandî ile

²⁶⁴Şerî'a, *Hivârun Ma'a Fazileti's-Şeyh Muhammed 'Avvâme*, Medînetü'l-Münevvere, say 2, 2009.s. 15.

²⁶⁵https://islamsyria.com/site/show_cvs/970 ,01.06.2019 .

²⁶⁶<https://www.facebook.com/1041017155927655/photos> , 19.03.2020.

sürdürdü. Ardından gittiği Pakistan'da Muhammed Yûsuf el-Benûrî ve Karaçi Üniversitesi'nde ilim tahsil hayatını sürdürdü. Ardından Sind Üniversitesi'nde yüksek onur belgesi olarak mukayeseli fıkıh alanında doktorasını tamamladı.²⁶⁷

Yeni yetişen öğrencilere, 8 yılı aşkın bir hadis dersi verip ezberletmiştir. Halep'teki liselerde İslâmî terbiye dersi öğretmenini olarak çalışmıştır. Halep, Afrin Şeriyye Lisesi'nin de müdürlüğünü yapmıştır. Halep Fetvâ Dairesi'nde hadis-i şerif ve hadis ilimleri hocalığı yapmıştır. Faruk Üniversitesi Yüksek İslâmî Araştırmalar müdürlüğü görevinde bulundu. Son olarak Güney Kore'de müftüsü olarak 1404/1984 ourada ikâmet etmektedir.²⁶⁸

3) Salahaddîn el-İdlibî (D.1366/1948): Ahmed b. Muhammed Sa'îd el-İdlibî. 1366/1948 Halep'te doğdu, Halep Şeriyye Lisesi ve Şam Üniversitesi Şeriyye Fakültesi'nde okudu. Fakültenin önde gelen hocası olan Şeyh Abdülfettah Ebû Gudde'den ders almış ve oradan mezun olmuştur.²⁶⁹

Hadis ilmini yaymak için, bir çok üniversitelerin İslâmî fakültelerinde hadis ve buna ek olarak diğer şer'î bir çok derslerin hocalığını yaptığı Fas'a gitti. Burada iki sene Ribât Hasaniyye Dâru'l-Hadîsin'de, Marakeş Kayrevan Üniversitesi Arap Dili Fakültesi'nde görev yaptı. Riyad İmam Muhammed b. Su'ud el-İslâmiyye Üniversitesi'nde on yıl boyunca hadis dersi verdiği Suudî Arabistan'a gitti.

Dubai'de Arapça ve İslâmî Araştırmalar Fakültesi'nde dört sene ve Ra'sûl-l-Hayme Üniversitesi Şariat Fakültesi'nde üç sene hocalık yaptığı Birleşik Arap Emirlikleri'ne gitmiştir. Hadis alanında yaptığı en önemli çalışmalar şunlardır: *Nakdi'l-Metn'l-Hadîsi'n-Nebevî*, *Mu'cemu'l-Cerh ve Ta'dîl min Kelâmi'-Hafız et-Taberânî fî'l-Mu'cemi's-Sağîr*, *Menhecü'l-İmâmeyni'l-Buhârî ve Müslim fî l-lâli'l-Merviyyâtî'l-Hadîsiyye*, *Mesâil fî Davi'l-Rivâyeti Dirâkyeti ve Akîdetih*, *Keşfü'l-Ma'lûl mimmâ Sümmiye bi-Silsileti'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, *Ehâdîsü Fezâili's-Şâm*, *Dirâstü'n-Nakdiyye*, *Müntehabü'l-Efkâr ve Şerhuhû Mütenezzihi'l-Enzâr fî Ulûmi'l-Hadîs*²⁷⁰.

Salahaddîn el-İdlibî, Sahih hadis üzerinde çalışmayı önceler, hadis tashîhinde daha öncekilerin metodunu sonrakilere tercih eder. Hadis ilmindeki metodu hakkında şöyle demektedir: “Benim hadis ilmindeki metodum hocalarımızın (Allah onlara rahmet eylesin) söylediği metoddur. Özellikle daha öncekilerden, Ahmed b. Hanbel, Ali

²⁶⁷<https://www.facebook.com/1041017155927655/photos>, 20.03.2020.

²⁶⁸<https://islamsyria.com/portal/uploads/CMS/library/>, 22.08.2020.

²⁶⁹http://salahsafa.blogspot.com/p/blog-page_10.html, 12.12.2020 .

²⁷⁰http://salahsafa.blogspot.com/p/blog-page_10.html, 12.12.2020.

b. el-Medenî, Buhârî, Müslim, Ebu Hatem er-Râzî, Ebî Züra'r-Râzî, Nesâî ve Dârekutnî gibi imamlarımızın metodudur. Metodlarını keşfetmek için, onların yazdıklarını okumamız gerekir. Eğer yetersiz isek; bu metodu öğrendikten sonra, araştırmalarından ve yaptıkları düzenlemelerinden yararlanan ve büyük emekleri olan sonradan gelen bazı muhaddislerin söylediği: hatalı hükümleri uygulamamız gerekir. Bütün bunlara rağmen, hataya düşmeyenler olabilir ama âlimlerden her birinin yapabileceği hatalardan, aykırı düşüncelerden ve bazı yanlışlara düşen âlimlerin sözlerindeki zamansal yığılmanın baskısından uzak kalarak, bu iki temel kaynakta ikincil meselelerde, temel kaynak Kur'an-ı Kerim'de ve Sünnet-i Resûlullah'ta işaret edilen metoda bağlı kalmaktır.”²⁷¹

4) Muhammed Züheyr en-Nâsir (D.1370/1952):

Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir, 1370/1952 Halep'te doğdu. Emevî Camisi'nde *Sahîhü'l-Buhârî* okuyordu. Kendisi Medine-i Münevvere'de Sünnet ve Siyer-i Nebîye Hizmet Merkezi'nde araştırmacıların çalışmalarına danışmanlık yapmaktadır. Hadis alanında çalışmalar yaptığı: *Sahîhi Buharî*'ye yaptığı hizmetlede görülür. *Sahîh Buharî*'nin en sahih ve doğru nüshasının ve en güvenilir tahkik ve tahririni yapmıştır. Bu nüsha Sultan Abdühamid'in emriyle, Emîriyye matbaasında basılan el-Yunîniyye nüshasıdır. Bu nüsha güvenilir nüshalarındandır. Kastallânî *Sahîhi Buharî*'nin metnini kelime kelime harf harf doğrulamasını yaptı, bu nüshaya dayanmıştır.²⁷²

Kastallânî'nin *İrşâdü's-Sârî li-Şerh Sahîh'l-Buhârî* isimli bu çalışması en önemli ayırt edici özelliğidir. Bu tahkik ve tahricini *Sahîh'l-Buhârî*'ye yaptığı ansiklopedi ve kapsamlı olma sıfatıyla nitelenen ilmî ve fennî anlamda bir hizmetidir. Unutulduktan sonra pek çok araştırmacı tarafından varlığı ve kıymeti bilinmemektedir. Daha sonraki konu başlığı altında bu tahkik ve tahricin ayırt edici özellikleri hakkında bilgi vereceğiz.²⁷³

5) Muhammed Hayyânî (D.1371/1953): Muhammed b. Abdullah Hayyânî 1371/1953 Halep'te doğmuştur. Babasından Kur'an-ı Kerim okudu ve 12 yaşında hafız oldu. Halep'teki okullarda okudu. Şa'bâniyye Medresesi'ne başladı. Medresedeki

²⁷¹ http://salahsafa.blogspot.com/p/blog-page_10.html, 13.12.2020.

²⁷² Keiryd, *Mevsû'atü'd-Du'ât ve'l-Eimme*, 1/309.

²⁷³ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dâru'l Tavki'n-Necât, tsh. Muhammed Züheyr En-Nâsir, Beyrut 2001, s. 5.

dersler yeterli gelmemiş olacak ki Halep camilerindeki pek çok ilmî oturumlara katılmıştır. Hadis ilmi alanındaki hocaları: Abdullah Sirâcüddîn, Bekrî Receb, Abdurrahmân Zeynelabidîn, Muhammed el-Ğaşîm, Mustafa Mizrâb, Ahmed Kallâs, Muhammed Yâsîn el-Fâdânî, Muhammed Avvâme ve Züheyr en-Nâsır'dır. Hadis alanında pek çok alimden çok sayıda icâzet aldığı gibi ilmî zenginliğinde, Ezher'in önde gelen alimlerinin büyük bir etkisi de olmuştur. Hadis alanında yaptığı çalışmalar: eleştirel makaleler ve yazdığı kitaplara ilâveten Halep cami ve medreselerinde ve İslâm beldelerindeki hadis öğretim faaliyetlerinde görülmektedir. Zira birçok üniversitede konuşma yaptığı gibi Şa'bâniyye ve Hüsreviyye medreseleri ve bunların dışında Halep'te devlet okullarında öğreticilik yapmıştır.²⁷⁴

İlim tahsili için Usûlu'd-Dîn Fakültesi'ne başlayıp burada master diplomasını aldı. Araştırma konusu "İmam Malik'in ö.179/795 *Muvattâ* kitabının İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ö.189/805 rivâyetinin tahkik ve incelemesidir. Daha sonra 1407/1986 yılında doktorasını aldığı Mısır'a gitmiştir. 1402/1981 yılından 1407/1986 yılına kadar beş yıl boyunca Medine-i Münevvere'de Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde hoca olarak çalıştığı Suudi Arabistan'a, hadis ilmini neşretmek için gitti. Ardından 1407/1986 yılında Melik Faysal Üniversitesi'ne hoca olarak Ahsâ'ya gitti.²⁷⁵

Halen aynı Üniversite'de hadis ilimleri profesörüdür. İlmî şahsiyetini oluşturan Hayyânî didi en önemli sıfatları şunlardır: Hadis ilimlerine ve hadis mustalahlarına çok önem vermesi ve alanın inceliklerine vakıf olması, edepli ve ağırbaşlı olması, doğru sözlülüğü, Allah'ın koyduğu sınırlar dahilinde sadâkatle çabalaması, yine iffeti, züht hayatı ve çok kısa süreli olarak biraraya geldiği insanlardan ayrı uzleti, ekranlarda boy göstermekten kaçınması, konferans ve panellere katılması, kapağının üstüne akademik ünvanlar olmadan sadece ismini yazdığı kitap ve bir araştırma kaleme aldığında şöhretten kaçması ve tevâzulu olması ilmi şahsiyetini oluşturan sahip olduğu sıfatlarının bazılarıdır.²⁷⁶

6) Mecid Mekkî (D.1375/1957): Mecd b. Ahmed b. Saîd Mekkî, 1375/1957 Halep'te doğdu. Önde gelen hadis hocalarındandır. Ümmü'l-Kura Üniversitesi Şerîa Fakültesi'ne kaydoldu ve buradan 1405/1984 yılında mezun oldu. Kendisinin İslam

²⁷⁴https://islamsyria.com/site/show_cvs/228 , 20.05.2019.

²⁷⁵Keıyd, *Mevsû'atü'd-Du'ât ve'l-Eimme*, 1/315.

²⁷⁶Dirşevî, Muhammed Cüneyd, ile 10. 05.2017 tarihinde saat 15:00'da yapılan röportaj.

Alemi'nin önde gelen alimleriyle güçlü ilmî bağları vardır. Hadis hocaları; Ali et-Tantâvî ö.1420/1999, Mustafa ez-Zerkâ, eş-Şâzelî en-Neyfer et-Tunûsî ö.1418/1997, Abdulfettâh Ebû Gudde, Ebu'l-Hasan en-Nedvî ve Yûsuf el-Karadâvî'dir.

Hadis İlim tahsili ve yolculukları; tahsil ve hadis ilmi için Mekke-i Mükerrreme'ye gidip Ümmül Kurâ Üniversitesi Usûlü'd-Dîn fakültesinden master diploması aldığı.

Bazı Araştırma konusu: *Akvâlü'l-Hafız ez-Zehebiyyü'n-Nakdiyyütü fî Ulûmi'l-Hadîs min Kitâb-i Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ*'dır.²⁷⁷

İlim tahsili için, "*el-İctihâdü'l-Muâsır fî Ulûmi'l-Kur'an ve'l-Hadîs*" başlıklı çalışmasıyla Ribât Melik Muhammed Hâmis Üniversitesi'nden ,doktorasını aldığı Fas'a gitti. Tashih, tahkik ve danışmanlık çalışmaları şunlardır: Bir grup yayınevının yayınladığı onlarca ilmi kitabın redaksiyon, editör ve danışmanı olarak çalışmıştır. Bu yayınevleri arasında: Şam'da Dâru'l-Kalem, Beyrut'ta Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Dâru İbni'l -Hazm, Mekke-i Mükerrreme'de Dâru'l-Mekkiyye ve Cidde'de Dâru Nûri'l-Mektebât vardır. Râbitatü'l- 'Ulemâu Sûriyâ internet sitesinin, yine Râbitatü'l- 'Ulemâu Suriyâ'ya bağlı el-İslâm fî Suriyâ isimli sitesinde idarecisidir. Diğer taraftan halka yönelik ve özel olmak üzere tefsir, hadis ve fıkıh alanında ilmî dersler yapmaktadır. Bu dersler halen devam etmektedir.²⁷⁸

3.2. Halepli Muhaddislerin Hadisleri Anlama ve Yorumlama Yöntemleri

3.2.1. Hadis Usulü Konuları

3.2.1.1. İsnâd Araştırmaları Yöntemleri

Halepli muhaddislerin başında, hadis ve senedini korumada aynı gruptan olan bazı hocalarının icâzetlerini ve kendi icâzetlerini esbât kitabında ortaya koymayı isteyen Râgıb et-Tabbâh gelir. 1325/1907 yılında Hama kentinde muhaddislerden ilk icâzeti veren Şeyh Şerefü'l-Hak el-Hindî ed-Dehlevî'dir ö.1052/1642. Tabbâh için kendi elyazısıyla evvelki muhaddisler diye isimlendirilen muhaddis Muhammed Sa'id Sünbül'ün ö.1175/1762 de aralarında bulunduğu bir grup hocanın listesini aktarır.²⁷⁹

Tabbâh bazılarını kendi hattıyla yazıp tamamladıktan sonra ed-Dehlevî okur ve Tabbâh dinler, sonra Tabbâh okur ed- Dehlevî dinler ve ed- Dehlevî Tabbâh'a diğer

²⁷⁷ <https://ar.wikipedia.org> ,28.08.202 .

²⁷⁸ <http://www.islamsyria.com/page.php?PID=9> , 25.07.2020.

²⁷⁹ Tabbâh, *el-Envâru'l-Celiyye*, s. 85

rivâyetleri, semâ yoluyla aldığı hadislerin ve okuduğu kitapların genel bir icâzetini, özelde ise evvelkilere ait icâzetlerini vermiştir. Bundan sonra Tabbâh, Halep'te icâzet verenlerden bahseder. Onlardan biri de Emevîler dönemindeki Halep'li muhaddis Kâmil el-Muvakkat'dır. Kendisi babasından, o da dedesinden senet ile büyük dedesi *Sebtü Menâri'l-İs'âd fî Turuki'l-İsnâd* isimli esbât sahibi, Mekâbiru's-Sâlihîn kabristanında defnedilmiş Şeyh Abdurrahmân el-Hanbelî'den ö.1392/1972 rivâyette bulunmuştur.²⁸⁰

Şeyh Abdurrahmân da *İnâletü't-Tâlibîn li-'Avâli'l-Muhaddisîn* isimli esbât kitabı sahibi Muhaddis Abdulkerîm es-Şîrbânî'den almıştır. Tabbâh el yazısıyla bu esbâtı tamamlamıştır. Bu *esbât* kitabı nüshası eksik olduğundan Halep Sadıkiyye Medresesi'ne koymuştur. Yine Tabbâh; Dımaşkî künyeli, Halep doğumlu, orada oturan ve orada vefat eden Şeyh Yûsuf el-Huseynî'den ö.1889 aldığı icâzetten bahseder. Şeyh Hüseyinî'nin el yazısı, Şeyh Kâmil el-Hibravî Kütüphanesinde bulunan müellifin el yazısıyla, esbât kitabı *Kifâyetü'r-Râvî ve's-Sâmi' ve Hidâyetü'r-Râi ve's-Sâmi'*nin sahibidir.²⁸¹

Tabbâh'ın rivâyet ve isnat metodunu şu şekilde açıklamak mümkündür: Tabbâh, isnâdın bu ümmete mahsus bir durum olduğunu söyler ve *et-Tedrib* kitabında Suyûtî'nin şu sözünü nakleder: “*İsnâd, asıl olarak başka ümmetlerde olmayan bu ümmete mahsus bir özelliktir.*” Ardından İbn Hazm'ın ö.456/1065 sözünü nakleder: “*Güvenilir kişiden güvenilir kişiye aktarılarak Hz. Peygamber'e ulaşır. Allah bunu diğer din mensuplarına değil Müslümanlara özel bir durum kılmıştır.*” Tabbâh söyler: “*ezberden rivâyeti ümmî olarak isnada vurgu yapar*”.²⁸²

Tabbâh *et-Tedrib* kitabında şunu aktarır: “*Bir grubtan Hadis semâ ettiğinde bütün rivâyet senetleriyle rivâyet yapılmasını isterdi (Suyûtî görüşü). Çünkü muhtemelen caiz olmayacağını düşünürdü. Irâkî'den de aynı şeyi aktarmıştır. İki ihtimalden birini tercih etmemiştir.*” Tabbâh hadislerin ayrımının caiz görürdü. Her râvî senetleriyle Hadis'i rivâyet ederdi.²⁸³

Akranlardan, babalardan ve evlatlardan rivâyette: Tabbâh, İbnü's-Salah'ın ö.1245/643 sözünü yorumlarken akranlardan rivâyetle ilgili görüşünü açıklamaktadır. Abdurrezzak'ın Ahmet'ten rivâyetinde bir bozukluk yoktur. Birbirilerinden yaptıkları rivayet akranın akrandan rivâyeti değildir.

²⁸⁰Tabbâh, *el-Envâru'l-Celiyye*, s. 86.

²⁸¹Tabbâh, *el-Envâru'l-Celiyye*, s. 87.

²⁸²Tabbâh, *el-Misbâh 'alâ Mukaddimetü İbni's-Salâh*, tsh. Abdurrahmân Osmân, Dâru'l-Fikir, bs.1, Beyrut 1970, s. 215.

²⁸³Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 197.

Hadis iliminde tasnif edilen eserlerinden biri de Buhârî'nin ö.256/870 ve Nesâî'nin ö.303/915 zayıf saydığı hadislerin tasnif edildiği, Hindistan'da basılan ve şu anda elimizde bulunan tasniflerdir. Sâcî'nin, İbn Hıbban'ın ö.354/965, Ezdî'nin, ve İbn 'îâdî'nin ö.366/976 kitabı gibi başka tasnifler de vardır. Ayrıca İbnü 'îâdî'nin tasnifinde aldığı her râvîyi anlatmıştır. Zehebî *el-Mîzân* kitabında güvenilir olana tabi olmuş ancak tabi olunan sahabe ve hadis imamlarının hepsinin vefat tarihleri anlatılmamıştır. Hafız Ebu'l-Fadl el-'Irâkî üzerine bir cilt zeyl yazmıştır.²⁸⁴

İbn Hacer *Lisânü'l-Mîzân* üzerinde çalışmış ve buna Mîzânı ve zevâitlerini katmıştır. Zehebî'nin bu türde *el-Muğnî* kitabı vardır. Bu kitapda zikrettiği her bir râvîyi gördüğü noksanlığı bir kelime ile açıklaması bakımından önemli bir kitaptır. Üzerine yazacağımız zeyl ile hepsini bir araya toplayacağız.²⁸⁵

Tabbâh'a göre “*Ne sahih hadis için ne de hasen hadis için aranan şartlar kendisinde bulunmayan hadislerdir. buna göre zayıf hadisin tanımı sahih ve hasen hadislerin tanımlarına bağlıdır. bu iki hadis için aranan beş şart (sahih hadis maddesine bakınız) tan biri kendisinde bulunmayan hadis zayıf kabul edilmektedir. bir hadisin zayıf olabilme sebebi birden fazla olduğundan zayıf hadis çeşitleri de çoktur. genelde muhaddisler hadisin zayıf olmasını iki şeye bağlarlar: 'senette kesinti', 'râvide kusur'.*”²⁸⁶

Muhaddislerin lakaplarını bilmek: Tabbâh'a göre, iki farklı kişi zannedilmemesi için isim ve lakabı birbirinden ayırmamak gerekir. Bu konuda şöyle söyler: “*Önde gelen hadis hafızları bu duruma düşmüşlerdir. Bunlardan biri de İbnü'l-Medînidir. Hadis imamlarının ittifakıyla kardeşi yoktur.*” Sonrasında Tabbâh, bu türde musannef yazarları zikreder.²⁸⁷

Sirâcüddîn ise semâ yoluyla Halep, Şam, Hicaz, Fas ve Hindistan'daki zamanında hocalarından icâzet alarak ve hadisleri rivâyet ettiği senetlerle, yapılan rivâyete önem verdiğini açıkca ortaya koymuştur. Bu hadislerin senetlerini Ahmed es-Serdâr toplamış ve tahririni yapıp 1410/1990 yılında bitirmiştir. Fakat Serdâr Şeyh Abdullah'ın hayatının sonunda aldığı icâzetlerden mesela Yusuf el-Kettânî el-Mağribî'nin icâzetini zikretmemiştir.

Siraceddîn'nin rivâyet icâzetleri çeşitlidir. Bu bağlamda on hadis kitabı, İmâm Mâlik'in *Muvattâ'sı*, Ebû Hanîfe'nin ve Şâfi'î'nin *Müsned*'leri ve *Müsned-i Ahmed*

²⁸⁴Tabbâh, *el-Envâru'l-Celiyye*, s. 89.

²⁸⁵Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 390.

²⁸⁶Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 389.

²⁸⁷Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 330.

kitaplarının genel rivâyet icâzetleri vardır. Sirâcüddîn'in rivâyetlerinin senetlerinin bir çoğu Alî Isenedtir. Bunlardan biri de babası vasıtasıyla rivâyet ettiği Buhârî'nin ö. 256/870 *Sahîh Buhârî* kitabıdır. Sonra “*Bu senette benimle İmâmı Buhârî arasında on üç râvî vardır. Bu senet gerçekten âlî bir senettir.*” demiştir. Sonra Muhammed Râgıb et-Tabbâh yoluyla rivâyet edip “*Bu senet ile, benim ve İmâmı Buhârî arasında on üç râvî vardır. Bu senet gerçekten âlî bir senettir. (Buhârî) Hz. Peygamber’e de üç râvî vardır, böylece toplamda Hz. Peygamber Efendimiz’le aramızdaki toplam râvî sayısı 16’dır. Bu senet gerçekten âlî bir senettir.*”²⁸⁸ demiştir.

Sonra babasını atlayarak rivâyet etmiştir. Böylece bu senetle, benim ve İmâmı Buhârî arasında on beş râvî vardır. Yine bu senet; geriye kalan on hadis kitabı senetleri arasında âlîdir. Esbât kitaplarındaki senetler; icâzetler, cevâmi’ler, meşihatler ve meâcimlerdir. Zira Sirâcüddîn seksen iki esbât türü zikretmiştir. Öğrencisi Ahmed Serdar’ın dediği gibi gerçek bundan daha fazlası olmasına rağmen âlî olan senetleri zikretmiştir.²⁸⁹

Ahmed Serdâr’ın *Erbeûne Hadîsen bi-Esânîdi*’ş-Şeyh Abdullah Sirâcüddîn ve *İ’lâmü’t-Talebeti’n-Nâcihine fîmâ ‘Alâ min Esânîdi Abdullah Sirâcüddîn* adlı kitaplarında rivâyetleri ve senetleri ortaya koyma, düzenleme yöntemiyle rivâyetlere ve senetlere verdiği önem farkedilir. Nihayetinde de Serdâr *Esbât, Meâcim ve Meşihat*’ı tasnif etmede ilmî usulleri takip etmiştir. Bu ilmî usuller alimlerin hadis rivâyet senetlerini biraraya getiren kitaplardır.

Serdâr’ın *İ’lâmü’t-Talebeti’n-Nâcihîn* kitabında Sirâcüddîn’in icâzetlerinden daha sonra senetlerinden bahsettiği görülür. Senetleri beş kısma ayırmıştır. Sonunda rivâyette Şeyh Abdullah’ın öğrencilerinden bahsetmiştir. Serdâr, her senedin şeyhlerinin isimlerini ve hal tercemelerine dayanarak bahsettiği hadislerin senetlerinin sağlam olmasına gayret etmiştir.²⁹⁰

Tahammül tarîkını açıklama ortaya koymuştur. Mesela şöyle der: “*Muhammed Hayr İsbîr söyledi, ben de ondan semâ yoluyla işittim.*” Bütün rivâyetlerin senetlerini açıklıyordu: “*Semâ yoluyla bana haber verdi ve açıkladı. Bu ondan işittiğim ilk hadistir. Tabi’in’den Amr b. Dinâr’a gelinceye kadar bütün senetler böyleydi. Senetler el-evveliyetü hadisi onda kesiliyordu.*” Bazen de Serdar, “*Esbât kitabında dedi ki*” diyerek hafız İmamların rivâyeti diye anlattığı, isnatları merhamet silsilesi diye

²⁸⁸Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 336.

²⁸⁹Sirâcüddîn, *İ’lâmü’t-Talebe*, s. 15.

²⁹⁰Sirâcüddîn, *İ’lâmü’t-Talebe*, s. 17.

isimlendirdiği hadis yorumu yaptığında, mehâretini ortaya koyuyordu. Ayrıca Serdar, hadisleri istişhad için uygun yerlere koymada tecrübesinin büyüklüğünü de göstermiştir.²⁹¹

Tahhân'ın, rivayet ilmine katkılarını, rivâyet hakkında bahse ayırdığı, *Teysîru Mustalahı'l-Hadîs* kitabının üçüncü bölümünden anlayabiliriz. Zira burada rivâyet zabtının, hadis semâsının, hadis tahammülünün nasıl olacağı, zabtın sıfatı, tahammül ve edâ yollarını açıklamış ve aynı zamanda hadis yazma meselesini ayrıntılı olarak açıklamıştır.²⁹²

Zira vârid olan hadisler, sünnetin yazımını yasaklayan ve bunun câizliğine işâret eden hadislerdendir. Ayrıca sünneti doğru yazmanın nasıl olduğu ve bazı hadis terimleri, hadis rivâyetinin sıfatı ve çeşitleri, râvînin hadisleri ezberlemediğinde yazılı hadis rivâyeti, mana rivâyeti, rivâyette dil hataları, garip hadis, sonra rivâyetin âdâbları, sonra isnaddan ve isnadla ilgili inceliklerden bahseder. Mesela âlî isnâd, nâzil isnâd ve müselsel isnâd vb. anlatır. Ardından râvîlerin eğitim ve bilgisinden ve bu konuda 21 ilim olduğundan bahseder. Bu ilimler arasında sahabe, tâbiûn, muhaddislerin lakapları, muhtelif ve mu'telif, râvîler tarihi, râvîlerden güvenilenler ve güvenilmeyenler gibi konular gibi.²⁹³

Tahhân'ın Senetlerin İncelenmesindeki Yöntemi: Sıhhat şartlarını sağladığı değerlendirmeler arasında kıyaslama yapabilmek için, araştırmacının, tek tek bütün râvîleri araştırmak için gereken bilgileri bilmesinin,

Tahhan'ın *Usûlü Tahrîci'l-Hadîs ve Dirâseti'l-Esânîd* kitabında açıkca ortadadır. Senetleri araştırmada cerh ve ta'dîl bilgisine ihtiyaç duyar.

Tahhân yazılan terâcîmî'r-ricâl kitaplarının çeşitlerinden, *Sahîh Buhârî* ve *Müslim*'de bulunan ve rivâyette sıhhat şartlarına bağlı oldukları için İbn Huzeyme ö.311/923 ve İbn Hıbbân'ın sahihlerindeki senetleri araştırmaya gerek olmadığından bahseder. İbn Hıbbân'ın hadis tashihinde hoşgörülü olduğunu iade eden. Hadis kitaplarında, rivâyette, hadis tashihinde cerh ve ta'dilde güvenilen.²⁹⁴

Tirmîzi ö.279/892, Nesâî ve Dârekutnî ö.385/955 gibi alimlerin belirlediği sıhhat şartlarını şart koşanların kitaplarını da ilave eder. Çünkü senedini araştırmaya gerek yoktur. Bu alimlerin hasen veya zayıf olduğuna dair karar verdikleri hadisler de böyledir. O halde bizler de ikinci kez senetleri araştırmaya ihtiyaç duymız. et-Tahhân

²⁹¹Serdâr , *Erbeûne Hadîs Nebeviy Biesânîdihâ min Erbeûne kitab*, Dâru'l- kalam, bs.1, Haleb 1995, s. 8.

²⁹²Serdâr , *Erbeûne Hadîs Nebeviy*, s.10.

²⁹³Tahhân, *Teysîru Mustalahil Hadîs*, s. 119.

²⁹⁴Tahhân, *Teysîru Mustalahil Hadîs*, s. 120.

göz atmak isteyen bu isteğini engelleme hedefinde olmayıp, muhaddislerin hakkında karar vermedikleri, daha çok bilinmesine ihtiyaç duyulan hadislerin olduğuna dikkati çekmektedir.²⁹⁵

Nureddîn İtr'ın rivâyet hakkındaki genel görüşlerini, en önemli kurallarını ve sahabe'nin metodlarını açıkladığı *Menhecü'n-Nakd* kitabından rivâyet ilmindeki görüşlerini bilmemiz mümkündür. O şunu söylemektedir: “*Sahabe döneminde rivâyet kurallarının en önemlisi, unutma ve hata sebebiyle bir çoklarının hataya düşmesi korkusuyla Resulullah'tan rivâyeti azaltmaktır. Çünkü kasdettikleri bir tarafa, farkında olmadan Resûlullah'a şikayet isnat etme şüphesine düşüyorlardı. İnsanlar Kur'an'ın hıfzından uzaklaşarak, hiç bir şekilde meşgul olmamışlardır.*” Sözlerinin sonunda İtr sahabe'nin rivâyetleri eleştirme metodunun; rivâyetleri dini metinlere ve dini kurallara arz etmek.²⁹⁶

isnadın önemi hakkındaki görüşünü açıklamak: rivâyetin nasıl olduğu ve rivâyet meselesinde gerçek doğru bilgiyle donanmış nesillerde sünnetin hıfzının nasıl olduğuyla ilgili açıklama yaparken, hadis usûlü ilminde “en önemli olan rivâyet, isnât ve usûlü” bu ümmetin evlatlarına toplu bilgi vermenin gerekliliğini açıklarken.²⁹⁷

Muhammed Adnân el-Ğaşîm, Hicaz Bölge'sindeki muhaddisleri ziyareti esnasında zamanının muhaddislerinden faydalanma ve onlardan semâ yoluyla hadis almaya çaba göstermekteydi. Ziyaret ettikleri alimler, birçok defa ziyaret ettiği, iki ciltlik *esbât* kitabı olan, kapağında kendi el yazısıyla el-Ğaşîme icâzet veren Şeyh Abdullah en-Nâhibî de vardır. Yine Şeyh Ömer eş-Şâtırî el-Yemenî ile bir araya gelmiş, babasının kitabı *el-Yâkutu'n-Nefs* üzerine el yazısı ile icâzet vermiştir. Aynı şekilde “*Müsnedü'l-Asr*” allâme muhaddis Şeyh Yâsîn Fâdânî de genel bir icâzet ile sebt kitabı “*el-Emîrî'l-Likâni'l-Kebîr*”in icâzetini vermiştir. Bunun gibi; Şeyh Muhammed Aşıkî İlâhî el-Berânî, Lübnan'dan Şeyh Hüseyin Asîrân icâzet vermişlerdir. Şeyh Abdulfettâh Ebû Gudde ise, Şeyh Zâhid el-Kevserî'nin sebt kitabının icâzetini vermiştir.²⁹⁸

²⁹⁵Tahhân, *Usûlü Tahrîc'l-Hadîs ve Dirâsetü'l-Esânîd*, Dâru'l-Kur'ân'l-Kerîm, Beyrut 1996. s. 156.

²⁹⁶İtr, Nureddîn, *Menhecü'n-Nakdi fî Ulûm'l-Hadîs*, Dâru'l-Fikri,bs.2, Dimaşk, 1979, s. 52.

²⁹⁷İtr, *es-Sünnetü ve'l-Tehaddiyât*, Merkez Buhûs's-Sünne Drgsi., Katar Üniversitesi, sayı3, Katar 1988, s. 70.

²⁹⁸Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât fî Ulûmi'l- Hadîs ve'l-Fıkh*, Derleyen: Muhammed Bessâm Hicâzî,2016 Halep, s. 70.

Muhammed el-Hayyânî'nin rivâyet ve isnadla ilgili *el-İntihâbu inde'l-Muhaddisîn* kitabında. Bu kitapta rivâyetin önemli meseleleri, semâ' ve tahammül ve seçme yönteminden bahsetmektedir.²⁹⁹

Sonra yapılacak seçimin önemini açıklar ve muhaddislerin, Peygamber'in hadislerinden sahih olanları tahammülde ne kadar hevesli olduklarını bize gösterdiğini söyler. Mustalah kitaplarının muhaddislerin hayatlarındaki ikincil meselerin hepsini ihtiva etmediği hakikatini açığa çıkardığı gibi genel bir yöntem çizme fonksiyonu üstlenmektedir.³⁰⁰

Araştırmasında ele aldığı fikirlerinden en belirgin olanı şudur: İntihâbin Arap dilindeki manası ihtiyâr ve intikâ (seçmek) dır. Muhaddislere göre intihâbın manası, bir hadis meclisinde, hadis semâsı yapması için hadis meclisini düzenleyen, meclis şeyhinin hadis hafızlarından birini seçmeyi üstlenmesidir. Sonra hadis hafızı şeyhte bulunan nüshayı temel alır. Hadis kitaplarına bakar ve seçenin bakışına göre çoğunlukla anlayışına uygun, özellikle fert hadisler ve âlî isnatlı hadisleri seçer, sonra mecliste bulunanların huzurunda seçtiklerini yazar, yazması bittikten sonra semâ veya arz yoluyla tahammül eder.³⁰¹

Sonuç olarak İsnâd Araştırmaları Yöntemleri: Halep'teki muhaddisler isnatda çok büyük önem vermişlerdir. Halepliler, dönemlerindeki hocalarından hadis almaya ve rivâyette bulunmaya gayret etmişler ve kendilerinden sonraki ilim talebelerine kaynak olması ve hadisin rivâyet zincirinin başından sonuna kadar muttasıl olduğunu bilmeleri için hadis semasını, ders halkalarına katılmayı ve icâzetlerini özel kitaplarda kayda geçirmişlerdir.

3.2.1.2. Hadis Terminolojisi İle İlgili Yöntemler

XX. Asırda Halep'te hadis ıstılahları yöntemleri ile ilgili görüşlerini bulunan. Bu konuya hadis mustalahlı çeşitleriyle Saycağız.

Sahih Hadisi Rivayet Yöntemleri: Tabbâh sahih hadis hakkındaki genel görüşlerinin, İbnü's-Salah'dın *el-Misbah* kitabının bulunan. Tabbâh sahih hadis görüşü: “içerik bakımından şaz ve muallel olmayan hadistir”.³⁰²

²⁹⁹Hayyânî, Muhammed, *el-İntihâb İnde'l-Muhaddisîn Eseruhu ve Ehemmiyyetehu*, Ümmü'l-Kurâ üniversitesi Drgsi, Yıl 5,sayı. 7. 1992. s. 1-80,s. 9.

³⁰⁰Hayyânî, *el-İntihâb İnde'l-Muhaddisîn*, s. 15.

³⁰¹Hayyânî, *el-İntihâb İnde'l-Muhaddisîn*, s. 70.

³⁰²Hayyânî, *el-İntihâb İnde'l-Muhaddisîn*, s. 75.

Tabbâh sahih hadis hakkındaki yorum yaptığı Şöyle söylemektedir: “Şâz: sika (güvenilir) bir râvinin, bu hadisi rivayet eden yine sika olan bir topluluğa veya kendisinden daha sika bir râvinin rivayetine karşı eksiklik veya fazlalık yapmak suretiyle muhalefette bulunduğu hadistir. Bu durumda bu râvinin, rivayetinde yanılgiya düştüğü kabul edilir..” Hadisi geçersiz yapan illetin zıddı; iki güvenilir râviden hangisinin sika olduğunun belirlenmesinde ihtilaf gibi hadisi geçersiz kılmayan illettir. Şeklinde bir yorum getirmiştir. Hadislerin sahih olduğuna hüküm verme meselesinde ise; Tabbâh’ın Suyûtî’nin *et’Tedrib* ve İbn cema’nin *el-Menhelü’r-Revî* eserlerindeki: “Eğer sahîh olsaydı önceki beldelerdeki muhaddis imamların yoğun araştırma ve gayretleri sebebiyle görmezden gelinmezdi”³⁰³ görüşünü naklettiğini görüyoruz.

Nevevî’nin bu görüşe muhalefet ettiği nakledilmektedir. İbn Hacer’den önceki muhaddislerin aksine karar vermiş olsalar da İbn Hacer’den sahih olduğunu tercih ettiği nakledilir. Tabbâh sadece muhaddisler sahih buldular diye sahih olamayacağını söyleyen İmam Suyûtî’nin bu sözüne meyleder gibidir.³⁰⁴

Tabbâh Sahih rivâyet kitapları Şöyle söylemektedir: “Nitekim Sahîhi Müslim’de yaklaşık dört bin hadis mükerrer duruma düşmüştür.”. Tabbâh Buhârî’nin *Sahîh*’indeki hadislerin hakkında Şöyle söylemektedir “Sahih hadisleri bu ümmet kabul etmiştir.” Devamla: “Aslında ümmetin kabul ettiği bu hadisler sadece zan ifade etmektedir”.³⁰⁵

Muhammed Adnân el-Ğaşîm ise sahih hadis hakkında Şöyle söylemektedir: “Sahîhayn’da bulunan hadislerin râvîlerinden yalancılığıyla tanınan râvîler manasında mevzû hadis yoktur. Çünkü böyle hadisleri sünnet alimleri reddetmişlerdir. Sahîhayn’ın râvîlerinden kasıtsız olarak unutmama, yanlış ve yanılsamadan kaynaklı bazı lafızlar vardır. Bu râvîlerin bilindiği hadis usulü ilkelerine aykırıdır. Bu karar hadis rivâyetinde bilinen ilke ve usuller kurallarına aykırı bir durum içermektedir”.³⁰⁶

İbnü’l-Cevzî’nin nakletmiştir: “Hadis’in akla aykırı, menkul kaynaklardan farklı ve usûle zıt olduğunu görürsen bil ki o hadis mevzûdur.” Böyle bir hadis *Sahîhayn*’de râvîleri sikâ olsalar bile hükmü böyledir.

Ğaşîm bu görüşü destekleyen, *Müslim*’in rivâyet ettiği şu hadis gibi bir çok örnek verir: Abbas’tan, şöyle dediğini duydu: “Müslümanlar Ebû Süfyân’a bakmıyor ve onunla oturmuyorlardı. Ebû Süfyân Peygamber’e şöyle dedi: Yâ Nebiyyallah benim üç kızım var. Hz. Peygamber: Evet dedi. Ebû Süfyân: Ben de Arab’ın en güzel ve en iyisi,

³⁰³Hayyânî , *el-İntihâb İnde’l-Muhaddisîn*, s. 77.

³⁰⁴Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 13.

³⁰⁵Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 72.

³⁰⁶Ğaşîm, *Buhûs ve Dirâsât*, s. 73

Ümmü Habîbe binti Ebî Süfyan var. Sizi onunla nikahladım. Peygamber, Evet dedi. Ebû Süfyan Muâviye'yi kendinize katip yapsanız dedi. Hz. Peygamber (sav) ona da evet dedi, O (sav) Bana Müslümanlarla savaştığım gibi kafirlerle savaşmamı emretseniz. Hz. Peygamber: Evet dedi. Ebû Zemîl bununla ilgili şöyle der: O Hz. Peygamber'den bir şey istemedi ki onu vermemiş olsun, çünkü kim ne istese o evet demiştir".³⁰⁷

Yukarıda geçen hadis-i şerif tevâtüren sabit olan hakikatlere aykırıdır. Hz. Peygamber Ebû Süfyan'ın ö.31/652 müslümanlığını açıklamasından evvel Ümmü Habîbe'yi ö.44/664 Habeşistan'da Necâsî ile evlendirmiştir. Bu konuda siyer ve ahbar uleması arasında bir ihtilaf yoktur. Bunun için İbn Hazm ve bir grup ulema bu hadisi mevzû olarak açıklamıştır. Buna bir grup alimler biri paralel olan bir çok cevaplar vermişlerdir. İbn Kayyim *Celâü'l-Efhâm ve Haşiyetü Ebî Dâvûd* adlı eserlerde bunun asılsız olduğunu söylemiştir. Gerçekten de bu hadis mevzûdur. *Sahîhayn*'de bu türden mevzû olan kasıtlı, kasıtsız olarak unutma ve yanılsamakla mevzû olan hadisler vardır.³⁰⁸

Ğaşîm, Buhârî'nin rivâyet ettiği bir hadis örnek verir: Hz. İbrâhim babası Âzer'le karşılaşır, Hz. İbrâhim: Yâ Rabbî! Sen bana tekrar dirilme gününde beni rezil etmeyeceğini vaatetmiştin. Öyleyse babamda bulunan her ne utanç varsa onu ondan uzak eyle. Allah buyurur ki: Ben kafirlere cenneti haram kıldım. Yâ İbrâhîm! Ayağının altında denildi. Hz. İbrâhîm, ayaklarına baktığında bir de ne görsün lekeli bir kurbanlık! Ayaklarından tutularak cehenneme atılır.³⁰⁹

Hz. İbrâhim babasının kafir olarak öldüğünü kesin olarak bilmiyordu. İçinden iman etmesinin mümkün olabileceğini, kafir olarak öldüğünü fark edemedi. O zaman hadis-i şerifte içine düştüğü durumdan sonraki zaman da masum olabilir denilmiştir.³¹⁰

Ğaşîm Diyor “*Bu söz hadisin mevzu ya da hükümsüz olduğu anlamına gelmektedir*”. Zira böyle bir anlam yoktur. Muhaddislerin ahkam hadisleri hakkında “*sahih ve güvenilir*” değildir dediklerinde terim olarak sahihi kabul etmediğini; ama bunun hasen veya zayıf hadisi olmasını reddetmesini gerekli kılmayacağını, mevzu hadisler konusunda “*sahih değildir*” dediklerinde ise bu sözlerinin hadisin aynı şekilde batıl ve mevzû olduğunu kastettikleri bilinmektedir.³¹¹

³⁰⁷Müslim, *Fedailu's sahabe* 40.

³⁰⁸İbn Kayyim, *Celâü'l-Efhâm fî Fadl's-Salât 'Âlâ Muhammed Hayr'l-Enâm*, Mecmau'l-Fıkh'l-İslâmî, Dâru 'Âlem'l-Fevâid, tsh. Zâid en-Neşîrî. Cidde 2003 ,s. 242.

³⁰⁹Buhârî, *Tefsîr* 111.

³¹⁰İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, mtb. es-Selefiyye, tsh, Muhibbu'd-Dîn el-Hatîb, Muhammed Fuâd 'Abdü'l-Bâkî, Kahire, 1958, 8/501.

³¹¹İbn-Kayyim, *el-Menâru'l-Münîf*, s. 112.

Bu örneklerden; Sehâvî, “*Gül Hz. Peygamber’in terinden yaratılmıştır.*”³¹² Hadisi şerifi hakkında İmamı Nevevî ö.676/1277 “*sahih değildir*” demiştir. Yine hocamız el-Hafız onun mevzû olduğunu, bu yüzden İbni Asâkir de geçtiğini söyler.³¹³

Örneklerden bir diğeri de İbnü'l-Kayyim'in şu sözüdür: “*Yeşilden bahsedilen hadisler, ravisinin bütün hayatı yalandır ve hayatındaki bir hadis bile sahih değildir.*”³¹⁴

Ğaşîm “*Sahih değildir, güvenilir değildir ve sözü batıldır*” şeklinde açıklamıştır.”³¹⁵

Buhârî, Müslim, Muvattâ öncelenmesi meselesinde ise Ğaşîm; bu meselenin alimlerin derinlemesine araştırdıkları bir mesele olduğu, muhaddislerin çoğunluğunun *Muvattâ* mertebe, mürseller, maktu'atlar ve belağ rivâyetleri bakımından *Buhârî, Müslim*'la aynı olmadığını belirtmektedir. Muhaddislerin bunların *Muvattâ*'da olduğunu düşündüklerini, *Muvattâ*'nın mertebesini Câmîler ve Müsnetlerden sonrasına indirmenin câiz olmadığını, aksine mertebesi *Buhârî, Müslim*'ın hemen ardından geldiğini dile getirmiştir.³¹⁶

İsnadın Muttasıl , Âlî Isnad ve nâzil Isnad ve Mezîd Meselesi Hakkında Görüşleri

Halepli muhaddislerin, bu konularda, daha önceki muhaddislere dayanan bakış açıları vardır. Öyle ki hocalarından rivâyet ettiklerinde, Âlî Isnad ve Nâzil Isnad yapmışlar, bu durum rivâyet ettikleri râvîlerde görülmektedir. Âlî ve nâzil meselelerini şerh etmeleri ile ilgili olarak Tabbâh, hadis rivâyetinde istenen uluvun bölümlerini şerheder ve “Mutlak manada uluv, hadis imamlarından birine yakın olmak, ya da Sahîhayn'in rivâyelerinden birisinin veya bunların dışındakilerin rivâyetine yaklaşmak demek olduğunu, uluvde önce vefat eden râvînin vefatından yararlanmak veya semâ önceliğinden yararlanmanın esas olduğunu” dile getirir. Sonra Tabbâh Suyûtî'nin Tedrîbü'r-Râvî kitabındaki görüşünü nakleder. Demiştir ki: “*Uluvvun beş bölümü vardır. Özellikle sahabeden hadis semâsı yaptığını iddia eden, İbni Hüdbe, Dînâr, Harrâşe, Naîm b. Sâlim, Yahyâ b. Eşdak ve Ebî'd-Dünyâ'l-Eşah gibi sonradan gelen*

³¹²Burhânuddîn Nâcî, *et-T'âliku'r Reşîd fî't Tehattum bi'l Akîk*, Dâru't tevhîd, bs.1, 2008, s. 15.

³¹³Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahmân, *el-Makâsîdü'l-Hasene fî Beyân Kesîrin mine'l-Ehâdis'l-Meşhûra ale'l-Elsine*, tsh. Muhammed Osmân ,Dâru'l-Kitâbi'ı-Arabî, bs.1, 1985, s. 216.

³¹⁴İbn-Kayyim, *el-Menâru'l-Münîf*, s. 67.

³¹⁵Ğaşîm, *Buhûsun ve Dirâsât*, s. 40.

³¹⁶Ğaşîm, *Buhûsun ve Dirâsât*, s. 55.

bazı yalancıların olduğu, zayıf rivâyetlerin ve dikkate alınmayan yaklaşımın aksine, en muteber olanı, sahih isnad sayısı bakımından Resûlullah'a yakın olandır".³¹⁷

Tabbâh güvenilir kitaplardaki rivâyetlere dayanarak, Sahîhayn'daki rivâyetlere kıyasla uluvdan bahseder sonra Şerhu Baykuniyye'den aktarımda bulunur ve der ki: *"Mesela bir râvî, Kütübü's-Sitte tariki ile rivâyet ederse, o tarikin dışında, rivâyetinden daha sağlam bir rivâyet gerçekleşmiş ve yine herhalükarda âlî olabilir. İbni Mesud'un merfû olarak rivâyet ettiği, Allah'la konuştuğu gün, Hz. Mûsâ üzerinde yün cübbe vardı hadisi gibi. Râvînin Cüz b. Arafe'den, O da Halef b. Halîfe'den rivâyet etmesi, Ali b. Hicir, O da Halef'den Tirmîzî tarikiyle rivâyet etmesinden daha âlîdir. Bunun sebebi diğerlerine göre daha âlî olmasıdır. Çünkü bugün bu hadisin bu tarik ile rivâyeti daha âlî olmaz".³¹⁸*

Devamla Tabbâh bu hadis ile ilgili olarak demiştir ki: *"Mesela eğer Tirmîzî tarikiyle rivâyet etsek bizimle Halef arasında dokuz râvî olur, Cüz b. Arafe'den rivâyet ettiğimizde bizimle onun arasında iki derece daha âlî yedi râvî olurdu. Bunun sebebi diğerlerine göre daha âlî olmasıdır. Yani bundan daha âlî senetli bir hadis olmadığı için Peygamber'e kıyasla, yine kesinlikle âlî olur."* Yine Tabbâh muvâfakayı Buhârî'nin Muhammed b. Abdullah el-Ensârî'den ö.212/826, Enes'ten merfû olarak rivâyet ettiği *"كتاب الله القصاص"*³¹⁹ "Allah'ın kitabı kısastır" hadisini örnek vererek açıklar. Eğer râvî bir kısmını Ensârî'den rivâyet etse âlî derecesiyle hocasından, Buhârî'nin muvâfakatını elde edecektir.³²⁰

Tabbâh; Nâzil Isnet ve mertebelerinden de bahseder ve şöyle diyerek nâzilin mertebelerini sayar: *"Ancak bu ilimde uzmanlaşanların anlayabileceği, nâzilin mertebeleri vardır. Bunlar arasında semâ mecburiyetine sebep olması ve ilim talebesinin bunu bilmeye ve derinleşmeye ihtiyaç duymasıdır. Zira ondan daha âlî bir isnad varken nâzil yazılmaz."*

Ardından Tabbâh İbn Hallâd'ın ö.359/970 Nâzil hakkındaki görüşünün en iyi görüş olduğunu söyler. Allâme es-Semîrimî'nin el yazmasının dipnotunda, bazı faziletli insanlar el yazısıyla yazdıkları metinde *"İnsanlardan bir grup demiştir ki, nuzûl uluvden daha üstündür. Çünkü nuzûlde her bir râvînin cerh ve tadilinin olduğu göz önüne alındığında, burada daha fazla gayretin olmasından dolayı, ecriden de daha fazla olacaktır. Bu tercih edilen bir şey değildir. Hâfız Ebû'l-Hasan; Ali b. el-Fadl el-Makdisî'den aynı*

³¹⁷Çaşım, *Buhûsun ve Dirâsât*, s. 49.

³¹⁸Çaşım, *Buhûsun ve Dirâsât*, s. 54.

³¹⁹Buhârî, *Tefsîr*, 22.

³²⁰Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 217.

bilgiyi aktarıp, eğer nüzûlü uluvden tercih edilecek bir fayda varsa, o da verilen emektir”.³²¹

Ardından Tabbâh İbnü’s-Salah’ın Âlî Isnad olmadan nâzil Isnad, Âlî Isnad olması lehine karşı tercih edilmesine yol açtığı” ifadesini, Suyûtî’nin Tedrîb’teki sözüyle açıklar ve diyor ki “*Âlîye karşı nuzûlde râvîlerin daha sikâ olmaları veya daha kuvvetli hafızasının olması, daha fakih olması, hadis semâsında muttasıl olmaları, ilim meclislerine katılmaları, icâzeti, münâvelesi, hadis hamlinde bazı râvîlere hoşgörüsü gibidir*”.³²²

Senedin muttasıl olmasında üst sınır konusunda, Tabbâh, İbn Hacer’in senetlerin muttasıl olmasındaki üst sınır hakkındaki görüşünü nakleder. Diyor ki “İsnâd sırasında râvînin artmasına karşı muhalefet olup, râvî sayısı artmazsa, artmasına karşı rivâyeti güzelleştirir. Bu da senetlerin muttasıl olmasında üst sınırdan olması demektir.” Sonra Tabbâh diyor ki: “*Şarih Şeyh Abdullah Hâtır, hadisin isnâdında râvîleri râvî sayısı bakımından, daha çok yanlış ve hata bakımından artırmaktadır.*” Yine Tabbâh İbnü’s-Salah’ın şu sözünü yorumlar: “*İsnadındaki râvî sayısının fazla olmaması o hadisin mursal hükmünde olmasını gerektirir*” şeklinde açıklamaktadır.³²³

Hadislerin Tshîh, Tahsîn ve Taz’îf ve Ziyâdetü’s-Sikâ Konularında Görüşleri

Halepli muhaddislerin bu önemli konuda farklı görüşleri vardır. Mesela Sirâcüddîn, Tahsîn ve Taz’îf muhalif tavır takınan İbnü’s-Salah; olumlu bakan Nevevî ve Irâkî gibi alimlerin görüşlerini belirtir. muhaddislerden İbnü’s-Salah’ın Ebû’l-Hasan el-Kattân, Dıyâeddîn el-Makdisî ve Münzirî gibi muhaddislerin, bazı hadisleri tashîh ettiklerini beyan etmiş, kitaplarında ve derslerinde hadislerin tashîhi ve tahsîni hakkında görüşünü açıklamıştır. Bunun birçok sebebi vardır. En önemlileri şunlardır: Bunu sened üzerinde yapmış veya başka bir kitabında kararını vermiş olabilir. Mesela İbn Abbâs’ın ö. 68/687 “*Allah’ım halifelerime merhamet et*”.³²⁴

Hadisini naklettiği el-Müstedrek kitabında ayrıntılı bir şekilde bahsederken bu hadis ile ilgili bir hüküm vermemiş veya musanniflerin kitaplarındaki hükme dayanmış olabilir.³²⁵

³²¹Tabbâh, el-Misbâh, s. 219.

³²²Tabbâh, el-Misbâh, s. 230.

³²³İbn Hacer, *Nuhbetü’l-Fiker*, Dâru İbn Hazm, 2006, s. 80.

³²⁴Heytemî, *Mecmu’z zevâid*, thk. Husamettin el- Kudsî, Mektebetü’l kudsi, Kahire, 1994, 1/ 126.

³²⁵Suyûtî, *Tedrîbü’r-Râvî*, tsh, Muhammed ‘Avvâme, Dâru’l-Yüsr, Dâru’l-Minhâc, bs.1,2016, 1/156.

Sirâcüddîn'in, Hakim'in *el-Müstedrek* ve bazı hadisleri tashihi ile ilgili tutumu ise, İbn Hacer ve Zehebî'nin yaptığı gibi tashih yaptığı için Hekim'i eleştirmiştir. Fakat Sirâcüddîn, el-Müstedrek karalama saldırılarına katılmayıp onu savunmuştur.³²⁶

İtr'in bu konuda şöyle dedi: “Kaynaklar Hekim'in *Müstedreke* karşı hamlede ısrar ile dolu olduğu görüşünde” değildir. Hekim'in hasen li-zâtihi ve hasen li-gayrihi diye iki başlık altında ayırması bu görüşü güçlendirmektedir. Senedinde bulunan zayıf bir râvi bulunur bulunmaz düzeltmeye çalıştığı doğru değildir.” Öyle ki Dua Kitab'ın da Hakim'in Sahîhi'nde geçtiği üzere Sirâcüddîn Müstedrek'e sahîh adını vermiştir. Ancak bu Sirâcüddîn'in el-Müstedrek'te bulunan hadislerin tamamının tashini yaptığı anlamına gelmez.³²⁷

Sirâcüddîn'in tashîh, tazîf yapmada aşırıya kaçmadan, Hekim'in hadisleriyle ilgilendiği görülmektedir. Her bir hadisi kendi hükmünde olmak üzere el-Müstedrek'teki hadislerle ilgilenirken, tek ölçüsü hadis ilmi kurallarıdır. Bu kurallara dayanarak Sirâcüddîn, Zehebî'nin Hekim'in tashihini uygun bulduğunu önemsemesi ile Hâkim'in tashîhinini uygun bulduğu sonucuna ulaşırız. Yine Münzirî'nin, Hâkim hakkında yaptığı araştırmaları önemsemektedir. Münzirî'nin Câbirin hadisini “Cuma gününde 12 saat vardır, müslüman bir kul yoktur ki; *Allah'tan bir şey istesin ve Allah da onu vermiş olmasın*”³²⁸ tashîhinini uygun bulmuştur. Bunu Sirâcüddîn de kabul etmiştir.³²⁹

Gaşîm ise Hekim'in *el-Müstedrek*'teki hadisleri tashîh etme meselesindeki görüşüne dayanarak, tashîh meselesini yorumlar. Gaşîm “*Hâkim'in, el-Müstedrek tashîhiyle ilgili, hadisleri ezberleyenler bunu dikkate almamıştır. bu tashîhi hadisin hasen olduğunu göstermeyip, muhaddislere göre mevzû olan şeyleri tashih etmiştir. Hadis ilmini bilmeyen bir kimse, Resûlüllah'ın sünnetinin kıstaslarında olmaması sebebiyle bunu bilemez.*

Bizzât Hekim, bir grup hadisin tashîhinini yapar ve bunu *Medhal* kitabında, râvîleri sika ve senedi sarîh olmasına rağmen tashîhine dayanarak bazılarını yalan isnadında bulunduğu bilgisini verir. Hekim söylediğimin delili, İlim ehli onu tashih edip üzerinde ittifak etmedikçe tashih etmeye tenezzül edilmez. “*Misvak kullandıktan sonra kılınan namazın, misvak kullanılmadan kılınan namazdan yetmiş derece daha faziletli*

³²⁶Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Baykûniyye fî mustalahi'l-Hadis*, Dâru'l-Felâh, Haleb 2009, s. 49.

³²⁷Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Baykûniyye*, s. 159.

³²⁸Nesâî, Cuma 18.

³²⁹Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûme'l-Baykûniyye*, s. 50.

olduğu”³³⁰ hakkındaki hadis ile ilgili *Müstedrek*’inde, Hekim tahririni yapmış ve Müslim’in şartına göre sahihtir” demiştir.³³¹

Bu söylediğinde Hekim hata etmiştir. Çünkü Müslim’in kitabında ne bu isnadla bir rivâyet var ne de İbn İshak isnâd da bulunmuştur. Müslim, Mütabeât ve Şevâhit konularında tahric yapmıştır. İbn İshak’ın, Müslim’in şartıyla Zührî’den zikretmesi de olmamıştır. Başkasının tahsîn bulmadığı, kendisinin tashîh yaptığı kitabının durum ve vaziyeti, bu ve bunun gibi örneklerdir.³³²

Ziyâdetü’s-Sikâ “Güvenilir bir râvinin, rivayetinde diğer râvilerin zikretmediği bir bilgi vermesi anlamında hadis terimi” bu konusunda, seleflerinin durumlarını kabul etme düşüncesindedirler. Mesela Tabbâh, ister şer’î bir hüküm olsun ister olmasın, ister sabit bir hükmü değiştirsin ister değiştirmesin, ister onda olmayan bir haberle sabit hükümleri yürürlükten kaldırmayı gerektirsin ister gerektirmesin kesinlikle kabul eder.³³³

Sirâcüddîn ise; iki sika hadis hafızının, bir hadis rivâyeti olduğunu belirtmiştir. Bir rivâyetin diğer rivâyette görülmeyen bir fazlalığının olması veya bir sika râvinin bir hadisi iki kere rivâyet etmesi rivâyetin birinde fazlalık olmasıdır. Ardından âlimlerin sözlerini, cumhur ulemanın kayıtsız şartsız kabul edilip edilmemesi veya ziyâde ile eksik rivâyet kabulü ve bir kere bile nâkıs rivâyet edilip, kabulü ile ilgili alimlerin çeşitli sözlerini beyân ettikten sonra hükmünü açıklamıştır. Ardından konuyla ilgili İbni Salah’ın görüşünü nakleder: çelişmez ise kayıtsız ve şartsız kabul edip, çelişiyorsa kayıtsız ve şartsız reddetme veya bu ikisi arasında bir durum olması halinde İbni Salah bir hüküm vermemiştir. Sonra Sirâcüddîn Suyûtî’nin *Tedribü’r-Râvî* kitabından ziyâdetü’s-sikâ örneklerini vermiştir.³³⁴

Sonra Sirâcüddîn ziyâdetü’s-sikâ hakkında görüşünü açıklar ve İbnü’s-Salah’ın görüşünü tercih eder. Bu durumu örnekler ve şiir beyitleri hatırlatarak görüşünü geniş bir şekilde ifade eder. Ref’ ve vakfın çatışması halinde tercihlerine dayanarak, görüşünü birçok defa açıklamıştır. Hüküm vermek için çelişmeyen bir fazlalık olması sebebiyle bazen ref’i tercih etmiştir. Ukbe b. Âmir’in ref ile İbni Mesud’un vakf ile rivâyet ettiği “Sözlerin en doğrusu Allah’ın kitabıdır”.³³⁵

³³⁰Suyuti, *el-Câmiu’s sağir*, Mektebetu’t ticariyye, Mekke, s. 958.

³³¹Zehebî, *Tezkiratü’l-Huffâz*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, bs.1, tsh. Zekerıyyâ Umeyrât, Beyrut 1998, 3/162.

³³²İbn Hacer, *Nüzhetü’n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbet’l-Fiker fî Mustalahı Ehli’l-Eser*, bs.3, tsh. Nûreddîn İtr, 2000, s. 102.

³³³Hâkim, *Müstedrek ale’s-Sahihayn*, Dâru’l-Ma’rife, tsh. Yusuf Maraşlı, Beyrut, 1/244.

³³⁴Sirâcüddîn, *Şerhu’l-Manzûme’l-Baykûniyye*, s. 113.

³³⁵Nesâî, *Salatu’l iydeyn*, 21.

Hadisi gibi. Başka bir zıtlık halinde vakfı ref'aya tercih eder. Şöyle ki: İbn Ömer'in ö.73/693 mevkuf rivâyetini “*Sizden biri öldüğünde onu tutmayın kabrine götürmekte acele ediniz*”³³⁶ tercih etmiştir. Bazen de tercihte bulunmayıp mevkuf ve merfu olarak istiḥatta bulunduğu ref ve vakf çeliştiğinde, Hz. Ömer'in “*hesaba çekilmeden önce kendinizi hesâba çekiniz*”.³³⁷ hadisinde olduğu gibi tercihte bulunmaz.

Sirâcüddî'in ziyâdetü's-sikâya kesin bir hüküm vermeyip doğru ilmî bir sonuca ulaşana kadar rivâyetleri, senetleri ve ulema sözlerini takip ettiğini görmekteyiz.³³⁸

Mütevâtir, Meşhur, Hasen Ve Kudsi Hadisler Hadisciler Görüşleri

Halep muhaddislerinin, mütevâtir ve meşhur hadislerin rivâyetindeki yöntemi hadis imamlarının görüşüne benzer.

Mesela Tabbâh, meşhur ve mütevâtir hadis teriminde İbn Hacer'le hem fikirdir. Zira biz bir haberin ikinin üzerinde yani üç ile sınırlı veya belli bir sayı ile sınırsız olarak tevâtürün şartlarını ya da ikisinin veya birinin şartlarını taşımayan rivâyet yollarının varlığı ile bilindiği, Tabbâh görüşünü. Mütevâtir haber, baştan sonuna kadar yalan söylemesi veya yalana destek vermesi mümkün olmayan bir çok sayıda kişi tarafından rivâyet edilmiştir. Mütevâtir, rivâyetlerinde duyana fayda vermesinin eşliğinde, ortak bir hisse dayanmaktadır. Meşhur ise ilmin faydasından uzak değildir. Her mütevâtir meşhurdur. Bunun tersi yoktur. Yine Tabbâh, İbnü's-Salah'ın “*Mütevâtir meşhurdandır.*” sözünü yorumlayarak; zâhiren mütevâtir meşhurun bir kısmı olduğunu ifade eder. Belki de lûgat manasında mütevâtir tarafından doğrulandığı için tanınmışlığını ifade etmek istemiştir. İstilah manası açısından mütevâtir, meşhurun kısımlarından olmayıp tek başına bir bölümdür. Tabbâh, mütevâtir hadisin örneklerini verdi.Örneğin, “*Kim bana kasıtlı olarak yalan isnat ederse...*” ya da “*Fathasız namaz olmaz.*”³³⁹ gibi hadisleri zikrettikten.³⁴⁰

Sonra Tabbâh, mütevâtir hadis derleyenlerden bahseder :el-Kettânî el-Fâsî aldığı icâzetle derlemiş, *Nazmu'l-Mütenâsir mine'l-Hadîsi'l-Mütevâtir* diye isimlendirmiş ve (1910) yılında Fas'ta basılmıştır. “*Ben de içinde bana verdiği rivâyet icâzetinin yanında*

³³⁶Heytemî, *Mecmuu'z zevâid*, thk. Husamettin el- Kudsî, Mektebetü'l kudsi, Kahire 1994, 3/ 44.

³³⁷İbn Ebî Şeybe, Abdullaah b. Muhammedel-Abesî,*el-Musannef*, Dâru'l Kible, Müessesetü Ulumu'l-Kurân, tsh. Muhammed Avvâme, Cidde 2009, 7/ 96.

³³⁸Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Baykûniyye*, s. 156.

³³⁹Beyhâkî, *Sünen*, 2/244.

³⁴⁰Tabbâh, *el-Misbâh*, s.231.

*bütün rivâyetlerinin ve semâ ettiği hadislerin rivâyet icâzetinin olduğu h. 1340 yılında Şam'a yaptığım yolculukta aldığım bir nüshası vardır” demiştir.*³⁴¹

Hadis-i kudsî hakkında Sirâcüddîn “Hz. Peygamber’in, Allah’tan naklettikleridir.” şeklinde tanımlar. Yine Sirâcüddîn’in kutsî hadis sigalarını açıkladığını görüyoruz. Şöyle söylemektedir: “*Hadisi kutsinin iki sigası vardır: İlk dönem alimleri, selef ulemasının ifadesine göre Hz. Peygamber, Rabbin’den rivâyetinde’ sigasını söylemektedir. İkincisi: ‘Allah Resûlü’nün rivâyetinde Allah buyurdu ki’ sigasını söylemektedir. Her iki siganın ortak yanı her ikisinin de sahih olmasıdır*”.³⁴²

Sirâcüddîn’in Kur’an ve kutsî hadis’i ayırmada iki görüşü seçtiğini anlıyoruz. 1. görüş: Hadisi Kutsî Allah kelâmıdır; fakat i’câz bakımından Kur’an’ın özelliklerine sahip değildir. Sirâcüddîn’in konuyla ilgili olarak İmam Nevevî’nin 40 Hadis kitabının şerhinde İbn Hacer el-Heytemî’nin sözünü delil olarak getirdiğini görürüz. Sonrasında İbn Hacer’in şu sözü takip eder: “*Bu gayet açıktır. Hadisi Kutsî Allah kelimidir; fakat Kur’an-ı Kerim’in özelliklerinde bir özellik olan i’caz mertebesine ulaşmamıştır.*” *Sahihi’l Buhârî*’nin ve şerheden el-Kirmânî’nin İbn Hacer’in sözünü delil getirir.

Sirâcüddîn’in Kur’an ve hadisi kutsiyi ayırmak hususunda tercih ettiği 2. görüş hakkında şöyle söylemiştir: “*Hadisi Kutsinin manası Allah’a ait; ama lafızları Hz. Peygamber’dendir.*” Bu tanımlı seçmiş ve delil olarak Sa’d et-Taftazânî’nin ö.791/1390 sözünden ve Ebü’l-Bekâ’nın *Külliyât*’ından, Seyyid Cürcânî’nin ö.816/1413 *Ta’rîfât*’ından delil getirir”.³⁴³

Sirâcüddîn İslam alimleri, hadisi kudsinin manasının Allah katından olduğu konusunda ittifak ederken lafzı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı lafzının Allah katından olduğu, bir kısmı da lafzının Resûlüllah’tan olduğu görüşünü benimsemiştir.³⁴⁴

Zayıf Hadis Konularında Görüşleri

Halep’in önde gelen muhaddislerinin Zayıf Hadis hakkındaki görüşü teorik ve ilmi olarak hadis ıstılahları kurallarıyla benzerlik göstermektedir. Mesela Sirâcüddîn hadis ıstılahları kurallarına uygun bir şekilde zayıf hadis amel etmiştir.

³⁴¹Tabbâh, *el-Misbâh*, s.232.

³⁴²Kâsımî, Muhammed Cemâleddîn, *Kavâid’t-Tahsis min Fünûn Mustalah’l-Hadîs*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 2004, tsh. Mustafa Mustafa, s. 64.

³⁴³Kettânî, Muhammed b. Ca’fer, *er-Risâle’l-Müstadrife Libeyân Meşhûr Kütübi’s-Sünne’l-Müşerrafe*, Dâru’l-Beşâir’l-İslâmiyye, tsh. Muhammed el-Muntasır ez-Zemzemî, Beyrut 2000, s. 82.

³⁴⁴İtr, *Menhecü’n-Nakd*, s.323.

Bu durum pratik ve nazari olarak yaptığı araştırmalar sırasında zayıf hadislerle değindiğini göstermektedir.

Bu muhaddislerin, fedâil konusunda zayıf hadisle amel edilebileceği deliline dayanarak, çok zayıf hatta bazen mevzu hadisleri rivâyetlerinde büyük bir hatanın yayılmasında son derece önemli bir durum olabilmektedir. Ortaya çıkan bir başka büyük hata da zayıf hadisi mevzu hadis mertebesine indirmesidir. Sirâcüddîn'in zayıf hadis tanımında “*Zayıf hadis, hasen olması için şart koşulan özellikleri kendinde toplamayan hadistir.*” dediğini hatırlamakta fayda vardır.³⁴⁵

Sirâcüddîn'in zayıf hadis rivâyet etmenin hükmünü ne için seçtiğini *Hükmü Rivâyetü'd-Daîfi min ğayri Beyânî da'fihi* başlığı altında açıkladığını görüyoruz. Şöyle söylemektedir: “*Muhaddisler ve diğerlerine göre senetleri görmezden gelerek, mevzu hadisler dışında zayıf hadisleri zayıflıkları açıklanmadan, helal ve haram gibi ahkam, Allah'ın sıfatları gibi konular dışında olmak üzere itikatla ilgili olmayan kissaslar, amellerin faziletleri gibi konularda rivâyetleri câizdir.*”³⁴⁶ Bu sözü İmam Ahmed, İbn Mehdî ö.198/814 ve İbn Mübârek ö.181/798 gibi muhaddislerin görüşüne uygun olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁴⁷

Ardından Sirâcüddîn zayıf hadisin nasıl rivâyet edilmesi ile ilgili senetsiz olarak zayıf hadis rivâyet etmek istediğinde, Resûlullah şöyle buyurdu gibi temiz sığın kullanmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sözü Suyûtî'nin *Tedribü'r-Râvî* kitabına dayandırmaktadır.³⁴⁸

Aynı şekilde Sirâcüddîn isnadsız rivâyeti de sahih olarak kabul etmektedir. Yine zayıf hadisi senediyle rivâyet etmek, kesinlik ve tekit sigası olsa bile caizdir. Bu şekilde Buhârî *el- Edebü'l-Müfred*'de, Ebû Dâvûd ve Tirmîzî *Câmi*'inde ve Neseî Sünen'inde aynı görüşü takip etmiştir.³⁴⁹

*Zayıf hadis*le amel meselesinde ise; Sirâcüddîn zayıf hadisi alma konusunda alimlerin sözlerini ve görüşlerini anlatmıştır. Bu görüşler üçe ayrılmaktadır.

1. İmam Ahmed ve Ebû Dâvud'un zayıf hadisle kesin olarak amel etmek câizdir görüşü,

³⁴⁵İbnü's-Salâh, Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân eş-Şehrezûrî, *Ma'rifetü Envâ Ulûm'l-Hadîs (Mukaddimetü İbn's-Salâh)*, Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, tsh. Nureddîn İtr, Beyrut, s. 41.

³⁴⁶İtr, *Safahât*, s. 166.

³⁴⁷İrâkî, *et-Takyyîd ve'l-İdâh*, s. 63.

³⁴⁸İtr, *Safahât*, s. 170.

³⁴⁹San'ânî, Muhammed b. İsmâil el-Emîr, *Tevdihu'l-Efkâr li-Meânî Tenkih'l-Enzâr*, Mektebetü's-Selefiyye, tsh. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, el-Medîne-i Münevvere, 1/246.

2. İbnü'l-Arabî ö.638/1240 ve İbn Muîn'in zayıf hadisle kesin olarak amel edilmez görüşü,
3. Çok zayıf olmaması, amel edilenler temel bir başlık altında gruplandırılması ve bu durumun zayıf hadislerin ispatı olduğuna inanmama şartlarının da aralarında bulunduğu İbn Hacer'in zikrettiği şartlarla, akâidle ilgili olmaması ve kısas, mevâiz ve fedâil konularında amel edilebileceği görüşünde olan güvenilen alimlerin zayıf hadislerin ayrıştırılması (tafsîl) görüşüdür. Sirâcüddîn alimlerin ilmî konularını gösteren fikirlerini kısaca sıralayarak ortaya koymuştur.³⁵⁰

Sirâcüddîn'in kitaplarında zayıf hadisi delil göstermedeki yöntemi: fedâil konusu Zayıf hadis amel edilebileceği görüşündedir. Kitaplarında ifade ettiği konuyla ilgili olarak bir hadisle yetinmeyip ardından başka hadislerle veya diğer hadislerle, güçlü bir delillendirme olması ve daha çok fikrî derinleşmenin olabilmesi adına delil getirmiştir.³⁵¹

İmam Ahmed “*Hükümü olan bir şey gelinceye kadar zayıf hadislere tahammül edilebilir.*” demiştir.³⁵²

Sirâcüddîn *es-Salâtü ale'n-Nebî* adlı kitabında zayıf hadislerden alıntı yapılabileceğini savunmuştur. Kitaplarında şöyle demiştir: “*ben bu konuda teorik ve pratik alanda muhaddislerin çoğunluğunun yöntemini kullanmaktayım. Şüphesiz cumhurun yöntemi doğrudur ve Allah'ın yardım ve nusreti cemaatle birlikte dir.*”³⁵³

Araştırmacılar, Sirâcüddîn'in araştırmaları ve kitaplarında önceki alimlerin zayıf hadisi rivâyet etme ve fedâil gibi konularda amel ettiklerine dair deliller bulacaktır. Mesela mevlidi nebevî ile ilgili hadisler hakkındaki bir sözünde “*Peygamber'in dünyaya teşriflerinde Kisra sarayının sallanması ve çatlama, O'nun Peygamber olduğuna işaret eden mucizelerden biridir.*” şeklinde bir yorum getirmiştir. Ardından Kastalânî, İbn Kesîr ve Zürkânî (ö.1099/1688) gibi bu konuyla ilgili ahbâr kitaplarında anlatılan alimleri zikrederek delil getirir. Yine Hafız İbn Hacer'in Hz. Peygamber'in peygamberliğinden önce, peygamberlik alametleri ile ilgili fetih kitabında bahsettiği gibi anlatmıştır. Biz bunu kalplerinde Hafız'dan ve muhaddislerden anlattık.³⁵⁴

³⁵⁰İtr, *Safahât*, s. 176.

³⁵¹Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Baykûniyye*, s. 25.

³⁵²Sehâvî, *el-Kavlü'l-Bedî' fî's-Salâti ale'l-Habîb eş-Şeft' (SAV)*, Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, Kahire, s. 275.

³⁵³Sirâceddîn, Abdullah, *es-Salâtü ale'n-Nebî (SAV) Fedâilühâ-Ahkâmühâ- Fevâidühâ*, Dâru'l-Felâh, Haleb, bs.1, 1990, s. 30.

³⁵⁴Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Baykûniyye*, s. 7.

Sirâcüddîn'in bu görüşünde, cumhur ulemânın çok zayıf olmaması, genel bir başlık altında gruplandırılması ve zayıf hadislerle amel etmenin onun bir ispatının olduğuna inanılmaması şartıyla fedâil konusunda zayıf hadislerle delil getirilebileceği görüşüne uyduğu kanısındayız.

Sirâcüddîn'in zayıf hadisi aktarma yöntemleri: Bu konuda bir çok yöntemi vardır. Bunlardan biri zayıf hadisin neden zayıf olduğunu açıklayan bir metin eklemektir. Mesela namazı terk edenin cezalandırılmasından bahsederken dört hadislerle delil getirmiş, sonra da zayıf olmasının sebebini Taberânî leyyîn senetle rivâyet etmiştir diyerek açıklamıştır.³⁵⁵

Bir diğer yöntem de zayıf olmasını açıklamadan zayıf hadise metin eklemektir. Mesela, Sirâcüddîn besmelenin fazileti ile ilgili Enes'in hadisini belirtir: *“Kim Allah adını yüceltmek için besmele getirirse Allah onu bağışlar”*.³⁵⁶

Bu hadisin zayıflık sebebini belirtmeden sadece *“temriz sigası”* olarak belirtmiştir. Adeta bu hadis *“rüviye”* sığısıyla rivayet edildiğini söylemiştir.³⁵⁷

İtr ise Hocası Sirâceddîn'in görüşüne yakın bir görüştedir. Fakat onun başka bir yönden delil getirdiğini görüyoruz Şöyle demektedir: *“Fedâilü'l-a'mâl konusunda zayıf hadislerle amel etmek sözlerin en dengelisi ve kuvvetlisi olarak görünmektedir. Alimlerin zayıf hadislerle amel konusunda koydukları şartları dikkatle incelediğimizde, araştırdığımız bu hadislerin ravilerinin yalancılığına hüküm verilmediğini anlıyoruz. Bir tarafa meyletmemiş, hep ihtimal dahilinde kalmıştır. İhtimal dahilinde olması sebebiyle karşı çıkan bir muhaddis olmamış ve buna binaen onunla amel edilmesi makbul ve müstehap olacak şekilde kendisiyle amel edilen İslam Şeri'ati kapsamına kalmıştır. İlim öğrencilerinin arasında temriz sığısıyla “rüviye” şeklinde rivâyet edilir. Fakat halkın önünde okunduğunda ise durumu ve amel edilme sahasının açıklanması gerekir*.³⁵⁸

Avvâme, zayıf hadislerle amel etmek için zayıf hadisin fıkıhta amel edilen bir temel altında gruplandırılmış olması gerektiğini savunur. Avvame, *“isnâdı zayıf olsa bile, kabul gören hadisi onlarda kabul edilebilir olarak buluyorlardı. Çünkü ilk önce metnin sıhhatli olması sonra senedin sıhhatli olması metnin sağlıklı olduğunu gösteren en büyük alamet olmaktadır”*. Sonra şöyle söylemektedir: *“Muhaddislere göre sikâ,*

³⁵⁵Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Baykûniyye*, s. 19.

³⁵⁶Ebû Nuaym, Ahmed b. Mihrân, *Tabakatu'l Muhaddisîn*, thk. Abdulgaffur el-Blûşî, Müessesetü'r risâle, bs.2, Beyrut 1992, 3/ 470.

³⁵⁷Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Baykûniyye*, s. 8.

³⁵⁸İtr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 294.

adalet ve zabttır. Zabt, bir ravinin diğer bir raviye yaptığı rivayetinde, zabt olarak bilinmesidir. Eğer zabt şartını sağlarsa, zabt şartını sağlamış ravilerden, zabt şartını sağlayamazsa zayıf ravilerden olur."³⁵⁹

Ğaşîmin zayıf hadise bakışını ve bu konudaki metodunu açıklayacağız: Zayıf hadislerle ilgili karar verirken zayıf hadis kitaplarını, mecrûh râvîlerin kitaplarını ve güvenilir muhaddislerin sözlerini araştırmak gerekir. Konuyla ilgili örneği “ *يعفور حمار* ”³⁶⁰ hadisi ile ilgili bir sözünü verebiliriz. Bu hadis ile ilgili İbn Hıbban'ın onunla delil getirilmez, hakikati ve isnadı olmadığı şeklinde karar verdiği gibi, Ğaşîm'de bu hadisin rivâyetini du'afâ ve mecrûhîn gibi zayıf kitaplarda bulunan rivâyetler arasında olduğunu söylemiştir. Yine Zehebî de *el-Mîzân* kitabında, Zürkânî *Şerhu'l-Mevâhib* kitabında aynı görüştedir.

Zayıf hadisi mevzu hadisten uzak olarak gören Suyûtî'nin sözünü belirttiği *Tenzîhu's-Şerîa* kitabında İbn Arrâk'ın ö.425/1034 sözü vardır. İbn Arrâk, Suyûtî'nin daha önceki muhaddislerin sözlerini umursamadığını araştırır. Ardından el-Ğaşîm'in, İbni Irâk'ın kitabı hakkında yaptığı yorumda, Ğamârî hakkında söylediği güzel sözü gelir. Suyûtî'nin önceki muhaddislerin şartını sağlamadığını bu hadisin zayıf mevzû hadislerden biri olduğunu ve “*ya'fûru himâru'n-Nebiyyi ve biğulletu düldül*”³⁶¹ hadisinin de sahih olmaya daha yakın olduğu hükmünü vermiştir.³⁶²

Ğaşîm, Hz. Peygamber'e iman etme hadisinde olduğu gibi tahricinin ve isnadının olmadığı görüşünü savunur. Mekâsîd kitabında Sehâvî'nin şu sözüne dayanır: “*Hz. Peygamber'e nisbetin hakikati yoktur ve yalan isnâdında bulunulmuştur.*” *Fethu'l-Bârî*'de İbni Hacer'in “*Ceylanın müslüman olması hadisinin isnâdını bulamadık ne kuvvetli bir yönü ne de zayıf bir yönü vardır.*”³⁶³ şeklinde sözü vardır.³⁶⁴

Aynı şekilde “*Allah semâvâtı ve arzı yaratmadan önce Taha ve Yâsîn surelerini kıraat etmiştir.*”³⁶⁵

Hayyânî, rivâyette bulunan muhaddislerin sika râvîlerden, rivâyette bulunmayan ve zayıf râvîlerin, rivâyet sigalarını da ortaya koymak için çaba gösterir. Hayyânî bu meseleyi açıklayarak şöyle der: “*Muhaddislere karşı inkar seslerinin yankılandığı günümüzde rivâyette bulunan muhaddislerin sözlü ve fiilî yönden sika râvîlerden*

³⁵⁹İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Dâru'l-Kıble, Müessesetü Ulum'l-Kurân,bs.1 , tsh. Muhammed Avvâme, Cidde 2009 ,s. 78.

³⁶⁰İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakât'l-Kübrâ*, Dâru Sâdr, Beyrut 1968, 1/ 134.

³⁶¹İbn Saad, *Tabakatü'l kübrâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru's sadir, Beyrut, 1. Baskı, 1989, I, 134.

³⁶²Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 102.

³⁶³Ebü Nuaym, *Delâilü'n nübüvve*, thk. Muhammed Ravvâs, Dâru'n nefâis, bs.2, Beyrut 1986,s. 243.

³⁶⁴Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 105.

³⁶⁵Begâvî, *Mesâbihu's sünne*, thk. Yusuf el-Maraşlı, Dâru'l marife, Beyrut, bs.1, 1987, 2/121.

*rivâyette bulunduklarını, zayıf rivâyete karşı uyadıklarını, ayrıca onların seçkin kimseler olduklarını ve ilmî yeterliliklerini insanlar tarafından karıştırılmaması için bu konudaki çabalarını açıklamak istedim. Muhaddis görmezlik etmeden, ilmî sigalarla zayıf hadisleri rivâyet etmelidir”.*³⁶⁶

Hayyânî, muhaddislerin zayıf hadislerin şâibeli rivâyetlerden temizleme, isnatsız rivâyet kabul etmeme, râvîlerin durumlarını araştırma ve ayrıştırılmaları zorunluluğu ve sika râvîlerden rivâyette bulunma mecburiyeti konularındaki tutumlarını açıklamıştır.

Hayyânî muhaddislerin zayıf râvîlerden rivâyette bulunmaya karşı tutumlarını ve zayıf râvîlere karşı tedbirli oluşlarını, zayıf râvîlerden rivâyette bulunmayı ayıplamalarını, semâdan ve doğru bir şekilde yazdıktan sonra erdemli râvîleri seçme ve rivâyetlerini uygun bir sigayla zayıf râvîlerden yaptıkları rivâyeti bildirmelerini açıklar.³⁶⁷

Hayyânî muhaddislerden zayıf râvîlerden rivâyette bulunmasından dolayı özür diler, zayıf ve mevzu hadisi ve rivâyete engel derecede zayıf olanın zayıflık derecesini tanımlar. Yine rivâyet yapılamayacak zayıf muhaddisleri, zayıf ve mevzu rivâyete engel olma sebeplerini açıklar. Sonra zayıf ve mevzu olanları, rivâyet etmeyi engelleyen durumlar hakkında akli ve fiilî delilleri dile getirir. Hayyânî muhaddislerin bir kısım zayıf ve metruk olan râvîlerden rivâyetini, sigalarını ve sünnet kitaplarında var olan zayıflıklarının sebeplerini ve bu konudaki özrü açıklar. Az da olsa ilmî metodolojik sigayla ve çoğunlukla delil getirmeksizin, zayıf hadislerin İmamı Ahmed ve *Sünen-i Erba’a* kitaplarına girdiği sonucuna varmıştır.

Bunlardan bazıları, Nesâî ve Tirmizî gibi kimselerin kitaplarında takip ettikleri yöntemle hadislerin illetlerini açıklamıştır. Amaçları, sünneti korumak, fıkıh ve fedail alanındaki delillerin büyük bir kısmını kapsamaktır. Hayyânî araştırmasının sonunda aşağıdaki gibi özetleyebileceğimiz sonuçlara ulaşmıştır:³⁶⁸

- Uzman olmayan kimseler *Kütüb-i Sitte* kitaplarında zayıf hadislerin varlığını inkar ederler. Bu heves saikiyle olabilir. Fakat mutahassıs olanlar, bunun sebebini araştırır gerekçelendirir ve bilgisiz olarak eleştirenlerin konumunda bulunmazlar.³⁶⁹

³⁶⁶Hayyânî, *Hırsu'l-Muhaddisîn ala'r-Rivâye ani's-Sikât*, Câmiatü'l-Melik 'Abdülazîz, kısmü'l-Ulûm't-Terbiye, 2003, s. 11.

³⁶⁷Hayyânî, *Hırsu'l-Muhaddisîn*, s. 10.

³⁶⁸Hayyânî, *Hırsu'l-Muhaddisîn*, s. 14.

³⁶⁹Hayyânî, *Hırsu'l-Muhaddisîn*, s. 15.

- Müsteşrikler, İslam'a ve Müslümanlara olan kinlerinden dolayı sünnetle ilgili şüpheleri yaymayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Fakat onların şüpheleri hadis ilimlerinin yöntemi karşısında çökmüştür.³⁷⁰

Mürsel ve Tedlîs Konularında Görüşleri

Mürsel hadisi ravi zincirinin tâbiîne ulaşmadan,

İbn Hacer ve İbnü's-Salah'ı onayladığını gördüğümüz Halepli muhaddis olan Tabbâh'ın görüşünü belirterek, önde gelen Halepli muhaddislerinin mürsel hadis konusundaki görüşlerini açıklayacağız. Zira Tabbâh, “*doğrusu sahabeye ulaşmasıdır*” der. Ardından Tabbâh, İbnü's-Salah'ın mürsel hadis ile ilgili görüşlerini belirttiği mürsel hadisi kabul etmeyen *et-Tedrib* kitabında Suyûtî'nin şu yorumunu nakleder: “*Senette mahzûf olan kısmın durumunu bilmediğimizden dolayı sahabe olmaması mümkündür. Eğer böyleyse zayıf olması muhtemeldir. Mürsel olmasında ittifak olması halinde sadece sika râvilerden nakledilir. Muğlak olmasıyla güvenilir olması yeterli değildir*”.³⁷¹

Tabbâh onun bu görüşünü sanki onaylamış gibidir. Yine Tabbâh *Tedrib* kitabının mürsel olup olmamasının yeri seçkin üç asırda bulunanlarla ilgilidir. Eğer bu üç asırdakilerden değilse mürsel değildir diyen Suyûtî'nin Hanefî mezhebi ve mürsel hadisi kabul etmesi ile ilgili yorumunu nakleder. Bu nakiller Tabbâh'ın mürsel hadis ile ilgili görüşünü açıklamaktadır.³⁷²

Tabbâh, *et-Tedrib* kitabından Suyûtî'nin gizli mürsellersi bilme hakkındaki şu sözünü nakleder: “*Bir râvînin, çağdaşı olmayan bir râvîden rivâyette bulunması gibi, mürsel hadis olmasının sebebi nettir.*” Bunun örneği meçhul bir kimseden rivayetidir. Tabbâh, bunun gibi hadis rivâyet yollarını tam olarak bilmeyi açıklar. Bu hadisin bazı yollarında kendisinden bilgi verme gibi sahih bir şekilde veya bazı hadis imamlarının ifadeleriyle olabileceğini söyler.³⁷³

Sirâcüddîn'in mürsel hadis tanımı usulu şöyledir: “*Tâbiîn'in ister büyük ister küçük, Hz. Peygamberden işitmemiş olması şartıyla sözlü, fiilî ve takrirî olarak hadisi şerifi Hz. Peygamber'e isnad etmesidir.*”³⁷⁴

³⁷⁰Hayyânî, *Hırsu'l-Muhaddisîn*, s. 20.

³⁷¹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 48.

³⁷²Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 50.

³⁷³Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 249.

³⁷⁴İbnü's-Salâh, *el-Mukaddime*, s. 51.

Sirâcüddîn'in söylediği bu tanımın alimlerinin bir çoğunun da dile getirdiği tanım olduğu görüşündeyiz. fakat ikinci kısma (Mürsel-i Hafî), tanımlarında yer vermemişler ancak mürsel hadisin şartları arasında belirtmişlerdir. Sirâcüddîn'in bakış açısına göre mürsel hadisin kısımları: Sahabî mürselini Sirâcüddîn şu sözle açıklar: *“Sahabeden birinin Hz. Peygamber’den fiilî, kavli olarak bir hadisi rivâyet edip, sonra Peygamber’den işitmediğini, yaşının küçük olduğu için huzurunda bulunmadığı veya geç müslüman olduğunu beyan etmesidir. Bu hadis sahih, Hz. Peygamber’den rivâyet edilmiş ve delil getirilebilecek bir hadis hükmündedir ve önde gelenleri cehaletle itham etmezler.”*³⁷⁵

Tabbâh'ın sözlerinin güvenilir cumhur ulemanın görüşüne uyumlu olduğu ortadadır. Mürsel hadisin ikinci kısmı Sirâcüddîn'in düşüncesinde *“mürselhafîdir.”*³⁷⁶

Mürsel hadisle kesinlikle delil getirilebileceğine cevaz veren Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmed'in görüşünü, delil getirilemeyeceğini söyleyen cumhur muhaddislerin görüşünü ve bir mürsel hadisin delil getirilebilmesi için dört şartı sağlaması gerektiği görüşünde olan İmam Şâfi’î'nin görüşlerinin ayıklanması gerektiğidir ki Sirâcüddîn'nin mezhep imamlarının görüşlerini belirttiğini görüyoruz. Bu dört şartın arasında alışılmışın dışında isnadı olmalı, mürsel hadis mana olarak başka bir râvîden nakledilmeli, sahabenin bazı sözlerine uygun olmalı, ilim ehlinin çoğunluğuna söylemiş olmalı ve her grubun görüşüne delil olarak zikretmelidir.³⁷⁷

Tabbâh'a göre mürsel hadise mutlak manada zayıf demek doğru değildir. Tabbâh, bunun için âlimlerin anlaşmazlığına, konuyla alakalı kesin bir kararın olmadığına ve mürselle ilgili karîneler hakkında detaylı bir araştırmaya ihtiyaç duyduğuna işaret etmek üzere, mürsel hadis zikredildiği her defasında *“üzerinde anlaşmazlık vardır”* ibaresiyle şarta bağlamıştır. Mürsel hadisle ilgili genel bir hüküm vermemiş, farklı bir hüküm vererek kararını açıklamıştır. Mesela el-Esbahî'den gelen *“Cehennem ehli gördükleri eziyet üzerine dört şey ile daha eziyet görürler.”*³⁷⁸

Hadisi hakkında Sirâcüddîn, şöyle söylemiştir: *“Münzirî Şakî'nin sahabe olmasının ihtilaflı olduğunu nakletmiştir. Sahabe olduğu da söylenmiştir. Hafız İbn Hacer, Şüfeyye'nin, Buhari ve İbn Hıbbân'ın tabiinden olduğunu zikrettiğini söylemiştir. Buhârî, İbn Hıbbân Şakî tabiündendir. İletî ise sahabe ile sohbet edip*

³⁷⁵Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahmân, *Fethu'l-Muğîs Şerhu'l-Elfiyyeti'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, bs.1, Beyrut 1982, 1/134.

³⁷⁶Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, 1/136.

³⁷⁷Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzuma'l-Baykûniyye*, s. 112.

³⁷⁸Taberânî, *Mu'cem*, VII, 310.

etmediği ihtilaflı olmasıdır. Mürsel hadis olabilir.” Sirâcüddîn mürsel olması bir illettir. Her mürselin de kabul edilmez olduğunu söylemiştir.³⁷⁹

Sirâcüddîn “*Yaratılmada insanların ilkiyim, diriltilmede ise en sonuncusuyum.*” hadis-i şerifiyle istişhata bulunur. Ardından Sirâcüddîn İbni Sa’d’ın sahih senetle mürsel olarak rivâyet etmiş, “*hadis-i şerif hakkında sahih mürsel olduğu kararı verilmiştir*” demiştir.³⁸⁰

Sirâcüddîn mürsel hadisle istişhata bulunmaya önem verdiğini ortaya koymaktadır. Bu hadisi kuvvetli bir istişhat olarak getirmiş ve gizli mürsel hakkında tahkik yapmıştır. Sirâcüddîn İnkita’(Tedlis) hakkında şöyle değerlendirmede bulunur: İnkita’ oluşu çağdaşı olmayan bir şeyhden rivâyet etmesi şeklinde net olabilir. Çağdaşından rivâyet etmekle, onunla karşılaşp, karşılaşmadığı ve ondan semâ edip etmediğ gizli de olabilir. Fakat işitmediği bir hadisi ondan rivâyet etmiş de olabilir. Bunu ancak ricâl ilminde bilgisi olanlar bilebilir. Sirâcüddîn’in bahsettiği gizli inkita’ konuyla ilgili İbnü’s-Salah’ın görüşüne göre mürsel yoluyla inkita’nın olduğu gizli mürseldir. Mürsel ve vasıl olmasının çelişmesiyle ilgili Sirâcüddîn’in görüşü şudur: İsnadda bulunan kimse, âdil ve zâbtı olan bir kimse ise o hadis sahihdir.³⁸¹

Avvâme görüşü mütekaddimîn muhaddislerine zıt olduğu bilindiği, mürsel hadisleri kesin olarak reddeden çağdaşlarını kınadığı, İbn Ebî Şeybe’nin ö.235/847 *Musannef*’inin tahkikinde mürsel hadisten bahsetmiştir. Avvâme’nin *Musannef*’teki metodu Saîd b. Müseyyeb’in ö.94/715 rivâyet ettiği mürselleri kabul etmeleri, Atâ b. Ebî Rebah’ın ö.117/736 mürsellerini reddetmeleri gibi, râvîlerin mürselleri ile ilgili kesin bir karar vermek için değil, bilgi sahibi olmak için önceki imamların görüşlerini nakletmektir. Avvâme, muhaddislerin mürselleri sahih gören ifadelerini destekler.

Yine Avvâme meşhur bir konu olan Hasan el-Basrî’nin ö.110/728 mürsellerini reddeden çağdaşlarını eleştirir ve İbn’l-Medenî’nin ö.234/849 şu sözünü zikreder: “*Hasan el-Basrî’nin mürsellerini, kusurlarını en az olduğu halde sika râvîler rivâyet etmiş ise sahihdir.*” Ebû Zûr’a ö.264/878, her şeyde “*‘Hasan, Resûlullah buyurdu’ diye söylüyorlar. Aslında Hasan-ı Basrî’nin rivâyet ettiği sadece dört hadise rastladığını*” belirtir. Avvâme ise bu meseledeki görüşünü şöyle açıklıyor: “*İfrat ve tefride gitmem İbn Medininin ve hocası Yahyâ el-Kattânî’nin mürselleri kabul etmek*” Avvâme, Ebu Ubeyde Amir b. Abdullah b. Mesûd’un ö.81/701 babasından hadis işitmediğini

³⁷⁹Itr, *Menhecü’n-Nakd*, s. 370.

³⁸⁰Sirâcüddîn, *Şerhu’l-Manzuma’l-Baykûniyye*, s. 104.

³⁸¹Itr, *Menhecü’n-Nakd*, s. 388.

söyleyenlere muhalif olarak “*Toplu olarak babamdam işittim*” diyene ihtiyatlı olarak yaklaştığını ifade eder.³⁸²

Ğaşım, mürselleri hakkında hüküm verdiği: Saîd b. Müseyyeb’in mürselleri ile ilgili görüşünü açıklamıştır. Bu konuda Şîrâzî, Âmidî ö.631/1233 , Suyûtî, Nevevî, Balkînî ö.403/1013 , Beydâvî ö.685/1286 ve Hâfız el-Alâî ö.761/1360 gibi muhaddislerin görüşlerini *Câmü’t-Tahsîl* kitabında aktarır. İmâmı Şâfi’î’nin sözünü ve İbn’l-Müseyyeb’in mürsel hadisleriyle delil getirme hakkındaki görüşlerini belirtir. Çünkü İmâmı Şâfi’î “mürsel ancak Sahabe’den olur”³⁸³ görüşündedir. Hafız el-Alâî’nin sözlerini ayrıntılı olarak anlatır ve sanki onun görüşünü mutlak olarak kabul etmiştir.³⁸⁴

Müdelles hadisle ilgili olarak; Tabbâh *Şerhu Baykûniyye’nin* şerhinde Zürkânî’nin sözünü naklederken bu konuyla ilgili olarak görüşünü şöyle açıklamıştır: “Yanılıgyı göstermeyecek bir lafızla yapılan rivayetlerde sahih olan görüşe göre tedlîs olmadığını” belirtmiştir. İbn Abdülber müdelles olduğunu, İmam Mâlik, tedlîs olmadığını ifade ettiğini dile getirir. Tabbâh’ın, İbn Uyeyne’nin ö.198/814 sözüne yaptığı yorumda, Zührî’nin ondan işitmediğini söylemiştir. Tabbâh, Hekim rivâyetinde bulunmuş ve Hafız İbn Hacer’in mutlak tedlis olarak isimlendirildiğini söylemiştir.

Tabbâh sadece kendisi gibi sika râvîlerden tedlis ettiği için *Tedrib* kitabında İbni Uyeyne’nin hadisini tedlîs olarak kabul eden Suyûtî’nin sözünü nakleder. Bu nedenle Suyûtî’nin temsilcisi olduğu sadece sahabeden rivâyette bulunan tâbiînin önde gelenlerinin mürsellerini naklettiğini görüyoruz. Son olarak Tabbâh Bezzâr’ın müdelles rivâyeti olan ve ilim ehlince tedlis olarak kabul edilen güvenilir râvîlerle ilgili yorumunu nakleder. *Mukaddime*’de Tabbâh, müdellese İmâmı Şâfi’î’nin cevaz verdiği durumlar ortaya çıkana kadar müdellesi kabul etmeyen İbni Salah’ın sözünü yorumlar. Onun “*İmâm Şâfi’î cevaz vermiştir*” sözü yakın bir ibâredir ve böyle şerhetmiştir. Bir kere müdelles bir rivâyette bulunan bir kimseyi burada açıklayan İmâmı Şâfi’î’nin belirlediği gibi, bu geçerli bir hükümdür.³⁸⁵

Sirâcüddîn ise “semâ yanılıgyı, tedlisin eksenini oluşturduğunu” ifade eder. İsnadın tedlisi hakkında söz etme de böyledir. İtr, Sirâcüddîn’in müdelles ve gizli mürseli ayırt etmesinden istifade ettiğini açıklamıştır.³⁸⁶

³⁸²İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 72.

³⁸³İtr, *Menhecü’n-Nakd*, s. 100.

³⁸⁴Ğaşım, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 65.

³⁸⁵Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 82.

³⁸⁶İtr, *Menhecü’n-Nakd*, s. 105.

Kitaplarında ve derslerinde İbn Hıbban'ın tashihi ile istiṣhatta bulunduğu ve İbni Hıbban'ın görmezden gelmesinin sebebini, hasen hadisi sahih olarak isimlendirmesinden kaynaklandığını söyler.

Hasen hadisi kendini ifade edemeyenlerin delil getirdiği ve delillendirmede aynı kuvvette olmasa da, fukahaların ve muhaddislerin çoğunluğunun da görüşü olduğu üzere sahih hadislerle paydaş olarak değerlendirilmelisini vurgular. İbni Hıbban'ın râvîleri, tevsîki, ta'dîli görmezden gelmesi ile ilgili olarak, özellikle Sirâcüddîn'in de görüşü olmuştur. Sirâcüddîn, İbn Hıbbân'ın tashihlerini bazen uygun bulurken bazen de bunlara muhalif düşmüştür. Tashihini İbn Hacer el-'Askalânî'nin *Fethu'l-Bârî*'de İbn Hıbbân'ın tashihine dayanarak uygun bulur.³⁸⁷

Hadis Uydurma ve Mevzu Hadis Haddisciler Görüşleri

Halep'li muhaddislerin, yalancıların iftiralarına ve hadisin değerini düşürene karşı metodları nettir. Mesela Sirâcüddîn'in metodu, hadisleri zayıf bulmaya, cevaz vermeye dayanmaktadır. Hadislerin derecesini düşürmeye gelince, gizli olmayıp bunu reddeder. Mesela: Sirâcüddîn “*Babam ve baban cehennemdedir.*” hadisi hakkındaki sözleri sahih olmasında ittifak olunduğunda, zahiri anlamının murad olmayıp teâruza engel olmak için tevil edildiğini dile getirir. Sonra bu lafız üzere sıhhatli olduğuna ittifak edilmediğini söylemiştir.³⁸⁸

Sirâcüddîn mevzû hadislerle savaşmıştır dediter, sonra örnek verilmek: İbnü'l-Cevzî'nin mevzû kitapları hakkında konuşmuş, onu araştırmadan, umursamadan kitabında bir çok sayıda sahih ve hasen hadisi mevzû olarak zikr var eleştirmiştir. Öyle ki, ulemayı yanıltma ve ihmalkarlıkla suçlamıştır. Sirâcüddîn bir çok hadiste İbnü'l-Cevzî'yi takip etmiştir. İbnü'l-Cevzî hakkında konuştuğu, Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamberimiz'den rivâyet ettiği hadistir: “*Kim bana kitapta salatü selam getirirse, meleklerde o kitabı okumaya devam ettikçe ona istiğfar eder.*”³⁸⁹

Sirâcüddîn devamla şöyle söylemiştir: *Tedrib* kitabında Suyûtî demiştir ki: “*Bu hadis zayıf olsa bile, bu manada bu hadisi hasen olarak zikredilebilir. İbnü'l-Cevzî'nin mevzû hadislerdendir' diye belirtmesine itibar edilmez. Bu hadisin derecesinin düşmesine karşı ve temel olmasını gerektiren farklı yolları vardır. Taberânî, İsfahânî ve*

³⁸⁷İbn Hıbbân, *es-Sikât*, Meclisü Dâirati'l-Meârifî'l-Osmâniyye, bs.1, Haydarâbâd, Hindistan 1973, 1/14.

³⁸⁸Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûme'l-Baykûniyye*, s. 49.

³⁸⁹Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Baykûniyye*, s. 79.

Deylemî bu hadisi tahriç etmiştir. Sonra İbnü'l-Kayyim'in bu hadisi temel almasını, istişhadını, onu desteklemesini ve tahririni belirtmiştir.”³⁹⁰

Sirâcüddîn ilk önce bu kıssaya önem vermiş, aklî ve naklî delillerle hükümsüz (butlân) olduğunu ortaya koymuştur. O, Kadî İyâz'dan aktararak artık sana yeter, bu kıssayı ne ehli sıhhatten bir kimse tahriç etmiş, ne de sağlam ve muttasıl bir senetle sika olarak nakletmiştir.

Bu ve bunun gibi sahîfelerde karşılaştıkları her sahih, zayıf ve garib hadise düşkün olan tarihçi müfessirlerin de böyle yaptığını ifade eder, Buna göre muhaddislerin kıstaslarına aykırı olması sebebiyle münker özellikler taşıyan bu kıssanın metninde illet vardır. Kitap ve sünnetin değişmez temel ilkelerine aykırıdır. Necm suresinde bulunan ayetin “*O kendi hevâsından konuşmaz.*” siyakına da aykırıdır. İlâhî ma'sûmiyete ayetler nazil olduğunda hemen yazılması Nebvî adete de aykırıdır. Hz. Peygamber'in tekrarlaması ve bu kıssanın derecesinin düşük ve batıl olduğunu göstermektedir.³⁹¹

Ğaşîm ise mevzu hadisleri yorumlamada sert bir şekilde eleştirmede daha cüretkardır. Bununla ilgili olarak Ğaşîm şöyle demektedir: Bir seferinde Şeyh Necîb Hayyât'ın yanındaydım. Şeyh Ahmed el-Mısrî ziyaretine geldi. Biz de “*Yâ Resûlallâh ne zaman Hz. Peygamber olarak seçildin? Buyurdu ki: Hz. Âdem ruh ve ceset arasındayken.*”³⁹² Biz bu hadisi müzâkere ediyorduk. Şeyh Mısrî: “*Başka bir rivâyet daha vardır*” (Hz. Âdem su ve balçık arasındaydı) dedi.

Bunun üzerine ben de o'na “*bu rivâyet hakkında râvilerin hıfzının düşük olduğuna dair karar verilmiştir*” dedim. Bu cevabımı Şeyh Mısrî kendisine yapılmış büyük bir itiraz ve kendi değerine hakaret olarak değerlendirdi. Fakat Şeyh Necîb, Şeyh Adnan'ı savundu ve Mısrî'ye hitaben dedi ki: “*Şeyh Adnan'ı hak sözü söylemeye ve mütalaasına teşvik edeceğin yerde kınıyorsun?*”. Bu olaydan sonra Şeyh Adnan on yıldan fazla yaşamamıştır.³⁹³

“*Yâ Resûlallâh ne zaman Hz. Peygamber olarak seçildin? Buyurdu ki: Hz. Âdem ruh ve ceset arasındayken*” Bu hadisi hakkında Ğaşîm'e göre İbn Zenceviyye ö.251/865, İbn Abbas'tan rivâyet edilen *Câmi'u's-Sağîr* kitabındaki hadislerdendir. 'İrâkî göre bu hadis zayıf olduğunu, Sığânî ise mevzû olduğunu söylemiştir. Aynı hadisi

³⁹⁰Sirâcüddîn, *Şerhu 'Manzûmeti'l-Baykûniyye*, s. 89.

³⁹¹Kadî İyâz, Mûsâ b. İyâz, *eş-Şifâ bi-Ta'rîf Hukûk'l-Mustafâ*, Dâru'l-Kütüb'l-Arabî,bs.1, tsh, Abduh Ali Köşk, Dımaşk 2013, 2/111.

³⁹²İbn Hanbel, *el-Müsned*, 28/275.

³⁹³Câsiru li-Miyâh, *Medârisu Haleb'l-Eseriyye, Târîhu'hâ- 'Imâratuhâ*, Dâru'Rıdvân, 2000, s. 18.

Gazâlî İhyâ'da zikretmiştir. Yine “*Cuma fakirlerin haccıdır*” lafzıyla rivâyeti de vardır. İbn Hıbbân, İbn Arrâk ve Suyûtî'nin temelsiz dediği gibi mevzudur. Verilen örneklerde görüyoruz ki; hadisin durumu hakkında hüküm vermek için muhaddislerin sözlerine güvenmede dikkatlidir.³⁹⁴

Ğaşîm'in rivâyetin durumu hakkında karar vermek için lafzı incelediğini görmekteyiz. Mesela: “*İslam'da ruhbanlık yoktur.*”³⁹⁵ hadisi hakkında Ğaşîm İbni Hacer'in bu hadisi, böyle bir lafızla görmedim ve senedi de zayıftır sözünü zikreder.³⁹⁶

Ğaşîm'in, hadisin durumunun hükmünü vermek üzere hadisin senedindeki râvîleri araştırdığını, ziyade kısımları araştırarak karar verdiğini görmekteyiz.³⁹⁷

Ğaşîm'in bazen hadisin sıhhati ve durumuyla ilgili hüküm vermede inkıta' ve ittisâl arasında tercihte bulunduğunu da görüyoruz. Mesela: Mi'zefler (çalgı aletleri) hadisinde “*Ümmetinden serbestliği, ipeği, içkiyi ve çalgı aletlerini helal kabul eden bir topluluk olacaktır*”³⁹⁸ hadisi ile ilgili Ğaşîm'in ifadesiyle bazı insanlar bu hadisin munkatî' olduğunu, çalgı ve eğlence aletlerinin haram olup olmamasına delil olamayacağını iddia etmişlerdir.³⁹⁹

Ğaşîm'in güvenilen birçok tahriç kitabından nakilde bulunduğunu ve hadisler hakkında verilen hükümlere güvendiğini görmekteyiz.⁴⁰⁰

Ğaşîm hocas, Ebû Gudde'nin görüşünü naklettiğinde, karşı görüşü de naklettiğini görmekteyiz.

Mahmûd Tahhân'ın Görüşleri: *Teyisîru Mustalahı'l-Hadîs* kitabında özellikle hadisleri bölümlendirmesine dayanarak özetlememiz mümkündür. Bu eserde mustakil bir şekilde görüşlerini temellendirmiş ve yaptığı bölümlendirmenin birbirinden bağımsız, ayırt edici özellikleri vardır. Haberden bahsetmekte, çeşitli değerlendirmelerle bölümlere ayırmaktadır. Yazar bize ulaştığı şekliyle bu haberi eserinde iki kısma ayırmıştır: Haber-i mütevâtir ve haber-i vâhid. Sonra Tahhân'ın haber-i ahâddan bahsettiğini, meşhur, aziz ve garib bölümlerine ayırdığını görüyoruz. Tahhân, haberi kuvvetli ve zayıf olmasına göre makbul ve merdud diye iki kısma ayırır. Makbul'un derecelerine göre farklı çeşitleri vardır. Bunlar: Sahîh li-zâtihi, sahîh li-ğayrihi, hasen li-zâtihi ve hasen li-ğayrihidir. Makbul, amel edilmesine göre iki kısma ayrılır:

³⁹⁴Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 130.

³⁹⁵Begâvî, *Şerhu's sünne*, thk. Şuayb Arnavut, el- Mektebü'l İslami, Beyrut-Dimeşk, bs.2, 1983, 2/371.

³⁹⁶Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 132.

³⁹⁷Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 135.

³⁹⁸İbn Hıbbân, *Sahih*, 15/154.

³⁹⁹Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 140.

⁴⁰⁰İbn Hacer, *et-Telhîsu'l-Hayber fî Tahrîci Ehâdisi'r-Râfi'i'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, b.1, Beyrut 1989, 4/190.

ma'mûlun bih (ikiye ayrılır: muhkem ve nâsîh). Gayri ma'mûlun bih (üçe ayrılır: Mansûh, muhtelifü'l-hadis ve merdud.

İsnatında ki düşmeye göre iki kısma ayrılır: Zâhir ve mürsel. Zâhir hadisin çeşitleri: munkatî', mu'dal ve mu'allak'tır. Hafî hadisi, müdelles ve mürseli hafî olarak ikiye ayrılır.⁴⁰¹

Merdûd, râvîdeki kusura göre iki kısma ayrılır: Adaletindeki kusur; yalanla itham, fisk, bidat ve cehâlet. Zabtında kusur; Fuhs-ı ğalat, sûu-ı'l- hıfz (hıfzının kötü olması), gaflet, evhamın çokluğu ve sika râvîlere muhâlefet.⁴⁰²

Ardından diyerek için Tabbâh'den bahsederler, Tabbâh'a geçildi merdud ve makbul arasında, ortak bir haber-i vahidd bahseder. İsnad olduğu râvîlere göre kutsî, merfû, mevkuf ve maktû gibi hadis çeşitlerinin olduğunu dile getirir. Tabbâh, diğer sened ilimleri çeşitlerinin de ayırımını müsned, muttasıl, ziyâdâtü's-sikât, i'tibâr, mütâbî' ve şâhit şeklinde yapmaktadır.⁴⁰³

Tahhân, rivâyeti kabul edilenlerin sıfatları ve bununla ilgili cerh, ta'dîl, râvî ve kabul şartları, bazı cerh ve ta'dîl kurallarından, râvînin adeleti ve zabtıyla ilgili özel bazı kurallar hakkında, tek tek saymış, en önemli cerh ve ta'dîl kitaplarından, cerh ve ta'dîlin mertebelerinden bahsetmiştir.⁴⁰⁴

Tahhân, hadis ilimlerinin temel kaynak kitaplarıyla, Hatîb el-Bağdâdî'nin ö.463/1071 kitaplarının arasında kıyaslama yaptığı gibi, Hatîb el-Bağdâdî'nin hadis ilimlerine olan etkisinden bahsederken, hadis ilminde otorite olanlara verdiği önemi ortaya koyar. İbn Nukta'nın şu sözünü şerhetmeye karşı çıkar: “İlimde insaf sahibi herkes, muhaddis Hatîb el-Bağdâdî'den sonra onun kitaplarına bağımlı olmuştur.” Yine Tahhân, aşağıdaki ulûmu'l-mustalah kitaplarından bahsederken, hadis ilmi miras kitaplarına önem verdiğini göstermiştir.

Bu kitaplar: Râmeihürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, *Hâkim'in Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs*, Hatîb'ın *el-Câmiu'l-Ahlâku'r-Râvî* ve *Âdâb's-Sâmi*, *el-Kifâye fî Ulûmi'r-Rivâye*, Kadı İyâz'ın *el-İlmâ*, Meyâne'î'nin *Mâ lâ Yese'u'l-Muhaddise Cehlehû* ve İbnü's-Salah'ın *Ulûmü'l-Hadîs'idir*.

Tahhân, bu kitapları hadis ilimlerinde kapsadıkları ve kapsamadıklarıyla sunmuştur. Bütün bu musanneflerin İbnü's-Salah'ın *Musannef'i* hariç- bütün hadis ilimlerini kapsamadığı görüşündedir. hadis ilimlerinden bahseden musanneflerden

⁴⁰¹Tahhân, *Teysiru Mustalahil Hadis*, s. 19.

⁴⁰²Tahhân, *Teysiru Mustalahil Hadis*, s. 50.

⁴⁰³Tahhân, *Teysiru Mustalahil Hadis*, s. 97.

⁴⁰⁴Tahhân, *Teysiru Mustalahil Hadis*, s. 110.

bazılarını incelemesi kolay olacak şekilde bu ilimleri düzenlenmiştir. Fakat Hatîb'in (*el-Kifâye ve el-Câmi'*) iki kitabı güzel bir düzenleme ile birlikte bütün hadis ilimlerini kapsamaktadır.⁴⁰⁵

Künyeleri, İsimleri ve Kelimeleri Zabt Etme Konularında Görüşleri

Halepli muhaddislerin künyeleri, isimleri ve lafızları zabt etme yöntemleri, kelimeleri farklı yönlerden en sahîh bir şekilde açıklıyorlardı. Tabbâh bunu zabt eden, aynı zamanda eleştiren birisi ve İbnü's-Salah'ın *Mukaddimesi*'ni yorumladığı *el-Misbâh* kitabında örnek verenlerin ilklerindendir. Tabbâh, bir kabile olan el-Kârre'ye nisbetle Kettâniyye'l-Kârî'ye uygun olarak Kârî lakabını Sâib b. Yezîd'e nisbet etmiştir.⁴⁰⁶

el-Berdeycî ö.301/914 lakabını ise Tabbâh şöyle söyleyerek zabt etmiştir: “Azerbeycan'daki Berdeyc beldesine nisbetle, “Ben'in kesrasından daha çok fethasıyla, rân'ın sükûnu, dal'ın kesrasıyla ile yazılır. Yine Hazrecî'nin, Tehzebü'l-Kemâl kitabından nakille Mahremî lakabını zabt eder. Der ki: “Mim'in dammesi, el-Bağdâdî el-Hâfız'ın lugatında mim'in fethasıyla zapt etmiştir.” Nesâî onu doğrulamıştır. Bağdâdî H. 231 yılında vefat etmiştir.⁴⁰⁷

Tabbâh'ın yorumladığı “Ca'fer b. el-Merhî ö.371/982 isminin zabtı hakkında; İşbiliyye halkından, Kurtuba'da oturan, fakih ve kendisiyle istişare edilen İbn Âbâr'ın ö.658/1260 *Mu'cemu Ashâbi's-Sûfî* kitabında” dedi.

Döneminde hadis alanında maharet sahibi diyerek tercemesini yaptığı, vefâtı 33/622 yılına tarihlenen, Ahmed b. Muhammed b. Abdulazîz el-Lahmî ö.478/1085 olan Ebû Ca'fer'in kaleme aldığı nüshada hocamız Abdulhayy el-Kettânî'nin el yazısı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁸

Yine Tabbâh Ömer b. Nâfi' adını zabt etmiş ve el-Kettâniyye'nin dipnotunda, yani Nâfi'de söylemiştir.⁴⁰⁹

Hanbel bin İshak adını da zabt edip, Ahmed b. Hanbel'in amcası olduğunu söylemiştir. el-Meşakka kelimesinin manasını da şöyle söyleyerek açıklar: “*el-Misbâh* kitabında katele babından türemiş fiili hızlıca yaptım.” demektir.⁴¹⁰

⁴⁰⁵Tahhân, *el-Hatîb el-Bağdâdî ve Eserahü fî İlmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kurân, Doktora tezi,bs.1, Beyrut 1981, s. 1-510.

⁴⁰⁶Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 60.

⁴⁰⁷Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 69.

⁴⁰⁸Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 150.

⁴⁰⁹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 86.

⁴¹⁰Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 92.

Tabbâh, arâme lafzının manasını açıklamış ve bunun “*manası fesattır*” demiştir. Gander ismini de “*Sözlükte, ısrarcı ve ısrarıyla rahatsızlık verici kimseye “yâ ğander” denir. Bu Muhammed b. Ca’fer el-Basrî’nin lakabıdır. Çünkü İbn Cüreyc’in meclisinde çok sual sormaktaydı. Ona ‘Ne istiyorsun yâ ğander’ dedi ve böylece bu lakap ona yerleşmiş oldu.*” Yine Tabbâh Masîsa künyesini de şöyle açıklar: el- Masîsa Şam’da bir beldedir. Sonra Tabbâh Ubeyd’l-Acele lafzını zabt eder.⁴¹¹

Aynı şekilde Tabbâh, kerîze künyesini zabteder. Abdülġanî fethayla söylediği için İbnü’s- Salah’ın açıklamasını yorumlamıştır. Sonra Eyyûb b. Kerîz’i söylemiştir ki bize Ebû’l-Hüseyn, dammeyle Kureyze şeklinde söylemiştir. Öyleyse sadece fetha üzere olmasıyla yetinilmez.⁴¹²

Tabbâh’ın kelimelerin şerhindeki dikkatini “خذى فرصة من مسك” hadisindeki فرصة kelimesini şerh ederken de görüyoruz. Demiştir ki: “*خذى فرصة temizlik bezi veya bir parça yündür.*” Tabbâh İfticâr (افتجار) lafzının açıklamasında: “*Sözlükte sözde افتجار bir kimsenin işitmeden tesirli olmak ve öğretici olmasıdır. Bilerek bir fikir ortaya koymak ve bir kimsenin bu fikri onaylamamsıdır.*” Bundan başka Tabbâh’ın الأيلي künyesine yaptığı yorumda künye ve künyenin isnad etmekte dikkatli olduğunu görüyoruz. “*الأيلي ile ilgili olarak Kızıldeniz’de bir köydür. كئل القطيعي sözü gibi bir gruba (قطيعة) ait nisbedir. شريفة” gibi. Bağdat’da bir mahalledir.*” Demiştir.⁴¹³

İsimlerin ve künyelerin zabtına gelince: Halepli muhaddisler bu konuda son derece dikkatlidirler. Mesela Serdâr’ın dikkatini “*Sizin için münaфіklardan korkuyorum*” hadisinin isnadı hakkında “*Kabul edilebilir bir isnattır. Nisbesi Semerkant yakınlarında Kes Şehri’ne nisbetle Semerkandî olan müsnet ve tefsir sahibi Abd b. Humad’ın ö.249/863 Müsnedin’de tahrirci yapılmıştır*” diye söylediğinde, kişilerin beldelerine nisbet etmedeki dikkatini görüyoruz.⁴¹⁴

Serdâr’ın, Abdurrahmân b. Hamedân en-Nusrevî ismine yaptığı yorum, isimler ve künyelerin zabtındaki mahâretini ortaya koymaktadır. Şöyle söylemiştir: “*Okuduğum ve gördüğüm nüshalar Muhammed el-Emîr el-Kebîr olduğunu göstermiştir. Seddü’l-Eribi min Ulûmü’l-İsnâd kitabında النفروي ’nundan sonra fe harfiyle yazılması hatadır doğrusu; النصروي’nundan sonra noktasız bir sad harfiyle atası النصروي’in nisbesidir.*” Bunun gibi Abdullah b. Muhammed es-Semzî ismindeki السمذی künyesini zabt eder. Der ki: “*Noktasız sinin kesresi ve mimin şeddesi sonundaki ذ harfinin noktasıyladır. Özel*

⁴¹¹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 330.

⁴¹²Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 333.

⁴¹³Tahhân, *el-Misbâh*, s. 249.

⁴¹⁴Serdâr, *Erbeûne Hadîs*, s. 86.

insanlar için yapılan bir çeşit beyaz ekmek olan سمن kelimesine nisbet olur. Bu nisbetle bilinir. Çünkü Abdullah b. Tahir dedesi Ali b. Ziyâd'ı beraberinde Nişabur'a götürmüş ve onun için bu tür ekmek yapmıştır. Bu sıfat çocuklarına kalmıştır".⁴¹⁵

Yine Serdâr'ın Takiyyü'd-Dîn İbnü Kâdî Aclûn (ö.928/1522), o da Alâeddîn el-Hasan Ali b. Ahmed Emîle'den isnadına dayanarak, kelimeyi parantez içinde yazmasının sebebini açıklarken, isnadın ittisal ve inkita' ve türünü açıklama bakımından da dikkatini görmekteyiz. Çünkü İbnü'l-Kâdî Aclûn, İbnü'l-Buhârî el-Makdisî'ye yetişmemiştir. O'na İbn Emîle yetişmiş ve Abdülbâkî el-Hanbelî'nin ö.1072/1662 müsnedinden İmâm Şâfiî'nin müsnedini almıştır.

Serdâr'ın Enes'in isnadıyla aktarılan Tirmizî'nin *Sünen*'inde bulunan hadis hakkında bahsinden senedin türü hakkındaki bilgisini anlıyoruz. Resûlullah buyurdu ki: *"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki; dinin için sabreden kişi, elinde kor ateş tutan kimse gibi olacaktır."* Serdâr demiştir ki: *"Bu hadis üç râvîsi olan hadislerdendir. Tirmizî'de üç râvîsi olmayan hadis âhâd hadistir"*.⁴¹⁶

Müdebbec, Mevkuf, Müselsel, Münkafî, Mu'dal, Muallak ve Ferd Hadis Konularındaki Görüşleri

Halepli Muhaddisler bu hadis çeşitleriyle ilgili görüş belirtmiş selef muhaddislerin yöntemini takip etmişlerdir. Serdâr bu müdebbec hadis ile ilgili görüşünü, Hakim'in *Müstedrek*'in de aktardığı hadiste hocası ile müdebbec (akran) olan Ulvî b. Abbâs el-Mâlikî hakkında konuşurken, hocası Abdullah Sirâcüddîn'in hocalarının sayısının az olması meselesini açıklarken izâh etmiştir. Şöyle söylemiştir: *"Ben hocalarının isimlerini kendisinden aldım ve Esbat kitabında beyan ettim. Oğlu Muhammed b. Ulvî'yi ziyaretimde bana dedi ki: Abdulah Sirâcüddîn'in hocaları arasında babamı neden zikretmedin? Dedim ki: bana bunu anlatmamıştı ve bunu ben size anlatıyorum. Şeyh Abdullah babama icâzet verdi. Babam da ona icâzet verdi.* Devamında Şeyh Abdullah'ın hocaları arasında olduğunu haber vererek bu rivayetler arasında (müdebbec) zikrettiğini ifade etmiştir.⁴¹⁷

Mevkuf hadise ilgili: Tabbâh mevkufun manasını açıkladığı *Şerhu Baykûnî*'de Zûrkânî'nin sözünü nakletmiştir: Görüş belirtmek için bir alanın olduğu ve Sahabenin mevkuf olarak eklendiği yer olduğunu, eğer ictihad yapılabilecek, görünür bir alan

⁴¹⁵Serdâr, *Erbeûne Hadîs*, s. 92.

⁴¹⁶Serdâr, *Erbeûne Hadîs*, s. 23.

⁴¹⁷Serdâr, *Erbeûne Hadîs*, s. 47.

yoksa o hadis merfu olmuş olup sahabenin hadisi, ehli kitaptan alma ihtimali olsa bile onlara karşı insanların bir hüsnü zannı olduğunu belirtmiştir. “*Zaman belirtmeden yapıyorduk, böyle söylüyorduk*” diyen sahabe hakkındaki İbni Salah’ın sözü hakkında, Tabbâh “*Takrîb kitabında, hadisin yedinci türünden sonra bu hadisin bölümlerini anlatmıştır*” Suyûtî’nin dediği gibi bu daha uygundur. demektir.⁴¹⁸

Tabbâh senediyle birçok müselsel hadisi aktarmasıyla müselselin manasını açıklar. Bu müselsel hadislerin tamamı: Her râvi öğrencisine ‘*‘Ey Muaz seni seviyorum.*’ der Sonra öğrenci: ‘*‘Bana hocam dedi ki seni seviyorum,*’ Tabbâh, yukarıdan aşağıya kadar senet tamamlanana kadar devam eder. Sonra hadis ilk önce rivâyette adet olduğu şekilde teselsül olmaksızın yukarı yönde senediyle aktarılır. Hadis ravi zinciri aktararak senediyle yukarı doğru, geri yönlü olmasına gerek kalmaksızın nakledilir. Sonra hadisini zikreder ve yorumlar: Bu hadis, İmâm Kazrûnî’nin müselsellerinin yetmiş altıncı türünün olduğunu belirtir. Sonunda der ki: Ebû Hüreyre benim parmaklarımı birbirine geçirdi ve dedi ki; Resûlullah parmaklarımı birbirine geçirdi ve buyurdu ki: “*Allah arzı cumartesi yaratmıştır*”.⁴¹⁹

Sonra bayrama hazırlık yapma hadisini nakleder ve yorumunda der ki: “*Bu hadis Allahümme salli alâ Muhammed’in Müselsel hadistir. Her râvide beş kelime olduğunu naktarmaktadır.*” Ardından Tabbâh geniş bir şekilde müselsel hadisler hakkında yazılan kitaplardan bahseder. Der ki: Müselsel hadis alanında yazılan kitaplar özellikle birçoğu esbat kitaplarında olmayanlar ve el-Kettânî kitabında bahsetmiştir. “*Müselsel hadislerden zikrettiklerim bulunanların hepsi değildir. Ben özetledim, özetim için bahsettiklerimden daha fazla olmakla birlikte az ile yetindim*” demektir.

Bu bağlamda Saîd Muhammed b. Mesûd el-Kayzârûnî ö.758/1357 müselsellerini anlatmıştır. Mısır, yedi kitapçık olarak, *Mektebetü’s-Sultânî Mektebe*’sinde bir nüsha vardır.⁴²⁰

Munkatı hadis hakkında ise Tabbâh, Suyûtî’nin tanımını aktarır bu hadis herhangi bir şekilde senedi muttasıl olmayan bir hadis olduğunu, bu kopukluğun sahabenin veya diğerlerinin düşmesiyle olacağını ifade eder. Ardından Tabbâh der ki: “*Fukahânın ve muhaddislerden el-Hatîb ve İbnü Abdi’l-Ber’in de aynı görüşte olduğu üzere sahih hadis.*”⁴²¹ Yine Tabbâh Zürkânî’nin *el-Manzûmetü’l-Beykûniyye*’de

⁴¹⁸Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 63.

⁴¹⁹Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *el-Esmâ ve’s Sıfit*, thk. Abdullah el-Haşidi, *Mektebetü’s Sevâdi*, b.1, Cidde 1993, 2/ 250.

⁴²⁰Kettânî, *Fihrisü’l-Fehâris ve’l-Esbât*, Dâru’l-Ğarbu’l-İslâmî, bs.2, Beyrut 1982, 2/80.

⁴²¹Beyhakî, *el-Esmâ ve’s Sıfit*, 2/ 230.

munkatı hadisin tanımına yaptığı yorumu nakleder. Mukaddime’de İbnü’s-Salah’la uyumlu olan görüşünü zikreder. Tabbâh, uygulamalı olarak munkatı’i bir örnekle açıklar: “Eğer Ebû Bekir’i yönetici olarak başa geçirirseniz o güvenilir bir güçtür.” demiştir.

Tabbâh “Bir veya daha fazla râvinin düştüğü hadise bir örnektir” der. Sonra Tabbâh munkatı’ hadisle ilgili görüşünü açıklar ve Zürkânî’nin Şerhu’l-Beykûnî’de açıkladığı gibi, munkatı hadis, tabiîlerle ilgili olduğundan mürsel hadisten daha kapsamlı olduğunu belirtir. Sonra Tabbâh el-Hatîb’in mükatı’ tabiîden veya başkasından rivâyet edilen hadistir ki bu garip hadistir görüşü hakkındaki Irâkî’nin açıklamasına atıfta bulunur.

Tabbâh şöyle söylemektedir: “Bu açıklama kolay anlaşılır bir açıklamadır ve bu da garîb ve zayıf hadistir. Bu hadis türü maktu’dur ama munkatı’ olmadığı bilinmektedir. Hadisin inkıtai açık ve sadece ilim sahiplerinin anlayabileceği veya başka bir tarikten gelmesiyle râvîlerinin az veya çok oluşuyla bilinebilen gizli bir hadis de olabilir.”⁴²²

Mu’dal hadise gelince; Tabbâh, Nahbe şerhinde Molla Ali el-Kârî’nin ö.1014/1606 sözünü nakleder: “اعضل zorunlu kapalılık manasında olduğu söylenir. Müteaddî olursa başarısızlığa uğratmak manasında olup kapalılığın kaynağı kalıcı olur, birden ortaya çıkan bir durum değildir. Birinci manasında اعضله onu bitkin düşürdü manasında onu yordu. Sözlükte عضل عليه bir iş onu sıktı, zorlu oldu. اعضل ve اعضله gibi تعضل الداء الأطباء فأعضلهم hastalık doktorları aciz bıraktı (bitkin düşürdü)”. Sonra konuyla ilgili Şerh’l-Manzûmeti’l Baykûniyye kitabında Zürkânî’nin görüşüyle İbni Salah’ın birbiriyle örtüşen, mu’dal rivâyet etmesidir, görüşünü nakleder.

Ardından Tabbâh İbnü’s-Salah’ın اعضله الأعمش sözünü yorumlar ve Tabbâh der ki: “Yani bu hadis türünde sahabe ve Hz. Peygamber hazfedilmiştir. Ardından ‘‘ceyyid hasen’’ diyen İbnü’s-Salah’ın görüşünü yorumlayarak şöyle der: “Sahabe ve Peygamber’in hazfettiği bu kapalılık türü ceyyid hasendir. Çünkü bu hadis munkatı’ olmuştur.” Sonra Tabbâh’ın Şerhu Baykûnî üzerine Echûrî’nin görüşünü naklettiğini görüyoruz. “Bu tür bir hadis اعضل ismini hak etmiş ve bu isme diğerlerinden daha layık olmuştur. Hadisin bu türü hakkında Mürsel kararı da verilmiştir.” Sonra Tabbâh Şeyhu’l-İslam’ın sözünü nakleder.⁴²³

⁴²²Tabbâh, el-Misbâh, s. 65.

⁴²³Tabbâh, el-Misbâh, s. 70.

‘İbnü’s-Salah’dan nakille kapalılığın var olması dikkate alınarak iki şartı vardır: Peygamber’den başkasına nisbet edilmesi mümkün olması, bu mümkün değilse mürseldir. Diğeri ise rivâyet tarikine dayanarak rivâyet etmesi, bu da mümkün değilse mevkuf hadis olur, kendinde bulunan rivâyet tarikiyle rivâyet etme ihtimali olduğundan ve isimlendirmek için iki râvînin düşmediğinden mu’dal olmaz.” Sanki Tabbâh görüşlerini naklettiği aynı fikirde olduğundan dolayı nakletmiştir.⁴²⁴

Muallak hadisin, Tabbâh hakikati ve hükümleri ile ilgili olarak *et-Tedrib* kitabında Suyûtî’nin görüşünü beyan eder. İbn Salâh ve Nevevî muallak hadisin ahkamıyla ilgili ayırım yapar. Çünkü birazı bizzat mu’dal birazı da sahihdir ve sahih hükmü geçerlidir. Bu iki muhaddisin yaptığında daha iyisini Irâkî yapmış ve bu ikisini tek bir tür olarak sahih hadis türü altında toplamıştır. Irâkî’den daha iyisini İbn Cemâ ö.733/1333 yapmış ve mustakil bir tür olarak kabul etmiştir. Tabbâh muallakın, muttasıllığın kopuk olmasının manası hakkında söz ettiğinden hassasiyeti netleşmektedir. Tabbâh demiştir ki: “*كلمة كلس* kelimesi, harekelenerek alınmıştır, karanlığın karışması demektir. Karanlıkta ortak olmalarından dolayı böyle isimlendirilmişlerdir”.⁴²⁵

Tabbâh, şu hadisin zikrine dayanarak bu manaları açıklar: “*Ümmetimden insanlardan ipeği, içkiyi ve çalgıları helal sayanlar olacaktır.*”⁴²⁶ Sonra Tabbâh senediyle birlikte hadisin tamamını zikretmiş ve “*Buhârî, mukaddimede ve bütün nüshalarda “الحر” kelimesini terketmiştir*” demiştir. Ardından Tabbâh : “*Bazı muallak hadisler, munkatı’ şeklindedir ama onun hükmüne bağlı değildir.*” Sonra Tabbâh diyor ki: “*Eğer filanca muhaddis, şöyle söyledi ve filanca üzerine ekleme yaptıysa, bu hadisin hükmü hocasının hocasından aldığı muallak hadis hükmünde değildir. Aksine bu hadisin hükmü, görüşmüş olma ve tedlisten uzak olması şartıyla muttasıl senetli anane hadis hükmündedir. İbnü’s- Salah ve Suyûtî de aynı görüştedir.*”⁴²⁷

Fert Rivâyetler ve Hükümleri: Tabbâh, *Tedrib* kitabında, Suyûtî’nin, “*sika olmayan bir rivâyet olmasına karşın, zayıf olmasını gerektirmez*” görüşünü nakleder. Sika rivâyet gibi olmayıp, fert olmasına rağmen bir kimse tarafından delil getirme derecesine ulaşip ulaşmadığına bakılır. Güvenilir olmamasında ise bir kimse tarafından hadis olarak kabul edilip edilmediğine bakılır. Sonra Tabbâh beldelerin halkından fert kalanlardan, falancanın falancadan fert kaldığı bir belde halkının, başka bir belde

⁴²⁴Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 80.

⁴²⁵Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 85.

⁴²⁶Taberânî, *el-Kebir*, No.: 7512,7513

⁴²⁷Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 72.

halkından fert kaldıkları örnek verilmedi. Ona göre bundan kasıt onlardan birinin fert olarak kalmasıdır.⁴²⁸

Müddrec, Maklûb, Garip, Mübhem Hadisler, Meçhul Rivayetler, Hakkındaki Görüşleri

Haleplilerin bu hadis türlerine bakışı ve özellikle bu türlerle ilgili meseleler, seleflerinden farklı değildir. Örneğin Tabbâh, التحیات hadisini⁴²⁹ naklederken müddrec manasını açıklar sonra senedinden bahseder ve senedinde bulunan kelimeleri açıklar. Tabbâh, “*Yani ayrılmış, İbn Mes’ud’un kelimelerinden müddrec olduğu ortaya çıkmıştır.*” demiştir. Yine başka bir hadis zikretmiştir. “لا تجسسوا ولا تحسسوا”⁴³⁰ Ebu Hüreyre hadisiyle ilgili Suyûtî’nin görüşünü nakletmiştir. Bununla ilgili Tabbâh, *Tedrib*’de olduğu gibi ilk hadis “اياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث” ve ikincisi “لا تجسسوا ولا تحسسوا” aktarmıştır. Ardından Tabbâh, bu iki hadisin Mâlik tarîkiyle müttetekun aleyh olduğunu bildirmiştir. Bir kişinin, ikinci bir kişi hakkında gizli hallerini araştırmaması istenmektedir.⁴³¹

Maklûb hadise gelince; Tabbâh *Tedrib* kitabında, maklûb hadis hakkında Suyûtî’nin sözünü nakletmiş. Hammâd b. Amr en-Nasîbî ve Ebû Amr İsmâîl b. Ebû Habbe ö.170/787 bu konuda değerlendirme yapmışlardır.⁴³²

Tabbâh, Irâkî’nin maklûb hadis olarak örnek verdiği Ebû Hüreyre’den gelen “*Yolda müşriklerle karşılaştığınız zaman onlarla konuşmaya selamla başlamayın.*”⁴³³

Meçhul hadis rivâyetinin hükmü konusunda Tabbâh: *Tedrib*’te bu sözü yorumlayarak Suyûtî’nin sözünü nakleder ve şöyle der: “*Kesinlikle kabul edilir denilmiştir. Daha önce sadece adil olan râvîden rivâyette bulunmuşsa kabul edilir, aksi durumda kabul edilmez.*” Suyûtî denilmiştir. Sonra Tabbâh *Takrîb* ibâresiyle bizzât meçhul olan bir hadis nakleder ve meçhul rivâyetten bahseder ve der ki: “*Muhaddislerin çoğunluğuna göre meçhûlî’l-ayn olan hadisi bazı kimseler kabul etmez. Râvînin müslümün olmasından başka şart koşmayan kimseye göre, kesinlikle kabul edilir demiştir. İbn Mehdî, Yahyâ b. Saîd gibi, sadece adalet sahibi kişiden rivâyet eden kimsenin rivâyetiyle fert kalmasıdır. Biz daha önce bir râvînin adil olmasıyla yetindik, şayet değilse hadisi almadık. Eğer râvî ilimsiz olduğu halde daha önce zühdü*

⁴²⁸Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 95.

⁴²⁹Beyhakî, *es-Sünenü’l kübrâ*, 2/ 205.

⁴³⁰Ibn Hanbel, *el-Müsned*, 13/247.

⁴³¹Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 108.

⁴³²Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 1110.

⁴³³Beyhakî, *es-Sünenü’l kübrâ*, 19/71.

ve cesareti ile meşhur ise hadis alınır yoksa alınmaz’’⁴³⁴ Tabbâh denilmiştir. İbn Abdilberr, bu görüşü seçmiştir.⁴³⁵

Daha önce muhaddislerden biri tarafından cerh ve ta’dil edilerek kendisinden bir hadis rivâyet edildiyse ondan hadis alınır. Yoksa rivâyet ettiği hadis alınmaz denilmiştir. Bu görüşü Ebu’l-Hasan İbn’l-Kattân ö.628/1230 seçmiştir.⁴³⁶

Tabbâh’ın garib hadis hakkındaki açıklaması: Konuyla ilgili olarak Suyûtî’nin görüşünü nakledip, Malik’in şöyle dediğini söyler: “İlmin şerlisi garib olan, hayırlısı ise, meşhur ve zâhir olandır.” Sonra Tabbâh Tirmîzi’nin görüşünü açıklar: “Bu açıdan gariptir.” garib hadis örneklerini aktarır ve şöyle söyler: Örneklerinde biri de İbn Seyyid’n-Nâs’ in ö.734/1334 naklettiği hadis gibidir. Halîlî *el-İrşâd* kitabında Zeyd b. Eslem’den ö.136/753 şekil olarak ğayri mahfuz olan Abdulmecîd hata yapmıştır. Bu sika râvînin hata yapmasıdır demiştir.⁴³⁷

İbn Seyyid’n-Nâs isnâdı garib metni sahihtir demiştir. Sonra Müslümanlardan ilk garip hadisleri tasnif eden Nadr b. Şemîlî zikreder ve der ki: “O’nun semâ edilmeksizin elimizde bir kitabı vardır. Ardından Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Selâm’ın tasnifini yaptığı, Muhammed el-Kârîzî’nin haber verdiği, Hilâl el-Ulâ er-Rakyu’ya ulaşan senedi olan Kitâbü’l-Kebîr’i vardır.” Bu konuda şöyle söylemiştir: “Allah lütfuyla bu kitabı ümmette, aralarında Resûlullah’ın gaîb hadislerini tefsir eden Ebî Ubeyd’in de bulunduğu dört kişiye haber vermiştir.” Ardından Tabbâh demiştir ki: “Ebî Ubeyde’den sonra bir grup daha garib hadisleri tasnif etmiştir. Bunlar arasında; Ali b. Abdullah el-Medenî, İbrâhîm b. İshak el-Harbî, Ubeydullah b. Müslim el-Kuteybî vardır”.⁴³⁸

Ardından Eimme-i Selâse’nin, Kuteybî ve Hattâbî kitaplarında bulunan garib hadis zevâid kitaplarını zikreder. Demiştir ki: “Abdu’l-Ğâfiri’l-Fârisî’nin *Mecma’ı’l-Ğarâib*, Kâsım es-Serkatî’nin *Ğarîbü’l-Hadîs*, Zemahşerî’nin *el-Fâik*, Herevî’nin *el-Ğarîbîn*, bu esere Hafız Ebû Mûse’l-Medenî’nin yazdığı zeyl, İbnü’l-Esîr’in *en-Nihâye’si*, garib türü kitapların en iyisi, en kapsamlı olanı, şu anda en meşhur olanı, en çok tedâvülde olandır. Birçokları geçmişte kalmıştır. Zeylû’s-Sâfî el-urumevî’nin üzerinde durmuyoruz. Hayli ziyâdâtlarla birlikte güzel bir telhisine başlamıştır.”

⁴³⁴Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 1115.

⁴³⁵Beyhakî, *es-Sünenu’l kübrâ*, 19/73.

⁴³⁶Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 121.

⁴³⁷Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 228.

⁴³⁸Tabbâh, *el-Mısbâh*, s. 230.

Ardından Tabbâh “İbnü’l-Esîr’in *en-Nihâye* kitabını bastırmıştır. Zeylinin Hafız es-Suyûtî’nin Mısır’da basılmıştır” demiştir.⁴³⁹

Tabbâh’ın mübhem hadislerle ilgili görüşüne gelince: Tabbâh İbnü’s-Salah’ın mübhem hadis tarifini eleştirmektedir: “*Bu hadis konusunda anlattığı en anlaşılmas bir tanımdır*” demektedir. Tabbâh, görünür de hadisin metninden bahsederken, gerçek durumda böyle olmayıp metinde veya senet hakkında anlatılan mübhemliği anlamak kastedilmiştir, uygun olanın bu olduğunu belirtmiştir. Sonra Tabbâh, Hatîb’in bu tür hadis kitabında 171 hadisin tasnifini yaptığını anlatır. Kitabını mübhem bir kişi üzerine düzenlemiştir. Bu kitaptan bir fayda elde etmek zordur. Bilenin bu belirsiz kişinin ismini çıkarmasına gerek olmazken, bunu bilmeyen ise düşünülen şeyi anlayamaz. Yine Tabbâh bu konuda tasnif yapanları belirtir: İbn Beşkevâl, bu konudaki en iyi ve en güzel kitaptır. Kitap düzensiz olarak 321 hadisi bir araya getirmiştir.⁴⁴⁰

Telkîn ve İktirân Konularındaki Görüşleri

Halepli muhaddisler telkîn ve iktirânın manalarını ayrıntılı olarak açıklamışlardır. Tabbâh bu konuyla ilgili: “*Telkînin manası, birisinin öğrendiği bir şeyin, o kişinin sözü olduğunu bilmeden onu hadis olarak saymasıdır. Muse b. Dinâr’ın düştüğü durum gibi*” demektedir.⁴⁴¹

Hayyânî ise bu konuyu ele almış ve *et-Telkîn’inde’l-Muhaddisîn*’de ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Hadis ilimleri, râvîlerin durumu esası üzerine kurulu olduğunu râvîlerin durumlarından birinin de rivâyetlerinden başka bir şeyi alıp kabul etmeleri sonrasında farkında olmadan karıştırma, kör olma, yazdığı şeyin kaybolması veya kötü bir ezber sebebiyle hadis olarak sayılması şeklinde açıklar. *Telkîn*’in, râvî ve rivâyetin belirlenmiş kurallarının dışına çıktığını olumsuz bir sıfat olduğunu söylemektedir.⁴⁴²

Hayyânî *el-İktirân fî’l-Hadîs* kitabında iktirân meselesini açıklamış ve bu mesele ile ilgili önemli fikirleri aşağıdaki hususlarda açıklamıştır: Hayyânî, iktirân kelimesini muhaddislerin kitaplarında çoğunlukla şöyle “*falanca filancadan makrûn olduğu halde veya karanehû bi fülânî*” diyerek rivâyetleri sağlamlaştırdığını göstermek üzere makrûn kelimesini ele almasını açıklamıştır.⁴⁴³

⁴³⁹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 234.

⁴⁴⁰Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 375.

⁴⁴¹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 132.

⁴⁴²Hayyânî, *et-Telkîn inde’l-Muhaddisîn*, Melik Faysal Üniversitesi, Ahsâ, Âlemü’l-Kütüb drgsi, c. 22, sayı 1, 2003, 1/50.

⁴⁴³Hayyânî, *el-İktirân inde’l-Muhaddisîn*, Melik Faysal Üniversitesi, Ahsâ, Âlemü’l-Kütüb drgsi, c. 26, sayı 3-4, 2005, s. 199.

Hayyânî bu terimleri bilmenin gerekliliğini ve muhaddislerin bu genellemelerindeki hedef ve kurallarına vurgu yapar.

Hayyânî, iktirân kelimesi ile ilgili bazı gerçekleri açıklar. Bunlar arasında: Bu genelleme, bir muhaddise, bir tabakaya veya bir döneme ait değildir, bu genelleme, muhaddisler tarafından bilinen disipliner, bir terim olduğunu gösteren dönemler ve tabakalar sayesinde râvîlerin durumlarını ve hal tercemelerini tasnif etmişlerdir. Bunlar arasında iktirân teriminin muhaddisler arasında bilindiğini onaylayan İmâmı Kalabâzî (h. 398), Hâkim, Mizzî, Zehebî, Zeyla'î, İbn Receb el-Hanbelî ve İbn Hacer de vardır.⁴⁴⁴

Hayyânî muhaddislerin mecrûh rivâyetleri sağlamlaştırma bağlamında iktirân ismini genellemelerini çokça yapmalarının açıklar. Rivâyette filan, makrûnen tahriç yapmıştır. Çünkü makrûn olarak tahriç ettiği için başkasıyla ilişkili (karane) olduğundan yalnız olarak delil gösterilemeyeceği hissini verir. Bu, iki şeyi gösterir. Birincisi: muhaddise göre mecrûh olduğudur ve tek başına delil gösterilmesi uygun değildir. İkincisi onun rivâyetiyle sağlamlaşmış ve ona makrûn olmasıyla derecesi yükselmiştir. Bu aynı zamanda rivâyette filanı takip ederek tahriç yapması, delil göstermesi ya da tabî olmaları ve delil göstermeleri ile makrûn oldukları sözlerini göstermektedir.⁴⁴⁵

Ardından Hayyânî şu soruyu sorar: “İktirân, tabî olmalar ve delil gösterme aynı mıdır ve sadece terimsel bir hakikat midir.” Hayyânî bunun cevabını verir: “Mütâbaat etme ve şâhit olma hakikatte birbirinden farklı iki terimdir. Fakat etki ve fayda bakımından ortaktırlar. İktirân ise yine farklı bir terimdir”.⁴⁴⁶

Buna bir örnek verir: “Hamedanlı olarak bilinen Ahmed b. Ömer el-Hamîrî Ebû Ca'fer el-Bağdâdî, onun hakkında İmâm Mizzî demiştir ki: Buhârî ondan makrûn olarak rivâyette bulunmuştur. Zehebî onun hakkında böyle söylemiştir. Ancak İbn Hacer'in iktiran yoluyla tahriçte bulunduğunu reddedip, Mütabeat yoluyla tahriç yaptığını kabul eder. Diğerleriyle Hafız İbn Hacer'in isimlendirmede ihtilafı, genelde muhaddislerin iktiran ve mütâbeat arasında terimsel hakikat anlayışında ihtilaf olduğunu göstermektedir”.⁴⁴⁷

İktiranın sadece râvîler yoluyla olması şart değildir. Bir, iki, üç ve daha fazla kişi arasında da olabilir. İmâm Müslim iktiranın iki yönteminin ötesinde çoğunlukla üç kişi arasında iktiran yaptığı dikkat çekmektedir.

⁴⁴⁴Hayyânî, *el-İktirân inde'l-Muhaddisîn*, s. 45.

⁴⁴⁵Hayyânî, *el-İktirân inde'l-Muhaddisîn*, s. 52.

⁴⁴⁶Hayyânî, *el-İktirân inde'l-Muhaddisîn*, s. 53.

⁴⁴⁷Hayyânî, *el-İktirân inde'l-Muhaddisîn*, s. 60.

Hadislerin Yazılması, Muhteleful Hadis Ve Neshu'l-Hadis Meselelerindeki Görüşleri

Halepli muhaddisler sünneti savunma, bu meseleler hakkında fikir beyanında bulunmuşlardır. En önemli konu olması hasebiyle hadis yazımı meselesiyle başlayacağız.

Örneğin Tabbâh daha önceki imamların sözlerinden yararlanarak bu konuyu dile getirmiştir. Başlangıçta konuyla ilgili görüşleri naklederek emir ve nehiy meselesinde, fikirler arasından tercihte bulunmuşur. Hadis yazmanın yasaklanmasını, Kur'an'la hadisin aynı sayfada yazmasının yasaklanması olarak açıklayan Suyûti ile başlamıştır. Sahabeler Kur'an'ın tevilini Hz. Peygamber'den işitiyorlardı, bu sebeple hadisleri Kur'an'la beraber yazdılar ve karıştırma korkusuyla, hadisleri yazmaktan nehy edildiler veya bu yasak, karıştırma korkusuyla sadece Kur'an'ın nüzul dönemine özeldir. Hadis yazma izni ise diğer sebeplerden dolayıdır. Sonra hadis yazmanın yasaklanması emrinin neshedildiğini tercih etmiştir.⁴⁴⁸

Tabbâh, Hz. Peygamber hadisleri yazma izni verdi sözü, belki de yasaklanan ve izin verilen hadislerin arasını cem yönüne işaret ettiğini belirtmiştir. Buhârî'nin rivâyet ettiği, Abdullah b. Ömer hadisinin konusu, ilim kitab'ının yazma babı'ndadır. Sonra Tabbâh Buhârî'nin şerhinde imâm Aynî'nin sözünü nakleder. Ebû Hüreyre'den ö.59/678 yapılan rivâyete nazaran Abdüllah b. Ömer'den yapılan rivâyet daha az olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra Abdüllah b. Amr'dan hadis yazmaya izin veren bir hadis rivayet eder. ‘*Resûlullah'tan hadis yazmak için izin istedim onun da bana izin verdiğini işttim*’.⁴⁴⁹

Tabbâh, onun rivayeti hakkındaki sadece Mısır'da ikamet ettiği ve her taraftan Müslümanların varış noktası olan Medine'ye yerleşen Ebû Hureyre'nin aksine Mısır'a gelenler az olduğu için anlattığını belirtmektedir.⁴⁵⁰

Muhtelefu'l-hadis meselesinde yazdıkları kitaplara dayanarak Halepli muhaddislerin bu ilim dalında maharetlerini ortaya koymakta ve ilgili alanda otorite olduklarını göstermektedir. Halepli muhaddislerin hadise en önemli katkılarından birisi de muhtelefu'l-hadis meselesindeki metodlarıdır.

Sirâcüddîn bu konuda ilk önceki hadisler arasındaki problematiği:

1- Cem' yoluyla gidermeyi amaçlamış, bu mümkün olmadığında.

⁴⁴⁸Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 210.

⁴⁴⁹Buhârî, *İlm*, 39.

⁴⁵⁰Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 215.

- 2- Nâsîh ve mensuhu araştırmıştır. Bunun tespit edilememesi durumunda, ikisinden daha ağır basanı.
- 3- Tercih etmiştir. Bunun mümkün olmaması.
- 4- Halinda bir hüküm vermekten uzak durmuştur. Mesela: Hz. Peygamber'in yazı yazan kalemlerin gıcırtilarını işitmesi ile *"Kalemlerin kaldırılması, sayfaların kuruması"*⁴⁵¹ hadisi gibi.

Bu hadis-i şerifi açıklarken Sirâcüddîn demiştir ki: *"Kuruyan kalemler, alın yazısıdır. Bu Allah'ın her insana anne karnında yazdığı alın yazısıdır"*.⁴⁵²

Sirâcüddîn alimlerin görüşlerini takip etmiş ve hadisler arasında görünen uyumsuzluğu gidermek için bu görüşleri aktarmıştır. İsrâ ve Mi'râc ile ilgili, Kur'an ayetlerinin tefsirini naklettiği, İsrâ ve Mi'râc gecesinde Hz. Peygamber'in Allah'ı görmesini isbatlayan alimlerin sözlerini ve bunula ilgili hadisın ihtilâfını ortaya çıkarması başarısını göstermektedir. Ardından İbn Abbâs'dan rüyayı ispatlayan, birçok tarik vardır der ve bu tarikleri aktarır. Yine Sirâcüddîn rüyaya karşı çıkan rivâyetleri de aktarır ve yorumlamaya çalışır. Mesela: Sahîh Müslim'deki gibi Mesruk rivâyetiyle Hz. 'Âişe'nin sözünü nakleder: *"Kim Muhammed'in Rabbül alemin olan Allah'ı gördüğünü iddia ederse iftira etmiştir"*.⁴⁵³

Demiştir ki: *"Burada maksat rüyanın gözle görülmesini reddetmek değil, bundan maksat gözüñ ihatası ve idrakla rüyanın reddidir. Bu Ayet-i Kerîme'nin çıkarımından net olarak anlaşılmaktadır. Ayet-i Kerîme idrakla rüyayı reddederken idrak olmadığı halde rüyanın hakikatını reddetmez. Çünkü "Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacak"*.⁴⁵⁴

"Ayetinin nassında sâbit olan rüya, nazar ve idrakladır".⁴⁵⁵

Hadis neshi: yöntemlerinde, Tabbâh'ın, Tirmizî'dan *"Nesih hadis illetlerinden bir illettir"* sözüne dayanarak neshin manasını açıkladığını görmekteyiz. *Tedrib* kitabında Irâkî'nin şu sözünü nakletmiştir: *"İllet konusunu çalışmak isteyen sahih veya sıhhat açısından sahih olmayan hadislerle çalışmalıdır. Çünkü bir çok mensuh olmuş sahih hadisler vardır"*.⁴⁵⁶

Tabbâh, nâsîh ve mensûh konusunda yazılan eserleri anlatmıştır. Hâfız el-Hâzîmî'nin ö.584/1189 *Kitâbü'l-İ'tibâr fi'n-Nâsîh ve'l-Mensûh* kitabı en güzel nâsîh ve

⁴⁵¹Ibn Hanbel, *el-Müsned*, 4/ 410.

⁴⁵²Buhârî, Kader 2.

⁴⁵³Müslim, İmân, 177.

⁴⁵⁴Kıyame, 22-23.

⁴⁵⁵Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmetü'l-Baykûniyye*, s. 185.

⁴⁵⁶İbn Salâh, *el-Mukaddime*, s. 285.

mensûh kitabıdır. Hindistan’da basıldıktan sonra bu nüshası Medresetü’l-Osmâniyye kütüphanesinde bulunan, Halep’te bulunan Matbaatü’l-İlmiyye’de, sonra Mısır’da basılmıştır.

Daha sonra Tabbâh Dur: “*icmâ nesh olunmaz, cumhur-u ulemaya göre bu böyledir.*” Şevkânî’nin sözünü nakleder ve der ki: “*İcmanın sadece Hz. Peygamber’in vefâtından sonra olması sebebiyle nesh olunmaz. Hayatta iken olan, Peygamber olmadan icma yapılmaz. Aksi halde yapılan icmâ hükümsüz olarak hadislere aykırı olur. Kabul edilmez ve önemsenmez*”.⁴⁵⁷

3.2.1.3. Terâcim Yöntemleri

Kuşaktan kuşağa muhaddislerin ve alimlerin hal tercümeleri konusunda bir çok yazılı eserleri olan Halepli muhaddislerin ilm-i terâcime önemli ölçüde katkıları olmuştur. Bu ilimde Sirâcüddîn’in payı büyüktür. Aşağıdaki hususlar bunu açıklamaktadır:⁴⁵⁸

Sirâcüddîn’in kitapları ve dersleri, dinin simgelerini ve din büyüklerini savunmuştur. Bilinmeyen önemli kişiler hakkında, kapalılıklar ve yanlışları gideren hal tercemelerinden bahsetmedikçe, bir şey anlatmamıştır. Onun bu yöntemi, sahabeyi tanıma ve onları savunmada ayrıntılı olarak üzerinde durmasını açıklamaktadır. Hz. Peygamber’in sahabelerinden biri hakkında konuşurken, eğer bilinmeyen bir sahabe ise hakkındaki ahbarı ve sıfatlarını anlatır. Okuyanlar avamsa işlenen konuyla ilgili sıfatlarından bahsederdi. Tanınan ve bilinen bir sahabe olursa yine aynısını yapardı. Mesela: Ebû Huzeyfe’nin azatlısı, Sâlim hakkında söz etmeye hazırlandığında Resûlullah’ın sahabelerinden bir sahabesi olmanın hakkını vererek, Sâlim’in hal tercemesini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Bu sahabenin faziletini İbni Hacer’in el-İsâbe kitabından nakletmiştir.⁴⁵⁹

Önde gelen sahabeleri ve diğerlerini, hatta Buhârî ve Ebû Hanîfe gibi ilim adamlarını bile savunmaya özen göstermiştir. Mezhep taassubu, içtihadî farklılıklar, dünyevî sebeplerle bazı ilim ehli tarafından onlara yöneltilen karalamalara cevap verirdi. İftira atılan adil kişi, zabtıyla, dürüstlüğüyle ve takvasıyla tanındığı müddetçe bu iftirayı önemsemyordu. Alimlerin bu iftirayı kabul etmediğine dair sözlerini naklederdi. Bunlardan biri de Malik b. Dinar’ın şu sözüdür: “*Birbirileri hakkındaki*

⁴⁵⁷Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 240.

⁴⁵⁸Itr, *Safahât*, s. 228.

⁴⁵⁹Itr, *Safahât*, s. 230.

sözleri dışında alim ve kurrâların her sözleri kınanır. Bu sebeble taatı masiyetinden fazla olan kişi hakkındaki cerhi kabul etmezler. Eğer zem sahibi mutaassup veya rakip ise ayıplayanı överlerdi. Mesela: Ebû Hanîfe'nin, rey ehli olduğundan dolayı hadis bilgisinin zayıf olduğu ve hadisle amel etmediği ve taassubi iftiraları kabul etmemiştir. Çünkü A'meş gibi bir çok imamdan rivâyette bulunması sebebiyle, bu iddia gerçeğe aykırıdır." Sirâcüddîn'in İmâm Gazâlî'yi savunması bu bağlamdadır. Zira bazıları onun kendi hakkındaki şu sözünü nakletmişlerdir: "Hadisle ilgili niteliklerim kötüdür."⁴⁶⁰

Sirâcüddîn, Gazâlî'nin hadis ilmindeki yerini gösteren, nakillerde bulunmuş ve Irâkî'nin âciz kaldığı bazı yerlerde İhyâ'daki, hadislerin tahricini övmüştür. Gazâlî'nin kendisi hakkındaki sözleri tevâzûsundandır. Sirâcüddîn, Gazâlî'nin, kurallara bağlı bir şekilde ilerleyerek, faziletler hakkında zayıf hadisleri, akâidle ilgili ise sahih hadisleri rivâyet ettiğini söyler. Ayrıca Sirâcüddîn, kitaplarında İhyâ eserine dayanıyor, derslerinde şerhini ve hadis ahkâmını önemsiyordu.⁴⁶¹

Sirâcüddîn'in din büyüklerinin hal tercemesinde, avâmın tanımadığı ve bilmediklerini kısaca, tanınmış ise özetleyerek anlatıyordu. Mesela selefin durumu ve Peygamber'e karşı tavırları hakkında söz ederken, Eyyûb Suhtiyânî (ö.131/748) hakkında İmam Mâlik'in sözünü aktarmış, sonra Eyyûb hakkında fukahânın, muhaddislerin ve kendisinden rivâyette bulunan Mâlik ve Sevrî'nin sözlerini özetleyerek tanıtmıştır.⁴⁶²

Terâcim ilmindeki Metodu: Avâma, bilmediği ilmî kitabı tanıtmak için, bilgi aldığı kitabın bazı özelliklerini anlatır. Mesela: Hz. Peygamber'in şanından bahsederken, Beyhakî'nin *Delâilü'n-Nübüvve* kitabında rivâyet ettiği hadislerden deliller getirmiş, ardından bu kitabın kıymetini açıklamıştır. Sonra Zehebî'nin, şu sözü nakletmiştir: "O kitaba ihtiyacım var. Çünkü onun tamamı doğru yolu gösterir ve o bir nurdur".⁴⁶³

Terâcim ve önde gelen kimselerle ilgili pratik misallerden biri de Sirâcüddîn'in, Muhammed Necîb'i tanıtmada önemli bir başvuru kaynağı olan, babasının hal tercemesinin bulunduğu, babasının ilmî ve imânî hayatından önemli ayrıntıları zikrettiği, Muhammed Necîb'in hal tercemesi kitabıdır. Bu kitabı yazmasının sebebi, Muhammed Necîb'i sevenlerden birçoklarının, babasının yetişmesi, ilmî, üstlendiği dînî vazifeleri, derslerinde ve ilmî konuşmalarındaki yaptığı irfânî ve kapsamlı

⁴⁶⁰Itr, *Safahât*, s. 233.

⁴⁶¹Itr, *Safahât*, s.229.

⁴⁶²Sirâcüddîn, *et-Tekarrub ila'llâh; Fadlihu, Merâtibuhu*, Dâru'l-Felâh, b.2, Haleb 1997, s. 144.

⁴⁶³Sirâcüddîn, *el-İmânü bi-Avâlimi'l-Âhiret ve Mevâkıfihâ*, Dâru'l-Felâh,bs.1, Haleb 1999, s. 508.

delillendirme, ayet ve hadislerde bulunan iknâ edici deliller getirmedeki yöntemi hakkında bir şeyler açıklamasını istemeleridir.⁴⁶⁴

Tabbâh'ın ise *İ'lâmü'n-nübelâ' fi-târîhi Haleb's-şehbâ'* kitabıyla katkısı ortaya çıkmaktadır. Kitabının mukaddimesinde, kendisini bu kitabı yazmaya iten sebepleri şöyle açıklar: “*Halep'in beldesi, doğduğu yer, sosyalleşmenin kaynağı olması, faziletlerinin, geçmiş alimlerinin çok olduğu, şanının yüceliğini haber veren tarihinin yüce bir şerefe sahip olması ve bu toplumun evlatlarının, beldelerinin tarihlerini, seleflerinin başarılarını, babalarının kahramanlıklarını bilmelerini istemeleridir. Halep'in geçirdiği ilerleme ve gecikme devirleri, Halep'in tarihini yazmanın kaçınılmaz olduğu, medeniyet ve uygarlık, sorumluluk sahibi herkesin gün yüzüne çıkarabileceği geçmiş ve önde gelen şahsiyetlerin olmasıdır.*” Sonra kitabı yazmasındaki diğer sebepleri açıklar.

Bunlardan bazıları şunlardır: *Tabbâh* , *Allâme Muhammed b. el-Hasan el-Kevâkibî el-Halebî'nin* ö.1096/1685 Şerh ettiği usûl ve furû' konusundaki manzum eserlerini yayınlamasının ardından müellifin hal tercemesine ihtiyaç duyup, ona *Allâme el-Muhibbî'nin Hülâsatü'l-* Eser adlı kitabında olduğu söylenince o kitabı ödünç alarak hal tercemesinin kopyasını aldı. Ayrıca *Allâme el-Murâdî'nin* ö.749/1348 *Silkü'd-Dürer* kitabını da ödünç alması gerekti. Bu iki kitabı incelediğinde içinde hicri 11 ve 12. asırdaki Halep'in önde gelen birçok alimlerinin hal tercemelerini buldu. 1905 yılında eliyle hal tercümelerini uyarladı. Bu uyarlamasıyla bir etki oluşturdu. Bununla ilgili *Tabbâh* “*Bu tarihte bir başka olumlu sebep daha vardır*”.⁴⁶⁵ *Tabbâh* demiştir.

Halep'te meydana gelen kargaşalar, isyanlar, afetler, yaşanan depremler, kaledeki nöbet değişimi, sezonluk sultan alayları gibi yaygın adetlerini anlattığı, bazı toplumsal hayatın bölümlerini göz önüne sermektedir. Kitabın sonuç bölümündeysen *Tabbâh* “*Tarihimizi bir araya getiren ve muhafaza eden bu konuları içeren bu araştırma, geniş bir ansiklopedi olmuştur. Orada siyasetçi eğilimini, toplum hedefini, bir ilim adamı; talebini, edebiyatçı; dileğini, arkeolog; arzusunu ve gayesini bulur.*” demiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴Sirâcüddîn, *Tercemetü's-Şeyh Necîb Sirâcüddîn*, s. 5.

⁴⁶⁵*Tabbâh*, *İ'lâmü'n-nübelâ'*, 1/17.

⁴⁶⁶*Tabbâh*, *İ'lâmü'n-nübelâ'*, 1/150.

Kitapta ilimi maddeyi sunmak için geniş bir plan hedeflemektedir. Çünkü bu iki kitapta gördüğü olayları daha geniş olarak ele alır, faydası az olursa onu seçip alır ve faydanın tamamlanması için mevcut elde edilen faydaya ekler.⁴⁶⁷

‘İtr’ın, hadis dersleri için, okuyanın ihtiyaç duyduğu, tamamında sahabe ve önde gelenlerin hal tercemelerini özetlediği *İ’lâmi’l-Enâm* kitabında,⁴⁶⁸ terâcim ilmine yaptığı katkıları ve yöntemi açıktır. Kitabı ise İmâm Tirmîzî kitabı *Câmi* ve *Sahîhayn* kitabı arasında karşılaştırmadan ibarettir. İtr Tirmîzî’nin hal tercemesini ayrıntılı olarak yazmıştır.⁴⁶⁹

Tahhân ise; *el-Hâfizu’l-Hatîbü’l-Bağdâdî ve Eserihî fî Ulûmi’l-Hadîs* kitabı terâcim ilmine olan katkısını açıkca ortaya koyar. Tahhân *Hatîb el-Bağdâdî*’nin hal tercemesini, dönemini, hayatını, şeyhlerini, öğrencilerini ve alimlerin onun hakkındaki görüşlerini yazmıştır. Tahhân, Hatîb el-Bağdâdî’yi eleştiren ve onu değerli bulanların görüşlerinden de bahsetmiştir. Tahhân, Hatîb el-Bağdâdî’nin yazdığı kitaplardan bahsetmiştir: Müellifin sayısına göre tasniflerinin sayısı 80’dir.

Bunlardan 24 tanesi mevcut olup, yarısı matbu, diğer yarısı da el yazması halindedir. Sonra müellif mevcut olan kitapları tek tek ayırt edici özelliklerini anlatmıştır. Tahhân, el yazmaları arasında saydığım bazı kitaplar, *el-Câmiu’ li Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbü’s-Sâmi’* kitabı gibi bugün kesin olarak matbû kitaplar arasında sayıldığını ifade etmiştir.⁴⁷⁰

Yine *Usûlü’t-Tahrîc ve Dirâsetü’l-Esânîd* kitabında ricâl ilmiyle ilgili genel görüşünü ortaya koymuştur. İsnâd sistemine bağlı kalarak bu görüşleri ayrıntılandırmıştır. Hadis râvîlerinin hal tercemelerinde musannef türlerini gösterip, bölümlerini açıklamıştır.⁴⁷¹ Bunlar;

- 1- Sadece sahabelerin tasnif edildiği tasnif kitapları arasında, *İbn Abd’lBerr’in el-İstî’âb fî Ma’rifeti’l-Ashâb*, İbnü’l-Esîr el-Cezerî (ö.630/1233)’nin *Üsdü’l-Gâbe* ve İbn Hacer’in *el-İsâbe*’yi belirtir. Tahhân, her bir kitap hakkında nasıl faydalanacağını açıklamıştır.⁴⁷²

⁴⁶⁷Tabbâh, *İ’lâmi’n-nübelâ*, 1/160.

⁴⁶⁸İtr, *İ’lâmi’l-Enâm Şerh Bulûğ’l-Merâm*, Dârü’l-Ferfûr, Şam 1998, 1/350.

⁴⁶⁹İtr, *el-İmâmü’t-Tirmîzî ve’l-Muvâzenetü Beyne Câmihi ve Beyne’s-Sahîhayn*, bs.Lecnetü’t-Te’lîf ve’t-Tercemeti ve’n-Neşr, bs.1, Mısır 1970, s. 9.

⁴⁷⁰Tahhân, *Usûlü Tahrîc*, s. 169.

⁴⁷¹Tahhân, *Usûlü Tahrîc*, s. 170.

⁴⁷²Tahhân, *Usûlü Tahrîc*, s. 172.

- 2- Râvî tabakalarının tasnif kitapları arasında: İbn Sa'd el-Vâkıdî'nin *et-Tabakât'l-Kübrâ* ve Zehebî'nin *Tezkiretü'l-Huffâz*'ını belirtmiştir.⁴⁷³
- 3- Genel olarak râvîlerin bir tabaka ile veya bir kitapla sınırlandırmadan yapılan tasnif kitapları arasında, Buhârî'nin *et-Târîhu'l-Kebîr*, İbni Ebî Hâtim er-Râzî'nin cerh ve ta'dîl kitaplarını zikretmiştir. Tahhân, bu iki eser hakkında bilgi sahibi olabilmek için açıklamaları yapmıştır.⁴⁷⁴
- 4- Râvî hal tercemelerine mahsus tasnif kitapları arasında, İbnü'l-Kayserânî'nin ö.548/1153 *Ricâlü Sâhîh Müslim*, Abdülganî'nin el-Makdisî'nin *el-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl* ve aşağıdaki muhtasar kitapları anlatılır: Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*, Tahhân'ın yararlanmak için yeteri kadar açıklama yaptığı İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb* kitaplarından bahsetmiştir.⁴⁷⁵

Ğaşîm ise terâcim kitaplarına ilgi göstermesine dayanarak, sahih kitapları ve müellifleri, özellikle İmâmı Buhârî'nin değerini düşürmek isteyen Şî'aya karşı terâcim sahibi hadis imamlarını terâcim konusundaki çalışması ve düşüncesi özetlenebilir. Bu konuda Ğaşîm şöyle söylemektedir: “*En önemli muhaddislerden birisi imamı Buhârî'dir. O Allah'ın, bu ümmete bir lütfudur.*” Sonra Ğaşîm, Ehli Sünnet ve Şîa arasında ortaya atılan İmâm Buhârî ile ilgili bir mesele etrafında yapılan tartışmalardan birini şöyle anlatır: Şî'a ulemâsından biri: “*Buhârî'nin hıfzı kötüdür. Rivâyetine güvenilmez.*” dedi. O'na Niçin? Dedi ki: “*Aslından tashihini yapmadan yazmayan Müslim'in aksine, Buhârî Basra'da duyduğu nice hadisi, Şam'da yazmıştır. Bunu da ezberinden aslına dayanmadan yapıyordu. Bu sebeple büyük bir hata yapmış olması mümkündür.*”⁴⁷⁶

Mecliste bu fikrin onlara hakim olduğu ve onlardan terminoloji bilgisinin yok olduğu birçok Ehli Sünnet alimi vardı. Bunun üzerine soruya şu şekilde cevap vermiştir: “*Cevabı kolaydır ve cevabı Suyûtî'nin Tedrîbü'r-Râvî kitabının ve İbn Hacer'in Mukaddime kitabının başında, Sahîhayn arasında üstünlük babı konusundadır*” der ve açıklar: “*Belki Buhârî'nin naklettiği rivâyetler düzenli bir şekilde gitmeyebilir. Müslim ve Buhârî'nin aksine rivâyetlerini mana ile rivâyet etmekten sakınmıştır. Bu demektir ki Buhârî'nin fikhü'l-hadis anlayışı Müslim'den farklıydı ki bu isnadların faydaları anlamına gelmektedir.*” Ardından Ğaşîm sözlerini Şî'a tarafından yapılan bu

⁴⁷³Tahhân, *Usûlü Tahrîc*, s. 173.

⁴⁷⁴Tahhân, *Usûlü Tahrîc*, s. 177.

⁴⁷⁵Tahhân, *Usûlü Tahrîc*, s. 179.

⁴⁷⁶Tahhân, *Usûlü Tahrîc*, s. 183.

suçlamanın kaynağının Buhârî'nin *Sahîh*'inde Ca'fer es-Sâdık'tan rivâyette bulunmamasıdır der.⁴⁷⁷

Bu onların büyük bir cehaletidir. Buhârî'nin bir kişiden hadis tahriç etmemesi sikâ olmadığı anlamına gelmez. Nitekim muhtasar bir sahih kitabı yazmıştır. Buhârî'nin hıfzına gelince; onun hıfzının kapasitesinin genişliği babında, Buhârî'nin çocuk iken yetmiş bin hadisi sıra ile ezberlediğini, Kandehlevî'nin *Lâmi'u'd-Derârî* alâ *Câmii'l-Buhârî ani'l-Kasatlânî* kitabının mukaddimesinde anlatmıştır. Hafızasının kuvvetli olmasına gelince; hocaları yazdıkları kitaplarını hıfzından tashihini yaptırıyorlardı. Bu konu hakkında anlatılan bir kıssada, Buhârî'yi Bağdat'ta imtihan ettiler. Meşhur metinlerin senetlerini ters çevirerek yaptıkları bu imtihanda, hiçbir usûle ihtiyaç duymadan sadece hafızasıyla bu meseleyi halletmiştir.⁴⁷⁸

Hayyân'ın ise, *Tabakâtu's-Şuyûh* ve *Dirâsetü Muvatta Mâlik* kitaplarındaki yöntemini anlamaya dayanarak terâcim ilmindeki fikri anlayışına göz atabiliriz. Şimdi bu iki kitabındaki yönteminden bahsedeceğiz. İmâm Mâlik'in *Muvattâ*'sından ve eleştirel metodolojik bir yöntemle fikirlerini ortaya koyduğu bu kitaba da râvîlerin hal tercemelerine ve kitaplarına verdiği önem gereğince Hayyânî'nin ilmî kişiliğini ortaya koyduğundan ulemanın ona verdiği değerden başlıyoruz.

Bu kitapta bulunan en önemli fikirleri aşağıdadır. İmâm Mâlik'in hal tercemesini yazmış ve âlimlerin birçoğunda nadiren bulunan, faydalandığı yüksek nitelikleri açıklamıştır. Çok araştırmacı bir kişiliğe sahiptir ve kendisi hadis ve fıkıh imamıdır. Eserleri takip etmeye düşkün, hak sözü söylemekte cesaretli, Hz. Peygamber'in sünnetini takip ediyordu. İmâm Mâlik'in yetişmesi, nesebi, hocaları ve vefâtı hakkındaki söylenenler unutulmamıştır.⁴⁷⁹

Dirâsetü Tabakâti Ashâbü's-Şuyûhi ve *Mümeyyezâtü's-Sâhib* adlı kitabında bulunan fikirleri aşağıda özetlenmiştir:

1. Muhaddisler sahâbeden hadis alan ve ezberleyen râvîleri sahabelerden ayırt etmek için *Me'acimü's-Sahâbe* kitaplarını tasnif etmişlerdir. Muhaddislerin bu kitapları yazmadaki hedefi, sahabenin ismini, nesebini, künyesini,

⁴⁷⁷Hayyânî Muhammed, *Dirâset Tabakât Ashâb's-Şuyûh ve Mümeyyezât's-Sâhib*, Meliki Faysal Üniversitesi, 1997, s. 5.

⁴⁷⁸Çaşım, *Buhûsun ve Dirâsât*, s.59.

⁴⁷⁹Hayyânî, *Muvatta Mâlik ve İnâyet'l-Ulemâ bihi*, Dâru Revâfid, , Kuveyt İslâmî işler ve Vakıflar bakanlığı, bs.1, Nisan 2014, s. 18.

lakabını, beldesini, birbirlerine benzememesi için yazım ve dilbilgisi yanlış olmayacak şekilde açık bir tarzda kanıtlamaktır.⁴⁸⁰

2. Müsned kitapları çok sayıda sahabeyi cem' etmesinden dolayı, me'âcim kitaplarıyla benzerlik gösterir. Zira *Müsned-i Ahmed*'de 1500 sahabeden yaklaşık 30.000 hadis rivâyet etmiştir. Muhaddislerin Bedir ehli gibi hayatlarında Peygamberle beraber, özel bir sıfatla ayırt edilen sahabeler için tasnifleri veya İmâmı Müslim'in tasnifi gibi özel sıfatını belirtmeden yapılan te'lifler de vardır.⁴⁸¹
3. Muhaddisler râvîleri hadis tahammülünde bulundukları şeyhlerinden, râvîleri kendilerinden tahammül yapanlardan ayırt edebilmek için râvîlerin terâcimlerine önem vermişlerdir. Bir rivâyetin uydurma olmadan yazıya geçirilmesi, yazım ve dilbilgisi yanlış, değiştirme, zabtının zayıf olması, unutmama, yanılma veya şüphe ile yer değiştirme olmaması için Huffâz İmamları ve onlardan rivâyette bulunan râvîleri cem etmeye yönelik kitaplar vardır.⁴⁸²

Hayyânî'nin mevcut fikirler üzerine kurulacak terâcim ve ricâl ilmini tekrar düzenlemek için tam bir teorik alt yapısı vardır denilebilir.

3.2.1.4. İlel, Cerh ve Tadildeki İlmi Yöntemleri

Halepli muhaddisler, cerh ve ta'dîl ile beraber ilel ilmine de çok fazla önem vermişlerdir. İlel, hadis ilminin eleştirel yönteminde dikkat edilmesi gereken ilk noktadır. 'İtr bu alana yenilik getiren öncü şahsiyetlerden biridir. O'nun yöntemini, İmâm Müslim, İmâm Tirmîzî ve Hatîb el-Bağdâdî'nin prensiplerinden alındığını açıkladığı *Usûlü'l-Cerhi ve't-Tadîl* kitabına dayanarak açıklamak mümkündür. Yöntemini aşağıdaki hususlar itibarıyla özetlemek mümkündür:⁴⁸³

- 1- Zor Konulara Önem Vermesi: Cerhin, haram olan gıybeti girdiğini zannetmek, bidatçı meselesi, cerhi mübhem meselesinde bazı çağdaş alimlerin hataları hakkında bilgi vermesi gibi.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰Hayyânî Muhammed, *Dirâset Tabakât*, s. 2.

⁴⁸¹Hayyânî, *Dirâset Tabakât Ashâb 'ş-Şuyûh*, s. 5.

⁴⁸²Hayyânî, *Dirâset Tabakât Ashâb 'ş-Şuyûh*, s. 7.

⁴⁸³İtr, *Usûlü'l-Cerhi ve't-Ta'dîl ve ilm'r-Ricâl*, Dâru'l-Yemâme, bs. 2, Dımaşk 2007, s. 5.

⁴⁸⁴İtr, *Usûlü'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, s. 8.

- 2- Meseleleri tasniflendirme, bablara ayırma ve başlıklandırma; cerh ve tadîl ilminde, ilim ehlinin üzerinde icmâ ettikleri meseleleri veya üzerinde ittifak edilen, güvenilen esasları haber verme,

Bu ilimde uzman olmayanların ortaya attıkları şüpheleri açıklama, reddetme, iddialarının yanlış olduğunu delille anlatarak görüşlerinin isabetsizliğini açıklama, kendilerini muhaddis yerine koyan bazı muhaddislerin düştüğü hadislerle ilgili yanlışlıkları haber verme, bu hatalar üzerine yanlış kararlar almaları ve son olarak hadis meseleleri ile ilgili örnekler vermektedir.⁴⁸⁵

- 3- Bu ilmi öğrenmek isteyenlere, bunu anlaşılır kılmak için yapılan ilmî te'lifler ile usulünü düzenlemek, furu'unu bölümlere ayırmak için bu ilmi telif etmek. Öyle ki geç dönemde bu ilmi ele alan eserler yazılmıştır. Cemâleddîn el-Kâsımî'nin ö.1914 *Cerh ve Ta'dîl* kitabı gibi, fakat bu kitap çok sınırlı bir kitaptır. Bu kitapta yazar, bid'at meselesinde rivâyette zorlanmıştır. Kitap te'lif edenlerin geneli, bazı yazılan eserlerden bilgi desteği almış, destek aldıkları kitabın aslından ayrılmışlardır. Hâfız el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye*'si ise, cerh ve ta'dili ilgilendiren önemli sonuçlarından bahsettiği bir hâtime yer almaktadır.⁴⁸⁶

Tahhân, cerh ve ta'dîl hakkındaki fikrini, isnâd araştırmaları fikriyle ilişkilendirerek açıklamıştır. Bunu *Usûl't-Tahrîc ve Dirâsetü'l Esânîd* kitabında isnat araştırmaları cerh ve ta'dîl ilmini bilmeyi gerektirdiğini, cerh ve ta'dîl ilminde birçok meselenin olduğunu, bu meselelerden bazılarının: Cerh ve tadîl lafızları ve mertebeleri, râvînin rivâyeti kabul etmesinin şartları, râvînin adaletinin nasıl tesbit edileceğiden ve râvînin zabtının nasıl bilineceği meselesi olduğunu belirtmiş, bir rivâyetin cerh ve ta'dilin çelişmesinden bahsetmiştir.⁴⁸⁷

Hayyânî, kendisinde bulunan hadis yeteneğini, i'lelin kurallarını açıkladığı *el-Meyseru fî İlmi 'İlelü'l-Hadîs* adlı kitabında, ilelü'l-hadîs ilmindeki bilgisine dayanarak açıklamıştır. Sonra illetin bilinmesi için atılması gereken adımları açıklamıştır. Eserde, illetin türlerinden bahsedip ardından bu illetler arasında tercih bağlantılarını açıklamıştır. Bu kitapta ortaya konulan en önemli esaslar şunlardır:⁴⁸⁸

⁴⁸⁵Itr, *Usûlü'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, s. 10.

⁴⁸⁶Itr, *Usûlü'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, s. 15.

⁴⁸⁷Tahhân, *Usûlü Tahrîc*, s.7.

⁴⁸⁸Hayyânî, *el-Muyser fî İlmi İleli'l-Hadîs*, Melik Faysak Üniversitesi yayınları, Suudi Arabistan 2015,1/372.

Hayyânî, illetin sözlük ve terim manasını tanıtmıştır. Bu tanımın kuralları üzerinde cumhuru ulema ittifak etmiştir. Bunun için deliller getirmiş, etkisi ve hadisin sıhhat derecesini düşüren veya yok eden illet türlerini açıklamıştır. Yine sahih hadislerde illetin var olmasının sebeblerini açıklamış ve sebep, illetin kendisidir demiştir. Sonra muhaddislerin sika râvînin hatadan uzak olmadıklarını açıklamıştır.⁴⁸⁹

Hayyânî, illeti keşfetme adımlarını şu şekilde açıklar: “Hadisin metin ve isnadında illet olduğu halde semâ eder etmez, eleştirmenin gönlünde olan kuruntu, hadisin rivâyet tariklerini cem’ hadisin rivâyet tariklerini kıyaslama ve eleştirmenin kıyaslama türlerinde ihtiyaç duyduğu şeylerdir”⁴⁹⁰der.

Muhaddislerin kitaplarındaki bazı hadislerin illetlendirme ve ihtilafın iki tarafı arasında tercihte bulunmada doğru bir tutum sergilemesi için araştırmacıya araştırmasında her karîne çeşidini tanımasını kolaylaştırma adına.

Hayyânî’nin karîneleri üç kısma ayırdığı görülür. Bunun gibi kitabın her bölümünde açıklayıcı örnekler vermeye dikkat etmesi, isnadın eksenini belirlemeye dair her örnekte koyu mürekkep kullanması, her örneğin ardından anlatılmak istenen bağlamda kısa bir anlatımla özet yazması, durumun gerektirmesi halinde kurgulayıcı bir yöntem ve doğrudan diyalog yöntemiyle istenileni ifade etmesi, araştırmacıyı devamlı bir şekilde tavsiyeler ve şartlandırmalarla illel ilmine yönlendirmesi ona has yaklaşımlardandır.⁴⁹¹

İdlibî’nin cerh ve ta’dil ilmine katkısı; Hafız Taberânî’nin *Mu’cemü’l-Kebîr* kitabı hakkında *Salahaddîn b. Ahmed el-İdlibî ve Mu’cemü’l-Cerh ve’t-Ta’dil* kitabında kendini gösterir. İdlibî, hedefi cerh ve ta’dil olmayan kitapta cerh ve ta’dilden bahsetmiştir. Bu konu Taberânî’nin *Mu’cemü’l-Kebîr* kitabından söz etmesinin bir gereği olmuştur. Onun yöntemi aşağıdaki hususlara dayanarak özetlenebilir.⁴⁹²

- Sıkı bir araştırma ve takip yöntemi benimsemiştir. Terâcim kitaplarını takipte bulunup, hakkında ne söylendiğini araştırmış ve eğer imamlar hakkında bir söz bulamaz ise Taberânî’nin görüşü ile yetinmiştir.⁴⁹³
- Araştırmanın hedefine hizmet bahsine devam ederek, hafızın manasını ve bu sıfatla belgelere dayandırmanın caiz olup olmadığını zikretmiştir. Misal

⁴⁸⁹Hayyânî, *el-Muyser*, 1/375.

⁴⁹⁰Hayyânî, *el-Muyser*, 1/378.

⁴⁹¹Hayyânî, *el-Muyser*, 2/202.

⁴⁹²İdlibî, *Salahaddîn, Mu’cemü’l-Cerh ve’t-Tadil min Kelâm’l-Hafızı’t-Taberânî fi’l-Mu’cemü’l-Kebîr*, Mektebetü’l-İstikâme, Mekke’l-Mükerrame, bs.1, 1992, s. 38.

⁴⁹³İdlibî, *Salahaddîn, Mu’cemü’l-Cerh ve’t-Tadil*, s. 40.

olarak, Abdullah b. Hamdân b. Vehb ed-Deynûrî hakkında İbn îadî “*Biliyor ve hıfz ediyordu*” demiştir.⁴⁹⁴

İdlibî adaleti ve zaptı ile vasıflandığında bunu belgelendirmeyi tercih etmiştir. *Tehzîbü’l-Kemâl ve Tehzîbü’t-Tehzîb* kitaplarında “*ravâ fülânün an fülânin*” meselesinde de durum böyledir. Bunun aksine müellif bir yorum yapmadıysa, hadisi semâ ettiğine delâlet eder.⁴⁹⁵

- İcli’nin *Sikâtü’t-Tertîb*’inde zikredilenlerin sika olduğunu düşündükleri belirtildi. İdlibî bunu eleştirir ve şöyle der: “*Bu doğrudan uzaktır. Çünkü Aclî’nin Târîhü’s-Sikât kitabı sika olanlara mahsus bir eser değildir. İcli’nin sikâ olanlarla ilgili bir tasnifi yoktur. Bunu İcli’nin kitabı için yaptığı Ma’rifetü’s-Sikât min Ricâli Ehli’l-İlmi ve’l-Hadîs mine’d-Du’afâ ve Zikri Mezâhibihim ve Ahbârihim başlığı altındaki Tertîbi gösterir.*”⁴⁹⁶
- Cerh ve ta’dîl konularında yaygın terimleri tashih eder ve bunun için bir örnek verir. Bazı insanlar sikânın, adı anılmayan bir râvîden rivâyet edildiğinde sikâ olmasını araştırmak olduğunu zanneder. Bunu şöyle söyleyerek eleştirir. “*Bu cahillik söyleyene aittir*”.⁴⁹⁷
- İsimleri Eliften Başlayarak Alfabetik Sıraya Göre Düzenleme: İbrâhîm b. Abdülhamîd b. Zîhimâyê’den başlayıp Ya’kup el-Kummî ile bitirmiştir. Burada bulunan isimlerle ilgili Taberânî’nin dışındaki hal tercemesi yazarlarının görüşleri mevcuttur. Ardından hal tercemesi yapılanlar arasında sadece Taberânî’nin cerh ve Ta’dîl ile ilgili görüşü olan isimleri ele almıştır. Bu isimleri de aynı şekilde alfabetik olarak sıralamıştır. Hakkında cerh ve ta’dîli yapılan hal tercemesi sayısı 99’dur.⁴⁹⁸

3.2.1.5. Hadis Metinlerini Arz, Anlama, Tahammul, Kabul, Red ve Serdu’l-Hadis Yöntemleri

Halepli muhaddislerin hadis metinlerini ve tertîbini ele almalarında özel yöntemleri ayırt edici metotları vardır. Bunu geliştirenlerin arasında en önemli şahıs olarak Sirâcüddîn’i zikredebiliriz. Hadis metinleri hakkında, rivâyet kitaplarında bir nüshasının olup olmadığının karşılaştırmasını ve incelemesini yaptığı ve en sahih olanı

⁴⁹⁴İdlibî, *Mu’cemu’l-Cerh ve’l-Tadîl*, s. 40.

⁴⁹⁵İdlibî, *Mu’cemu’l-Cerh ve’l-Tadîl*, s. 42.

⁴⁹⁶İdlibî, *Mu’cemu’l-Cerh ve’l-Ta’dîl*, s. 44.

⁴⁹⁷İdlibî, *Mu’cemu’l-Cerh ve’l-Ta’dîl*, s. 45.

⁴⁹⁸İdlibî, *Mu’cemu’l-Cerh ve’l-Ta’dîl*, s. 47.

tercih edip ortaya koyduğu özel bir yöntemi vardı. Sonra büyük bir titizlikle bir râvi ile diğeri arasında rivâyet lafızlarının furûkunu inceler. Ardından ortaya atılan fikrin tanığı olarak uygun gördüğü rivâyetleri izah eder. Bunun örneğı nüshalardaki kelimeleri önemsemesi ve en sahih olanın tesbitini yapmasıdır ki bu bütün kitaplarında görülmektedir.⁴⁹⁹

Örneğin o hayadan bahsettiğinde İbn Mes'üd “*insanların ilk peygamberden itibaren bütün peygamberlerden öğrendiğı bir söz vardır: Utanmadıktan sonra dilediğini yap.*”⁵⁰⁰

Hadis-i şerifini istişhad yapar. Buhârî *Sahîh*'inde, edeb bölümünde rivâyet ettiği bu hadisteki “الأولى” lafzını “*Böyle peşi sıra devam eden*” diyerek Buhârî rivâyetlerinde “الأولى” hakkındaki yaptıkları açıklamadan farklı olarak ispatını yapmıştır. Bütün bunlar isnat ve nakildeki dikkatini göstermektedir.⁵⁰¹

Sirâcüddîn'in hadis metinlerine verdiği önemin göstergelerinden. Özellikle de Tirmîzî'nin sahih ve hasen görüşünde, zira Sirâcüddîn Sünen-i Tirmîzî'nin el yazması nüshalarının arasında, “*Kul bir hata yaptığında kalbinde kara bir nokta oluşur. Hatayı terkedip tevbe-i istiğfar edince kalbindeki siyahlığı gider.*”⁵⁰²

Hadisin nüshaları arasında karşılaştırma yaptıktan sonra صل lafzını tahkik etmiştir. *Teyssîru'l-Vusul*'daki nüshasında صل lafzı harfiyledir demiştir. Bunun gibi hadis metinlerine verdiği değeri gösteren bir başka gösterge kitaplarında ve derslerinde açıkladığı lafızları önemsemesidir. Zira mümkün olursa tercih etmekle beraber rivâyet çeşitlerini de ekleyerek açıklamıştır. Bütün bunlar rivâyet lafzını, rivâyet edene isnadında dikkatini göstermektedir.⁵⁰³

Mana rivâyetinden uzak durarak lafza önem vermekte, ancak açıklama ve şerhini yaparak çok az mana rivâyetinde bulunmuştur. Mesela Allah murâkabesi hakkında ki açıklamasında Zeyd b. Eslem hadisini örnek verir: “*Abdullah b. Ömer bir koyun çobanına uğrar ve onun Allah'a olan imanını test etmek ister ve ona der ki: Ey çoban bana bir koyun satmaz mısın?*”⁵⁰⁴ Bu hadisin manası ile ilgili şerh ve açıklama babından bilgisiyle birlikte, bu hadisin bulunduğu kitabı belirterek mana olarak rivâyet etmiştir.⁵⁰⁵

⁴⁹⁹Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûme'l-Baykûniyye*, s. 9.

⁵⁰⁰Buhârî, Edeb 78.

⁵⁰¹Tahhân, eş-Şeycî, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Hadîsiyye*, Dâru'l-İdâret'l-Ebhâs, Kuveyt, s. 99.

⁵⁰²Tirmîzî, Tefsîr 74.

⁵⁰³Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûme'l-Baykûniyye*, s. 5.

⁵⁰⁴Taberânî, *el-Mu'cem'l kebîr*, 12/263.

⁵⁰⁵Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûme'l-Baykûniyye*, s. 7.

Sirâcüddîn'nin hadis metinlerine verdiği önemin göstergelerinden birisi de çeşitli hadis rivâyetleri arasındaki lafızları tercih etmesidir. Mesela, Buhârî'nin tahrîc ettiği Ebû Hüreyre hadisi: “*Kim beni rüyasında görürse muhakkak o, uyanık bir halde görecektir. Çünkü şeytan benim kılığımı giremez.*”⁵⁰⁶ Müslim'in rivâyetinde “*Beni uyanık halde görmüş gibidir*”.⁵⁰⁷ İbn Mâce'de, “*Beni uyanık halde görmüş gibidir*”.⁵⁰⁸

Olarak geçmektedir. Sonra Sirâcüddîn, “*Beni gerçek olarak da görecektir.*” rivâyetini tercih ederek şöyle yorum yapar. “*Anla ki bu Buhârî'nin lafzıdır.*” Yine Sirâcüddîn'in hadis metinlerine verdiği önemin göstergelerinden biri de, hadisi rivâyet sahibinin lafzını önemseydiği hadisin lafzına dikkat eder ve lafızlardaki ihtilaflı yerleri açıklar.⁵⁰⁹

Hayyânî'nin ise hadis metinleriyle ilgilenmesinde yöntemi vardır. Bu Hayyânî'nin ilmî eleştiri, çıkarım yapma ve karşılaştırmadaki yeteneğini ve kapsamlı hadis kültürünün boyutunu, *Sekâfetü'l-Muhaddisîn fi't-Teâmüli ma'an-Nassi'n-Nebevî ve'n-Nassi't-Târîhi* kitabı adlı. Bu kitap aracılığıyla muhaddislerin râvî ve rivâyetini kabul, doğru metni diğerlerinden delil göstermek adına ayırmada metodik incelemedeki dikkatini göstermiştir.⁵¹⁰

Hayyânî'nin hadis metnini anlamada başvurduğu yöntemi anlamak mümkündür. Muhaddislerin, râvînin zabt ve adaletini bilmek adına izledikleri adımlara dayanarak muhaddislerin çalışmalarını açıklamak gerekir. Sonrasında doğru rivâyeti diğerlerinden delil göstermek adına, ayırmada, hadis kitaplarından, çeşitlerinden, konulu tasnif kitaplarının etkisini de açıklamak gerekir. Hadis metinleriyle ilgilenmede tarihin kaydettiği muhaddislerin kültürünü açıklamak gerektiği gibi, nebevî hadislerin metinlerine gösterdikleri ilgiyi başka bir şeye göstermemelerinin mazeretini de açıklamak gerekir. Bu söze dayanarak hadis metnini anlamak adına Hayyânî'nin takip ettiği sistematığı açıklayabiliriz.⁵¹¹

Hadis metnini anlamak adına Hayyânî'nin dayandığı en önemli fikirlerini aşağıda ki şekilde açıklayabiliriz:

⁵⁰⁶Buhârî, T'abîr 10.

⁵⁰⁷Müslim, Rüya 4.

⁵⁰⁸İbn Mâce, T'abîr'ü'r rüya 20.

⁵⁰⁹İtr, *Menhecü'n-Nakd*, s.30.

⁵¹⁰Hayyânî, *Sekâfetü'l-Muhaddisîn fi't-Teâmül Maa'n-Nassi'n-Nebevî ve'n-Nassi't-Târîhi*, Dâru'l-İbtikâr, Dimâm 1978, s. 2

⁵¹¹Hayyânî, *Sekâfetü'l-Muhaddisîn*, s. 7.

- Sika râvîlerden rivâyette bulunmada muhaddislerin istekli olmalarını, imân sâikiyle anlamaya dayanarak, metni anlamak ve sikâ râvîlerden rivâyet adına sistematik ve ilmî gerekliliğin olması.⁵¹²
- Râvîleri tanımak, ayırt etmek için ilk atılması gereken temel adımların açıklanarak hadis metnini anlama. Bunlardan bazıları şunlardır: Râvînin rivâyetini ve yöntemini kabul etmek için râvînin emel nitelikleri, râvînin rivâyetini isnatsız kabul etmemek, râvîlerin durumlarını ve yöntemlerini incelemenin gerekliliği, hadisin sıhhatinin temel şartlarını bilmek.⁵¹³
- Zayıf râvîleri ayırt etmek adına eyleme yönelik adımlar aracılığıyla hadis metnini anlamak. Bu adımları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz: Muhaddislerin zayıf rivâyetlerden, zayıf rivâyetlerin kusurlarına karşı uyarmaları, hadisi uygun edâ sigaları ile rivâyet hakkında bilgilendirmeleri, muhaddislerin zayıf ve mevzû rivâyetten men etmeleri, men ettikleri bu konuda akli delile sarılmak. Zayıf râvîleri ayırt etmek adına ilmî bir eyleme yönelik adımlar aracılığıyla hadis metnini anlamak aşağıdaki şekilde özetlenebilir: Muhaddisler, yalancıları yalana iten sebepleri açıklamalıdır.⁵¹⁴

Tabbâh'ın ise hadis metinlerini anlama ve manalarını açıklamada özel yöntemi vardı. Yöntemi aşağıdaki hususlarda maddeler halinde özetlenebilir: Bu durum Tabbâh'da, İbnü's-Salah'ın muallak hadis ile ilgili dile getirdiği ve İbn Salâh'ın şu ifadesinden anlamış olduğu yorumda kendini gösterir: “(Muallak hadisin) *Sahih olduğu hükmü verilmiştir.*” Tabbâh “*Yani Kettânî'nin dipnotunda da böyledir*” demiştir. İbnü's-Salah'ın muallak hadisin, muallak hadisin sıhhat hükmünü vermesi için muallakta olan râvî ve sahabe arasındaki senedin muttasıl olması ve Buhârî'nin şartları arasında olmayan, sikâ olması şartını koşması ile ilgili ifadelerinde, Tabbâh'ın metinleri anlamadaki hassasiyetini ve şerhinde dikkatli olduğu görüşüne varıyoruz. Bunun için *Hamîdî el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn el-Buhârî* ve *Müslim* kitabında bundan bahsetmemiştir. Bununla ilgili Tabbâh “*Buhârî böyle bir isnattan değil sadece temriz sigasıyla sahabenin isnadından bahsetmiştir.*” Kitâbü'n-nikâhta Muâviye b. Hayda'yı⁵¹⁵ örnek olarak vermiştir.⁵¹⁶

⁵¹²Hayyânî, *Sekâfetü'l-Muhaddisîn*, s. 40.

⁵¹³Hayyânî, *Sekâfetü'l-Muhaddisîn*, s. 70.

⁵¹⁴Hayyânî, *Sekâfetü'l-Muhaddisîn*, s. 109.

⁵¹⁵Buhârî, Nikah 93.

⁵¹⁶Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 95.

Metnin Bütün Yönleriyle Hedefini Açıklama: Meselâ Tabbâh'ın “*Nebî velâ' satışı ve hibesini yasakladı*” hadisine yaptığı yorumunda, *Nuhbe*'nin şerhinden manasını aktarmış ve demiştir ki; *el-Velâ* yani azatlı köleyi satmak ve hibe etmektir. Çünkü Arap'ların hizmetçisiydi ve onu hediye ediyorlardı. Nebî bunu yasaklamıştır.⁵¹⁷ Yine Enes'in, besmele ile başlama hadisini.⁵¹⁸

Tüm yönlerden açıklayıcı şekilde manası hakkında bilgi vermiş ve şöyle söyleyerek tercihte bulunmuştur: Bu Enes'in besmelenin tersine bir ziyade bulunmadığını, mana olarak rivâyetinde hadisın sonuna ziyade de bulunulmuş sonra bu hatayı Ebû Mesleme, Enes'e Resûlüllah, Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamd ve besmele ile mi başlıyordu diye sormuş, “*Sen hıfzettiğim, senden daha önce kimsenin sormadığı bir şeyden sordun*” demiştir.⁵¹⁹

Manaları Açıklamak İçin Daha Önceki Hadis İmamlarının Kitaplarından ve Görüşlerinden Yararlanma: Mesela, İbnü's-Salah'ın “Muhaddis, meylettiğini tahric yapamadığında manayı açıklamak adına Suyûti'nin *Tedrib* kitabında bulunan açıklamasından yararlanmıştır.” Bu açıklamasını Tabbâh şöyle söyleyerek şerhetmiştir: “*Bu yetersizlik hadisi, ilel ilmini, ihtilâfü'l-hadisi bilmemesindendir.*”⁵²⁰

Yine Tabbâh İbn Salâh'ın “*erkek ve kızkardeşleri bilmek uğrunda .*” ifadesini açıklamıştır. Manayı açıklamak için Suyûti'nin sözünden yararlanarak demiştir ki: İbn Fethûn Abdüllah'ın *el-İstî'âb* kitabının zeylinde isimlendirmiştir.⁵²¹

Metnin Lafızlarını Hıfzetmedeki Hassasiyeti: Bu dikkati, Irâkî'nin şu cümlesini yorumlamasında ortaya çıkar. “*Buhârî'nin geri kalan diğer râvîlerinde كالجادة lafzını ziyade ederler.*” Tabbâh كالجادة “ifadesi şerhin nüshasında vardır. Ben inceleyip araştırdığım birçok kitapta görmedim”.⁵²²

Tabbâh tahammül yöntemlerinden söz etmiştir. Bu yöntemden bazıları şunlardır, şeyhe kıraat etme Tabbâh şeyhe kıraat etme yöntemiyle başlar ve Suyûti'nin *et-Tedrib* kitabında bunu yöntem olarak saymayanlar da vardır naklinde bulunur. Tabbâh bu sözü yorumlayarak bazıların yöntem olarak bunu kabul etmediğini belirtir.⁵²³

Münâvele ile ilgili ise, Tabbâh Suyûti'yi onaylar ve belirli kitaplarda münâvele yönteminin kuramsal olarak icâzet yönteminden büyük bir ayrıcalığı olmadığını

⁵¹⁷Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 86.

⁵¹⁸Dârekutnî, *Sünen*, th. Şuayb Arnavut, Müessesetu'r risale, Beyrut, b.1, 2004, 2/ 94.

⁵¹⁹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 101.

⁵²⁰Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 292.

⁵²¹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 297.

⁵²²Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 245.

⁵²³Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 144.

belirtmektedir. Tabbâh, münâveleyi, icâzetten daha kesin olarak kabul etmiş ve hadis tahammül ve hadis almanın bölümlerinden ikinci tür olduğunu söylemiştir.⁵²⁴

Vicâde ile ilgili; Tabbâh Suyûtî'den Vicâde uyarınca hareket etmenin delilini nakletmiş ve demiştir ki: Suyûtî *Tedrib* Kitabında *Balkânî* söyle demiştir: “Bazıları şu hadisin vicâdesi ile delil getirmiştir. Yaratılmışların hangisi imân bakımından daha mükemmeldir?”.⁵²⁵

*Dediler ki: Melekler buyurdular ki, onlar Rablerinin katında oldukları halde nasıl iman etmesinler”.*⁵²⁶Tabbâh Suyûtî gibi görüşü

Halepli muhaddisler hadis kabulünde makbul hadislere dayanmaktadırlar. Bu muhaddisler hadisin kabul veya reddinde özellikle senedin derecesine dayandıkları açıktır. Mesela, kitaplarında ve derslerinde Sirâcüddîn, hadisin derecesine dair cerh ve ta'dîl ehlinin görüşleriyle birlikte kabul veya reddetme bakımından metin ve sened olarak hadisin derecesini açıklama adına hadisten bahsettiğini görüyoruz.

Yöntemlerinin ve sözlerinin anlaşılmasında tedrîb okuyucusunun yararlanması için, hadisin senet ve metninde yaptıkları araştırmalarında muhaddislerin yorumlarını kanıt olarak ileri sürmüştür. Hadisin başka şevâhidi varsa onları da beyân etmek Sirâcüddîn'nin adeti idi. Sened veya metninde bir illeti varsa onu açıklıyordu. Sirâcüddîn'in böyle yaparak hadis usûlü ve eleştiri yöntemini uygulamalı olarak birleştirmiştir. Bu durum öncülerinden ve önderlerinden olduğu hadis ilimindeki derinliğini göstermektedir. Yine Sirâcüddîn her fikri açıklamak için hasen ve sahih hadisi delil olarak sunarken, zayıf hadis ise daha iyi anlaşılması ve bir fikri güçlendirmek için sunuyordu. Bu yola şevâhidinin ve tarîkının çokluğuyla hadisi desteklemek için başvuruyordu. Örnek olarak, Abdurrahman b. Smüre dedi ki: Bir gün biz mescitte iken Resûlüllah beliriverdi ve buyurdu ki: “*Dün şaşılacak bir şey gördüm. Ümmetimden bir adamın etrafını azap melekleri çevirmişti ama onun abdesti onu bundan kurtarmıştır*”.⁵²⁷

Hadisi hakkında açıklamasında bu hadisin Taberânî, Deylemî ve Tirmîzî'de bulunan rivâyetlerinde hadisin şevâhitleri vardır diyerek “*Hadis ilminde tariklerin çok olması zayıf hadisin zayıflığını kesinleştirmes.*” şeklinde hadisi yorumlamıştır.⁵²⁸

⁵²⁴Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 162.

⁵²⁵Taberânî, *el-Mu'cemü'l kebîr*, 2/87.

⁵²⁶Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 169.

⁵²⁷İbn Kesîr, *Câmiu'l mesânid*, Dâru Hıdır, thk. Abdumelik ed-Dehisî, Beyrut, bs.2, 1998, 5/508.

⁵²⁸İbnü's-Salâh, *el-Mukaddime*, s. 33.

Hadis rivâyetlerini tek tek sıralamadaki yöntemleri: Halep’li muhaddislerin yöntemleri karmaşadan uzak, açık kolay ve anlaşılır durumdadır.

Sirâcüddîn ilk önce sahih kitaplardaki rivayetleri aktardığı mana bakımından araştırma konusuna uygun rivâyeti aktarmaktadır. Mesela melekler ve sıfatlarından söz ederken *Sahîh Müslim*’in rivâyet ettiği Cibrîl hadisiyle⁵²⁹ istişhatta bulunur. İlk önce sahih hadisleri zikretmeye son derece önem verirken, sonra hasen hadisleri zikretmeye önem vermektedir. *Sahîhayn*’ın dışında câmi, sünen, müsnet ve musannef türü eserlerdeki hadisleri zikretmeye önem vermektedir. Meselâ, meleklerin Resûlullah ile birlikte edeplerinden söz ettiğinde câmi, sünen ve müsnetlerde bulunan cibril hadisi ile delillendirir. İmam Ahmed’in Şeyh Abdullah rivâyetini aktarır. İlk önce hadisin derecesine dayandığı, ikinci olarak istişhadda bulunduğu hadislerin konusuna önem verdiği hadisleri aktarmadaki yöntemi böylece netleşmektedir. Görüşündeki dikkatini, ilim ve tasnifte ayaklarının sağlam yere bastığını gösteren hadis tenkidi ile mana uyumunu bir araya toplamıştır.⁵³⁰

Yine Sirâcüddîn delil getirirken, hadisin bir kısmına başvurmakta başka bir yerde tamamını aktarmakla yetinmektedir.

Sirâcüddîn bir hadisin, birçok rivâyetlerini aktarmaya, başka bir yerde diğer rivâyetleri nakletmemeye. Hadisin rivâyetlerini biraraya getirirken, birbirinden farklı ziyâdeleri haber vererek bir bağlamda aktarmaktadır. Birçok rivâyetleri topladığı ve bir yerde naklettiği vedâ haccı hutbesi gibi.⁵³¹

İtr’in yöntemi, hadiste vâki olanı göz önünde canlandırma adına, eğer var ise vurûdu’l-hadis sebebini açıklayarak zikreden Sirâcüddîn’in yöntemine yakındır. Bu yöntemde hadisin manasını bütün yönleriyle kavramak vardır. Bundan sonra hadisteki garip lafızlardan bahseder. Bazı kelimelerin i’râbına gereksinim olursa mananın yaklaşımlarını beyan etmek için i’râbını yapmaktadır. Tefsir edilmesi mümkün olan bir lafzı izah etmeden bırakmaz. Manalardan birini tercih etmek adına diğer rivâyetleri getirebilmektedir. Ardından hadis ile ilgili var olan zâhire aykırı kapalılıktan, sonra da zâhirden bahseder. Yine başka bir rivâyetle, bu kapalılık ortadan kalkacaksa, bu zâhir hakkında cevap verir. *İ’lâmü’l-Enâm* kitabında dolu olan belağat anlamlarından bahseder.⁵³²

⁵²⁹Müslim, İmân 1, 5.

⁵³⁰Sirâcüddîn, *Seyyidünâ Muhammed Resûlullah, Hisâlühü’l-Hamîde- Şemâilühü’l-Mecîde, Dâru’l-Felâh, Haleb, bs.7, s. 481.*

⁵³¹Sirâcüddîn, *Havle Tefsîr Sureti’l-Hucurât, Dâru’l-Felâh, bs.1, Haleb 1992, s. 112.*

⁵³²İtr, *İ’lâmü’l-Enâm, 1/450.*

Ğaşım'ın ise hadis rivâyetlerini tek tek sıralamada yöntemi vardır. Birbiriyle çelişen rivâyetleri sıralar ve bundan sonra aralarını uzlaştırmaya çalışır. Rivâyetler arasını uzlaştırmadaki yöntemi aşağıdaki hususlarda ortaya çıkmaktadır: Rivâyetler arasını uzlaştırma ve sıralamada sikâ imamların görüşlerine başvurur.⁵³³

Rivâyetleri tek tek sıralamada hepsini tercih etmektedir. Meselâ, Ğaşım, *“Namazdan sonra açıktan zikir yapmaya işaret eden hadisleri nakletmekte ve âlimlerin bu dinde bid’at değildir ve Muhamed’l-Emîn’in yoluna aykırıdır.”* sözlerini nakleder.⁵³⁴

Buhârî ve Müslim’de İbn Abbâs’tan gelen hadis rivâyeti de: *“Resûlullah’ın tekbirsiz namaz kıldığını bilmiyoruz”* şeklindedir. Ğaşım devamında *“Okuyucu kardeşim! Nakledilen hadisleri sen de dikkatlice incelediğinde hepsinden anlarsın ki açıktan bir zikir yapmakta, herhangi bir kerahatin olmadığını, aksine bunda müstehaplık olduğunu ifade eder.”* *“Zikrin efdali gizli yapılanıdır”* sözünün ise hadisle çelimediyi çünkü açıktan yapılan zikirde riya korkusu, namaz kılanlara ve uyuyanlara eziyet olabileceğinin altını çizer.⁵³⁵

Rivâyetleri sıralamada maksat çelişkiyi ortadan kaldırmak ve daha iyi anlamayı sağlamak olduğunu belirtir. Ğaşım’ın *“Terâvîh namazı yirmi rekattır.”* hadisi hakkında, bugün müslümanların birçoğundan gelen haberler; Ramazan ayında sekiz rekat kılınıyor oluşu ve bunu Resûlullah’ın Terâvîh sünneti olduğunu iddia edişleridir. Buhârî ve Müslim’de Ebû Seleme’den ö.4/625 rivâyet edilen şu hadisi naklediyorlar: Âişe’ye *“Ramazan ayında Resûlullah’ın namazı nasıldı”* diye soruldu. Dedi ki: *“Resûlullah ne Ramazanda ne de diğer zamanda on bir rekatin üzerine bir ilave de bulunuyordu”*.⁵³⁶

Aslında bu hadiste terâvîh namazı ile ilgili bir hususun olmadığını bu hadis gece namazı, teheccüd namazı ve vitir namazı ile alakalı olduğunu aktarmaktadır. Ğaşım, bazen tercih etmek istediği fikhî görüşü desteklemek için hadisleri sıralar. Yaşayanlar gibi ölümler adına da kurban kesilebileceğini câiz görür. Bu konuda fıkıh imamlarının delil ve buna cevâz veren hadisleri zikretmiştir.⁵³⁷

Böylece Ğaşım’ın rivâyetleri tek tek sıralama, görüşleri sunma ve açıklamadaki hadis kişiliğini bize açıklamaktadır.

⁵³³Ğaşım, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 378.

⁵³⁴Ğaşım, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 379.

⁵³⁵Ğaşım, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 392.

⁵³⁶Buhârî, Teravîh 1.

⁵³⁷Ğaşım, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 401.

3.2.2. Diğer Konular

3.2.2.1. Rivayet Kitaplarını Tertîb Yöntemleri

Halepli muhaddislerin rivâyet kitaplarının tertiplerinde yöntemi vardır. Ele aldıkları konularla ilgili olarak istiṣhatta *Saḥîhayn*’ı öncelemekte ve şeyhlerine olan isnatlarıyla bu kitaplardan nakilde bulunmaya özen göstermektedirler. Örnek olarak; Serdâr önce Saḥîhi Buhârî’deki hadisleri naklederek başlıyordu. Adeta okuyucuya bu kitabın öncelik ve üstünlük sahibi olduğunu hissettirmektedir. Hocası Şeyh Abdullah’tan, o da hocası olan babasından naklediyordu. Tabbâh da Buhârî’de tahriç edilen “*Ameller niyetlere göredir.*” hadisini İbni Ömer’e isnatla nakleder. Ardından Nevevî rivâyetini isnatsız olarak nakleder. Böylece okuyucu iki rivâyet arasında karşılaştırma yapmış olur.⁵³⁸ Buhârî’den sonra Müslim’den nakilde bulunur.⁵³⁹

Sonra oğulların babalardan (İbn Ömer’in babası Ömer İbn’l-Hattab’dan) rivâyetinde olduğu gibi senedindeki güzellikleri açıklar. *Saḥîhayn*’dan sonra Süneni Ebî Dâvud’un *Süneni*’nden hadisler naklettiğini görüyoruz, *Erbeûne Hadîs* kitabında üçüncü hadis gibi. Bu hadisin başında Halep’li, sonra Şam’lı râvîleri, Ebû Dâvud’un tahâret kitabının, def’i hacet giderildikten sonra, bölümüne, “*Hz. Peygamber def’i hacet için en uzağa gidiyordu*”.⁵⁴⁰

Hadisine ulaştıran râvîleri birbiri ardına sıralamaktadır. Aynı bölümden başka hadisler de rivâyet etmektedir.⁵⁴¹

Rivâyet Kitaplarına Verdikleri Önem ve Özen: Meselâ Tabbâh’ın, Hatîb el Bağdâdî’nin kitabına özel bir ilgisi vardır. Tabbâh Bağdâdî’nin hal tercemesinde şöyle demiştir: 463 yılında vefat etmiş, hadis ilimleri alanında *el-Kifâye fî Ma’rifeti Kânûni’r-Rivâye* ve *Câmi’u li-Ahlâki’r-Râvîve’s-Sâmi*’ denilen iki büyük *el-Kifâye* eseri vardır. Ardından Suyûtî’nin *Tedrib* kitabı ve ıstılah alanında ilk tasnif yapan er-Ramhürmüzi hakkında görüş belirtir. Sonra İsfehânî’den, Hatîb el-Bağdâdî’den ve her birinin kitaplarından bahseder. Ardından Ebu Bekir b. Ebi Nokta’nın ö.629/1232 “*ilimde insaf sahibi herkesin muhaddislerden el-Hatîb’den sonra onun kitaplarına muhtaçtır*” görüşünü zikreder. Bununla ilgili Tabbâh, *el-Kifâye fî Ma’rifeti Kânûnî’r-Rivâye* kitabının Halep Osmâniye Medresesi Kütüphanesi’nde üzerinde semâ yapanların

⁵³⁸Serdâr, *Erbe’üne Hadîs*, s. 18.

⁵³⁹Serdâr, *Erbe’üne Hadîs*, s. 19.

⁵⁴⁰Ebû Dâvûd, Tahare 1.

⁵⁴¹Serdâr, *Erbe’üne Hadîs*, s. 23.

isimlerinin olduğu bir nüshası Şam Zâhiriyye Medresesinde mağribî hattıyla 638 yılında yayınlanan 393 numaralı bir nüshası bulunmaktadır.

Musul'da Paşa Câmisi kütüphanesinde bir nüshası, ilk kısmındaki hadis semâsında dikkatsiz olarak bilinen kimselerden delil getirmeme bölümünün eksik olduğu Mısır Sultâniye Kütüphânesinde 98 numaralı, 16785 (ع) ayın nüshası bulunmaktadır. *Câmi'u li-Ahlâki'r-Râvî ve's-Sâmi'* kitabının İskenderiye Belediyesi Kütüphane'sinde kıymetli bir nüshası vardır. Bundan başka bir nüshanın olup olmadığına dair bir bilgiye ulaşamadık. Bu nüsha kütüphanenin fihristinde denildiği gibi 500 senesinde sağlam nüshalardan kalemle yazılmış, yazılan bir nüshadan yazılmış, her cüz'ü üzerinde Ebu'l-Hasan el-Ensârî ve kızları Fatıma, Zeynep, dördüncü bir bayanın katılımıyla ve yetişkin bayan Nâfi'a'nın, Şeyh eş-Şehrazûrî (ö. 489/1096)'den aldıkları semâ icâzeti hakkındadır. (529 senesi. Cilt bir. No: 3711) Mısır'daki matbaa sahiplerinin bu eseri yayınlaması ümidini de taşımaktayız.⁵⁴²

Hayyânî ise rivâyet kitaplarına verdiği önemi, Hayyânî'nin, *Muvattâ* ve sünnet yolunda alimlerin harcadığı gücün bir kısmını temsil ettiğini açıkladığı, ilâveten, İmâm Mâlik'in görüşünü yansıtan ve *Muvattâ*'da olan her şeyin kaynağının İmâm Mâlik'in olduğunu açıkladığı, *Muvattâ* kitabını araştırması ve alimlerin ona verdikleri önemi açıklaması vesîlesiyle ortaya koyar.

Muvattâ'nın manasından isimlendirilme sebebinden, tasnifinden, cem' vakti ve insanların istifadesine sunulmasından ve alimlerin övgülerinden söz eder. Alimlerin *Muvattâ*'yı semâ ve rivâyetine verdikleri önemi, İmâm Mâlik'ten rivâyet eden alimlerin sayısını ifade eder. Aslında derece bakımından *Muvattâ*, *Sahîhayn*'dan geride değildir. Bu sadece derece bakımından değil aslen huccet olmakla alakalı da değil, Buhârî ve Müslim *Muvattâ*'nın hadislerini alıp o hadislerle ve o hadislerin altın senetleriyle kitaplarını taçlandırmasıyla alakalıdır.⁵⁴³

3.2.2.2. Hadis Şerhi ve Yöntemleri

Halep'li muhaddisler, hadislerin şerhine ve onlardan hüküm çıkarmaya son derece önem vermişlerdir. Onlardan biri, birçok hadisi risâleler şeklindeki şerhlere dayanarak bu alandaki yeteneğini ortaya koyan Tabbâh'tır. Bunlar arasında Buhârî ve Müslim'de zikri geçen Hz. Âdem'in boyunun uzunluğunu anlatan hadisi şerif ve 21. sayfasında İbn Hacer'in bu hadisi şerhinde bahsettiği kapalılıklara cevap vermiştir. Sem

⁵⁴²Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 190.

⁵⁴³Hayyânî, *Muvatta Mâlik ve İnâyet'l-Ulemâi bih*, s. 95.

hadisi hakkında üzüntünün giderilmesi risalesi: Tirmîzî'nin *Şemâili*'nde zikrettiği hadisi şeriftir.⁵⁴⁴

Bu hadisin bazı şerhçileri daha vardır. Hadislerin şerhi konusunda geri kalan eserlerini Haleplilerin ilâve araştırmaları bahsinde söz edeceğiz. Bunlardan bir başkası ise, Nebvî hadisleri şerhetmede tefsir, hadis, gramer, akîde, fıkıh, fıkıh usûlü ve tasavvuf alanlarında sahip olduğu ilim faktörüne dayanan Sirâcüddîn'dir. İslamî ekoller arasında açıkca hilâf görülen konuları, bağnazlıktan uzak, hiddet göstermeden ve karalamadan ele alan Şeyh Abdüllah'ın gittiği ilmî metodun sağlamlığını gösteren şerh ve hüküm çıkarma bütünlük içinde birbirine bağlıdır.

Sirâcüddîn tartışmasız hafız lakabının verilmesini hakettiği, İslâmî ilimlerin tamamında tefsir, hadis, fıkıh, tarih ve özellikle de nebevî hadis alanlarında adeta ansiklopedi idi. Onun bu konudaki yöntemi aşağıdaki hususlarla ilgili olarak açıklanabilir.⁵⁴⁵

Sirâcüddîn lafızların tahliline, semantik manalarına önem verirdi. Manayı açıklamaya yardımcı olacak hadis rivâyetlerini aktarırdı. Şârihlerin görüşlerini dile getirirdi. Tercihini açıklar, buna delâlet eden hadisi şerifleri, keyfiyyetini açıklayarak dile getirir. Anlamadaki titizliği, başarısı, hüküm çıkarmadaki derinliği ve fıkıhla öğretiyordu. Sahîhayn'de eleştirilen hadislerde derinlik sahibi ve karalamaları savuşturmaya odaklanıyordu.⁵⁴⁶

Hadislerin Şerhindeki Metodu: Hadis-i şeriflerde âyet ve hadis arasında görünen bir çelişki olduğunda, bu çelişkiyi ortadan kaldıracak kadar Kur'ân ayetlerini ezberlemiş, mükemmel ve tefsirini yaptığı Kur'ân'a başvururdu. Mesela İbn Abbâs hadisine yaptığı yorum; “*Ad kavmi batı rüzgarı ile helak olundu*”.⁵⁴⁷

Daki الدبور lafzını “*Hani onların üzerine köklerini kesen (akîm) bir rüzgar gönderdik*”⁵⁴⁸ ayetiyle şerh etmiştir.⁵⁴⁹

Bazen de hadisle hadisi şerh eder. Başka hadislerin rivâyetlerinden de faydalansa da bunu yaparken İmâmı Ahmed'in şu sözüne başvurur: “*Hadisler birbirini tefsir eder.*” Meselâ: İbn Sad'ın mürsel “*İnsanlardan ilk yaratılanı, öldükten sonra diriltilenlere sonuncusuyum*” hadisinden söz ederken Sirâcüddîn; başka bir hadisle, Ebî Na'im ed-Deylemî'nin Ebû Hüreyre'den naklettiği “*Peygamberlerin ilk yaratılanı ve ölümden*

⁵⁴⁴Sirâcüddîn, *es-Salât ale'n-Nebî*, s. 47.

⁵⁴⁵Sirâcüddîn, *es-Salât ale'n-Nebî*, s. 50.

⁵⁴⁶Sirâcüddîn, *es-Salât ale'n-Nebî*, s. 51.

⁵⁴⁷Bezzâr, *el-Müsne'd*, thk. Mahfuzurrahman, Mektebetu'l ulum ve'l hikem , b.1, Medine 2009, 11/194.

⁵⁴⁸Zâriyât . 41

⁵⁴⁹Sirâcüddîn, *es-Salât ale'n-Nebî*, s. 51.

sonra en son diriltileyim”⁵⁵⁰ delil getirerek; الناس kelimesini النبيين olarak şerh etmiştir.⁵⁵¹

Nebevî Hadislerdeki Garib Kelimeleri Şerhindeki Metodu: Bu Kur'an ve sünnetten deliliyle şerhederek desteklemektir. Meselâ Hz. Peygamber'den ayrılması sebebiyle özlem (الحنين) çeken kütük hadisinden söz ederken; açıklama yaparak şöyle söylemiştir: الحنين sözlükte ağlamanın eşliğinde gönlün istediği şeyi özlemesidir. Bazen hadislerdeki garip kelimeleri açıklamada lügat ve şerh kitaplarına, meâcim kitaplarına ve garîbül hadis kitaplarına başvururdu. Ebû Sa'îd el-Hudrî hadisinin yorumunda *Kalbü'l-Ecrad*'ın.⁵⁵²

Bazen hadisleri açıklamak için, hadis musanniflerinin terâcim kitaplarına, sahîhindeki Buhârî'nin teracimi ve Buhârî'nin terâciminden anladığı bilgi gibi terâcim kitaplarına önem verdiği, İmâm Nevevî'nin, İbn Hacer'in, 'Aynî'nin tasnif edilen hadis kitaplarına dayanması bakımından, muhaddislerin görüşlerine ve uygulamalarına başvuruyordu.⁵⁵³

Aynı şekilde hadis şerhleri uğruna derinlemesine araştırması, gizli kazanımların hasadını yapması adına tanınmış şerh kitaplarıyla yetinmeyip konuyu ele almaktan uzak diğer kitapları da kapsayacak şekilde araştırma alanını genişletiyordu. Zira hadis şerhinde Şeyh Abdüllah'ın *Kitâbü'l-Muhassas*'ını ve faydalanabileceğini umduğu diğer kitapları da araştırmıştır. Kendisini destekleyen alimlerin görüşlerini delil olarak getirmiştir. Meselâ şefaât hadisinden de Hz. Nuh'un özür dilemesinin sebebinden söz ederken konuyla ilgili İbn Hacer'in cevabını nakleder.⁵⁵⁴

Hız. Nuh peygamberin kabul olunmuş, ve gerçekleşmiş duası vardır. Yeryüzünde yaşayanlara yaptığı duasıyla isteği kendisine verilmiştir. Ne var ki dua ettikten sonra kabul olunmamasından korkmuştur. Sonra buna delil olarak şu hadisi nakletmiştir “*Her peygamberin duası kabul edilir*”.⁵⁵⁵

İtr ise hadis şerhine verdiği önemi *Hedyü'n-Nebiyyi fi's-Salavâti'l-Hâssati: el-Cum'atü, el-Vitru, et-Terâvîhu, el-'İydeyn, el-Müsâfir, el-İstiskâ, el-Küsûf, el-Muhâribîn, el-Merîz, el-Cenâze, el-İstihâre* ve *Takvîyetü'l-Hıfz* isimli kitabına dayanarak açıklayabiliriz. Özel namazları açıklamak istediğinde bölümle ilgili, kurallar

⁵⁵⁰Taberânî, *el-Müsned*, 4/ 34.

⁵⁵¹Menâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feyzü'l-Kadîr*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, tsh. Ahmed Abdu's-Selâm, Beyrût, 2001,4/152.

⁵⁵²Ibn Hanbel, *el-Müsned*, 17/ 208.

⁵⁵³Sirâcüddîn, *Havle Tercemet Muhammed Necîb Sirâcüddîn*, s. 68.

⁵⁵⁴Ibn Hanbel, *el-Müsned*, 17/ 206.

⁵⁵⁵Sirâcüddîn, *Havle Tercemet Muhammed Necîb Sirâcüddîn*, s. 71.

ve ahkamlar bakımından kapsam dahilinde önemli hadisleri zikrettiğini görmekteyiz. Şerh yöntemi şöyledir: Başlıktan sonra önce hadisleri zikreder. Ardından sıhhat bakımından alimlerin görüşlerini ve senedinden bahseder. Sonunda fihhî hükümleri, güzel ahlak kuralları, yol gösteren nasihatleri ortaya çıkarırdı.⁵⁵⁶

Yine *İ'lâmü'l-Enâm Şerhu Bulûğu'l-Merâm* min Ehâdisi'l-Ahkâm kitabı ve Bulûğu'l-Merâm adlı kitaptan ahkam hadislerinin şerhiyle, hadis şerhleri ilimlerine sağladığı katkısı net olarak ortadadır.

Bulûğu'l-Merâm kitabı İbn Hacer el-Askalânî eş-Şâfi'î'nin kitabıdır. İbn Hacer, fıkıh konularına göre düzenlediği ahkâmı şer'iyye adına muhtevası bakımından Edilletü'l- Hadîsiyye usûlü olan muhtasar kitabını telif etti. Kitap ahkam hadislerini inceleme bakımından önemli bir kitaptır. İtr'ın kitab yazmasındaki en önemli sebebi, San'ânî'nin *Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûğu'l-Merâm* kitabını incelediğinde, dirâyet ve rivâyet tekniği bakımından hadis yönünü ihmal etmesi ve delilleri yönlendirme, hadisin delaleti ve manaları hakkında ulemanın görüşlerini aktarmadaki hassasiyeti fikhü'l-hadiste olması gerektiği gibi yerine getirmediğinden dolayı, hadis ilmi okuyan öğrenciye yetersiz olduğunu dikkate almasıdır.⁵⁵⁷

Yine kitap yazmasındaki sebeplerden biri de insanlar arasında doğru yoldan sapmış kitaplar yayılmıştı. Bu kitaplarda fikirlerini delilsiz olarak aktardığı için, çok geçmeden bu talebi karşılamak üzere hedefe ulaşmayı kolaylaştıracak; *Bulûğu'l-Merâm*'ı şerh etmeye başladı. İtr'ın bu kitabı şerh etmek için gösterdiği çaba büyüktür. Bu şerhdeki mahareti iki şeyde olmuştur: Birincisi, şerhi düzenlemede izlediği metodu ikincisi, araştırdığı hadisle ilgili olarak bilmesi gerekeni planlama.

konularını gösteren tali başlıkları zikretmesinde şekillenir. Bu planın ayırt edici özelliği tahric, senet, metin, müfredat, hüküm elde etme bakımından tamamen hadisi kapsamasıdır. Üzerinde ilerlenecek başlıklara dayanarak şerhe hazırlık, izlenecek metodu açıklamasıdır.⁵⁵⁸

Serdâr ise hadis şerhlerindeki yeteneğiyle kendini ispatlamıştır. Meselâ, Müslim'in îmân kitabındaki “Biz oturduğumuz sırada”.⁵⁵⁹ Hadisinde bulunan manaları açıklamasında, bu hadisteki faydalar zikretmiştir. Buna göre, kadere iman etmedikçe Allah bir kimsenin amelini kabul etmez, soru soranın sahabeye ve diğerlerine soru sormayı öğreten, istifade etmek için alimlerin yanlarında bulunmada terbiyeyi ve hak

⁵⁵⁶İtr, *Hedyü'n-Nebiyyi fi's-Salavât*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 2001, s. 9.

⁵⁵⁷İtr, *İ'lâmü'l-Enâm*, s. 12.

⁵⁵⁸İtr, *İ'lâmü'l-Enâm*, s. 15.

⁵⁵⁹Müslim, İman 8.

dinin hükümlerini öğreten Hz. Cebrâil olduğunu açıklar. Yine “*İyi huy sahibi olanların hatalarını affedin*”.⁵⁶⁰

Hadisine yorumunda şöyle söylemiştir: *الهيئات* güzel huylara sahip olanlardır. Buradaki hedef insan fitratının reddettiği, insanlığın ve karşı çıktığı kişilik yani onlar kendilerinin affedildikleri fitneyle, kötülükle ve günahla ilintili olmasına razı değildirler. İlahi kanun kesinleştğinde buna uymak ve insan haklarını ödemek gerekir.⁵⁶¹

Ğaşîm ise sağlam bir zihniyetle açıklayıp ortaya koyduğu, sadece hadis ve fıkıh meselelerini, usullerini veya bir kısım konuları takdim ettiği, fıkıh ve hadis ilmlerinde *Buhûs ve Dirâsât* kitabında sergilediği fikirler ve konulara dayanarak görüşleri açıklama ve açıklamada sistematik hassasiyet, tercih, delil getirme ve hüküm çıkarsamada hadisçi kimliğinin mükemmelliğini görüyoruz. Bunun örnekleri: Ğaşîm “*Taşın üzerinde Hz. Peygamber izi*” konusunu dile getirir. Sonra İbnî Acemî ve Tenzîhü’l-Mustafâ’l-Muhtâr ammâ lem Yüsbit mene’l-Ahbâr adını verdiği risâlesinden bahseder.⁵⁶²

Ğaşîm, İbn Acemî’nin aksine bu haberlerin sahih olmadığı tercihinde bulunur ve nakledilenlerin senedinin olmadığını söyler. Tıpkı İbn’l-Acemî, İbn Teymiyye, Fetvâlarında İmâm Suyûtî, hadis fetvâlarında İbn Hacer el-Heytemî, *Sîretü’n-Nebeviyye Sübûlü’l-Hedy ve’r-Reşâd* kitabında, Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî ö.943/1537, Burhâneddîn en-Nâcî ö.900/1495 Ademü vurduna karar verilmiştir. Alkamî, Münâvî ö.1031/1622, (*Mevâhibü’l-Ledünniyye*) Muhammed Şûbrî, (*Dîbâcetü Muhtasari’l-Mâlikiyye*) Alî el-Echûrî gibi birçoklarında gördüğü gibi.⁵⁶³

Ğaşîm “*Bu söz delilsiz duygusal bir sözdür. Peygamber hakkında hiç bir şey ispat etmesi gerekmez. Elbette akıllı kimse bunu reddetmenin bir eksiklik olduğunu düşünmemesi gerekir, dahası mevkisinin yüceliğini, mertebesinin büyüklüğünü gösterir*”.⁵⁶⁴ demiştir.

Özetle, bütün bu örnekler Ğaşîm’in görüşleri sergileme ve aralarında tercih yapmada ilmî sistematığının olduğunu göstermektedir.

⁵⁶⁰Nesâî, Recm, 37.

⁵⁶¹Serdâr, *Erbâiune Hadîs*, s. 55.

⁵⁶²Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 88.

⁵⁶³Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 89.

⁵⁶⁴Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 90.

3.2.2.3. Hadis Kaynaklarından Yararlanma Yöntemleri

Halepli muhaddisler hadis kritiği noktasında çok sayıda muhtelif kaynaklara başvuruyorlardı. Bu kaynaklar bağlamında, önceki muhaddislerin görüşlerine başvurulmaktaydı. Bunlardan biri, birçok ve çeşitli kaynaklara başvuran, hadis ve tefsirden şer'î ilimlerin hepsinde bilgiyi elde etmede başvuran, ilimlerin tertibinde yöntemi olan Sirâcüddîn'dir.

Sirâcüddîn'in ilmî genişliği ve incelemesini gösteren kitaplarında var olan kaynaklar vesilesiyle bu açığa çıkmaktadır. kaynaklarda bulduğumuz kitaplardan bazıları: hadis rivâyet kitapları meselâ *Sahîhayn*, *Sünenü'l-Erbaa'*, *Muvattâ Malik*, *Müsnedü Ahmed*'tir Bunun gibi eczâü'l-hadis kitapları meesela İmâm Ahmed'in *Zühed*, *Zevâidü Abdullah b. el-İmâm Ahmed ala Kitâbi'z-Zühed*, Ebû Na'im'in *el-Huliyye*, Beyhakî'nin *el-Esmâü ve's-Sıfât ve Şuabü'l İmân*, Münzirî'nin *et-Tergîb ve't-Terhîb*, İmâm en-Nevevî'nin *Riyâzü's-Sâlihîn*, *el-Ezkâr*, İbn Kayyım'ın *el-Vâbilü's-Sayyib mine'l-Kelimi't-Tayyib*, İbn Receb el-Hanbelî'nin *Câmi'u'l-Ulûmi ve'l-Hikem*, İbn Hacer'in *Bulûğu'l-Merâm*, Kastalânî'nin *el-Mevâhibü'l-Ledünnî*.

Aynı şekilde Şeyh Abdullah'ın kaynakları arasında tahrîc ve câmi' kitaplarıyla da karşılaşırız. Meselâ: İbnü'l-Esîr'in *Câmiu'l-Usûl*, Suyûtî'nin *Câmiu's-Sağîr* kitabı buna örnektir. Kaynaklar arasında hadis şerhleri kitapları da vardır. Meselâ en-Nevevî'nin *Sahîh-i Müslim*'i şerh ettiği *el-Minhâc*, İbn Hacer'in *Sahîh Buhârî*'yi şerh ettiği *Fethu'l-Bârî*, Münâvî'nin *Feyzu'l-Kadîr*, İbn Allân'ın *Şerhu Ezkârî't-Tirmizî*, Zürkânî'nin *Şerhu'l-Mevâhib*, Mübârekfûrî'nin *Tuhfetü'l-Ahvezî* eserleri buna örnektir. Kaynaklar arasında bazı tefsir kitaplarının da olması mümkündür. Meselâ: *Kurtubî Tefsîri*, *İbn Kesîr Tefsîri*, Suyûtî'nin *ed-Dürrü'l-Mansûr*, Hatîb eş-Şûrbînî'nin ö.977/1570 *Sirâcü'l-Münîr* gibi.⁵⁶⁵

Sirâcüddîn, birçok kitaba başvurmuş olduğu *Şerhu'l-Manzumetü'l-Baykûniyye* kitabından bir örnek vermek istiyoruz. Meselâ: Leknevî'nin *el-Ecvibetü'l-Fâdıla*, er-Rehâvî'nin *el-Erbe'ine'l-Büldâniyye*, Suyûtî'nin *Tedribü'r-Râvî*, Cürcânî'nin ö.471/1078 *et-Ta'rîfât*, İbn Hacer'in *Takribü't-Tehzîb*, San'ânî'nin *Tevdîhu'l-Efkâr*, İbn Hacer el-Heytemî'nin *Şerhu'l-Erbe'ine'n-Nevevî*, es-Sa'd Taftazânî'nin *Şerhu'l-Erbe'ine'n-Nevevî*, Kirmânî'nin ö.786/1384 *Şerhu'l-Buhârî*, Zekerîyyâ el-Ensârî'nin

⁵⁶⁵Sirâcüddîn, *el-İmânü bi Avâlim'l-Âhire*, s. 123.

ö.926/1520 *Şerhu Elfıyyeti'l-İrâkî*, İbn Hacer'in *Şerhu'n-Nuhbe*, Ebû'l-Bekâ'nın *Külliyât'ı*, Mübârekfûrî'nin *Tuhfetü'l-Ahvezî*.⁵⁶⁶

Sirâcüddîn, Sayidünâ Muhammed Resûlüllâh kitabında, çok sayıda kitaba başvurmuştur. Bunlardan bazıları: İbn Hacer'in *el-İsâbe*, İbn Kesîr'in *el-Bidâyetü ve'n-Nihâye*, Zehebî'nin *Târîhu'l-İslâm*, Şevkânî'nin ö.1250/1835 *Tuhfetü'z-Zâkirîn*, Tirmizî'nin *Cem'u'l-Vesâil Şerhu's-Şemâil*, Zebîdî'nin ö.1205/1790 *Şerhu'l-İhyâ*, Beğavî'nin *Şerhu's-Sünne*, İbnu Sa'd'ın *Tabakât*, İbn'l-Cevzî'nin *Mirâ'tü'z-Zamân* ve Hasan Hân'ın *Nezele'l-Ebrâru li-Sadîkîn*'dir.⁵⁶⁷

Şehâdeteyn kitabında ise, birçok kitaplara itimad etmiştir. Meselâ, Suyûtî'nin *Hasâisu'l-Kübrâ*, Beyhakî'nin *Delâilü'n-Nübüvve*, İbn Ebi'd-Dünyâ'nın ö. 281/895 *eş-Şükr*, Fîrûzabâdî'nin ö.817/1415 *es-Sılâtu ve'l-Beşeru fi's-Salâti Alâ Hayri'l-Beşer* ve Muttekî el Hindî'nin ö.975/1567 *Kenzü'l-Ummâl* kitapları.⁵⁶⁸

Sirâcüddîn'in izlemiş olduğu yöntemini dört maddede özetleyebiliriz: Bu Kaynakları 2 Yöntem Üzere Tertip Etmekteydi.

Birinci yöntem: Zaman olarak en eski olanı, sonra onu takip edenler. Meselâ der ki: "Mâlik, Şâfiî, Beyhakî Ebî Abdullah es-Sinâbecî'den O Ebû Bekir 'in hilâfeti zamanında Medîneye geldi....üçüncü rek'atte (ربنا لاترغ قلوبنا) âyetini okudu." Buradan İmâm Mâlik'in *Muvattâ'*sını, sonra Şâfiî'nin *Müsned*'ini ardından Beyhakî'nin *Sünen*'ini tertip ettiğini görüyoruz. Sirâcüddîn hadis tariklerini çok araştırıyordu, daha önceki ulemanın üstünlüğünü kabul ediyor ve onların yöntemlerini takip ediyordu. Önce İmâm Ahmed'in *Müsned*'i, ardından Tirmizî'nin *Sünen*'ini, Suyûtî'nin *Dürrü'l-Mansur*'undan nakilde bulunarak zikretmiştir.⁵⁶⁹

İkinci yöntemi: Bilinen ilmî hassasiyeti ile itina göstererek, ilim ehline göre ilmî değerine göre kaynakları zikreder. Şöyle söyler: Tirmizî ve Ahmed'in rivâyet ettiği hadiste Enes dedi ki: (يماقلب القلوب ثبت قلبي على دينك) "Nebî (Ey! Kalpleri evirip çeviren Allah'ım, benim kalbimi de dinin üzere sâbit kıl duasını çokça yapardı."⁵⁷⁰ Tirmizî'nin *Sünen*'inde ve İmâm Ahmed'in *Müsned*inde zikredilmiş olması kitapları adına genel bir önemi göstermektedir.⁵⁷¹

⁵⁶⁶Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûme*, s. 1-300.

⁵⁶⁷Sirâcüddîn, *Seyyidünâ Muhammed Resûlüllâh*, s. 1- 450.

⁵⁶⁸Sirâcüddîn, *Şehâdetü Lâilâhe İllallâh Muhammedün Resûlüllâh (SAV) Fazluhâ-Meâ'nihâ*, Dâru'l-Felâh,bs.1, Haleb, s. 1-250.

⁵⁶⁹Sirâcüddîn,*el-Hedyü'n-Nebevî ilâ Mekârimi'l-Ahlâki*, Dâru'l-Felâh, bs.1, Haleb 1999, s. 259.

⁵⁷⁰Tirmizî, *Davet*, 6.

⁵⁷¹Sirâcüddîn, *Suûdu'l-Ekvâl ve Ref'ul-E'mâl ile'l-Kebîri'l-Müteâl zi'l-İzzeti ve'l-Celâl*, Dâru'l-Felâh, b.2, Haleb 2002, s. 5.

Temel Kaynaklara Dayanması: Bahsettiği her ilimde güvenilir kaynaklara dayanıyordu. Çünkü her ilmin imamlarının görüşlerini bu kataplardan naklediyordu. Araştırma yaptığı konulardan her bir meselede, bilgileri ilgili temel kaynaklardan alıyordu.⁵⁷²

Her ilimde imamların görüşlerine başvuruyordu. Hadis ilminde, Buhârî’de mevcut olan şefâat hadîsinde Hz. Nuh (As)’ın özür dilemesinin sebebinden bahsederken *Fethu’l-Bârî* kitabında Hafız İbni Hacer’in cevaplarını nakleder. Bu bağlamda Nuh (A.S) kesinleşmiş bir duası vardı. Duası tam olarak insanlara verilmişti. Bunun için duasının kabul olmamasından korkmuştu.⁵⁷³

Her meselede ilgili kaynaklara dayanmıştır. Şeyh Ahmed et-Tirmânî’ni tercemesinden söz ederken et-Tabbâh’ın *Târîh*’ine dayanır. Cuma gününün ayırt edici niteliklerinden söz ederken Suyûtî’nin *Hasâisü’l-Cum’a* ve *Nûru’l-Lem’a* kitaplarına dayanır. Örümcek ağından söz ederken, ‘‘Bu küçük canlıya bakın, *Hayâtü’l-Hayevan*’da geçtiği gibi ağını havada örüyor’’ sözünü kullanır. Kur’an tilâvetinin fazileti hakkında söz ederken Muhammed b. Nasr’ın el-Mervezî’nin ö.294/907 *Kıyâmu’l-Leyl* kitabına dayanır. Sirâcüddîn bir bilgiyi nakletmeden önce harfiyyen nakil yönünden doğruluğunu araştırırdı.⁵⁷⁴

İtr ise, ilmî doğruluk ve okuyucunun zihnini yanlışla karıştırmadan, güvenilir kaynaklardan bütün mezheplerin müftâ bihleriyle beraber fikhî mezheplerden nakilde bulunmada araştırma ve gayrette bulunmuştur. Bütün bunları *İ’lâmü’l-Enâm* kitabında geçmiştir.⁵⁷⁵

3.2.2.4. Hadis Araştırmalarında Yöntemleri

Halepli muhaddislerin metodu bilgiye ulaşmak ve bilgiyi zihne yaklaştırmak adına özenle seçilmiş disiplinler, ilmî ve akademik adımlar üzerine kuruludur.

Sirâcüddîn ele aldığı konunun önemini açıklayan mukaddimenin önemi: Meselâ, *Ahirete İmân* kitabı ahiretin hak olduğunu açıklayan ve bununla ilgili Kur’ân, sünnet, aklî ve hissî deliller veren mukaddimeyle başlar. Bu telîfatlarında disiplinler, ilmî ve akademik bir metot üzere ilerlediğini gösterir. Araştırmalarda mukaddimenin önemi bilinmektedir.⁵⁷⁶

⁵⁷²Sirâcüddîn, *Suûdu’l-Ekvâl*, s. 7.

⁵⁷³Sirâcüddîn, *Suûdu’l-Ekvâl*, s. 12.

⁵⁷⁴Sirâcüddîn, *eş-Şemâil*, Dâru’l-Felâh, b.1, Halep 2000, s. 7.

⁵⁷⁵İtr, *İ’lâmü’l-Enâm*, s. 15-300.

⁵⁷⁶Sirâcüddîn, *eş-Şemâil*, s. 9.

Araştırmayı Okuyucuya Kolay Bir İş Haline Getiren, Kitabın Ana Konulara Ayırma Ve Fihristin Önemi: Meselâ, *Manzûmetü'l-Baykûniyye* kitabında; kitap yazıldığı maksada uygun olarak, manzum beyitlere göre konular düzenlenmiştir. Ayrıca hadis ilimlerinden söz etmekle beraber kitabın başında dört kısma ayrılmıştır ve kitap bu esas üzere devam etmiştir. Öyle ki manzum beyitleri ilme yeni başlayanlara kolaylık olması için musannifin tertibine riayet etmemiştir.⁵⁷⁷

Başlıklandırma: Bu hususta bölümleri başlıklandırmada Sirâcüddîn'in ilmî konumu ortaya çıkar, öyle ki bu başlıklar vazgeçilmesi imkansız olan bilgilerden bir bölüm oluşturmaktadır. *Havle Tefsîr Sûreti Kehf* başlığı altında tefsir kitabını yazdığında meselâ, kitâbu diye isimlendirmemiştir. Çünkü bahsettiğinin tefsir olarak isimlendirmeye uygun olmadığını ve ona göre Allah'ın kitabını tefsir etmenin bundan daha değerli olduğu görüşündedir.⁵⁷⁸

Hadis araştırmalarının arzında Ğaşîm'in metodunu aşağıdaki şöyle açıklayabiliriz: Araştırmalarını takdim ederken doğru kaynaklar ve ilmî delillere dayanmaktadır. Meselâ: Ğaşîm ilmî delillere ve doğru kaynaklara dayanarak “*mehdînin ortaya çıkmasıyla*” ilgili görüşünden bahseder ve der ki: “*Ahir zamanda ortaya çıkacağına dair son noktayı koyan hadisi şeriflerde olduğu gibi aralarında alimlerin ve saygın kimselerin de olduğu bazı insanlar, hadis hafızlarının mütevâtir olduğuna icma ettikleri hadislerin varlığından habersiz olarak Mehdi'nin olmadığını zannediyorlar.*”⁵⁷⁹ Bu konuyla ilgili olarak hepsinin mehdî hadisleri üzerinde mütevâtir olduğuna dair ittifak ettiği muhaddislerden İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî* kitabından, Kurtubî'nin *et-Tezkire* kitabından, Sehâvî'nin *Fethu'l-Muğîs* kitabından, Suyûtî'nin *el-Urfu'l-Verdî* kitabından, Zürkânî'nin *Şerhu'l-Mevâhib* kitabında görüşlerini nakleder.⁵⁸⁰

Sonra sahih hadis kitaplarında bulunan rivâyetleri söylemiş ve hadis üzerinde müzâkere yapan Ğimârî ve Kettânî gibi “*mehdî değil İsâ vardır.*” hadisi üzerinde tartışdıkları, anane, tedlîs ve cehâletle illettendirmiştir. Öyle ki Sığâî, bu hadisi mevzu hadisler arasında naklettiği, araştırmacı alimlerin görüşlerine dayanarak mehdîyi kabul etmeyenlere karşı çıkar.⁵⁸¹

Araştırmaların takdimini yapmada, takdimi yapılan konuyu delillendirmek için alimlerin kitapları ve risâlelerinin dikkatle anlatımı yapılmakta ve konuya ilişkin ince

⁵⁷⁷Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmetü'l-Baykûniyye*, s. 33.

⁵⁷⁸Sirâcüddîn, *Havle Tefsîr Sûretü'l-Kâhf*, Dâru'l-Felâh, b.1, Haleb 1993, s. 5.

⁵⁷⁹Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 276.

⁵⁸⁰Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 278.

⁵⁸¹Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 277.

ayrıntılar sunulmaktadır. Mesela Ğaşım, Ebdâl hakkındaki hadislerin sahih olduğunu belirtmektedir. Suyûtî, ebdâlden bahseden hadisleri bir araya getirdiği bir risâle yazmış ve *el-Haberu'd-Dâl alâ Vücûdu'l-Kutbi ve'l-Evtâdi ve'n-Nücebâi ve'l-Ebdâl* diye isimlendirmiştir. Suyûtî'nin reddedenler hakkında kendisinin konuyla ilgili bilgisinin olmadığını, hadisi şeriflerle yazılan ilmi eserlerin bunu ispatladığını ve inatçıların inkarını desteklemeyeceğini söylemiştir. Söylediği, ebdâl hadisi hakkında vârid olan hadisleri ispat etmiştir.⁵⁸²

Aynı şekilde “günlerin fazileti hadislerin veya uğursuzluğu konularında rivâyet edilen hadisi şeriflerin sahih, zayıf ve mevzû olanlarını açıklamış, detaylandırıp, anlatarak görüşünü” bildirmiştir.⁵⁸³

Araştırmasını takdim ederken inceleme ve irdelemesi yapıldıktan sonra, sadece sahih ve meşhur hadislere dayanmaz. Meselâ “*Cuma günü arafe gününe denk gelirse yetmiş hacca bedel midir meselesi*” hakkında söz edip, bunun bazı ilim talebeleri ve avam müslümanlarca meşhur olduğunu açıklar. *Tecrîdi Sahîh*'daki Razîn rivâyetini aktarır. İbnü'l-Esîr'i zikreder ve onu ط harfiyle sembolize eder. Bazı fakihleri bu sembol yanıltmıştır.

Ayrıca Ğaşım bu sembolün *Muvattâ*'da bulunan nakiller olduğunu zannettiklerini fakat *Muvattâ*'nın bu hadisi rivâyet etmediğini, *Muvattâ*'da sadece “*En faziletli dua arefe günü yapılan duadır*” rivâyeti vardır. Razîn senedi olmayan ve temeli olmayan, hadisin durumunu bilmekle ilgili mevzû bir ziyâdede bulunmuştur.⁵⁸⁴

Münzirî bu hadisi terğîb ve terhîb bölümünde konumlandırmıştır. Razîn sahih hadis olduğuna dayandırarak, temelsiz bir şekilde bu hadisin *Tecrîdi's-Sahîh*'e dahil etmiştir.⁵⁸⁵

Aynı şekilde Ğaşım, Hz. Peygamber'e salâtü- selâmın meşruluğunu ve namazın sonunda makam-ı mahmûdu vesile kılarak dua yapmayı inkar edenlere karşı, elinde özel olarak bunun meşrûluğuna işâret eden hadîsi şeriflerin olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸⁶

Bu konadan bahsettiği “*Hz. Peygamber'e salâtü selâmın ve namazın sonunda vesîle kılarak dua etmenin hükmü*” meselesinde gereğince yaptığı inceleme ve irdelemedeki mahareti ortaya çıkmaktadır. Bunun her bir hadisin uygun rehberliğiyle

⁵⁸²Ğaşım, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 285.

⁵⁸³Ğaşım, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 287.

⁵⁸⁴Ğaşım, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 289.

⁵⁸⁵Ğaşım, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 219.

⁵⁸⁶Ğaşım, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 291.

cevâzına işaret eden hadisler nakledilmiştir. Meselâ *Buhârî*'de Câbir hadisini “*Her kim nidâyı işittiğinde derse*”.⁵⁸⁷

Naklettikten sonra demiştir ki: Bu hadis-i şerifteki nidâ her ikisinde de namaza çağrının yapıldığı ezân ve kâmeti kapsamaktadır.⁵⁸⁸

3.2.2.5. Hadis Tenkid Yöntemleri

Halep'teki muhaddislerin birçoğunun şahsına munhasır olarak, ilmî ve ictimâî görüşlerinde belirginleşen benzersiz mantığı vardır. Bunlardan biri, hadisle delillendirme veya eleştirme yöntemi; mevzû hadislerle karşı sert mücâdele ve uyarmakla beraber, her konuda sahih ve hasen hadis, fedâil konusunda koşula bağlı olarak zayıf hadisle delil getiren.

Sirâcüddîn, hadis ilmi bakımından eleştiren muhaddislerin yolunu takip eden seçkin bir muhaddis kimliği vardır.⁵⁸⁹

Bununla ilgili: Sirâcüddîn'in, *Beykûniyye*'nin manzûmesini şerh ederken, Beykûnî'nin bahsetmediği çeşitli hadis ilimlerinden bahsettiğini gördüğümüz eleştirel bir yöntemi vardır. *Beykûniyye* çeşitli Konusu örneğin: Muallak hadis, müen'nen hadis, Ahkâmu Ziyâdâtı's-Sikât, Muhtef'îl-Hadîs, Nâsîh ve Mensûh gibi.⁵⁹⁰

Hatalı olduğu ortaya çıkan alimlerin görüşlerini ilmî olarak eleştirir, açıklar ve doğrusunu anlatır. Meselâ, İbn Hacer el-Askalânî'nin münker hadis, hâs ve âmlıkta münker ve şâz arasında olan hadis ile ilgili açıklamasından dolayı İbnü's-Salah'ı eleştirmesinden söz ettikten sonra, Lakatu'd-Dürer sahibi'nin: “*İbn Salâh iki hadisin arasını ayırmadığı, bu açıklamasıyla, ikisinin dışındaki bir başka hadisi ifade etmek istemiş ve Münker Şâz manasındadır demiştir*” diyerek bu açıklamayı düzeltmiştir.⁵⁹¹

Bütün hadis çeşitlerini zikrederek örnekler vermeyi, Meselâ: şâz olan hadis hakkında şu hadisi şerifin örnek verilmesi: Resûlullah buyurdu ki: “*Eyyâmü teşrik günleri yeme-içme günleridir*” bu hadis-i şerif bütün etrâf kitaplarında şöyle geçmektedir: Musa b. Alî babasından.

⁵⁸⁷Buhârî, Ezân 8.

⁵⁸⁸Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 350.

⁵⁸⁹Sirâcüddîn, *et-tekkarrûbila'llâh*, s. 302.

⁵⁹⁰Sirâcüddîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Baykûniyye*, s. 20.

⁵⁹¹Sirâcüddîn, *es-Salât ale'n-Nebî*, s. 142.

Ukbe b. Âmir'den dedi ki: Resûlullah şöyle buyurdu: “*Arefe günü, kurban kesme günleri ve bayramımız olan eyyâmı teşrik günleri ehli İslam'ın yeme ve içme günleridir*”.⁵⁹²

Musâ hadisi ziyadesiyle Cemâate muhâlefet ettiği için şâzdır. Ardından bu örnekle ilgili olarak Şeyh Abdullah'ın hatasını şöyle söyleyerek düzeltir “*Bu Irâkî'nin bütün şerhlerinde bu şekilde açıklanmıştır.*” Sehâvî ise bu hadis'in şerhinde şöyle demiştir: “*Mûsâ hadîsini İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve Hâkim tashihini yapmışlardır. Mevcûd örfüne hamlolması mümkün olduğundan dolayı çelişen bir durum olmaksızın sikâ bir ilâve olması sebebiyle durum böyledir*”.⁵⁹³

Yine eleştirel metodun yansımından biri de alimlerin açıklamalarına eleştirel yorum yapmasıdır. Alimlerin sınırlanması gereken genel bir açıklaması olduğunda genel ifadenin kapsamında olmayan bir şeyin girmesinden korktuğundan dolayı sınırlandırmıştır. Alimlerin ekolleriyle zahiren kapalı bir açıklama olduğunda ekollerine uygun olarak yönlendirmektedir. Mesel merfû olarak Ebû Hureyre hadis “*Biri bana selam verdiğinde selamı alıncaya kadar Allah ruhumu bana iâde eder*”.⁵⁹⁴

Sirâcüddîn bu hadisin manasının ruhu Hz. Peygamber iâdesi olduğundan bahseder. Alimlerin görüşlerini naklettikten sonra, ruhu şerifleri bu alemin dışında Allah'ın huzurunda ve mele-i a'lâ'dadır, görüşünü tercih etmektedir. Ümmetinden birisi ona selâm verdiğinde, bu selâmı almak mele-i a'lâda olmaktan onu alıkoymadan ruhu şerifleri selâm verenin selâmını almak üzere dünyaya yönelir, definden sonra selâm verenin selâmını almak üzere ruhu ona iâde edilmiştir. Cesedinde olduğu gibi kalmıştır. Ruhun iâde olmasından maksat: Berzah alemine ilişkin ümmetinin yaptıkları işlerle günahlarından dolayı istiğfâr etmeye, başlarına gelen musibetten kaldırılması için onlara dua etmeye kendisini adanmış olmasıdır. Bunu şu hadis desteklemektedir: “*Hayatım sizin hayatınızın en hayırlısı, ölümüm de sizin ölümünüzün en hayırlısıdır*”.⁵⁹⁵

Sirâcüddîn bu hadis'in şerhinde İbn Allân'ın *Şerhu'l-Ezkâr* kitabındaki görüşü nakleder.⁵⁹⁶

Genel olarak Tenkid ilmindeki yönteminin dayanakları maddeler halinde aşağıdaki gibidir:

⁵⁹²Nesâî, Menâsik 192.

⁵⁹³Sirâcüddîn, *Havle Tefsîr Sûret'l-İhlâs*, Dâru'l-Felâh, b. 2, Haleb 2001, s. 44.

⁵⁹⁴Ebû Dâvûd, Menâsik 98.

⁵⁹⁵Bezzâr, *el-Müsne'd*, 5/ 308.

⁵⁹⁶Sirâcüddîn, *et-Tekarrubu ila'llâh*, s.302.

1. Hadis ilimi çeşitleri ile ilgili örnek vermeye göstererek, daha evvelki muhaddislerin verdiği örneklerle yetinmemiştir.⁵⁹⁷
2. Hadis ilimi Tenkid metodu, muhaddislerin mertebesini açıklamada ihtilaf ettiği hadislerle ilgili kararda tercih edilen bilgi, cerh ve ta'dîl sadece ravi olmayıp, alimlerin tercihte bulunmadaki görüşlerini anlatmayı da içermektedir. Böylece ilmî kişiliği net olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁹⁸
3. Önde gelen muhaddislerin ölüm tarihleri bakımından tanıtmaya özen göstermiş, yazılarında okuyucunun önüne ilmî gelişmeyi doğrular nitelikte bir tablo koymuş, okuyucunun araştırma ve çalışmasına gerek kalmadan bu ilim ve diğer ilimlerde her ilmin tarihi özülüyle ilgili kitap yazmakta ilerleme kaydetmişti.⁵⁹⁹
4. İlim talebesinin araştırma yaptığı konuda başvurmasını kolaylaştırmak için dahası konu hakkında usulcülerin görüşleri varsa bazen onların bu görüşlerini de aktardığı, bütün hadis ilimlerinin dayandığı musannef eserler ve kaynakları belirtmeye yoğun ilgi göstermiş. Bunun yerine bazen konuyla ilgili görüşleri varsa diğer alimlerin de fikirlerini ele alırdı. Bu ise bize İtr'ın hadis ilmindeki vukufiyetini göstermektedir.⁶⁰⁰
5. İhtilafların çok olduğu meseleler ve görüşleri beklemeksizin yayınlamada, bazen de görüşler arasında başarıyla yaptığı şekilsel ihtilafları reddetmede hassasiyet sahibidir. *Sahîhayn*'den hangisi daha üstün ve daha çok tercih ediliyor meselesindeki alimlerin ihtilafında bir görüşü diğerine tercih etme meylî olmuştur. Ancak çoğunlukla tercihlerinde azınlıkta kalan muhalif görüşe karşı üzerinde çoğunluğun ittifak ettiği görüşleri tercih ettiğini görürüz.⁶⁰¹

Muhammed'Avvâme ise, tenkid, cerh ve ta'dîl ilmindeki metodunu Musannif İbn Ebî Şeybe hakkında yaptığı incelemeye dayanarak cerh ve ta'dîl ilmindeki nazariyesini netliğe kavuşturmuştur.⁶⁰²

Avvâme “Bir kişinin cerh ve ta'dîline dair birbirine benzer haberlerin peşi sıra gelmesi, bunun sonucu olarak rivâyet ettiği hadisi kabul veya reddetmekten sakındırarak ilmin âfeti taklitçiliktir” demiştir. “tevârede” kelimesinin manası bir

⁵⁹⁷İtr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 25.

⁵⁹⁸İtr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 28.

⁵⁹⁹İtr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 30.

⁶⁰⁰İtr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 32.

⁶⁰¹İtr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 35.

⁶⁰²İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 9.

alimin görüşüne boyun eğmiyoruz demektir. Bunun örneği Zehebî'nin *el-Kâşif*'inde Şöyle geçmektedir: “*Ma'mer b. Râşid, İsmâil b. Şerûs es-San'ânî hakkında hadisi karıştırıyor dedi*” Yani bir sözü olduğu şekilde kusursuz bir halde rivâyet etmiyor. Tahrif ederek “an İbn îadî” şeklinde hadisi yazıyordu ki Zehebî onu *Mîzân* kitabında “an İbn îadî”den böyle rivâyet olundu diyerek naklediyordu.⁶⁰³

Muğnî ve Dîvânü'd-Du'afâ' olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde Sibî İbnü'l-Acemî'nin *el-Keşfü'l-Hadîs* kitabında, İbn Hacer'in *el-Lisân* kitabında, İbn Irâk'ın *Mukaddimetü Tenzîhi's-Şerî'a* kitabında da görüşler birbirine benzemektedir.⁶⁰⁴

Çağdaş Muhaddislerin Aynı Yolu Takip Ettikleri Gibi, Muhtasarlarda Veya Mutavvellerde Cerh Ve Ta'dil Yapılmasından Sakındırma: Avvâme çağdaş muhaddislerin ilmî gerçekliğinden, tahriç, şerh kitaplarındaki râvîleri cerh ve ta'dilini yaparak verdikleri hükümlerden yararlanmanın ihmal edilmemesi görüşündedir.

Avvâme musanneflerden çok iyi bir şekilde araştırılması birçok isim söylemiştir. Gibi: Abdüllah b. Muhammed b. Akîl ö.141/759, Abdurrahmân b. Ziyâd el-İfrîkî ö.161/779, İbn Cüd'ân.

Sonra Avvâme söylemiştir “*Ben okuyucuyu onların ve diğerlerinin hal tercemelerine ve genel olarak kitaplarının kapsamında bulunan alimlerin verdikleri hükümlere dikkatli bir şekilde inceleme yapmaya yönlendiriyorum*” demiştir.⁶⁰⁵

Avvâme, cerh ve ta'dil ilmini öğrenen için mühim olan bu ilmin hazinesi olan mütekaddimîn ve müteahhirîn ulemasının kitaplarından olan *tehzîb* ve benzerlerini incelemiş olmalası gerektiğine dikkatleri çekmiştir. Diğer alimlerin kitapları bu hazineleri tashih etme ve elekten geçirmekten ibâret olduğunu, okuyucuya *Fethu'l-Bârî* ve *Telhîsu'l-Habîr*'de bazı konuların *Tehzîb*'den aktardığı görülür. Ağırlıklı olarak *Fetfu'l-Bârî*'nin mukaddimesinde eleştiri, tartışmalar, öteden beri konuşulan söz ve yardımdan daha çok tashihten ibaret olduğunu görür.⁶⁰⁶

Ğaşîm ise nakd etmede eleştirmenlerin görüşlerine başvurmayıp, açık bir delile dayanarak o görüşlere karşı çıkararak başka bir görüşü tercih etmiştir. Zahir olan ilmî metodu kullanarak hadis metinleriyle tam bir etkileşiminden tenkid nazariyesini netleştirir. Meselâ “*Ümmetim fırkalara ayrılacaktır*”⁶⁰⁷ hadisinde de aynı durum söz konusudur. Ğaşîm bu hadisin, 10'u aşkın sahabeden rivâyet edildiğini ifad etmiştir.

⁶⁰³İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 55.

⁶⁰⁴İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 62.

⁶⁰⁵İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 69.

⁶⁰⁶İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 70.

⁶⁰⁷Taberânî, *el-Mu'cemu'l Kebîr*, 18/ 50.

Sonra Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *İthâfû's-Sâdeti'l-Müttekîn* kitabında bu rivâyetleri toplamıştır. Sonra bu rivâyetlerle birlikte, “Onların biri dışında hepsi Cennettedir. Denildi ki onlar kimlerdir. Yâ Resûlüllâh? Buyurdular ki: Onlar zındıklardır.” Hakikati olmayan, batıl olan bu rivâyeti de zikretmiş ve bundan haberdar etmiştir. İbnü'l-Cevzî bu hadisi mevzû hadisler arasında nakletmiştir. AbdülAzîz el-Ğamârî “Bu söylem batıl ve mevzûdur dikkatli olmaya ihtiyaç yoktur. Ğaşîm eleştirmenlerin görüşlerini tercihe meyletmiştir.” demiştir.⁶⁰⁸

Ğaşîm'in, bu hikayenin sahih omadığına ve nakledilen görüşlerinde onun görüşünü doğruladığı “قصة الغرائق” (Garânik kıssası)⁶⁰⁹ hadisiyle meşgul olmasına dayanarak net olarak eleştirel şahsiyeti ortaya çıkar.

Meselâ, Kadi İyâz demiştir; “Bu hadisi güvenilir hiç kimsenin tahriç edilmemiş bir hadis olması, muttasıl sağlam bir senetle güvenilir olması, bunu yapmaya düşkün olan ve müfessirler gibi bir kimsenin isnadta bulunmamış olması sana yeter.” Kadi İyaz da Hz. Peygamber'in mutlak ismetine aykırı olması sebebiyle mana yönünden aynı şekilde reddetmiştir.⁶¹⁰

Bazen Ğaşîm'in nakza dayanarak bütün ihtimalleri aktarmakta ve nakd ettiğini, sonradan en kuvvetli olanı tercih ettiğini görüyoruz. Meselâ: “Allah'ın ilk yarattığı.”⁶¹¹ hadisi hakkında Ğaşîm, ilim ehli alimlerin kitaplarına baktıktan sonra Buhârî, Müslim, Ahmet, İbn Mâce'nin bu hadisle ilgili rivâyetlerini aktarır. Hadisten kesin olarak anladıkları hususlar: İlk yaratılanın ve diğer yaratılanların da aslının olan su olduğunu öğrendiğini. Kendisinden başka, yazı araçlarına kıyasla mutlak önceliği olan, türünün temel unsuru olan kalemin önceliği hakkındaki hadislerin olduğunu aklın önceliğinin ise; ağız olduğunu ifade eder.

Sözün önceliğinin levhi mahfûz veya ruh olduğunu. Fakat gerçekliğinin hakikatinin olmadığını. Muhammedî nûrun önceliği hakkındaki Câbir hadisini birçok siyer ve mevlid-i nebî ile meşgul olanların zikrettiğini ve Abdurrezzak'ın *Musannef*'ine ve Beyhakî'nin *Delâilü'n-Nübüvve*'sine nisbet ettiklerini; fakat bu isnad yanlış olduğunu belirtmektedir. Ğamârî Ahmed b. es-Sadîk, su hadis hakkında Suyûtî'nin güvenilen bir isnadı olmadığını istenmeyen ve doğruluğunu bozan yanlışlar içeren mevzû bir hadis olduğunu ifade etmiştir.⁶¹²

⁶⁰⁸Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s.112.

⁶⁰⁹Taberânî, *el-Mu'cemu'l Kebîr*, 12/ 53.

⁶¹⁰Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2/117.

⁶¹¹Ebû Dâvûd, *Sünne*, 17.

⁶¹²Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 119.

Mecid Mekkî'nin Tenkid İlmine Olan Katkısı: Hafız Zehebî'nin cerh ve ta'dilde eleştiri hakkındaki görüşlerini, muhaddislerin cerh ve ta'dil ve genel olarak ta hadis ilimleri hakkındaki görüşlerini, Zehebî'nin hal tercemesini, metin ve senet hakkındaki görüşlerini, râvîler hakkındaki görüşlerini, bazı hadis metinlerinin şerhini incelediği, yine hadis ilimlerindeki bazı meselelerle ilgili eleştirel bazı görüşlerini de araştırdığı hadislerle ilgili diğer faydalarını

Zehebî'nin Tenkid hakkındaki görüşlerini topladığı, Hafız Zehebî'nin *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* kitabına dayanarak, hadis ilimlerinden nakz ilmi hakkındaki görüşleri başlığı altında master aşamasında yazdığı risalesinin yardımıyla Tenkid ilmine olan katkısı netleşir. Eleştiri ile ilgili araştırmada Şeyh Mecid'in yöntemi aşağıdaki şekildedir:⁶¹³

- 1- Mekkî, kitaplarının isimlerine Zehebî'nin ismini ekleyip onun hal tercemesinden bahsetmeyenleri peşinen eleştirmiştir. Güvenilirliğini ve ilimdeki büyüklüğünü açıklayan Zehebî hakkındaki eleştirel görüşleri toplamıştır.⁶¹⁴
- 2- Mekkî, genel olarak eleştiri ile ilgili görüşlerini bir araya getirmiştir.⁶¹⁵
- 3- Mekkî, 744 yılına kadar sürmüş olan Zehebî'nin *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ* kitabını yazmasının tarihini belirlemiştir fakt yazmaya başlama tarihinin 732 gözden geçirmesinin.⁶¹⁶
- 4- Mekkî, Zehebî'ye göre kavramını ve tabakatı düzeleme yöntemini açıklamış, kitabın beş tabaka ile yetindiğini göstermiştir.⁶¹⁷
- 5- Mekkî, Bid'a ve cerh etkisi konusunda pratik ve teorik birçok inceleme yapmıştır.⁶¹⁸
- 6- Mekkî, ihtilât-teğayyür ve tedvîn-kitâbe arasındaki hassas farkı göstermiştir.⁶¹⁹
- 7- Mekkî, İbnü'l-Esîr'in ele almadığı birçok neseb bilgilerini eklemiştir. Hafız İbn Hacer'in *Nüzhetü'l-Elbâb* kitabında değinmediği 90'dan fazla lakabı eklemiştir.⁶²⁰

⁶¹³Mekkî, Mecid, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübel'â*, Ümmü'l-Kurâ, Külliyyetü'd-Da'vâ fakültesi, Suudî Arabistan 1990, 1/8.

⁶¹⁴Mekkî, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübel'â*, 1/15.

⁶¹⁵Mekkî, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübel'â*, 1/20.

⁶¹⁶Mekkî, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübel'â*, 1/30.

⁶¹⁷Mekkî, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübel'â*, 1/44.

⁶¹⁸Mekkî, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübel'â*, 1/50.

⁶¹⁹Mekkî, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübel'â*, 1/56.

- 8- Mekkî kitabı okuyanlar için sonra eleştirisel görüşleri ve hadis ilmine faydalarını tedvin etmiş ve konularına göre düzenlemiştir.

Mekkî'nin araştırmasındaki eleştirel fikirlerden ve konulardan en önemlileri şunlardır: *Siyeru A'lâm'n-Nübelâ* kitabı ışığı altında, Hafız Zehebî'nin tasnifleri ve semâları, Zehebî'nin görüşleri, cerh ve tadîlin çelişmesi, akranlar arasında rekâbet ve cerhe olan etkisi, karışıklık ve değişiklik ve cerhe olan etkisi, Telkîn'in cerhe etkisi, hadis hırsızlığı ve cerhe etkisi, hadisten ücret alma ve cerhe olan etkisi, muhaddislerin cerh ve ta'dille ilgili bazı görüşlerinin şerhetme.⁶²¹

Bu kitapta Zehebî; ileri gelen alimleri, tarihçileri, cerh ve ta'dil yapan muhaddisleri eleştirdiği, ilmin olgunluğunu, hedefin asilliğini ve eleştirideki üstün yeteneği ortaya koyan dengeli bir üslupla yanılısamlarından hatırlattığı bu kitapta eleştirideki yeteneği ile isimlendirilmiştir.⁶²²

Muhammed Hayyânî ise *Sahîhayn*'e ve hadisilerine muhalefet edenlerin görüşlerini eleştirdiği, onları uzman olmamakla nitelendirdiği *Kitâbü'd-Difâ'i ani's-Sahîhayn* kitabını ehil olmayanların adına ilmî hakikatleri açıklamak için bu kitabı yazdığını, çünkü alanın uzmanlarını eleştirdiğinde vicdanı onu yeniden inceleme ve araştırmaya sevk ettiği için, eleştirisinden vazgeçtiğini ifade etmektedir. Hayyânî kitaptaki planı açıklamakta ve bu dönemde hadisin metnini yanlış anlama veya senedini eleştirmekten dolayı hadisler örnekliğinde ilmî hakikatları açıkladığını bayân ettiği tartışacağı eleştiri nazariyesinin takdimini yapar.

Hayyânî İmâmeyn'in yönteminin sağlamlığını, bu örneğe dayanarak eleştiriye girişenin zayıflığını ortaya koyarak vurgular. Bundan başka muhaddislerin üzerine hadis ilmi inşa ettikleri sağlam, ağır ve eşsiz ilmî hassasiyetini açıklar. Meselâ, İmâmeyn'in Buhârî ve Müslim'in kitaplarını tasnif ettikleri genel eleştiri metodundan bahsedildiğinde, Hayyânî şöyle diyerek açıklar: '*İkisinin metodu çok olana karşı az olanı seçmek, dikkat ve özenle karar zamanının uzun olması prensibine dayanır.*'" Daha sonra dikkat ve sürenin uzunluğuna işaret eden İmâmeyn'in görüşlerini aktarır.⁶²³

Hayyânî, bu dikkat ve uzun müddet hayret uyandırıcı ve seçilen bu hadislerin ilmi yakîn ile sikâ bir durumu şeklinde açıklar.⁶²⁴

⁶²⁰Mekkî, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübelâ*, 1/70.

⁶²¹Mekkî, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübelâ*, 1/83.

⁶²²Mekkî, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübelâ*, 1/85.

⁶²³Hayyânî, *ed-Difâ 'ani's-Sahîhayn*, , Faysal Üniversite Dersi, bs.1, Suudî Arabistan, s. 4.

⁶²⁴Hayyânî, *ed-Difâ 'ani's-Sahîhayn*, s. 50.

Hayyânî Sahîhayni eleştiren modern eleştirmenlerin kimliğinden bahseder. ‘‘Onları uzmanlık alanının dışında, ilminin ulaşmamasından inkar eden modern entellektüeller veya İslâmî İlimler’de mutahassıs olup Sahîhayndaki bazı hadisleri anlamaya kapalı kişiler olarak nitelendirir. Sonra Hayyânî her birinin ayrıntılı olarak kimliğini açıklar eleştirici ve ikna edici cevaplar verir. Bunun gibi sahîhayni dengesiz olarak eleştirmenin meyvelerini açıklar. Ardından Hayyânî topluca eleştiren muhaddislerin takip ettikleri temel kuralları anlatır. Bu kurallar:⁶²⁵

1. Muhaddisler eleştiri bağlamında cerh ve tadîl edilmeyen hiçbir isnad bırakmazlar. Bu sebepten modern eleştirmen cerh ve ta’dîl yapanların, râvîlerin isnatları hakkındaki sözlerini okuduğunda bu hadisin tamamı hakkında verilen bir hüküm zannederler. Halbuki bazı isnatları hakkında verilmiş bir hükümdür. İşte burada hataya düşmek mümkündür. Çünkü muhaddisler, hadise bağlı izâfî durumlar ve delillerle hadisi tanımadan, o hadis hakkında genel bir karar vermedikleri gibi, râvîlerinin durumu belirtilmemiş hiçbir isnad bırakmamaktadırlar. Şaşılacak bir durum ki modern eleştirmen buna muhalefet etmiştir dışında dikkat çekmeyen ve muhaddislerin ilminin değerlendiremediği hadisleri ileri gelen muhaddislerin tashihine muhalefet etmiştir.⁶²⁶
2. Hadis tashihi muhaddiste devamlı tek bir usul üzere devam etmez. İsnad sahibi bir hadisin bütün sıhhat şartlarını sağlar. Burada başka bir yöntem daha vardır ki bu hadise bağlı izâfî durumlar ve delillerin bulunmasıdır. Yine burada bir başka usul olan hadisler ve fakihler tarafından hadis tanınmış olması ve onunla amel ediliyor olma yöntemidir.⁶²⁷

Hayyânî modern muhaddislerin eleştirdiği bazı hadisleri örnek verir. Yöneltilen eleştirilerle birlikte sekiz hadisi zikreder ve bu eleştirilere, ikna edici bir dille ve pratik delillerle Buhârî ve Müslim kitaplarından cevaplar verir.⁶²⁸

Hayyânî bir kısım hadislerde râvîlerin tasarruflarına zahiren yapılan eleştiri olan ikinci itarazdan da bahseder. Çünkü eleştirmenler sünnetin zahirine bağlı kalmadan,

⁶²⁵Hayyânî, *ed-Difâ ‘ani’s-Sahîhayn*, s. 70.

⁶²⁶Hayyânî, *ed-Difâ ‘ani’s-Sahîhayn*, s. 85.

⁶²⁷Hayyânî, *ed-Difâ ‘ani’s-Sahîhayn*, s. 102.

⁶²⁸Hayyânî, *ed-Difâ ‘ani’s-Sahîhayn*, s. 110.

zahir olarak anlamaktan ibaret bazı hadislerin râvîlerinin tasarruflarını kendilerine dayanak yaparak hadisleri eleştirmişlerdir.⁶²⁹

Yine Hayyânî râvîlerin tasarrufuna Konusu örnekler verir. Meselâ Buhârî’de “*Kim benim aldığım gibi abdest alır, sonra içinden dünyalık bir şey geçirmedem iki rekat namaz kılsa işlemiş olduğu günahlar bağışlanır*”.⁶³⁰

İbn Hacer, bu râvîlerin tasarrufudur. نحو kelime mecazda aynı olan kelimelere denir. مثل kelimesi ise eşit olanlara söylenir. Ayrıca râvîlerin tasarrufları hakkında başka geçerli misaller de vermiştir.⁶³¹

Ardından kitabın sonunda Hayyânî dikkat edilmesi gereken birçok değerli ve önemli uyarılarda bulunur.⁶³²

Selahaddîn el-İdlibî ise *Menhecü Nakdîl-Metnî ‘Inde Ulemâi’l-Hadîs* kitabıyla eleştiri ilmine katkı sağlamıştır. Kitabında bulunan önemli fikirlerinden bazıları:⁶³³:

- Rivâyet sırasında merdud hadis çoğalmasıyla, metin tenkidi başvurmayı gerekli kılan olgulardır.⁶³⁴
- Metin eleştirisi, sahabelerin ve muhaddislerin buna başvurmaları.⁶³⁵
- Metin tenkidinin standartları Kur’an’a, Hadise, akla, duyulara ve tarihe aykırı olmaması ve Peygamber sözüne benzemesi gibi.⁶³⁶
- Muhaddislerin metin tenkidıyla yetinme meselesini tartışması.⁶³⁷
- Metin tenkidıyla ilgili fikir üretmesi.⁶³⁸
- Metin tenkidinde temel terimler, merviyât, metin, isnat.⁶³⁹

3.2.2.6. Hadis Tahrici Yöntemleri

Halepli muhaddisler bu alanda verimlilikleri ile ön plana çıkmışlardır. Tahriclerine örnekler vermekle beraber, bu alanda yöntem sahibi olan Tabbâh’la başlayacağız. Metodunu aşağıdaki hususlar bakımından özetlemek mümkündür:

Tahriclerinde *Câmi’u’s-Sağîr* gibi usul kitaplarına dayanır. Meselâ “*Şeytan büyük boş bir yerde durmuş Becîle kabîlesinden bir adamın kötülüğünden*

⁶²⁹Hayyânî, *ed-Difâ’ ‘ani’s-Sahîhayn*, s. 115.

⁶³⁰Buhârî, Vudu 24.

⁶³¹Hayyânî, *ed-Difâ’ ‘ani’s-Sahîhayn*, s. 200.

⁶³²Hayyânî, *ed-Difâ’ ‘ani’s-Sahîhayn*, s. 400.

⁶³³İdlibî, *Menhecü Nakd’l-Metn*, Dâru’l-Âfâk,bs.1, Beyrut 1983, s. 4.

⁶³⁴İdlibî, *Menhecü Nakd’l-Metn*, s. 50.

⁶³⁵İdlibî, *Menhecü Nakd’l-Metn*, s. 90.

⁶³⁶İdlibî, *Menhecü Nakd’l-Metn*, s. 110.

⁶³⁷İdlibî, *Menhecü Nakd’l-Metn*, s. 240.

⁶³⁸İdlibî, *Menhecü Nakd’l-Metn*, s. 300.

⁶³⁹İdlibî, *Menhecü Nakd’l-Metn*, s. 356.

uyarmaktadır.”⁶⁴⁰ ‘Irâkî’nin mürsel hadise örnek olarak naklettiği bu hadisinin tahririni yaparken Tabbâh, hadisin tetimmesi *Câmi’u’s-Sağîr*’de şin harfiyledir. Ona eşheb ve ibnü’l-eşheb denir. Kötü insanların sembolü olmuş, at çobanıdır. (حم) sembolüyle Ahmed *Müsned* kitabında, (ك) sembolüyle Buhârî’nin *Kitâbü’l-Künâ’sında*, (ع) sembolüyle Akîlî’de rivâyet edildiğini göstermiştir. Burada Suyûtî’nin sahih olduğuna dair (صح) simgesi vardır. Belki de bu kitap, kopya edenlerin, nüssahları unutarak zayıf olduğun gösteren (ض) harfi yerine (صح) sembolü ile yazmışlardır. Çünkü *Mizân* kitabının müellifi bu hadise zayıf demiştir.⁶⁴¹

Dikkatle Incelemesi Ve Nüshaları Birbirinden Ayırt Etmesi: Hakim’in *el-Medhal* kitabı hakkında el-İrâkî’nin açıklamasını yorumlamasında Tabbâh, Ahmediyye Medresesi kütüphanesinde 308 numaralı bölümünde bulunan bir nüsha olduğunu. Bu istinsahını kendi el yazısıyla yaptığını ifade etmiştir. Kitabın 30 sayfa olduğunu Hakim’in adı *el-Medhal ilâma’rifeti’s-Sahîhayn el-Buhârî ve Müslim* olan bir başka kitabının İhlâsıyye Tekkesi kütüphanesinde 55 sayfa olan nüshası olduğunu belirtmektedir.⁶⁴²

Nüshalar arasında kıyaslama yaptıktan sonra ibârelerin tashihinde, (Yirmi kadar hadis sahihtir) Parantez içindeki İbni Salah’ın sözündeki ifade hakkında parantez içindeki bu ifade Hafız İbni Hacer’in nüshasında olmadığını belirtir.⁶⁴³

Nüshaların karşılaştırılmasına gelince, Tabbâh Irâkî’nin *et-Takyîd ve l-İzâh* kitabındaki (Buhârî, İbrâhim’den Cerir en son müslüman olanlardandır.) sözü hakkında: “*Buhârî’den sonrası Kettânî de yoktur demektedir*”.⁶⁴⁴

Hal Tercemesine İhtiyaç Duyulan, Tercemeleri Okuyucu Adına Açıklama veya Sevk Etme: Irâkî Mektebe b. Melikân’dan bahsettiğinde, Tabbâh okuyucuyu hal tercemesi için sevk ederek “*Yüz yıl sonra yeryüzünde nefes alan hiçbir canlı kalmaz*” hadisi hakkında yaptığı yorumda: Irâkî’nin bazı ilim adamları bu rivâyetle delil getirdiğini ifade etmektedir. Hocamız, döneminin hadis hafızı Şeyh Muhammed Abdülhay el-Kettânî’nin kitaplarının nüshasında o kişinin Ebû Ümâme b. en-Nakkâş (ö.763/1362) olduğunu yazar. İbni Salah’ın bu sahabe yanlış görüşünü yorumlamış ve onun sahabe Vehb b. Hanbeşe olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁵

⁶⁴⁰İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/ 125.

⁶⁴¹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 62.

⁶⁴²Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 80.

⁶⁴³Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 235.

⁶⁴⁴Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 251.

⁶⁴⁵Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 259.

Yine Tabbâh Hasan b. el-Hasan'ın hal tercemesini yapar ve der ki: Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye'nin ö.145/763 kardeşi, İbrâhîm b. Abdüllah b. El-Hasan b. el-Hasan b. Ali'dir. *Tarihu Ebu'l-Fedâ*'da olduğu gibi, (h.145) yılında Zilkâde ayına beş gün kala öldürülmüştür.⁶⁴⁶

Mü'telif ve Muhtelif Hal Tercemelerini Birbirinden Ayırarak Açıklar: Meselâ: İbni Salâh'ın sözüne yaptığı “bir değildir” yorumunda Tabbâh “*Yani Muhammedân b. Safvân ve İbn Sayfî'dir. Bazı kimseler ikisi de aynı kişidir deseler de ikisi aynı kişi değildir. Sahabiyyûn yani Âmir b. Şehr ve Urve'dir. Muhammedân Sahabiyyûn'dur.*” demiştir.⁶⁴⁷

Tahriç Yapmada Hassasiyet ve Hadisleri Asıl Kaynaklarına Bağlama. Meselâ, Tabbâh “*İbnü'l-Hadramî yandığında...*”⁶⁴⁸ hadisine yaptığı yorumda diyor ki: “*İlk dönem fiten kitaplarındaki (Lâ Terci'û ba'dî Küffâran) babında bir kıssadır. Yine hadis tahririnde dikkatini Irâkî'nin Buhârî Salâtü'l-Leyl babında Heysem b. Ebî Sinân'dan rivâyette bulunmuşur.*” zâid sözüne Tabbâh “*Gece uykudan uyanıp zikir yapmanın cevâzı*” babında ziyade de bulunmuştur.⁶⁴⁹

Sirâcüddîn'in hadis tahrirci ilmindeki metodu ve katkıları, ilk olarak İbnü'l-Esîr'in ö.630/1232 *Câmi'u'l-Usûl* kitabı gibi tahriç kitaplarına dayanıyordu demek mümkündür. *Câmi'u'l-Usûl* kitabının muhtasarı olan İbn Dîba'nın ö.944/1537 *Teyşîru'l-Vusûl* kitabını ezberliyordu. Ravîler ve haklarındaki değerlendirmeler bahsinde yazma metodunda takip ettiği, dersler ve kitaplarında bahsettiği hadislerin tahririni yaparken kitabın aslına ve muhtasarına defalarca bakıyordu. Meselâ Cerir b. Abdullah der ki: “*Resûlullah dolunayın olduğu bir gece aya baktı ve buyurdu ki Siz Rabbinizi göreceksiniz*”⁶⁵⁰ hadisinden söz ederken *Teyşîru'l-Vusul*'de, *Nesâî'nin dışında Kütübü'l-Hamse*'de rivâyet edilmiştir. Şeyh Abdüllah'ın kitapların isimlerinin ihtisarında *Teyşîru'l-Vusul* müellifinin yolunu takip etmektedir” demiştir.⁶⁵¹

İster *Câmiu's-Sağîr* ister *Câmi'u'l-Kebîr*'i olsun Suyûtî'nin *Câmi*'ine başvurur. Meselâ Enes hadisi hakkında; Enes'ten Peygamber buyurdu ki “*Lâ ilâhe illallâh kelimesi muhteşem ve görkemli bir kelimedir*”.⁶⁵²

⁶⁴⁶Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 397.

⁶⁴⁷Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 208.

⁶⁴⁸Buhârî, Fiten 8.

⁶⁴⁹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 345.

⁶⁵⁰Buhârî, Tevhid 24.

⁶⁵¹İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, Dâru'l-Beyân, tsh. Abdu'l-Kadir el-Arnaût, 1969, 4/232.

⁶⁵²Şecerî, Yahya b. Hüseyin, *Tertibu'l emâlî*, Dâru'l Kutub'l ilmiyye, thk. Muhammed İsmail,bs.1, Beyrut 2001, 1/ 32.

Sirâcüddîn demiştir ki “Câmi’u’l-Kebîr’de olduğu gibi İbn’n-Neccâr rivâyet etmiştir.” Bazen hadis tahririnde Muttakî’l-Hindî’nin *Kenzü’l-Ummâl* kitabına başvurur. Bazen hadis tahririnde Münzirî’nin *et-Terğîb ve’t-Terhîb*, Nevevî’nin *Riyâzü’s-Sâlihîn*, İbn Receb el-Hanbelî’nin *Câmi’u’l-Ulûm ve’l-Hikem* gibi, Şurûh ve Eczâü’l-Hadis kitaplarına başvurur. Bazen İbn Hacer’in *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, Sehâvî’nin *Kavlü’l-Bedî*, Kastalânî’nin *Mevâhibü’l-Ledünniyye* kitaplarına başvurur. Mesela Ebû Hüreyre hadisine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Mahşerde bulunan insanlardan mü’minlere karşılaşmak için, binek üzerinde peygamberleri takip ettim”⁶⁵³ *Mevâhib* ve *Şerhuha* kitabında olduğu gibi Sirâcüddîn demiştir. Bazen hadis tahririnde hadis isnadına önem veren müelliflerin tefsirlerine başvurur. İbn Kesir Tefsiri ve Suyûtî’nin *Dürerü’l-Mensûr* tefsiri gibi. Şeyh Abdüllah İmâm Ahmed’in *Müsned*’ini diğer sünenlerden önceliyordu.⁶⁵⁴

Sirâcüddîn’in ayrıntılı tahririndeki yöntemi ise, hadisleri asıl kaynağından araştırmaktır.⁶⁵⁵

Sirâcüddîn’in ayrıntılı tahririndeki metotlarından biri de temel kaynaklardan tahrir yapmasıdır. Musannifin adını şüpheye yer bırakmadan dikkatle zikreder. Bazen musanneflerin isimleri ve ana başlıklar üzerinde tahrir yapmada daha önceki ulemanın yolunu izleyerek ikincil konu başlıklarını zikretmeden ana bölümler veya kitap isimlerini zikreder. Tahririnin ayırt edici özelliği tahrir yaptığı kitabın adının tamamını zikretmesi ve musanneflere yaptığı dikkatli atıflarıdır. Buhârî’den yaptığı hadis tahririnde ister tarih, ister edbû’l-müfret, ister etraflı bir konu olsun eser adını sınırlı olarak zikreder. Ebû Dâvud’tan yaptığı tahriri de böyledir, ister mürsel hadisler veya sünenler olsun Sirâcüddîn bundan sınırlı olarak söz eder. Beyhakî’den yaptığı tahrir de böyledir.

Bu yaptığı tahrirlerini *es-Sünen* ve *ed-Delâil*’de söz eder. Sadece temel konularda tahrir yapmaktaydı. Sirâcüddîn, bazı hadisleri başka bir yerde zikrettiğinden veya hadis sahih olmasıyla biliniyorsa tahrirsiz olarak zikreder. Mesela “*Sizi gecesini gündüz gibi bembeyaz olan bir yol üzere bıraktım*” hadisinin farklı tariklerini zikrederek, tahrirsiz ve derecesini belirtmeden zikretmiştir.⁶⁵⁶

⁶⁵³Kastellânî,*el-Mevâhibü’l-Ledünniyye*, Mektebetü’t-tevfikiyye, Kahire, 3/530.

⁶⁵⁴İbnü’l-Dîbe’, Abdurrahmân b. Alî, *Teyşîru’l-Vusûl ila Câmi’l-Usûl*, Dâru’l-Kütüb’l-İlmiyye, tsh. Hâmid Temimî, Beyrut, 4/27.

⁶⁵⁵Sirâcüddîn, *Tercemet’s-Şeyh Necîb*, s. 180.

⁶⁵⁶Sirâcüddîn, *Hedyü’l-Kur’ân ile’l-Ma’rifeti’l-Avâlim ve’t-Tefekkür fî’l-Ekvân*, Dâru’l-Felâh, Halep 1991, s. 182.

Tahriç ilmine ‘İtr’ın katkısına gelince, İbn Hacer’in seçtiği veya muhaddislerin yöntene göre hassasiyete dikkat ederek hadisleri numaralandırarak kaynaklarını doğruladığı kadarıyla *Bulûğu’l-Merâm*’ın şerhinde istişhatta bulunduğu, şerh olunan hadislerin metinlerini doğruladığı *İ’lâmü’l-Enâm Şerhu’l-Bulûğu’l-Merâm* kitabının tahkiki ile netliğe kavuşur. İlk olarak şerhine başladığı, hadisleri senediyle rivâyet ettiği, dikkatle yerini belirttiği asıl kaynaklardan detaylı olarak tahriç ettiği *Bulûğu’l-Merâm* metnindeki hadislerin tahricidir. Yine hadislerin şerhinde de durum böyledir. İbn Hacer’in, meselâ *Sahîhayn* gibi bazı kaynaklardan yaptığı tahriçlerle yetindiğinde, bu tahriçleri başka bir kaynaktan yapmaya ihtiyaç olduğunda bu hadisleri sünen kitaplarından tahricini tamamlar.

Tahricinde diğer hadislerin kelimelerini açığa çıkarmak ve ahkamların istinbâtında önemli olması sebebiyle bu rivâyetlerle hadisi açıklamak adına hadis rivâyetlerinden bahseder. Müellif hadis metinlerini direkt olarak asıl kaynaklardan almak için titiz bir araştırma yapmış ve bu dönemde bu ilme intisap etmiş bazı kimselerin düştüğü hataları da haber vermiştir.⁶⁵⁷

Avvâme’nin tahriç yöntemi’ne gelince, tahriç yönteminin hadisi daha çok meşhur olan hadis kitaplarına atıf yaparak tatvîl ve ihtisâr arasını kapsayan, İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*’inde bulunan merfu hadisleri tahricindeki çabalarına dayanarak açıklamak mümkündür. Metodu aşağıda belirtilen husular üzerine kuruludur:⁶⁵⁸

- 1- Hadis tahrici ilk önce hangi musanniften rivâyetle bulunduğu, musannifin metoduyla kimin rivâyetle bulunduğu, geriye kalan senedindeki râvîlerden musannifin rivâyetine kimin katılması ve şeyhinin üzerinde olan râvî ile uyumlu olarak takip edenlerin kim olduğundan bahseder. Sonra tahriçte bulunanlar öncekilerden ve ifadelerinden hadis hakkında zayıf ve sahih diye dikkat ederek sahabîleri zikreder. Eğer bir hüküm yoksa ‘Avvâme hiç acele etmemeye ve râvîler hakkında genel akıma kapılmadan râvîlerin cerh ve ta’dîl kararında uzun bir araştırmaya özen göstererek doğru gördüğü hükmü verir. Bunun neticelerinden biri de modern muhaddislerin birçoğunu zayıf diyerek geçtiği hadislerin birçoğunun sahih ve hasen olmasıdır.⁶⁵⁹
- 2- Etimoloji yaparak garib kelimeleri açıklama.⁶⁶⁰

⁶⁵⁷İtr, *İ’lâmü’l-Enâm*, s. 1-400.

⁶⁵⁸İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 7.

⁶⁵⁹İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 9.

⁶⁶⁰İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 15.

- 3- Müelliflerin hadisleri, başı ve sonu arasında tekrar eden hadisleri birleştirmek, bundan öte İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'indeki bir hadisi çeşitli bölümlere ayırmaya meyletmıştır.⁶⁶¹
- 4- İlmî ve teknik olarak, kitapların ambalajı ve kilitlerin anahtarı olan fihristleri yazmaya özen gösterme, bu ayetler fihristi, etraf hadisleri fihristi, râvî ve şiir isnadları fihristi yapmakla olur.⁶⁶²
- 5- Bir musannefte hadislerin tahricini yaparken merfu olduğuna hüküm verilen maktu' ve mevkûf hadislerin tahricimi yapmaya bağlı kalmak, merfu' yönü ağır olarak görülmeyen hadisi bırakmak.⁶⁶³
- 6- Musannefte tahric yaparken ihtisar metoduna bağlı kalma, ilk önce en bilindik *Kütübü's-Sitte* kitaplarıyla yetinmek, sonra *Müsnedü Ahmed*, sonra üç sıhah kitapları İbn Hüzeyme, İbn Hıbbân, Hâkim ve çoğunlukla *Kütübü's-Sitte* ile yetinilmektedir.⁶⁶⁴

Avvâme, Tahricinde İlk Önce Zikrettikleri Şeyler: Musannifin hadisi senediyle rivâyet etmesini, sonra o hadisi musanniften kimin rivâyet ettiğini, İmâmı Müslim ve İbni Mâce gibi. Sonra musannifin yöntemiyle kimin rivâyet ettiğini, Taberânî, Dârukutnî, Beyhakî gibi. Musannifin rivâyette bulunduğu râvîden kimin tahric yaptığını, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî gibi, sonra İmam Ahmed gibi kendisinin ardından şeyhinden hadis rivâyetinde musannifi kimin takip ettiğini zikreder. Buhârî ve Müslim gibi rivâyette musannifle aynı olan musannifin şeyhinin şeyhinde de aynı olurlar. Rivâyette aynı olanlardan şeyhinden sonra aynı olanları ve ardından sahabeleri zikreder.⁶⁶⁵

Avvâme, Tirmîzî gibi musannefinde tahric yaptığı hadis *Sahîhayn* ve Hâkim'de değil ise, hadis tahrici yaptığı muhaddisin ahkâmını aktarmaya bağlı kalmıştır. Buna Zehebî de katılmaktadır.⁶⁶⁶

Musannefinde teknik tahric açısından, musannif hadisi isnadı ile rivâyet eder, Ebu Ya'lâ'nın müsnedine atıfta bulunurdu.⁶⁶⁷

Musannef kitabındaki fihristleri: 'Avvâme Ayetler fihristi, hadis ve etraf hadisleri fihristi, müsnetler fihristi, şiir fihristi ve bununla beraber herhangi bir

⁶⁶¹İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 20.

⁶⁶²İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 25.

⁶⁶³İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 30.

⁶⁶⁴İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 40.

⁶⁶⁵İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 45.

⁶⁶⁶İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 60.

⁶⁶⁷İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 65.

kelimeyi araştırmaya yardımcı olacak içinde kelimelerin yazılı olduğu daire şekilli fihristi hazırlamıştır.⁶⁶⁸

Tahriç İlmine Tahhân'ın Katkısı: Konuyla ilgili metodunu ve tahriç hakkındaki genel teorik görüşlerini açıkladığı *Usûlü Tahrîci'l-Hadîs ve Dirâseti'l-Esânîd* kitabı vasıtasıyla netlik kazanır. Bu konuda; “*Benden önce müstakil bir kitapta hadis tahriç yöntemlerini araştırmış kimseyle karşılaşmadım*” demektedir. Kitabını te’lif etmesimin sebebini, araştırmacıların kendilerine hadis tahriç yöntemlerini tanıtacak bir kitaba çok ihtiyaç duymaları, olarak dile getirmiştir. Kısaca tahriç tarihi ve en tanınmış tahriç kitaplarından bahsetmiştir. Bazılarının tanıtımını yapmıştır. *Nasbu’r-Râye ve’d-Dirâye* tahririnin semantik ve terimsel manasını anlatmıştır.⁶⁶⁹

Serdâr'ın Katkısı ve Tahriç İlmindeki Metodu: Serdâr, tanınmış kitapların yanında bazen tanınmamış kitaplardan da tahriç yaptığını görmekteyiz. Bunun sebebi, şeyhinden yaptığı rivâyete isnadda bulunmak istemesi ve yine hadisin metninin aynı lafızlarla olmasını istemesidir. Mesela kitapta bulunan yirmi bir numaralı hadisi *Avâne en-Neysâbü’rî*’nin *Sahîh*’inden tahriç yaparken, aynı hadis Buhârî, Müslim ve Ahmed’de vardır. Bu hadis “*Alışveriş yapanlar bulundukları yerden ayrılmadıkça muhayyerdirler*.”⁶⁷⁰

Serdâr'ın tahriç ilmindeki maharet ve yerini Leysî’nin ve *Muvattâ*’nın rivâyetinde, hakkında hüküm verdiği İbrâhîmiyye salavatlar hadisinden.⁶⁷¹

Söz etmesiyle tanımak mümkündür. Bu hadis hasen-i sahih olduğunu, İmâmı Mâlik’ten başka tahriç edenlerden bahsetmiş ve Beyhakî’nin, başka lafızlarla Şeyhayî’nin, aynı manaya gelen lafızlarla *Sünen-i Erba’a*’nın rivâyet ettiğini söylemiştir.⁶⁷²

Bunun gibi Serdâr Ali b. Ebî Tâlib (ö.40/661) hadisini yorumlar: “*Resûlullah bizi ziyâret etti. Yanımızda geceledi. Hasan ve Hüseyin uyuyorlardı*”.⁶⁷³

Serdâr hadis, kıyamet günü ehli beyt ve Hz. Peygamber’in temiz zürriyetinin, dedeleri Resûlullah’tan dolayı üstün olmaları hakkında olduğunu ifade etmiştir. Sonra çeşitli kaynaklardan bu hadisi tahriç eder ve hükümler verir, Serdâr “*Bu hadis*

⁶⁶⁸İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 80.

⁶⁶⁹Tahhân, *Usûlü Tahrîci'l-Hadîs*, s. 39.

⁶⁷⁰Serdâr, *Erbaüne Hadîs*, s. 71.

⁶⁷¹Malik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuat Abdalbaki, Daru ihya’t tûras’l Arabi, Beyrut 1985,1/90.

⁶⁷²Serdâr, *Erbaüne Hadîs*, s.32.

⁶⁷³Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed Türkî, Dâru’l hecer,bs.1, Mısır 1999, 1/156.

sahihtir.” demiştir. Aynı lafız ve isnatla Tayâlisî müsnedinde, *ed-Dûlâbî ez-Zürriyyetü't-Tâhira* kitabında, Taberânî ve İbni Mende rivâyet etmiştir.⁶⁷⁴

Ğaşîm’in ise aşağıdaki hususlarda katkısı olduğunu söyleyebiliriz:

1. Hadisleri Tahriç Etmeye Gayreti, Hadisler Hakkında Hüküm Vermesi, Bazı Hadisler Hakkında Merdud ve Resûlûlla’a Aidiyeti Bakımından Sahih Olmadığı Hükümünü Dayanarak Çeşitli Güvenilir Kitaplardan Sahabe Hakkında Hadis Tahriç Etmedeki Hassasiyeti: Bu çalışmasıyla ilgili örneklerden bahsedelim Meselâ: “*Ey câbir Allah ilk önce Peygamberinin nurunu yaratmıştır*”⁶⁷⁵ hadisi hakkında Ğaşîm, bu hadis avam ve havasdan birçoklarını yanılttığını ve kim Peygamberini kesin olmayan bir nitelikle nitelerse ona iftira atmış olacağını ve günaha işleyeceğini belirtmiştir.⁶⁷⁶
2. Tahrici yapılan rivâyetlerin bütün lafızlarını açıklama ve eleştirme: “*el-Haveb’in köpekleri havladığında içinizden birinin hali nasıl olacak.*”⁶⁷⁷

Hadisinde Ğaşîm bu hadisin tahricinde; Kays rivâyeti ve İbni Abbâs rivâyetini zikrederek rivâyet lafızlarına ve çeşitliliğine işâret etmiştir.⁶⁷⁸

Ğaşîm’in bu hadis ile ilgili olarak dayandığı hassas ilmî kurallarla tahricini yapması, sahih ve zayıf diye hüküm vermesi, kitaplardaki bazı tahriçleri onaylaması ve hatalara işâret etmesi: Ğaşîm bu “*في كل أرض آدم كآدم*”⁶⁷⁹ hadisinin tahricinde şöyle söylemiştir: “*Bu hadisi Hakim Müstedrek’inde rivâyet etmiş ve isnadı sahîh demiş, tahriç yapmamış ve Zehebî Telhîs’ında bunu doğrulamıştır.*”⁶⁸⁰

Böylece tahriç ilminde, araştıran ve eleştiren Ğaşîm’in öne çıkan hususiyetini görüyoruz.

- 3- Ğaşîm tahriç ilminden söz eder ve en önemli ahkam hadis tahrici kitaplarını açıklar. Tahricin semereleri hakkında bilgi verir. Bunlar, hadisin mertebesini bilme ve râvîlerini tanımadır.⁶⁸¹

Ğaşîm tahriç ilminin ortaya çıkmasıyla ilgili: Sünneti Nebevî’yi *Cevâmi’*, musennefât, mesânîd, sünen, meâcim, sıhâh, fevâid ve eczâ’ türü kitaplarda tedvin edilmesi kalıcı hale gelince ve Müslüman alimler, fıkıh ve fıkıh usûlü, tefsir, ulûmü’l-

⁶⁷⁴Serdâr, *Erbaûne Hadîs*, s.76.

⁶⁷⁵Aclûnî, *Keşfu’l Hafâ*, 1/ 265.

⁶⁷⁶Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 50.

⁶⁷⁷Ibn Hanbel, *el-Müsneid*, 40/ 299.

⁶⁷⁸Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 70.

⁶⁷⁹Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/ 535.

⁶⁸⁰Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 275.

⁶⁸¹Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 35.

Kur'ân, dil, 'akâid gibi Şeri'atı-Ğarrâ ilimlerden öğrenmeye başladıklarında Tahriç ilminin ortaya çıktığını ifade etmiştir.⁶⁸²

Hayyânî'nin tahriç ilmindeki fikrini, yazdığı değerlendirmeleri, incelemeleri sırasında araştırmacıya faydalı olacak şeyler ve araştırılan tahriç kitaplarını okumasına dayanarak, yaptığı karşılaştırma gereğince tahriç ilminde aktif katkısını ortaya koyduğu, *Miftâhu Kunûzu's-Sünne* ve *Mu'cemü'l-Müfhehrest* isimli tahriç kitaplarından iki kitabı hadis lafızları bakımından karşılaştırması ve incelemesine dayanarak anlamak mümkündür. Aşağıda maddeler halinde belirtilen hususlarda ortaya çıkan önemli fikirlerini ele alacağız.⁶⁸³

- 1- Hayyânî fihristlerin faidelerinden birinin kastedilen şeyi kısa sürede bulmak olduğunu açıklar. *Miftâhu Kunûzi's-Sünne*'den bahseder.⁶⁸⁴
- 2- Hayyânî *Mu'cemü'l-Müfhehres*'in, *Miftâhu Kunûzü's-Sünne*'den daha çok yaygın olmasının sebebini *el-Mu'cem*'in alıntı yapma yönteminin *el-Miftâh*'dan daha kolay olmasına bağlar. Çünkü *Miftâh* manalar üzerine kurulu iken *mu'cem* hadis lafızları temeli üzerine kurulmuştur. Yine *mu'cem* araştırmacıyı amaçladığı belirlenmiş bir hadise yönlendirir. *Miftâh* ise hadisin genel manası üzerinden birçok kaynaklara yönlendirir.⁶⁸⁵
- 3- Hayyânî bu iki kitaptaki boşlukları da açıklamış ve demiştir ki: “*Araştırma ve bu boşlukları inceledikten sonra Kitâbü'l-Miftah'ın, Muvattâ'dan aralarında merfu', mevkuf ve Maktu' hadislerin de olduğu 87 hadisi atlamış, bablar dahilinde hadislerin ardından Mâlik fikhını ve mevzû dışındakileri çıkarmıştır. Müstakil bablarda onu ayırmıştır*”.⁶⁸⁶
- 4- Hayyânî iki kitap arasındaki olumlu ve olumsuz ilişkinin sonucunu açıklar. Olumsuz sonucu *Muvattâ*'nın hadislerinin numaralandırılmasındaki eksiklik ile sınırlandırır.⁶⁸⁷
- 5- Hayyânî, iki kitapta atıfda bulunma metoduyla ilgili olumsuzlukları açıkladığı, iki kitabın (*el-Mu'cem, el-Miftah*) numaralandırmadaki düzensizliğinin etkisinin boyutunu açıklar. *Mu'cem*'de atıf metoduyla ilgili en önemli olumsuzluklar aşağıdaki hususlara dayanarak açıklanabilir:

⁶⁸²Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 40.

⁶⁸³Hayyânî, *Mimmâ Yülâhizu 'alâ Kitâb Miftâh Künûzi's-Sünne ve'l-Mu'cemü'l-Müfhehres li-Elfâzi'l-Hadîs*, mktbu. El-Kifâh'l-Hadîs, İhsâ, 2010, s. 20.

⁶⁸⁴Hayyânî, *Mimmâ Yülâhiz alâ Kitâb Miftâh Künûzi's-Sünne*, s. 35.

⁶⁸⁵Hayyânî, *Mimmâ Yülâhiz alâ Kitâb Miftâh Künûzi's-Sünne*, s. 50.

⁶⁸⁶Hayyânî, *Mimmâ Yülâhiz alâ Kitâb Miftâh Künûzi's-Sünne*, s. 60.

⁶⁸⁷Hayyânî, *Mimmâ Yülâhiz alâ Kitâb Miftâh Künûzi's-Sünne*, s. 70.

Muvttâ'ya yapılan atıf metodu ile ilgili olumsuzluklar ve bunun gibi *Muvattâ*'nın dışındaki kitaplarla ilgili olan, ardından *Mu'cem* kitabındaki bazı atıfları, yine bazı baskı hatalarını ve harekeleme ve dilbilgisi hatalarını düzeltmiştir.⁶⁸⁸

- 6- Hayyânî en önemli faydalarını bu iki kitaptan faydalanılması mümkün olan çıkarımlar ve bu faydaları sistemli bir özetle ortaya koyma ki fihristler olarak genelleştirilebilir.⁶⁸⁹

Son olarak Hayyânî Şer'î ilimlerde ihtisaslaşmış üniversitelere ve özellikle de hadis bölümüne bu iki kitapta bulunan diğer boşlukları ortaya çıkarmak ve bu boşlukları doldurmak için uzmanlardan oluşan bir komisyon oluşturulmasını önermektedir. Buradaki maksadı iki kitaba olan güvenin sağlanması ve Peygamber'in sünnetinin korunmasıdır.⁶⁹⁰

3.2.2.7. Hadisin Hakkında Hüküm Verme, Ve Garib Hadisi, Görüşleri

Hadis hakkında hüküm verme garip hadisi açıklama, var olan faydaları açıklama hususlarında Halepli muhaddislerin yöntemini kitaplarındaki yöntemlerini araştırma ve hadisleri tartışma vesilesiyle tanımak mümkündür. Mesela Serdâr Senedi Ebu'd-Derdâ ö.39/652 ile biten “*Ey Ebu'd-Derdâ kim Allah'dan başka ilah olmadığına ve benim de Allah'ın Resûlü olduğuma iman ederse ona cennet vâcip olur.*”⁶⁹¹

Hadisden söz eder. Serdâr, hadis hakkında hüküm verir. Bu hadisin sahîh hasen olduğunu belirtir. Muhammed b. el-Hasan ö.189/805 *el-Âsâr* kitabında, Taberânî *el-Mu'cemü'l-Kebîr* kitabında Mâlik b. Ahmed *Müsned*'inde rivâyet ettiğini ifade etmiştir.⁶⁹²

Serdâr'ın bazan verdiği hükümde hadis terminolojisini kullandığını görüyoruz. Bu, kabul edilebilir bir durumdur. Şu hadis ile ilgili hükmünde olduğu gibi: “*Cömertlik Cennet'te bir ağaçtır*”. Bu hadisin isnadının pek de kötü olmadığını. Bu hadisi Hatîb el-Bağdâdî tahririni yapmış ve delilinin olduğunu ifade etmiştir. Ebû Nay'im el-Huliyye'sinde ve diğerleri ise “*Sanki zayıf bir hadis olduğu sezinleniyor*” demişlerdir. Avvâme ise tahric ettiği görüşleri naklettiği İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'ine dayanarak hadis hakkında hüküm verme veya tahririni yaptığı İbn Huzeyme, İbn Hıbbân gibi sahîh

⁶⁸⁸Hayyânî, *Mimmâ Yülâhiz alâ Kitâb Miftâh Künûzi's-Sünne*, s. 75.

⁶⁸⁹Hayyânî, *Mimmâ Yülâhiz alâ Kitâb Miftâh Künûzi's-Sünne*, s. 100.

⁶⁹⁰Hayyânî, *Mimmâ Yülâhiz alâ Kitâb Miftâh Künûzi's-Sünne*, s. 112.

⁶⁹¹Ibn Hanbel, *el-Müsned*, 45/ 483.

⁶⁹²Serdâr, *Erbaûne Hadîs*, s. 54.

kitapların normal durumundan hadisın hükmünü anlamakla meşgul olmuştur. Benzer şekilde varsa hadisın başka senetlerini de zikrediyordu ve bunu tahricinin sonunda yapıyordu. İlmi bakımdan tâlî faydalarını anlatıyordu.

Garîbü'l-hadisleri zikretme arzusundaydı fakat bunu tahricten tamamladıktan sonra zikrediyordu. Bu konuda çoğunlukla İbnü'l-Esîr'in *Kitâbü'n-Nihâye*'sine başvuruyordu.⁶⁹³

Ğaşîm'in, hadis hakkında hüküm vermede dikkatini, hadis kaynaklarına başvurmasındaki özeninden anlıyoruz: “*En büyük Cihad nefisle yapılamıdır*”⁶⁹⁴ hadisiyle ilgili Ğaşîm, Bu hadisın dillerde dolaşmaktığını ve halk arasında bilindiğini belirtmekte. Sonrasında kaynaklara dayandırmaya çalışmış ve bu hadisın *İhyâ, el-Câmi'u's-Sağîr* ve *Keşfü'l-Hafâ*'da var olduğunu açıklamıştır. Ardından Ğaşîm, “*İnceleme ve araştırmadan sonra bu hadis hasen olması adına değer verilebilir bir hadis olduğunu anladığını*” ifade etmiştir.⁶⁹⁵

Garîbü'l-Hadis Konusunun Açıklaması: Halep'li muhaddislerin bu alanda da yeteneklerini görmekteyiz. Onlardan biri de şurûhu'l-hadîs, kütübü'l-luğa ilâve olarak garip kelimelerin manalarını açıklamakda İmâm Nevevî'nin *el-Mübhemât* kitabına başvuran Tabbâh'tır. Meselâ Tabbâh “*Meşâ'iriniz üzerine olunuz*” hadisının lafızlarını açıklamaktadır. مشعر kelimesinin çoğulu مشاعر belirli bir yerdir. Haccın yapıldığı özel mekanlar kastedilir. Ardından Tabbâh bu hadisi şerifle Peygamber 'in maksadını açıklar ve es-Senedî'nin muhtemelen kalplere huzur vermek istediğini nakletmiştir.⁶⁹⁶

Bu Alana Serdâr'ın Katkısı: Serdâr garîb hadis konusunda *en-Nihâye* kitabına başvurmaktaydı. Şu hadisi şerifin lafızlarına yaptığı yorumda maharetini ortaya koymuştur. Şöyle söylemiştir: “*Sanki ben Ebû'd-Derdâ'nın parmağını görüyorum sözünde Ebû'd-Derdâ': 'Kendisinden rivâyet bulunulmuş olan Abdullah b. Habîbedir. أرنبته burnun kenarı demektir.'*” Başka bir hadiste ise Ahmed'in Müsned'inden senedini ortaya koyar: “*الرواجب يارسول الله لقد أبطأ عنك جبريل.*” Serdâr bu hadisteki garib olan الرواجب kelimesini açıklamıştır. Müfredi راجبة parmak boğumunu iç tarafı ile üst kısımda kasılan kısmın arasındır. Ardından hadisten fikhî hükümler çıkarır. Der ki: “*Hadiste tırnak uzatmanın kerâheti, meleklerin ne bıyıklarını uzatanların ne de tırnaklarını uzatanların meclislerinde bulunmayacakları anlatılmıştır*”.⁶⁹⁷

⁶⁹³İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 95.

⁶⁹⁴Acünî, *Keşfu'l Hafâ*, 1/ 424.

⁶⁹⁵Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 144.

⁶⁹⁶Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 347.

⁶⁹⁷Serdâr, *Erbeûne Hadîs*, s. 42.

Serdâr'ın garîbü'l-hadis şerhinde, hadisi şerifte geçen العنت kelimesini açıklar ve *“Zahmet, fesat, helak, günah, yanlış, hata, zina; العنت bütün bu manalar için isim olmakta ve hadisi şerifte bütün manalar ihtimal dahilindedir.”* demiştir.⁶⁹⁸

Serdar açıkladığı başka kelimelerden; البراء kelimesi ile ilgili البراء kelimesi برئ kelimesinin çoğuludur. Bu kelime العنت ile birlikte باغين kelimesinin mefulüdür. Serdâr کلم garib kelimesini açıklar. Buna göre کلم fâu'l fiilin fethası ve fethasıyla, yaralı organ manası kastedilmiştir.⁶⁹⁹

Serdâr'ın hadisten hüküm çıkardığını da görmekteyiz. Şöyle söylemektedir: *“Hadisi şerifte hatibin hitabeti esnasında insanların önünde yay, âsâ gibi bir şeye dayanması veya bulunduğu minberin bir yerinden tutması caizdir”*.⁷⁰⁰

Görüşleri ortaya koyma ve aralarından tercih yapma yöntemleri: Halep’li muhaddisler bu konuda seçkin bir durumdadırlar. Meselâ Sirâcüddîn alimlerin görüşlerini delilleriyle beraber anlattıktan sonra tercihini yapmakta veya delilleri zikretmeden görüşleri anlatarak tercih edilen görüşü söylemektedir. Bunun delili, meselâ besmeleden söz ederken, müstakil bir ayet olup olmadığını, Kur’an-ı Kerim’deki her bir sureden bir ayet olup olmadığı meselesinde ilk önce olmadığını beyan edip, sonra sünnetten, sahabe uygulamalarından ve icma delilleriyle birlikte tercih edilen görüş veya bazen tercih etmeden ya da delil getirerek tercih edilen görüşü ima etmeden, çeşitli alimlerin görüşlerini beyan eder”.⁷⁰¹

Bazen Sirâcüddîn sadece tercih edilen görüşü alimlerin farklı görüşlere işaret etmeden anlattığını görüyoruz.⁷⁰²

Öğrencisi ‘İtr ise, gerek olmaksızın dört mezhebin dışındakilerin görüşlerini açıklamadan, hadisin hükme delaleti veya faydalarını açıklayarak, ele alınan hadisten çıkarılan faydaları ve fikhî ahkamları sergilediği görüşleri ortaya koymaktaki metodu ayırt edilmektedir. Bir konuda icma olduğunda veya ittifak olduğunda bunu belirtmiştir. Bunu birçok defa yapmıştır. Muhalif olanı da açıklamıştır. Bundan dolayı hadis şerhinde bulunan hadis bâbına aykırı olan, ayetler ve hadisleri zikretmiştir. Diğer hadislerin genelinden tahsis edilen hadisleri zikretmiştir. Sonra hadislerin çeşitli yönlerini uzlaştırmakta veya kendine göre delili kuvvetli olanı tercih etmektedir.⁷⁰³ Serdâr ise yeteneğini *“Bilâl’e ezanda iki kere kâmette bir kere okumasını emretti”*

⁶⁹⁸Serdâr, *Erbeûne Hadîs*, s. 68.

⁶⁹⁹Serdâr, *Erbeûne Hadîs*, s. 112.

⁷⁰⁰Serdâr, *Erbeûne Hadîs*, s. 64.

⁷⁰¹Sirâcüddîn, *eş-Şehâdeteyn*, s. 64.

⁷⁰²İtr, *Safahât*, s. 77.

⁷⁰³İtr, *Safahât*, s. 90.

hadisini aktarırken açıkca ortaya koymuştur. Serdâr “*Cumhur ulema ve ilim ehli, ezan lafızlarını iki kere söylemeden yanadır. Ebû Hanîfe’ye göre ezan ve kamet lafızları iki kere söylenir.*” demiştir. Bu sahih bir hadistir. İbni ‘Adî, sonra aynı lafız ve isnatla Cürcânî *Müsned*’inde rivâyet etmiştir.⁷⁰⁴

3.2.2.8. Geleneksel Hadis Kitaplarını Tahkik Yöntemleri

Halep’li muhaddisler arasında çalışma yapanlardan Muhammed Râgıb et-Tabbâh bu alanın duayenlerindendir diyebiliriz. Elindeki gaz lambası eşliğinde geceleri uyumadan aşkla incelemelerini yapmıştır. Karşılaştıran, tashih yapan bir okuyucudur. Ansiklopedik bilgileri kitaplarının dipnotlarında kayıtlı olduğu görülür. Tahkik ilmindeki mahareti, aşağıdaki hususlarda görülür:⁷⁰⁵

Tabbâh’ın tahkik ilmindeki yerini bir çok kitabı tahkikine dayanarak açıklamak mümkündür. Bunlardan bazıları:

- 1- İbn Salâh’ın Kitabı et-Takyîd ve’l-Îdâh Üzerine: Halep İhlâsiyye Tekkiyyesi Kütüphanesinde, İbn Hacer el-Askalânî’nin el yazması ile son sayfasında müellif bu kitabı Suğru Aden’de 806/1403 yılında tashihini yapmıştır ibaresi olan, Hüsreviyye Medresesinde okuduğu *et-Takyîd ve’l-Îdâh* kitabının bir nüshasına ratladı. İbni Hacer tamamını, yazarı el-İrâkî’den okumuştur. Tabbâh’ın, kitap tahkikindeki yöntemi aşağıdaki hususlara dayanmaktaydı: Müellifin hattının kötü olmasından dolayı nüsha yazmanın zorluğuyla bereber el yazısı ile bir nüsha istinsahını yaptı. Şüpheyi düşüğünde satır ve çizgilerin başını hatırladığı basılı nüshasının Mukaddimesi’ne ve şerhine başvuruyordu. Buna rağmen bazı kelimeleri okumakta zorluklarla karşılaşmış, tekrar dönmek üzere, dipnotta buna işaret olması için nokta koyuyordu.⁷⁰⁶

Tabbâh konuyla ilgili “*Hafız ‘İrâkî’nin et-Takyîd ve’l-Îdâh kitabının şerhinde on dokuz kadar dipnotu atladığının farkında olmak gerekir. Bu dipnotlar: (5, 6, 7, 10, 17, 22, 28, 32, 35, 37, 38, 48, 52, 56, 58, 59, 61, 63, 65).*” Mukaddime okunduğunda bu dipnotların îzaha ihtiyaç olduğu görülüyor. Suyûtî’nin *et-Takrîb* kitabının şerhi olan *et-Tedrib* ve Hâkim en-Neysâbü’rî’nin *Ma’rifetü ‘Ulûmi’l-Hadîs* kitabından seçip alarak faydalı bir yorum yaptık.

⁷⁰⁴Serdâr, *Erbaûne Hadîs*, s. 82.

⁷⁰⁵Tabbâh, *el-Envâru’l-Celiyye*, s. 6.

⁷⁰⁶Tabbâh, *el-Envâru’l-Celiyye*, s. 9.

Bunun dışında, bir miktar daha, cümleleri açıklayan ve anlamaya hazır hale getiren bir yorum yaptık. Böylece işaret ettiğimiz ve *el-Misbâhu 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh* olarak isimlendirdiğimiz yorumlarımızın ve şerhinin eklenmesiyle birçok hafız tarafından defalarca okunmakta olan Şeyh Ahmed el-İrâkî'nin el yazması nüshasına olan güven daha da artacak. Ardından Tabbâh “*Bu nüshada iki sayfa kadar, hasen hadisi tanıma konusunda yeniden eksiklik bulundu. Bunu bazı erdemli insanlar haber vermiş, dipnotta işâret edilmiş ve yerini bırakmıştır*”⁷⁰⁷ demiştir.

2- *Fihristü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemü'l-Meâcim*: Şeyh Tabbâh bu kitabın ikinci cildinin 198. sayfasında İrâkî'nin hal tercemesinde *en-Nüket Irâkî*'de ulûmü'l-hadis şerhinin olduğu bir kitap nüshası olduğunu öğrenmiştir. Tabbâh bu kitabı ödünç almış ve kıymet bakımından İbn Hacer nüshasından daha az olmadığını anlamıştır. Bu nüshada ‘Allâme Nûreddîn et-Tilvânî hattı ile 19 müellifin hattı vardır. Tabbâh, bu iki nüshayı karşılaştırmış, noksanlıkların ve okunması zor olan kelimeleri düzeltmiştir. Onun nüshası tahkikli ve sahihtir.⁷⁰⁸

3- Tabbâh'ın el yazma nüshaları hakkında inceleme ve araştırma yapması tahkik ilmine verdiği önemi gösterir. İbaresini açıklamıştır. Tabbâh ve İbn Hacer el-‘Askalânî onun hattıyla yayınlanan nüshasında söylemiştir.⁷⁰⁹

Tabbâh hadis kelimesini zikretmeden, ilimde tasnif yapan kimsenin sözünü yorumlayarak “*Hadis kelimesinin ziyâdesiyle müellifin elyazması olan nüsha vardır. Doğru olan nüsha Hafız İbn Hacer hattıyla olan nüshadır.*” demiştir. Sonra İbn Hacer'in Hâzîmî'nin kitabındaki *Eimme-i Sitte'nin* şartları hakkında açıklamasını yorumlar ve “*Onu arkadaşımız Hüsâmeddîn el-Kudsî, 1346/1927 yılında Şam'da Terakkî matbaasında basmıştır. Bu kitabın üzerine Muhammed Zâhid el-Kevserî 60 sayfa güzel bir dipnot yazmıştır*”⁷¹⁰ demiştir.

Tabbâh şu hadis hakkında Tirmîzî'nin, sahîh garîbdır, hükmünü tahkik eder: “*Kim demirle kardeşini işaret ederse.*” İbn Hacer hattıyla olan nüshada (من هذا الوجه)

⁷⁰⁷Tabbâh, *el-Misbâh*, 1/423.

⁷⁰⁸Kettânî, *Fihris 'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cem 'l-Meâcim ve'l-Meşyîhât vel-Müselselât*, Dâru'l-Ğarb'l-İslâm,bs.2, Beyrût 1982, 1-200.

⁷⁰⁹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 5.

⁷¹⁰Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 9.

ziyâdesi vardır. Sahîh garîb sözünden sonra Tabbâh şöyle söyler: “Görünen o ki bu konuda söylediği sözünün delâletiyle İbn Hacer’in nüshası en sahih cevap da budur.”⁷¹¹

Tahkikdeki maharatinden biri de Tabbâh’ın Kettânî’nin nüshasından karışıklığının çok olarak bulduğu Irâkî’nin görüşünün tashihini yaparak nakilde bulunur. Yine İbn Salâh’ın sözünden maksadını da açıklar. Tabbâh “Yani sözünün delâletinin hükmü bakımından” dediği mana bakımından ittasal olduğunu söylemiştir.⁷¹²

Zührî’nin vefâtındaki ihtilafları tahkik yapmıştır. Ardından “Zekerîyyâ iki yüz altmış küsur hadis zikretmiştir. Vefat vaktini bilmiyoruz”⁷¹³ demiştir.

Yine nüshalardaki مشکدانه lafzını tahkik eder ve der ki: “Irâkî’nin nüshasında الميم ve الشين harflerinin dammesiyle noktalamasını yaptım. Suyûtî de Takrîb’te böyle noktalamıştır. Bu araştırmamızda, Farsça’ya hakim olan, Ömer er-Râfî’î et-Trablusî hazır bulunmuştu. Doğru olan الميم harfinin kesrası الشين harfinin sukunu ile olmasıdır. Misk kelimesi Arapça’da olduğu durum üzeredir. Fakat الشين harfi الشين harfiyle değiştirilmiştir.” Sonra Tabbâh demistir ki “Bu kelime seçkin bir kelimedir. Yine مشكم kelimesi de böyledir. Bu kelimeyi İbni Salâh şeddeli olarak noktalamıştır.” Devamında şöyle der “Tedrîb’de dedi ki, Şeyhu’l-İslâm şeddesiz olarak onaylamıştır.”⁷¹⁴

Tahkik Ilminde ‘Avvâmenin Katkıları: ‘Avvâme asrımızdaki önde gelen muhakkik muhaddislerin önde gelenlerinden olduğunu söyleyebiliriz. İlmini Şeyhi ‘Abdülfeţâh Ebû Gudde’den almıştır. İslâmî Kütüphanelere faydalı bilgiler vermiştir. Önemli tahkikleri, kaprisinden uzak her vicdan sahibinin üstün ve farklı olduğunu dikkatiyle belirler. Aşağıdaki hususlarda tahkik metodunu özetlemek mümkündür:⁷¹⁵

- Dünya kütüphanelerine dağılmış kitaplar el yazmalarını büyük bir miktarını bir araya getirme, elinde tahkikini yapmak için bazı ciltler on nüsha olabilmektedir.⁷¹⁶
- Sabır ve dikkatle nüshaları karşılaştırma.⁷¹⁷
- Her bir değişiklikte üzerinde durma, nüshaların çoğunluğunun ittifakını veya zaman olarak en eskisini dikkate almadan araştırmak. Bu durum dikkatli araştırmasını, tam bir tahkikini, çok önem vermesini, kitapların bir

⁷¹¹Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 40.

⁷¹²Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 76.

⁷¹³Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 306.

⁷¹⁴Tabbâh, *el-Misbâh*, s. 330.

⁷¹⁵İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 14.

⁷¹⁶İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 15.

⁷¹⁷İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 17.

çoğunun o hatalarla basılabildiği nüssahların yaptıkları sıkıntılı çarpıtmalarını ortaya çıkarmaktadır.⁷¹⁸

- Basılmış güvenilir hadis kitaplarından hadis tahriç kaynaklarının yardımıyla, farklı metinler olduğunda düzeltme.⁷¹⁹
- Hadislerin tahririne önem verme.⁷²⁰

İbn Ebî Şeybe'in musannefinin tahkikindeki çabalarını sergileyerek ve bu kitabın tahkikinden örnekler vererek daha fazla bu maddeler halinde kısaca belirtilen hususları açıklamak mümkündür. 'Avvâme, akademi ve enstitülerin yapamadığı bu kitabın tahkiki için büyük çaba göstermiştir. Bu kişisel çaba on altı yıl sürmüştür. Muhakkik, bu uğurda ömrünü harcamıştır. 'Avvâme, tahkikini yapmadan önce bu kitap Hindistan'da hatalı ve eksik olarak basılmıştır. Bu baskı Lübnan'da da basılmıştır. Pakistan'lı alimlerden biri Şeyh Muhammed 'Avvâme'nin üstünlüğünü zikretmiştir. Hindistan baskısında sekiz bin basım hatası vardır.⁷²¹

Bu hata sayısı, daha fazla hataları ortaya çıkaracak el yazmalarıyla karşılaştırma yapılmadan bu sayıya ulaşmıştır. 'Avvâme'nin yaptığı bu hassas karşılaştırmadan sonra buna ilâve olarak, daha önce yapılan tahriri ve belgelendirmesi yapılmayan bütün baskılarda bu sayı artar. Hep birden 'Avvâme'nin tahkikini yaptığı bu kitap, tahkikli ve tahriçli metinlerin sağlam olması, tahririnde büyük ilmî gayretiyle kontrol altına alma, kullanımını kolaylaştırmak adına sıkıştırılmış disk eşliğinde, gereken farklı ilmî fihristleri yapmakla temâyüz etmektedir.⁷²²

Avvâme'nin İbn Ebî Şeybe'nin Musannefi'ndeki metinlere yaptığı yorumlara örnekler vereceğiz. Meselâ İbn Ebî Şeybe'nin eserlerini ve diğer musanniflerin eserleriyle karşılaştırma meselesinde İbn Ebî Şeybe'nin kitaplarıyla daha önce yazılanları karşılaştırır.

Ricâl ve terâcim ilmine önem verme: Avvâme birçok yönden ricâl ilmini çalışıyordu. Bazen iki rivayetten birini övmeden diğerini reddetmeye başvuruyordu. İster hadis tahriri, ister cerh ve ta'dilde atıfta bulunma olsun muhaddis imamların sözlerinden nakillerle ispatta bulunmanın gerekliliğine dikkati çekmede Avvâme, bir öğrencisine birisi, İbn Hacer Buhârî'de olanı İmâm Buhârî'den daha iyi bilir, derse riskli bir söz söylemiş olur. Buna Ebû Sa'îd el-Hudrî'dan merfu olarak aktarılan şu

⁷¹⁸İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 18.

⁷¹⁹İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 20.

⁷²⁰İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 21.

⁷²¹İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 24.

⁷²²<http://www.ahlalhdeth.com/vb/showthread.php?t=84572> , 20.08.2020.

hadisi örnek verir: “*Allahu tebâreke ve Teâlâ cennet ehline şöyle buyurur: Ey Cennet ehli, onlar da buyur Yâ Rabbî! Der. Allah buyurur ki: Razi oldunuz mu?*” İbn Hacer hadisin şerhinde Sa’îd b. Dâvût ve Abdülazîz b. Yahyâ’nın garâib konusunda Dârakutnî’den ziyâdesini eklemiştir.⁷²³

’Avvâme’nin *Tedribü’r-Râvî* Metodu: Kitabı metniyle birlikte araştırıp, altmış yıla yakın haşiyeler, dipnotlar, şerhleri ve nükteleriyle devam ettiği hadis terminolojisi ilmindeki derin tecrübesini ortaya koyarak birçok elyazması nüshası üzerinden, önemli değişikliklere dikkat çekerek en sağlam olan kitap metnini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, birçok ilmin yanında hadis ilmi de tahsil etmiş olan Ahmet b. el-’Acemî’nin haşiyesini de eklemiştir. Öğrencilerinden biri de *Sâhibü’s-Sîreti’l-Halebiyye* kitabının müellifi olan Ebü’l-Hasan el-Halebî’dir. İlim dallarındaki maharetini ve bilgisinin genişliğini gösteren birçok haşiyeleriyle bir nüshasını işlemiştir.

Bu kitaba ‘Avvâme’nin dipnotlarıyla Suyûtî’nin şerhi ve İbnü’l-’Acemî’nin Havâşî’si kitapları eklenmiştir. Bu ikisine fevâid, hadis, hadis usulü ve dille ilgili önemli birçok nükteler eklendi ve on yılı aşkın bir zaman üzerinde çalışmaya devam etti. Tahkikinin en önemli özelliği: İmam Nevevî’nin Takrib metnini seçim yaparak üç nüshasıyla karşılaştırmış ardından *Şerhu Tedribü’r-Râvî*’yi, güvenilir on bir el yazmasıyla karşılaştırıp, bu iki kitaptaki değişikliklerin tahkikini yapmıştır. Sonra İbnü’l-’Acemî’nin haşiyelerinin tamamını ve okuyucuya fayda verecek başka nüshalardaki bazı haşiyelerin tetkikini yapmıştır. İmânı Suyûtî’nin birinci kaynaktan aktardığı birçok nakillerin tahririni yapmış, İbnü’l-’Acemî’nin aktardığı birçok nakillerin tahririni yapmıştır.

Bu nakilleri, ilmî tartışmaları araştırma ve ahkamları yazma, sonunda neredeyse şerh üzerine bir şerh olmuştur. Sonra tartışmaya ihtiyaç duyacağımız bir münakaşa ortaya koyar, ardından benzer veya farklı görüşlerini ve konuyla ilgili bakış açılarını açıklayarak, bazı meselelerdeki bir kısım usul alimlerinin görüşlerini anlatmıştır. Son olarak okuyucunun hedefine hızlı bir şekilde ulaşmasını sağlayacak çeşitli ilmî fihristler koymuştur. Bu bağlamda ayetler, hadisler, şiirler, önde gelen ulamaların hal tercemeleri, ayrıntılı konular ve genel konular fihristi mevcuttur. Bu kitap beş cilt halinde iki renkli olarak, 2800 sayfa olarak, muhakkikin *Takrib ve Tedrib*’in el yazmaları hakkındaki örnek ve muhakkikin yaptığı farklı çalışmaların örnekleriyle beraberdir.⁷²⁴

⁷²³İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, s. 70.

⁷²⁴Suyûtî, *Tedribü’r-Râvî*, 1/9.

Abdulvehhâb Özsoy, ‘Avvâme’nin kitap tahkikinde öne çıktığı fikirleri kitap tahkik metodunu açıklamakta ve tanımlamaktadır. Özsoy, Şeyh Avvâme’nin tahkiki eleştirel bir tarzda olduğunu belirtmektedir. Bu eleştirel tahkikler hadis tarihinden yararlanmakta olduğunu. Kitap eleştirisi farklı yerlerde tüm ilimleri değerlendirmeyi ihtiva eder. Tahkiki, belli olmayan bir yöntemle mekanları ve şahısları her zaman araştırması şeklinde orum getirmiştir.

Şeyh Avvâme’nin adeta okuyucuyla her zaman irtibat halinde olduğunu ortaya koyarak tahkiklerindeki metodu ile farklılaşmaktadır. Yine tahkikleri kitapların konuları ve ihtiva ettiği bilgilerle, dâimâ metinlerde genel olarak araştırdığı yeni konuları araştırmaya çalışıyordu. Eğer araştırma varsa özetini vermektedir. Yine araştırmalarında doğru olmayan bilgiler veya yanlış anlaşılan bilgiler adına yeni araştırmaların tahkikini yapıyordu. Yine tahkikatlarında kitapta bulunan bazı konular modern araştırmalardan yararlanıyordu. *Tedrib* kitabının tahkikinde kişisel yorumlarını ve meşhur bilgileri söyleyenine atıfta bulunarak kayda geçiyordu,

Özsoy’un makalesinde ulaştığı bu kitabın tahkiki hakkında en belirgin sonuçlar şunlardır: Avvâme’nin *Tedribü’r-Râvî* kitabını tahkiki sadece yayınlamak değil bundan öteye yeniden inşâ etmek maksadıyladır. Araştırmacının Avvâme’nin tahkikinden istifade etmesi mümkündür. Her halükarda eleştiren alimlerin metodu bilileri seleflerinin kitaplarından almaktır. Aynı şekilde Avvâme’den de almak mümkündür. Yine meşhur alimlerden yanlış anlama ve sahih olmayan rivâyetleri çıkarmak mümkündür. İbn Salâh, Nevevî ve Suyûtî gibi. Sonra biz ayrıntılı bir şekilde, bize miras kalan bütün kitaplardaki her türlü bilgileri anlamak ve tanımak mecburiyetindeyiz. Araştırmacı, konular başka ilimlerle ilgili olursa, fıkıh ve modern ilimler gibi bunları da bilmesi gerekir.⁷²⁵

Ğaşîm’in Tahkiki Yapılmış Kitapların Araştırılması ve Tahkik Metodu: Ğaşîm Özellikle de muhakkiki ve müellifine dair tahkik edilen kitaplarla ilgili olarak tahkik ve tedkîk ehlindendir. Abdürrezzak’ın *Musannef*’ini araştırmasını, ona ait olan ve tahkikini buna örnek veriyoruz. Ğaşîm şöyle demiştir: *Abdürrezzak’ın Musannif’i en önemli, en eski ve en büyük sünnet kaynaklarındandır*’.⁷²⁶

Ğaşîm, Ğamârî’nin hadis hakkındaki hükmü hakkındaki sözünü nakleder: “Yalancı hadislerden bir hadis hakkındaki açıklamasıdır. Bu meşhur bir hadistir: “*Yâ*

⁷²⁵Özsoy, Abdulvehhâb, *Muhammed Avvâme ve Tedribü’r-Râvî (İnşâü’n-Cedid)*, Düveliyetü li-Ebhâsi’l-Hadis, Temmuz 2019, sayı 2, s. 110-129.

⁷²⁶Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 71.

Câbir Allah ilk önce Hz. Peygamberinin nurunu yaratmıştır.” İlk olarak bu hadis ne Abdürrezzak’ın Musannefinde ne de hadis kitaplarında vardır. İkincisi aslolan bu hadisin bir isnadı da yoktur. Üçüncüsü o bu hadisten geri kalanları da terketmiştir. Kim bu hadisi okursa kesin olarak Resûlullah’a yalan söylemiş olur.

Ardından Ğaşîm “Şeyhimiz muhaddis Abdülfettâh Ebû Gudde’ye soruldu: ‘*Sünbülüyye’nin ilk başlangıç kısmını tahkik ettiniz de hemşehrin olan Bilâdü’ş-Şâm’lı olan Aclûnî’nin Erbeûne’sinin ilk kısmını neden tahkik etmediniz*” Dedi ki: ‘*Ben bu hadisi tahric etmiyorum, Bu hadisin mevzu olduğu nakledilmiştir. Yani bu Câbir’in hadisidir*’.⁷²⁷

Muhammed Züheyr en-Nâsır’ın Tahkik İlmindeki Metodu: Kendisi kapsamlı ve ansiklopedi olarak isimlendirilmişti. Bunu *Sahîh Buhârî*’yi el-Emîriyye baskısına dayanarak tahkikini yapmasından anlayabiliriz. Tahkikindeki yaptığı en önemli ayırt edici şeyler şunlardır: Aslî baskısını çok net bir şekilde betimleme ve bu baskıda bulunan her şeyin olduğu gibi kalması Ezher şeyhinin tespiti, sayfaların noktalamasına giriş, hataları açıklama ve fihrist. Sonra Ezher Şeyhi’nin yeterli gördüğü açıklamasının üzerine baskısında olan hataların düzeltilmesi sonunda ikinci baskısı üzerinde karar kılınmıştır. Eserin kırmızı ve siyah iki renkli baskısı yapılmıştır.

Kırmızı lafız için “Bâb, Haddesenâ, metindeki rivâyetlerin sembolü, hadislerin numaraları...” Sonra noktalama ve atıf yapma konusunda metin çalışması: Hadisler *Fethu’l-Bârî*’ye müracatı kolaylaştırmak adına Abdülbakî’nin noktalamasına göre hadisleri numaralamdırma ve Emîriyye baskısında bulunan rivâyetleri açıklayan dipnota karşılık, başka bir dipnotta numaralandırma yapmak, aynı şekilde kitap ve babların numaralandırılması yapmak. Tahkikteki çalışması, numara ile *Tuhfetü’l-Eşrâf*’ta hadisin bulunduğu yere, dipnotta sayfa ve cildiyle *Tağ’liku’t-Ta’lik*’da bulunan ilgili konulara gönderme yapmaktır. Sonra değerlendirmeler beyan edilerek, etrâfü’l-hadisi belirtme, zira bir hadisin birden çok rivâyetini bir araya getirmede Buhârî’nin yaptığı hadisin ilk kelimesini, baskısında kırmızıyla ayırt etme, buna karşılık dipnotta ve bu hadisin etrafının haşiyesinde özel bir numara koyma, sonra *Kütübü’l Hamse*’den, bu hadisi kimlerin rivâyet ettiğinden (dipnotun en altındaki hadis numarası işaretlerle) bahseder. Ardından Kastalânî ve’Aynî’deki şerhin sayfadaki yerine işaret etmiştir.⁷²⁸

⁷²⁷Tekle, Muhammed Ziyâd, *Mecmû’un fî Keşfi Hakikati’l-Cüzi’l-Mevkûd (el-Mez’ûm) min Musannefi Abdürrezzak, Dâru’l-Muhaddis*, bs.1, 2009, s. 107.

⁷²⁸Suyûtî, *Ciyâdü’l-Müselâât, Dâru’l-Beşâir’l-İslâmiyye*, Beyrut, tsh. Mecd Mekkî, Cidde 2002, s. 13.

Son olarak her cüzün sonuna kitap ve babların ayrıntılı fihristi ilâve edilmiştir. Sahîhin bu baskısı Lübnan Dâru Tavku'n-Necât matbaası tarafından yayınlanmıştır. Tek dağıtımıcısı Cidde'de Dâru'l-Minhac'tır. Bu baskı 2000 yılında piyasaya sürülmüştür.⁷²⁹

Mecdi Mekkî'nin Tahkik İlmindeki Metodu: Müselsel hadislerden bahsettiği Suyûtî'nin *Ciyâdü'l-Müselâât* kitabının tahkiki bunu açıklığa kavuşturur. Metodu ister söz, ister fiil ister hem kavl hem fiil birlikte olsun rivâyetindeki râvîleri tek bir parça halinde sıralamaktır. Bu kitab hakikatte Suyûtî'nin *Müselââtü'l-Kübrâ* adını verdiği büyük müselsel hadisler kitabıdır. Sonra onu özetler ve tercihinı yapar. Suyûtî'nin *Ciyâdü'l-Müselâât* kitabının kapsamı: 23 müselsel hadis vardır. Ciyâd olarak isimlendirmesi tercihin doğruluğunun artırılmasıdır. Ciyâd kelimesinden hadislerin isnatlarının tam olması, anlaşılmalı, aksine diğerlerine göre daha iyi durumda olduğu anlaşılmalıdır. Bundan farklı olarak zayıf hadiste vardır. Bu durum mevkidaş muhaddislerin sözüdür: (Zeyd Amr'dan daha iyidir.) bu söz ile (Zeyd'in) iyi olması belgelerle ispatının yapıldığı kastedilmeyip, Amr'a kıyasla daha iyi olmasıdır. (Zeyd) zayıf da olabilir.⁷³⁰

Mecd Mekkî kitabın tahkik ve ta'likine büyük emek harcamıştır. Kitabın tahkik metodunda öne çıkan hususlar şunlardır:

- Birkaç El Yazması Nüshaya Dayanması: Birincisi: Madrid Ulusal Kütüphanesi nüshası, 15 sayfa olup müellif hayatta iken yazılmış bir nüshadır. Nüsha çıkaran: Muhibüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hüsni el-Haneî, nüsha tarih hicri 17 Şa'bân 909. İkincisi: Haremü'n-Nebeviyye Kütüphanesi, 14 sayfa, nüsha çıkaran: Abdülfettâh Hâdimü's-Şi'rânî. Üçüncüsü: Haydarâbâd Saîdiyye Kütüphanesi, 8 sayfadır. Nüsha tarihi hicri 17 Şevvâl 1129'dur. Bu nüshada birçok yanlış ve imlâ hataları vardır.⁷³¹
- Tahkikin (Ehâdisü'l-Müselâe) mukaddimesinde bir bâbta musannef kitapları tek tek sıralar ve bu babta 112 kitabı bir araya getirmiştir. Bu biraraya getirme, ilmî bir şekilde musannifin isminden, doğum ve vefat tarihinden, kitabından ve tevsikından söz eder. Bu haliyle müselsel hadislerle bir araya getiren -benzeri görülmemiş- ilmî bir sebt kitabı sayılır.⁷³²

⁷²⁹Buhârî, *el-Câm'u's-Sahîh*, Dâru Tavku'n-Necât, tsh. Mecd Mekkî, Beyrut 2001, s. 13.

⁷³⁰Suyûtî, *Ciyâdü'l-Müselâât*, s. 18.

⁷³¹Suyûtî, *Ciyâdü'l-Müselâât*, s. 15.

⁷³²Suyûtî, *Ciyâdü'l-Müselâât*, s. 19.

- Hadislerin ta'lîkinde Suyûtî'nin şeyhlerinden hadisi rivâyet eden saygın sahabeye kadar senedindeki bütün râvîlerden tercemelerine bağlı kalmıştır. Araştırmacıların 4. asrın ortası ve ondan sonraki râvîlerin hal tercemelerine ulaşmak zor değildir. Bunun aksine *Kütübü's-Site'nin* râvîlerinin hal tercemeleri için birçok kitaptan yardım alınması gerekir.⁷³³
- Hadislerin ta'likinde garib kelimelerin şerhine, her hadisle ilgili şer'i hükümleri açıklamaya ri'âyet etmiştir. Farklı bir fikhî konu olursa, bu konuda alimlerin ihtilafını da zikrederek anlatmıştır. Tahkiklerinin haşiyeleri birçok fayda ihtivâ eder.

Asıl kaynaklarda fikhî meseleleri bazen onaylamadığından için, bazı görüşlerinden dolayı muhakkiki sorumlu tutuyor gibidir. Bunun dışında; bazen her mezhebin fikhî kaynaklarına dönmeden, bazı müteahhirîn muhaddislerin kitaplarındaki fikhî aykırılıkları nakleder.⁷³⁴

Fikhî ansiklopedi ve ilmî metod dört mezhebin kendi kitaplarına yöneleceği düşünülmektedir. Yine Firuzâbâdî'nin Kâmûsu Muhît'inden nakilde bulunularak dikte edilmiştir. Kitaptan sayfa sayısı verilerek yapılan nakle güvenilmemektedir.⁷³⁵

3.3. Eserler

3.3.1. Telifleri

Halep uleması bu dönemde hadis ve hadis kitapları yazmada pay sahibidirler. Halep ulemasından hadisle uğraşan hiç bir alim yoktur ki çok azı dışında rivayet ettiği hadislerin ve rivayette bulunduğu şeyhlerinin fihristi olmasın. Diğer hadis ilimleri konularında da böyledir. Halep uleması, öğrencilerini hadis becerilerini geliştiren kitap te'lif etmeye yardımcı olacak kitaplar okuma vesilesiyle hadis ilminin tahsilinin keyfiyyetini onlara öğretiyorlardı. Bunu en çok yapan meşhur alimlerden biri de Muhammed Adnân el-Ğaşîm'dir.⁷³⁶

Hadis ilmi öğrencisinin bu ilmi tahsil ederken belirlenen kitaplar hakkında sorulduğunda; aşağıdaki cevabı vermiştir: *"Bu ilmi tahsil etmek için iki şeye ihtiyaç vardır. Birincisi, râvîlerin durumlarını, bu alanda yazılan ricâl kitaplarına dayanarak incelemek, ona dayanarak sağlam ve hasta hadisi bilgisine ulaştığımız rivâyet ilminin*

⁷³³Suyûtî, *Ciyâdü'l-Müselâat*, s. 25.

⁷³⁴Suyûtî, *Ciyâdü'l-Müselâat*, s. 269.

⁷³⁵Suyûtî, *Ciyâdü'l-Müselâat*, s. 134.

⁷³⁶Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 2.

kurallarını bilmek. Râvîlerin durumlarını incelemek her beldede ve zamanlarındaki râvîlerin durumlarını araştırmak ve kontrol etmekle olur. İkincisi, hadislerin anlamlarını anlamada tedbirli olmak, çünkü bir şeyi görmezlikten gelmek hedefin başka bir hedefle karıştırılmasını gerektirir. Bundan dolayı hadis ilminden beklenen fayda elde edilemez.”⁷³⁷

Ğaşîm hadis öğrencisini birçok kitapları okumaya yönlendirir. Hadis ilmi okumak isteyen ilim öğrencisinin başlangıcının bazı metinleri ezberleyerek muhtasar kitaplar okuması gerektiğini ifade eder. Ardından araştırma ve metodu en geniş olana yönelmesi ve bundan sonra hâşîye kitaplarında derinleşmesi gerekir”.⁷³⁸

Ğaşîm’in, kendisine, dört kategoriye ayırdığı hadis kitaplarının bölümler ve mertebeleri:

1. Kategori: İncelemelerimiz sonunda ulaştığımız, üç kitabın bulunduğu kategori; *Muvattâ*, *Sahîh Buhârî* ve *Müslim*, bunlara ek olarak Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre istihrac kitapları da eklenebilir. Bunun en meşhuru Hâkim’in *Müstedrek*’idir.⁷³⁹
2. Kategori: *Sahîhayn* ve *Muvattâ* mertebesine ulaşamamış, fakat mertebe bakımından onlardan sonra gelen ve okunan, musannifleri güvenilir, adil, hadis hafızı, imam, hadis ilimlerinde derinleşmiş ve kitaplarında şartlarından taviz vermeyi kabul etmiyor olarak bilinmektedirler. Bu kitaplar: *Sünen Ebî Dâvûd*, *Câmi’u’t-Tirmîzî* ve Nesâî’nin *Müctebâsı*’dır. Bu iki kategorinin kitaplarını İbn Razîn el-‘Abderî ö.535/1141 *Tecrîdü’s-Sihâh* kitabında, İbnü’l-Esîr *Câm’u’l-Usûl* toplamıştır. Ahmed’in *Müsned*’i de hemen hemen bu kategori de bulunan kitaplar arasındadır.⁷⁴⁰
3. Kategori: Hasen, sahîh, zayıf, ma’rûf, garîb, şâzz, münker, yanlış, doğru, sâbit ve maktûb arasındaki hadisleri toplayan Buhârî ve Müslim’den önce, kendi zamanlarında veya kendilerinden sonra, tasnif edilmiş müsnetler, câmîler ve musanneflerdir.⁷⁴¹
4. Kategori ise: Birçok vâizin, hevâ ehlinin ve fakihlerin ağızlarını doldurduğu gibi hadis yazmayanların dillerinde dolaşan, sahabe veya tabiîn sözleri olan ya da Benî İsrâîl haberleri (İsrâîliyyât)’dan olan, durumu hakkında başka bir

⁷³⁷Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 5.

⁷³⁸Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 7.

⁷³⁹Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 10.

⁷⁴⁰Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 20.

⁷⁴¹Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 22.

şey zannedilen, Câmîlerde ve müsnetlerde mechul olarak kalmış, musanniflerinin ilk iki kategoride bulunmayan hadisleri asırlar sonra toplamayı hedeflediği kitaplardır.⁷⁴²

Bir senetle getirdiği, cerhinin mümkün olmadığı İslam'da büyük bir felaket oluşturan sözlerdir. Yine Şeyh Ğaşîm: 1. ve 2. tabakaya muhaddislerin güveni vardır. 3. tabaka ise râvîlerin isimlerini ve ilelül-hadis ezberleten alanın uzmanı ve akıllı kimselerin dışındakiler tarafından direkt olarak amel edilmez. 4. tabaka ise; bid'atçı fırkalardan Rafizîler, Mu'tezile ve diğer mezheplerle, müteahhirîn muhaddisler ilimde derinleşmek tarzında toplamak ve hüküm çıkarmak için çalışmışlardır. Mezheplerinin delillerini açıklamada çok az dikkat göstermişlerdir".⁷⁴³

XX. Asırda Halep'te hadis kitaplarının te'lifi de seçkin olarak öne çıktığını söyleyebiliriz. Bu hususlarla ilgili olarak:

1. Hadis ilimlerinde te'lif yöntemini yenileme, bunun gibi hadis yazma yönteminde değişiklik
2. İftiralarla cevap verme yönteminde değişiklik
3. İkincil hadis meselelerinde uzmanlaşma çalışmalarının ortaya çıkması, hemen hemen hadis ilimlerinde bulunan hiç bir fasıl ya da bab yoktur ki akademik risâle ve te'lif yapılmış olmasın. Bunun sonucu olarak muhtelif hadis alanlarında te'lif olmuştur.
4. Basım evlerinin, hadis iletişim araçlarının ve hadis el yazmalarının birçoğunun ihyası sonucunda daha önce görülmemiş biçimde hadis kitapları yaygınlaşmıştır.⁷⁴⁴

XX. yüzyıl'da Halep'te tanınmış muhaddislerin yayınlanmış hadis kitaplarını üç kısma ayırmamız mümkündür.

3.3.1.1. Esbât ve Meşîhât

Bu konuda aşağıdaki kitapları zikredebiliriz:

- Tabbâh'ın *el-Envâru'l-Celiyyet fî Muhtasari'l-Esbâti'l-Halebiyye*: Halep'te muhaddislerden tanınmış üç muhaddisin üç esbâtının Şeyh Tabbâh tarafından yapılmış muhtasarıdır. Bunlar; Halep'in ileri gelenlerinden ve Halep Müftüsü Seyyid Yusuf b. Hüseyin el-Hüseyinî el-Hanefî el-Halebî'nin *Kifâyetü'r-Râvî*

⁷⁴²Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 8.

⁷⁴³Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 12.

⁷⁴⁴Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 27.

ve 's-Sâmi' u ve *Hidâyetü'r-Ra'yi* ve 's-Sâmi', 'Abdülkerîm eş-Şerâbâtî'nin *Kitâbü İnâletü't-Tâlibîn li-'Avâli'l-Muhaddisîn li-Muhaddisi Halep ve Mesnedehâ* ve Halep'te oturan 'Abdürrahmân b. 'Abdullah el-Ba'li ed-Dimaşki'nin ö.1192/1779 *Menâru'l-İs'âdi fî Tarîkı'l-İsnâd*.⁷⁴⁵

- Serdâr'ın Önem verdiği Esbât ve meşîhât kitapları: Şeyh Abdullah Sirâcüddîn'in *İ'lâmü't-Talebeti'n-Nâcihîne fîmâ A'lâ min Esânîd*: Şeyh Abdullah'ın sibet kitabıdır. Serdâr bu sebt kitabını tahririni yapmıştır. Bu kitap normal bir ebatta 205 sayfa olarak basılmıştır.⁷⁴⁶
- Ahmed Serdâr'ın *Bulûğu Emâniyyü'l-Ebrâri fî't-Ta'rîfi bi-Şuyûhi ve Esânîd, ed-Dürerü ve'l-Cevâhirü'l-Ğavâlî* (bu kitap 204 sayfadır).⁷⁴⁷ *İnâetü'l-Mücidîn fî Terâcimi E'lâmi'l-Muhaddisîn mine's-Şuyûhi'l-Halepiyyîn mine'l-Karni's-Sâni'l-Hicrî ve Hattâ Asrihî* iki cilttir.⁷⁴⁸
- Muhammed Necîb Sirâcüddîn'in hal tercemesiyle ilgili olarak: Sirâcüddîn'in hal tercemesi normal boyutlarda 243 sayfadır.⁷⁴⁹
- *el-Emâlî fî E'âli'l-Esânîdi'l-Avâlî* (Hüsâmeddîn el-Keylânî), Ahmed Serdâr'ın Sebtî dir. Normal boyutlarda 149 sayfadır.⁷⁵⁰
- *Sebtü Esânîdi'l-Allâmetü'l-Muhaddis* Nureddîn İtr'in 175 sayfa kitabıdır. Hal tercemesini hazırlayan Muhammed İyd vefa -Mansûr, İsânîd'ini Ömer en-Neşûkâtî yayınlamıştır.⁷⁵¹

3.3.1.2 Hadis Mecmuaları

Halep'li Muhaddisler bu türde kitap yazmak için özel olarak çalışmışlardır. Bir kısmını zikredebiliriz: Şerhi ve yorumuyla beraber altmıştan fazla hadisi topladığı, bugün hala el yazması olan *Kitâbü fî'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf* kitabı olan Abdülvehhâb Sükker. Sükker incelediği kitaplar üzerine birçok mecmuâlar, evraklar, dipnotlar ve hâşiyeler bırakmıştır.⁷⁵²

⁷⁴⁵Tabbâh, *el-Envâru'l-Celiyye*, s. 2.

⁷⁴⁶Serdâr, *İnâetü't-Talebe*, s. 205.

⁷⁴⁷Serdâr, *ed-Dürer*, s. 1-204.

⁷⁴⁸Serdâr, *İnâetü't-Talebe*, s. 600.

⁷⁴⁹Sirâcüddîn, *Havle Tercemeti'l-Allâme Muhammed Necîb Sirâcüddîn*, s. 243.

⁷⁵⁰Keylânî, Hüsâmeddîn, *el-Emâlî fî E'âli'l-Esânîdi'l-Avâlî*, Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, bs.1, Halep 1997.

⁷⁵¹İtr, Nüreddîn, *Sebtü Esânîdi'l-Allâmeti'l-Muhaddis Dr. Nüreddîn İtr*, Dâru's-Sadîk li'i-Ulûm, Şam 2015.

⁷⁵²Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 57.

- *Tabbâh'ın İslâmî kültürü*: Müfessirlerin tabakaları ve tanınmış eserleri, Hadîsü'n-Nebevîve mustalahları, hadis kitaplarının şârihlerinden tanınmış olanı, fıkıh ilimleri ve fıkıh mezhepleriyle beraber açıklanmasıyla beraber tefsir ve tecvid gibi. Kur'ân-ı Kerîm ve hadîsü'n-nebevî'den dallanıp budaklanan İslâmî kültür ve ilimlerini incelemiştir.⁷⁵³
- *Ebu Gudde'nin el-Cem'u ve't-Tertîbü li-Ehâdîsi Târîhi'l-Hatîbi ve Kitabü Tertîbü Tahrîci Ehâdîsi'l-İhyâ lil-Hâfizu'l-İrâkî*.⁷⁵⁴
- Sirâcüddîn'in Şemîli Muhammediyye ile ilgili mecmu'aları vardır. Bunlardan: *Seyyidünâ Muhammedün'r-Resûlüllâh Hisâilühü'l-Hamîde* ve *Şemâilühü'l-Mecîde* (bu kitap normal boyutlarda ve 616 sayfa olarak yazıya geçmiştir).⁷⁵⁵
- *Kitâb Muhâdarâtü Havle'l-İsrâ ve'l-Mi'râc Âsâruhû ve Fedâilühü Esrâruhû*: Sirâcüddîn'in verdiği derslerden ibârettir. Normal boyutlarda, 178 sayfa ve bir cilt halinde bir araya getirmiştir.⁷⁵⁶
- *Kitâb Muhâdarât Havle Mevâkıfî Rasûlüllâhi Ma'a'l-Âlemi*: Sirâcüddîn'in verdiği derslerden ibârettir. Bunları oğlu Muhammed Muhyiddîn üç cilt halinde toplamıştır.⁷⁵⁷
- *Kitâb Muhâdarâti Havle'l-Fedâili'l-Muhammediyye*: Sirâcüddîn'in verdiği derslerden ibârettir. Oğlu Muhammed Muhyiddîn tarafından bir araya getirilmiş, normal boyutlarda 178 sayfa olarak yazıya geçirilmiştir.
- *Kitab Muhâdarât Havle Hicreti Rasûlü'llâhi min Mekke'tin ile'l-Medîneti'l-Münevvere*: Bu kitap Sirâcüddîn'in verdiği derslerden ibârettir. Oğlu Muhammed Muhyiddîn, normal boyutlarda bir cilt olarak 226 sayfa olarak yazıya geçmiştir.⁷⁵⁸
- *Kitâb'l-Hedyi'n-Nebeviyyi ve'l-İrşâdâtî'l-Muhammediyye ilâ Mekârimi'l-Ahlâk ve Mehâsini'l-Âdâbi's-Sünnet*: Bu kitap normal boyutlarda 351 sayfa olarak yazıya geçmiştir.⁷⁵⁹

⁷⁵³Tabbâh Yahyâ, *es-Sekâfetü'l-İslâmiyye*, mtb. Tabbâh İhvân, 1950, 1/421.

⁷⁵⁴Ebû Ğudde, *Tertîb ve tahrîc Ehyâ'l-İhyâ*, el Mektebetü'l- İslâmiyye, Haleb 1986.

⁷⁵⁵Sirâcüddîn, *Seyyidünâ Muhammed*, 1-616.

⁷⁵⁶Sirâcüddîn, *Muhâdarât Havle'l-İsrâ ve'l-Mi'râc Âsâruhû, Fedâilühü, Esrâruhû*, Muhammed Muhyiddîn Sirâcüddîn, Dâru'l-Felâh, bs.1, Haleb 2005.

⁷⁵⁷Sirâcüddîn, *Muhâdarât Havle Mevâkıfî Rasûlüllâhi Ma'a'l-Âlem*, Muhammed Muhyi'ddîn Sirâcüddîn toplamıştır. Dâru'l-Felâh, bs.1, Haleb 2003.

⁷⁵⁸Sirâcüddîn, *Muhâdarât Havle Hicret Rasûlüllâhi min Mekke ile'l-Medîne*, Muhammed Muhyi'ddîn Sirâcüddîn toplamıştır. Dâru'l-Felâh, bs.1, Haleb 2006.

⁷⁵⁹Sirâcüddîn, *Hedyi'n-Nebeviyyi*, 1-351.

- *Erba'üne Hadîsen Nebeviyyen bi Esânîdi's-Şeyh Abdullâh Sirâcüddîn min Erbe'îne Kitâben li's-Serdâr: Öğrencisi Serdâr'ın bir araya getirdiği normal boyutlarda 135 sayfa olarak yazıya geçmiştir.*⁷⁶⁰
- *Avvâme'nin de çeşitli hadis konularına katkıları olmuştur. Bu katkılardan bazıları:*
- *Edebü'l-İhtilâfî fî Mesûli'l-İlmi ve 'd-Dîn.*⁷⁶¹
- *Meâlimün İrşâdiyye li-Sinâ'ati Tâlibi'l-İlm.*⁷⁶²
- *el-Muhtâru min Ferâidi'n-Nukûli ve'l-Ahbâr.*⁷⁶³
- *Itr'ın bu gruptaki te'lîflerinden bazıları: İ'lâmü'l-Enâm Şerhu Bulûğu'l-Merâm min Ehâdisi'l-Ahkâm: Bu kitapta Hafız İbni Hacer'in Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm kitabını titiz, çözümleyici ve ilmî bir yöntemle şerhetmiştir. Şerhinde isnatların tahlilini ele almıştır. Her meselede şerhedilen hadislerden çıkarılan hükümlerin delillendirilme yönünü açıklamaya önem vermiştir. Fıkıh mezheplerini açıklamış ve her mezhebin hadisle nasıl ilgilendiklerini açıklamıştır. Basımı daha önceki konuda bahsedilmiştir.*⁷⁶⁴
- *Dirâsât't-Tatbîkiyye fî'l-Hadîsi'n-Nebeviyye: İki kitaptır, birincisi; ibadetler, ikincisi; muâmelelerle ilgilidir. Bu kitapta bir dizi ahkam hadisler bir araya getirilip, senet ve metninleri ele alınarak, çözümlemeli bir şekilde şerhedilmiş ve basılmıştır.*
- *Dirâsât Menheciyye fî'l-Hadîsin Nebevî el'Üsratü ve'l-Müctem: Bu kitapta aile ve aile ilgili konularda seçilen çeşitli hadisler çözümlemeli olarak şerhedilmiş ve basılmıştır.*⁷⁶⁵
- *en-Nikâh fî Süneni'n-Nesâi ve'l-Edebi fî Süneni't-Tirmizî.*⁷⁶⁶
- *fî Zılâl'l-Hadîsi'n-Nebevî: Bu kitap modern anlamda düşünsel, toplumsal, etik ve estetik olarak yapılan ilk inceleme sayılır.*⁷⁶⁷
- *Cevâmi'u'l-İslâm min Ehâdisi Seyyidi'l-Enâm*⁷⁶⁸ *Melâmihi'l-Fenniyyetü fî'l-Hadîsi'n-Nebevî:*⁷⁶⁹ Bu kitapta hadis ilmi ve edebî araştırmalar

⁷⁶⁰Bekâ'î, Hafız Abdullah Sirâcüddîn, s. 68.

⁷⁶¹Avvâme, *Edebü'l-İhtilâfî fî Mesûli'l-İlmi ve 'd-Dîn*, Dâru'l-Yüsr, Dâru'l-Minhâc, bs.3, 2007.

⁷⁶²Avvâme, *Meâlim İrşâdiyyet li-Sinâ'ati Tâlibi'l-İlm*, Dâru'l-Yüsr, Dâru'l-Minhâc, bs.1, 2013.

⁷⁶³Avvâme, *el-Muhtâru min Ferâidi'n-Nukûli ve'l-Ahbâr*, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, bs. 2, Beyrût 1997.

⁷⁶⁴Itr, *Dirâsâtün't-Tatbîkiyye fî'l-Hadîsi'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Mustafâ, bs.2, Dimaşk 2020.

⁷⁶⁵Itr, *Dirâsâtün Menheciyye fî'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, bs.1, 2017.

⁷⁶⁶Itr, *en-Nikâhu fî Süneni'n-Nesâi ve'l-Edebi fî Süneni't-Tirmizî*, Yüksek Öğretim Bakamlığı, Suriye 2014.

⁷⁶⁷Itr, *fî- Zılâl'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Dâru's-Selâm, bs. 2, Lübnân 2005.

incelenmiştir. Kitapta hadis ilimleri özetlenmiştir. Bunu *Belâğatü'n-Nebeviyye*, nitelikleri ve araştırma yöntemi hakkındaki yapılan incelemeler takip etmiştir. Ardından derlenen uygulamalı metinler zikredilmiştir.⁷⁷⁰

- Zeynelâbidîn Cezbe'nin bu alandaki eserleri: *Kitâbü fî Şerhi Ba'du Ehâdisi'n-Nebî* adlı eserindeki hadisleri İmâmı *Sahîhi Buhârî*'den seçmiştir. *Kitâbü Ehbâsi Tühemü'l-Müslim*. Bu kitap, on ciltlik devâsa bir eserdir. Kişiyi, toplumu, devleti ve İslâm alemini itham eden konuları kapsar. Emevî Kebîr camisi kürsüsünden verdiği vaazların derlemesidir.⁷⁷¹
- *Ğaşîm*'in ise, hadis ilimleri alanında *Buhusün ve Dirâsâtün fî Ulûmü'l-Hadîs ve'l-Fıkh* başlığı altında derleme kitabı vardır. Daha önceki konuda basılmasından bahsetmiştik.⁷⁷²
- *Hayyânî*'nin bu alanda kıymetli te'lifleri vardır. Bunlar arasında: *Sekâfetü'l-Muhaddisîn fî't-Teâmüli ma'a'n-Nassı'n-Nebevî ve'n-Nassı't-Târîhi* ve *Medâ İnâyetü'l-Ulemâi bi-Kitâbi Muvttâ'l-İmâmı Mâlik b. Enes* adlı kitapların baskılarına daha önceki konularda değinmiştik.⁷⁷³

3.3.1.3. Hadis İlimleri ve Terminolojisi

Bu konu ile ilgili aşağıda yer alan kitapları zikredeceğiz:

- Tabbâh'ın Yedi Ciltlik; *İ'lâmü'n-Nübelâ bi-Târîhi Halebi's-Şehbâ* Kitabı: Kitap, genel olarak Halep tarihi boyunca tanınmış Halep'li muhaddislerin hal tercemelerine yer vermektedir. Bahsi geçen kitaba daha önceki konularda kısmen değinmiştik.⁷⁷⁴
- Ebû Gudde'nin bu alanda sebatla çalışmaları sonucu ortaya çıkan şaheser niteliğinde kitapları mevcuttur. Bunlardan bazıları: *Ümerâü'l-Mü'minîne fî'l-Hadîs*⁷⁷⁵, *el-İsnâd mine'd-Dîn ve Safhatün Müşrikat min Târîhi Simâ'i'l-*

⁷⁶⁸Itr, *Cevâmi'u'l-İslâm min Ehâdis Seyyidi'l-Enâm*, Mektebetü Dâru's-Selâm, bs.1, Lübnân 2005.

⁷⁶⁹Itr, *Ehemmü'l-Melâmi'h'l-Fenniyye fî'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Merkez Buhûs's-Sünne, Katar Üniversitesi Drgsi, sayı 7, 1993-1994, s. 65-100, s. 81.

⁷⁷⁰Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 145.

⁷⁷¹Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 150.

⁷⁷²Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s.155.

⁷⁷³Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 159.

⁷⁷⁴Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 170.

⁷⁷⁵Ebû Gudde, *Ümerâü'l-Mü'minîne fî'l-Hadîs*, Dâru'l-Beşâir'l-İslâmiyye, bs.1, 1990.

*Hadisi 'İnde'l-Muhaddsîn*⁷⁷⁶, *es-Sünne'n-Nebeviyyetü* ve *Beyân Medlûl's-Şer'i* ve *t-Ta'rîf bi-Hâl Sünen'd-Dârakutnî*⁷⁷⁷ ve *li-Muhât min Târîhi's-Sünne* ve *Ulûm'l-Hadîs*.⁷⁷⁸

- *Sirâcüddîn'in Şerhul-Manzûmetü'l-Baykûniyye*: Normal boyutta 221 sayfadır. Daha önceki bahiste kitaptan ve basımından bahsetmiştik.⁷⁷⁹
 - *Ğaşîm'in Vâhid ve Erbe'üne Hadîs fi's-Sıfât*: İmâmı Müslim'in *Sahîh*'inden bir araya getirdiği hadislerden oluşmaktadır. Şerhini İmâmı Nevevî'den nakletmekle birlikte hadislerin tahlilini yapmış ve hadislere yorum gertirmiştir. *Tahrîcü Ehâdisü Müsnedü'l-İmâmi's-Şâfi'i*: Üç cilt olarak yazılmıştır.⁷⁸⁰
 - *Itr* ise, bir dizi hadis terminolojisi ve ilimleri ile ilgili kitaplar kaleme almıştır. Bunlardan bazıları: *el-İmâm'l-Buhârî* ve *Fıkh't-Terâcimi fî Câm's-Sahîh*, *el-İtticâhât'l-Âmme lil-İchihâdi* ve *Mekânet'l-Hadîsi'l-Âhâdisi's-Sahîhi fihâ*, *Haber'l-Vâhid* ve *Eseruhû fî'l-Amel* ve *l-Âkîd*, *Mu'cem'l-Mustalahât'l-Hadîs* Arapça ve Fransızca olarak iki dilde basılmıştır. Arap Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Hadis araştırmaları yarışmasında birincilik ödülü kazanmıştır.
- Itr*'ın *Mu'cem'l-Mustalahât'l-Hadîs* türünün ilk mu'cemidir. Hadis mustalahlarını, bu alanda, güvenilir temel dört musannefe dayanarak anlamlarını açıklamıştır. Terimleri alfabetik sıraya göre düzenlemiştir. *Usûlü'l-Cerhi* ve *t-Ta'dîl*, *Tasdîru Mu'cem'l-Musannefâti fî'd-Dirâsâti'l-Hadîsiyye*: Bu eser ise, hadis araştırmaları yarışmasında ikincilik ödülünü kazanmıştır. *el-Mesânîd* ve *Mekânetehâ fî 'İlmi'l-Hadîs*, *Menâhicü'l-Muhaddisîne'l-Âmme (fî'r-Rivâye ve't-Tasnîf)*.⁷⁸¹
- *es-Sünne'n-Nebeviyye ve't-Tehaddiyât*: Sünneti Nebeviyye hakkında ortaya çıkan veya ortaya çıkarılan bir takım şüpheleri ele almaktadır.⁷⁸²
 - Yine Halepli Muhaddislerin bir konuyla ilgili veya konunun bir kısmı ile ilgili yazdığı makaleler ve araştırmalar da bulunmaktadır. *Âdem Ebu'l-*

⁷⁷⁶Ebû Gudde, *el-İsnâd mine'd-Dîn ve Safhat Müşrika min Târîh Simâ'i'l-Hadîs 'İnde'l-Muhaddsîn*, Dâru'l-Beşâir'l-İslâmiyye, bs.3, Beyrût 2014.

⁷⁷⁷Ebû Gudde, *es-Sünne'n-Nebeviyye ve Beyânü Medlûlihâ*, Dâru'l-Beşâir'l-İslâmiyye, Beyrut, 1992.

⁷⁷⁸Ebû Gudde, *li-Muhât min Târîhi's-Sünne ve Ulûm'l-Hadîs*, Dâru'l-Beşâir'l-İslâmiyye, Beyrut 2008.

⁷⁷⁹Kâtibî, *Ulemâu min Halep*, s. 180.

⁷⁸⁰Lebâbîdî, Abdullah, *Adnân el-Ğaşîm Muhaddisen*, el-İmâm el-Evzâi Üniversitesi, Beyrut 2011, s. 20.

⁷⁸¹Itr, *Menâhicü'l-Muhaddsîn fî'r-Rivâye ve't-Tasnîf*, Dârun Tayyibe, bs.1, Şam 2008.

⁷⁸²Mansûr, Muhammed Aydüfâ, *eş-Şeyh Nureddîn Itr ve Cuhûdii fî'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi ve Ulûmühi*, Câmîattü'l-Âlemiyye'l-İslâmiyye, Beslâncûr Üniversite Drsgsi, Sayı 9, Malezya 2015, s.171-214.

Beşer: Bu araştırmada sahih delillerle Hz. Âdem'dan(AS) önce hiç kimsenin yaratılmadığını ispat ettiği, *el-Kavlü'l-Mesmû'u fî Enne Setru'l-Vechi Hüve'l-Meşrû'*, *Racebü'l-Ferd*, *Tahte'l-Micheri'n-Nebeviyyi's-Şerîf*, *Bahsün Havle'l-Medi'l-Muntezir*, *Bahs Havle Salât't-Terâvîh* gibi çalışmalar, faydalı ve ilmi incelemelerden bazılarıdır.⁷⁸³

- Avvâme ise, bir dizi onaylanmış hadis mustalahları ve ilimleri hakkında eserler kaleme almıştır. Bu kitaplardan bazıları şunlardır: *el-Hadîs'l-Mürsel ve Tahrîru Eşhur'l-Mezâhib fîhi Kabûl ve Redden*, *Eser'l-Hadîs's-Şerîf fî İhtilâf'l-Eimmeti'l-Fukahâi*, *et-Tahzîru Mine't-Tevârudi Alâ Kavli Düne'r-Rucû'i İlâ Masâdirihî*, *Haciyyetü Ef'âli Resûlüllâhi Usûliyyen ve Hadîsiyyen*, *Hazfü Tarafu Mine'l-Hadîsi'l-Vâhidi İhtisâran Lehû Ev İ'lâl*, *Hükmü'l-Ameli bi'l-Hadîsi'd-Da'îf beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîki ve'd-Da'vâ Min Sihâhi'l-Ehâdîsi'l-Kutsiyye*.⁷⁸⁴
- *Tahhân* ise ıstılah ilimlerine özel bir önem vermiş, değerli eserler miras bırakmıştır. Bu alandaki bazı kitapları şunlardır:
- *Teyisîru Mustalahi'l-Hadîs*: Bu katabın mukaddimesinde Tahhân Hadis terminolojisinin ortaya çıkışı hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. En meşhur musannefler, hadis, haber, eser, senet ve metin kelimelerinin tanımları, bazı muhaddislerin lakapları tafsilatlı olarak açıklanmaktadır. Yine *Kitabü Usûlü Tahrîc'l-hâdîs* ve *Dirâset'l-Esânîd*, *Kitâb'l-Hatîb'l-Bağdâdî beyne'l-Muhaddisîne ve'l-Fukahâ'nda*, Tahhân hadis alanında yetkili bazı ilim adamları ile diğer fıkıh alanında yetkin bazı ilim adamları arasındaki işbirliğini ve birtakım özel konuları ele alır. Bu fikri fakih ve muhaddis olan Hatîb el-Bağdâdî'den ilham alarak, iki tarafı işbirliğine çağırır.

Yine *Kitâb Men li's-Sünnet'l-Yevm*: Müslümanların hayatından sünnetin uzaklaştırılmasını isteyen eski Libya Cumhurbaşkanı Muammer Kaddâfi'ye reddiye olarak yazmıştır. Tahhân, kitabında bu konuda şüphe içinde olanların mazeret olarak kullandıkları şüphelere cevap verir. Bu kitapların basımları daha önceki konularda ele alınmıştı. Yine *Kitâbu 'Înâyetü'l-Muhaddisîn bi-Metni'l-Hadîs ke'inâyetihim bi'l-Esânîd ve'r-Reddi alâ Şübühât'l-Müsteşrikîne ve Etbâ'ihim*: Tabbâh yabancılardan müsteşriklerin, muhaddislerin hadis-i şeriflerin metnini yeteri kadar araştırma

⁷⁸³Lebâbîdî, *Adnân el-Ğaşîm Muhaddisen*, s. 21.

⁷⁸⁴<https://iss.ihu.edu.tr>, 20.05.2020.

yapmadıkları konusu ile ilgili bazı şüpheleri bu kitapta ele almıştır. Tabbâh bu konuda açıklamalar getirerek sonraki nesillerin, sünnet-i nebevî ile bağını zayıflatabilecek kimseleri engellemeyi hedeflemiştir.⁷⁸⁵

- Yine buna benzer bir kitabı; *Hucciyeytü's-Sünne ve Daht'ş-Şübühâtî'lletî Tüsâru Havlehâ*.⁷⁸⁶
 - Bu minvalde *Kitâb Mu'cem'l-Mustalahât'l-Hadîsiyye* kitabı Abdürrezzâk Halîfeti'ş-Şâyecî ve Nihâd Abdü'l Halîm Ubeyd'in ortak çalışmasıdır.⁷⁸⁷
 - *Serdâr*'ın ise *Înâlet'r-Ruvât'l-Müsnedîne bi 'Avâli'ş-Şuyûhi'l-Muhaddisîn*, yine *Î'âneti't-Talebeti'n-Nâcihîne fî Terâcimi E'lâm'l-Muhaddisîn min'ş-Şuyûh'l-Halebiyyî, Cüzân fî Mücelled Vâhid* kitapları vardır bu iki kitap hakkında ise yukarıda bilgi vermiştik.⁷⁸⁸
 - *Hayyânî*'nin ıstılah ilimlerinde birçok te'lif eserleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: *el-İktirân İnde'l-Muhaddisîn, el-İntihâb İnde'l-Muhaddisîn Eseruh ve Ehemmiyyetüh ve el-Yakîn bi Ma'rifetimen Rumiye min'l-Muhaddisîn bi Kabûli't-Telkîn*. Daha önceki konularda bu kitapların basımlarından bahsetmiştik.⁷⁸⁹
 - Belli bir konuyu tartışma ile ilgili *Eczâü'l-Hadîs* önemli bir eser olup; Tabbâh bu alanda öncülerdendir. Araştırmalarından bazıları: *Zü'l-Karneyn ve Seddü's-Sîn*: Kur'an ve Hadis-i Şerifte bahsi geçtiği gibi, Zü'l-Karneyn'in kişiliğinden bahsetmiştir. *Buğyet't-Taleb* kitabıyla beraber, Halep'li Muhaddis Kemâleddîn İbni Adîm'i 80 sayfada araştırma konusu yapmıştır. Bunun altmış sayfası Halep İslâmiyye Dergisi'nde yayınlanmıştır. Tabbâh, İslâmî okulları araştırmış, çok sayıda hadis okullarından bahsetmiş Halep'i araştırıp, İslâmiyye Üniversitesi Dergisi'nde dokuz sayı olarak yayınlanmıştır.
- “اللهم إني أعوذ بك من الهم والحزن” “*Allahum kederden ve üzüntüden sana sığınıyorum*”⁷⁹⁰ hadisini şerhetmiş, Şam Temeddünü'l-İslâmiyye Dergisinde yayınlamıştır. İbn Hacer el-Askalânî'yi araştırmış ve ayrıntılı olarak 50 sayfada hal tercemesini yazmıştır. *Sahîh'l-Buhârî ve Müslim*'de zikri geçen

⁷⁸⁵Tabbâh, *Înâyetü'l-Muhaddisîn bi-Metni'l-Hadîsi ke'Înâyetihim bi'l-Esânîd ve'r-Redd alâ Şübühât'l-Müsteşrikîn*, bs.2. Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversite Drgsi, Sayı 1, 1978, s.133-151.

⁷⁸⁶Tabbâh, *Hucciyeytü's-Sünne ve Daht'ş-Şübühât*, El-Câmi'a'l-İslâmiyye, el-Medîne'l-Münevvere, sayı 3, 1972.

⁷⁸⁷Tabbâh, eş-Şâycî, *Mu'cemü'l-Mustalahât'l-Hadîsiyye*, bs.2. Kuveyt Üniversitesi, s. 95-174.

⁷⁸⁸Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 190.

⁷⁸⁹Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 195.

⁷⁹⁰Buhârî, Daavat 39.

H. Âdem (as)'ın boyuyla ilgili hadisi şerifi şerhettiği bir risâle yazmış, İbn Hacer'in şerhettiği hadisi şerifin şerhinde dile getirdiği şüphelere cevap vermiştir. 21 sayfadır. Çeşitli konularda birçok hadis risâleleri vardır. Bunlardan bazıları: *Keşf'l-Ğamm 'an Hadis'i's-Sem'*: İmâm Tirmîzî'nin Şemâilî şerife hakkında zikrettiği hadisi şeriftir. Tabbâh hadis hakkında bazı şârihlerin yanlışlarını gideren *Hüsn'l-Fehm 'ş-Şü'mi* ve *Hadîs'l-Fahzi 'Avratün*⁷⁹¹ eseri ise mevcuttu.

- *Avvâme*'nin Araştırmaları: *Halkillâh't-Türbe Yevme's-Sebt* hadisinin senet ve metin olarak tashîhi ve bu hadis hakkındaki görüşleri incelemiştir. Özürsüz olarak namazı cem etme hakkındaki İbn Abbâs hadisinin fıkıh ve hadis yönü itibarıyla araştırmıştır. Ebû Süfyan'ın Hz. Peygamber Efendimize Hz. Ümmü Habîbe ile evlenmesi teklifinde bulunması hadisini anlamada bir bakış açısı sunmuştur.⁷⁹²
- *Itr*'in ise *Eczâü'l-Hadîs* konularında araştırmaları vardır. Konuları “Hz. Peygamber'in karakteristik özelliğe sahip namazları göstermesi. Cuma, Vitir, Terâvîh, Bayram Namazları, Yolcu Namazı, Yağmur Namazı, Güneş Tutulması Namazı, Savaş esnasındaki Namazı, Hasta Namazı, Cenâze Namazı, İstihâre Namazı.” Hadisi şerifler ışığı altındaki dersler adı altında basılmıştır.⁷⁹³
- *Tahhân* ise; *Mefhûm't-Tecdîd Beyne's-Sünnet'n-Nebeviyyeti* ve *Ed'biyâ't-Tecdîdi'l-Mu'âsırîn* adını verdiği araştırmasında sünnete dayanarak İslâmî ilimlerde yenilik meselesine önem vermiştir. Tahhân daha önceki ümmetin ulemâsının üzerinde görüş birliği sağladığı sınırların tamamen aştığı görüşündedir. Özellikle Hasan et-Türâbî'nin görüşlerini ve el-Müslimü'l-Muâsır dergisinin bağlı bulunduğu programı zikreder.⁷⁹⁴

Yine Kuzey Afrikalı muhaddislerin hadis metni araştırmasına verdikleri önemi incelediği bir araştırması vardır. *el-Karn's-Sâdis* ve *es-Suyûtî Muhaddisen* diğer bir araştırmasıdır.⁷⁹⁵

⁷⁹¹Yûsuf, Muhammed Hayru, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Mektebetü'l-Melk Fahd el-Vataniyye, Riyad 2004.

⁷⁹²Avvâme, *Dirâsetn Hadîsiyye Fıkhiyye, li-Hadîsi İbn Abbâsi fî'l-Cem'i Beyne's-Salâteyn min Ğayri 'Uzr,Dâru'l-Yûsri*, 2017, s. 41.

⁷⁹³Itr, *Hedyü'n-Nebiyyi*, 438 sayfa.

⁷⁹⁴Tahhân, *Mefhûmu't-Tecdîd Beyne's-Sünne'n-Nebeviyye ve Ed'iyâ't-Tecdîdi'l-Mu'âsırîn*, Dâru't-Türâs Kütüphanesi, bs.2, Kuveyt, 1986.

⁷⁹⁵Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 197.

3.3.2. Tahkikleri ve Tenkidleri

3.3.2.1. Hadis Tahkik Kitapları

Şimdiki dönemde bir araştırma sahası oluşmuş, bu alanla iştigal edenlerin sayısı oldukça artmıştır. Bundan dolayı bu alanda yeteri kadar yetkin olmayan kişiler yer almaya başlamıştır. Araştırma yapmak için kütüphaneler, buralarda araştırma yapan ilim talebeleri için çok fazla sayıda kitap piyasada mevcuttur. Araştırmalarımız neticesinde isminden başka ciddî bir araştırma yapan şahısları göremez olduk. XX. yüzyıl'da Haleplilerden sağlam ilmi metodla kendini gösteren, örnek şahısları aşağıda sıralamaya çalışacağız:⁷⁹⁶

- Bunlardan ilki kitap tahkikinde katkısı olan Tabbâh'dır. *el-Misbâh alâ Mukaddimet İbn's-Salâh* adlı çalışma Tabbâh'ın eserlerinden birisidir. Bu kitap şerh ettiği *Ulûm'l-Hadîs* kitabına yazdığı hâşiye ve dipnotlarının olduğu kitaptır. Bu dipnotlar *Hâfız el-İrâkî'nin et-Takyîd ve'l-îdâhu lemmâ Etlaka ev Eglaka min Mukaddimet İbn Salâh* isimli şerhi ile aslıyla beraber basılmıştır. Önceki konularda basımasından söz etmiştik.⁷⁹⁷
- *Ebû Gudde* kitap tahkikinde bir ekuldür. Tahkikleri: *el-Ecvibet'l Fâdile li Esilet'l-Aşara'l-Kâmile fî Ulûm'l-Hadîs lil-İmâm'l-Knevî, İkâmet'l-Hucce alâ Enne'l-İksâre Min't-Teabbud Leyse Min'l-Bid'at lil-İmâm'l-Knevî, el-İmâm İbn Mâce ve Kitâb's-Sünen lil-Allâme'n-Nu'mânî, el-Bâhiru fî Hükm'n-Nebiiyi fî'l-Bâtın, ve'z-Zâhir lil-İmâm's-Suyûtî, Biluğatl-Erîb fî Mustalah Âsârl-Habîbi lil-Hâfız Murtezâ ez-Zebîdî, et-Tahrîr'l-Vecîzi fîmâ Yebteğih'l-Müstecîzi li'ş-Şeyh Muhammed Zâhid'l-Kevserî, Tuhfet'n-Nüssâk fî Fedâil's-Sivâk li Abdigani'l-Ğanîmî, Tuhfet'l-Ahyâr bi-İhyâ Sünnet Seyyid'l-Ebrâr li'l-İmâm'l-Knevî, et-Tuhfet'l-Merğûbe fî Efdaliyye'd-Duâi Ba'de'l-Mektûbet lil-Allâmet Muhammed Hâşim et'Tetvî es-Senedî, et-Tasrîhu bimâ Tevâtera fî Nüzûlü'l-Mesîhi li Muhammed Envârî'l-Keşmîrî, Tevcîhü'n-Nazari ilâ Usûl'l-Eseri li'i-İmâm Tâhiru'l-Cezâirî, Cevâbü'l-Hâfızı Abdülazîm el-Münzirî An Es'ileti fî'l-Cerhi ve't-Ta'dîl, Hulâsatü Tehzîbü'l-Kemâli fî Esmâi'r-Ricâli li'l-Hâfızı'l-Hızârcî, Zikru men Ya'temid Kavluh fî'l-Cerhi ve't-Ta'dîl li'l-Hâfızı'z-Zehebî, er-Ref'u ve't-Tekmîl fî'l-Cerhi ve't-Ta'dîli li'l-İmâm'l-Laknevî, Risâlet'l-İmâm Ebî Dâvûd es-*

⁷⁹⁶Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 200.

⁷⁹⁷Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 202.

Sicistânî li-Ehli Mekketin fî Vasfî Kitâb's-Sünen, Risâlet'l-Îmâm Ebî Bekri'l-Hâzimî fî Şurûti Kütüb'l-Eimme'l-Hamse, Risâlet'l-Hâfız Muhammed b. Tâhiri'l-Makdisî fîşurûtu Kütüb'l-Eimmeti's-Sitte, Sünenü'n-Nesâî (bu kitaba önem vermiş ve fihrist eklemiştir.), Seniyyet Ref'u'l-Yedeyni fî'd-Duâi ba'de's-Salavâtî'l-Mektûbet li'l-Allâme Muhammed b. el-Ehdeli'l-Yemenî, Zaferu'l-Emânî fî Şerhi Muhtasari'l-Cürcânî li-Laknevî, Fıkhu Ehl'l-Irâkı ve Hadîsühüm li's-Şeyh Muhammed Zâhid'l-Kevserî, Kâide fî'l-Müerrihîne li-Tâceddîn es-Sübkî, Kafv'l-Eser fî Safvi Ulûmî'l-Eseri li-İbn'l-Hanbeli'l-Halebî, Kavâid fî Ulûm'l-Hadîs li-Zafr't-Tahânevî, Keşfü'l-İltibâs Ammâ Evrâdehü'l-Buhârî alâ Ba'di'n-Nâsi, el-Masnû'u fî ma'rifet'l-Hadîs'l-Mevdû' li- Alî mülkârî, Mekânet'l-Îmâm Ebî Hanîfete fî'l-Hadîs li-Muhammed Abdürreşîd en-Nu'mânî, el-Menâru'l-Münîf fî's-Sahîh ve'd-Da'îf li'l-Îmâm İbn'l-Kayyım el-Cevzîyye, el-Minne'l-Matlûbet fî İstihbâb Ref'l-Yedeyn fî'd-Duâi Ba'de's-Salât'l-Mektûbet li-Muhammed Sıddîk'l-Ğamârî ve el-Mevkıza fî İlm mustalah'l-Hadîs li'l-Hâfız'z-Zehebî.⁷⁹⁸

- *Avvâme'nin Tahkîkine önem verdiği kitaplar: Sem'ânî'nin el'Ensâb Kitabı, Şin harfinin başından 'ayın harfinin sonuna kadar. Ebî Dâvût'nin es-Sünen kitabı: Bu kitabın tahkikini, noktalamış, not düşmüş, Hafız ibn Hacer'in ve diğer yedi usûl ile karşılaştırmıştır. Sıbt İbnü'l-Acemî'nin hâşiyesiyle Zehebî'nin el-Kâşîfî kitabı: Tahkiki sırasında; birçok biyografilerine eleştirel çalışma önsözüyle birlikte kapsamlı bir mukaddime yazmıştır. İbn Ebî Şeybe'nin el-Musannef'in hadislerinin tahririyle beraber metinlerinin tashihi ve birçok el yazma nüshalarıyla karşılaştırmasını yapmıştır. Allâme Abdullah b. Sâlin el-Basrî ve öğrencisi el-Merğânî'nin hâşiyeleriyle İbn Hacer'in et-Tehzîb'i, daha önceki tashîh ve ta'lîkı ile tahriri üzerine ziyâdesiyle birlikte üç müellifin usûlünü karşılaştırır. Tirmîzî'nin eş-Şemâilü'l-Muhammediyye'si ve onunla beraber Buhârî'nin el-Mevâbib'l-Ledünniyye'sini bir cilt olarak tahkîkini yapmıştır.⁷⁹⁹*
- *Itr'ın ise tahkikine önem verdiği kitaplarından bazıları şunlardır: İbn Salâh'ın Ulûmü'l Hadîs: Itr'ın tahkiki bu kitabın tahkikinde, önceden bilinmeyen nüshalarının asıllarından olmuştur. Yine Zehebî'nin el-Muğnî*

⁷⁹⁸Beyler, XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadîşçiliği, s. 95.

⁷⁹⁹<https://iss.ihu.edu.tr>, 20.05.2020.

fi'd-Du'afâ: Tahkîkin başında, İtr müellif hakkında özetle bilgi vermiştir. Müellif hakkında okunan nüshaların haşiyelerinde bulunan fevâitlerin tamamını incelemiş ve bunu kitabın üzerinde ta'likatında göstermiş, bu önemli tahkiklerde eklemiştir. *Kütübü's-Sitte*'de veya bazılarında rivâyeti olan râvîlerin vefatlarını ve tabakalarının zaptını yapmıştır. Şüpheli isimleri zaptetmeye önem vermiştir.⁸⁰⁰

- *Itr*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs* kitabını da tahkik etmiştir. İtr, önemli bir önsöz ile kitaba başlamıştır. Bu önsözde özetle ilmi olarak İ'câzü'n-Nübevve'den bahsetmiş, müslümanların Kur'an ve Sünneti muhafazada gösterdikleri çabayı ve Allah'ın onlara bahsettiği yetkinlikleri açıklamıştır. Yine İmâm Nevevî'nin *İrşâd Tüllâb'l-Hakâik ilâ Ma'rifeti Süneni Hayr'l-Halâik* (SAV) kitabını da tahkik etmiştir. İbni Hacer el-Askalânî'nin *Nüzhetü'n-Nazar Şerh Nuhbet'l-Fiker* kitabının tahkikinde kitap tahkik eden hiç kimsenin başvurmadığı el yazması nüshalarının asıllarına dayandırmıştır.⁸⁰¹
- Yine *Şerh 'İlel't-Tirmîzî* kitabını da tahkik eden İtr, Tahkik ve ta'likına önem vermiş fevâidleri tamamlamıştır. Bu kitabın tahkikinde bir kaç nüshasına dayanmıştır. Bu nüshalardan biri de müellif ve Tirmîzî'nin halefi İbn'l-Lahhâm olarak bilinen Ali b. Muhammed el-Ba'li'nin el yazmasıdır. Bu nüsha düzeltilmiş ve karşılaştırma yapılmıştır. Uzman muhaddislerin yöntemiyle rumuzlarla işâret konulmuştur. Buna ilâveten müellif el yazması olarak yazılmıştır.⁸⁰²
- *Tahhân*'ın Tahkikleri; Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câm'u li-Ahlâk'r-Râvî ve Âdâb's-Sâmi'*, 11 ciltte tahrîcini yaptığı Taberânî'nin *Mu'cemü'l-Evsat* kitabı.⁸⁰³
- Muhammed b. Abdülvehhâb'ın *Mecmû'atü'l-Hadîs alâ Ebvâbi'l-Fıkhı* kitabını Dr. Halîl Mollâ Hâtır tahkik etmiştir. Her ikisi de ciltler halinde tahkikini yapmıştır.⁸⁰⁴
- *Mecd Mekki* ise; hadis ve hadis ilimleri kitapları üzerine tahkikleri ve sunumları vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Suyûtî'nin *Ciyâdü'l-*

⁸⁰⁰Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 205.

⁸⁰¹Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 210.

⁸⁰²Halef, *Cuhûdü'd-Doktûr Nureddîn İtr*, s. 17.

⁸⁰³Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Dâru'l-Me'ârif, tsh. Mahmûd et-Tahhân, Riyad, 1985.

⁸⁰⁴İbn Abdu'l-Vehhâb, Muhammed, *Mecmû'atü'l-Hadîs alâ Ebvâbi'l-Fıkh*, Câmî'atü Muhammed b. Su'ûd, Riyâd 2019.

Müselâlat fî Ulûm'l-Hadîs, Şeyh Tâhâ es-Sâkit'in *min Zehâir's-Sünne*, Muhammed Ebu Zühre'nin *E'lâm ve Ulemâu Kudemâ ve Mu'âsırîn*, Şeyh Mustafa ez-Zerkâ'nın *Muhâdarâ alâ Tüllâb Külliyyet'l-Hukûk ve 'ş-Şerî'ati*: Mekkî baskısını yenilemiş, ta'likını yapmış ve bir cilt daha eklemiştir. *Makâlâtü'l-Allâmetü'l-Müerrihu eş-Şeyh et-Tabbâh*: Mekkî bu eserinde makalelerini bir Tabbâh'ın makalelerini, tahkikini yaptığı kitapların mukaddimelerini ve dergilerde yayınladığı risâlelerini toplamış ve iki cilt halinde basmıştır.⁸⁰⁵

- *Hayyânî*'nin tahkikleri ise: Bir önceki aşamada bahsi geçen İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî rivâyet ettiği İmâm Malik'in *Muvattâ'sı*.⁸⁰⁶

3.3.2.2. Hadis Tenkidi Kitapları

- Halep'li muhaddisler arasında bu alanda çalışmaları en iyi düzeyde olan kişi *Ebü Gudde*'dir. En önemli tahkikleri şunlardır: *Ahtâu Takiyüddîn en-Nedvî fî Tahkîk Kitâb Zaferu'l-Emân*, *İsmeyi's-Sahîhayni* ve *İsm Câm'u't-Tirmîzî*, *Kelimât fî Keşfî Ebâtîl ve İftirâât*, *Meselet Halk'l-Kur'ân ve Eseruhâ fî Sufufî'r-Ruvât ve'l-Muhaddisîn ve Kütüb'l-Cerh ve't-Ta'dîl*.⁸⁰⁷
- *Ğaşîm*'in *Tahzîr'l-Kâri min Edâlîl Hammâd el-Ensârî* tahkîki.⁸⁰⁸
- *Avvâme* hadis eleştirisi kitaplarında etkin bir paya sahiptir. Bunlar arasında: *Hutuvât Minheciyye fî İsbât Adâlet's-Sahâbe*, *Rivâyet'l-Hadîs 'ş-Şerîf bi'l-Ma'nâ beyne'l-Hükm'n-Nazarî ve'l-Vâkı'i'l-İmlî*, *Dirâset Hadîsiyye Mukârene li-Nasbi'r-Râyeti ve Feth'l-Bari ve Meniyyet'l-Elma'î, min Mustalah İbn Huzeyme fî I'lâlih'l-Hadîs fî (Sahîhihi) ve Lemehâ fî Beyân Mezheb İbn Hibbân fî Ma'rifeti's-Sikât*.⁸⁰⁹
- *İtr*'in hadis eleştirisi alanında eserleri: *Menhec'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs*: Bu kitap, önemini araştırmacıya inceleme yöntemini ve mukayese yapmayı kolaylaştırmasında saklıdır. Konuyu muhtelif dönemlerdeki dört kaynaktan araştırır. Yine kitap hadis kitaplarının genel olarak isimlerinin olduğu fihristi

⁸⁰⁵Tabbâh, *Makâlâtü'l-Allâmetü'l-eş-Şeyh Muhammed Ragîb et-Tabbâh*, Dâru'l ErviKat li'd-Dirâsâtî Toplayan: Mecd Mekkî, 2015.

⁸⁰⁶Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 220.

⁸⁰⁷Beyler, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadîşçiliği*, s. 95.

⁸⁰⁸Ğaşîm, *Buhûsün ve Dirâsât*, s. 65.

⁸⁰⁹<https://iss.ihu.edu.tr>, 20.05.2020.

nasıl kullanacağını, sadece bazıları dışında hiç birisini atlamayacak şekilde hadis mustalahlarının tanımlarını kapsar.⁸¹⁰

- *el-İmâm 't-Tirmîzî ve 'l-Muvâzene beyne Câmi'ihî ve Beyne's-Sahîhayn: Şeyhayn (Buhârî ve Müslim)'in biyografileri olduğu gibi Tirmîzî'nin biyografisinin de olduğu biyografiler vardır. Sonra Eimmeti's-Selâse'nin meşhur kitaplarındaki yöntemlerini, karşılaştırmalı eleştiri yöntemiyle araştırmıştır. Bir açtığı önemli bir bölümde Tirmîzî'nin Câmi'sinin isnadından ve Tirmîzî fikhından söz eder. Kitabın basılı hali bulunmaktadır.*⁸¹¹
- *Hayyânî'nin bu alanda bulunan eserleri; Lemehât fî Dikkat'l-Muhaddisîn 'l-Menheciyye li'-Huffâz ale's-Sünneti'n-Nebeviyye, Mede's-Sikâti'l-Menheciyye fî Tahrîci'l-Hadîsi mine'l-Mu'cemi'l-Müfrehresive'l-Berâmeci'l-Hâsûbiyye.*

Bir önceki araştırma konumuzda baskılarından söz etmiştik.⁸¹²

XX. Yüzyıldaki yazarlar gözlemlenen bilimsel hareketler ilmî bir kısırlık geçirmiştir. Araştırmacıların çabalarını yönlendirmeleri, gayretlerinin bir bölümünü de ilmî harekete ayırmaları ve tanımları vegereken sonuçların çıkarımını yapmaları gerekir. Te'lif edilen bir grup kitaplardan, sayılarından ve müelliflerinden anahatlarıyla açıklayan bir tablo sunacağız. Bazı müelliflerin başka alanlarda kitapları olsa bile, bu kitaplar sadece hadis ilimleri ile ilgilidir:

3.4. Türkiye Örneğinde Halep'teki Meşhur Hadis Alimlerinin, İslam Dünyası Beldelerine İlmi Etkisi

Araştırmamız esnasında Halep ulemasının İslam Alm ülkelerine büyük bir etkisinin olduğunu görmüş olduk.

XX. yüzyıldaki Halep ulemasının birçok İslâm beldelerine seyahatler yaptığı, özellikle; Halepli aliminin üniversitelerinde çalıştığı, Suudî Arabistan gibi , Bunun gibi Halep ulemasının seyahatleri yaptığı, Kuveyt ve Mısır, Güney Kore'ye kadar ulaşmış ve yapılan davetin etkisi oraya kadar ulaşmıştır. Fakat önde gelen muhaddislerin yolculukları önceki araştırmacılar tarafından bu derecede bir önem kazanmamıştır.

Bu sebepten araştırmacılar arasında hiçbiri Halep ve Türk ehli arasındaki karşılıklı olan ilmî etkileşim hakkında bilgi vermemiştir. Halep ve Türkiye'deki muhaddisler arasındaki, ziyaretleşmeler ve birbirlerine öğrenci olacak düzeydeki güçlü bağ ortadadır.

⁸¹⁰Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 230.

⁸¹¹Halef, *Cuhûdu'd-Doktûr Nûreddîn İtr*, s. 15.

⁸¹²Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 235.

İki taraf arasındaki bu güçlü bağ Halep'in Osmanlı Devleti zamanında Türk şehirlerinden bir şehir olduğu, ilmî ve hadis periyotlarının daha çok olduğu, eski zamanlarda ortaya çıkmaktadır.

Özellikle Halep'te kurulan medreselerin çoğunun kurucusunun, Osmanlı Devleti Halifeler ve vezirleri olacak kadar Osmanlı Devletiyle güçlü bağları vardır. Yine Halepli muhaddislerin Osmanlı Devleti zamanında savaflara katılmaları, medreseler ve kütüphaneler kurmalarına bir gereği olarak Osmanlı Devleti zamanında etkin katkı ve katılımları vardır.

Biz XX. Yüzyıl Türkiye-Halep arasında ortak hadis faaliyetleri ile ilgileniyoruz. İki ülke muhaddislerinin birbirini ziyâretlerine dayanarak bu etkinlikleri tasvir etmemiz mümkündür.⁸¹³

3.4.1. Türklerin, Hadis Kültüründe, Halep'li Hadis Alimlerine Olan Etkisi

Özellikle Ezher'de, aralarındaki görüş alışverişini ve hadis düşüncesindeki kapsamlı tartışmaları, özellikle de Türk Muhaddis Zâhid Kevserî'yi tanırsak, öğrencileri ve icazetleri yirminci yüzyılda ünlü muhaddisler haline gelen Halep halkına Türklerin büyük bir etkisi olduğu sonucuna varırız.

Türkiye'deki bazı hadis ehlinin ziyaretlerinden, ilişkilerinden Halep'li muhaddislerden aldıkları icâzetlerden bahsedebiliriz. 1310/1931 yılında İstanbul'da doğan, kendisi hakkında “*Kur'an-ı Kerim'i rahmetli babamdan öğrendim. Fatih Camisinin büyük imamlarından Şeyh Muhammed Hüsrev Efendi ile beraber, bana rivâyetlerinin ve semâlarının icâzetini veren; Büyük allâme, rahmetli Zâhid Kevserî gibi, İstanbul Fatih Camisinin bazı hocalarından ilim öğrendim*” diyen eski Fatih Camisi imam Emin Saraç'tan ö.1434/2012 başlayabiliriz. Şeyh Kevserî, aralarında Ebû Gudde'nin de olduğu Halep'li birçok muhaddisin hocasıdır.

Türkler ve Halep'liler arasındaki hadis faaliyetlerindeki karşılıklı etkileşimin aralarındaki icâzetlere dayandığı gözümüze çarpmaktadır. Halep'li Ebû Gudde, Saraç'a icâzet vermiştir. Nitekim Şeyh Saraç da birçok Halep'liye icâzet vermiştir.

Muhammed Avvâme, Mecd Mekkî, Selmân b. Abdul Fâtih Ebû Gudde, Yahyâ el-Ğavsânî ve İbrâhîm el-Halebî icazet verilen âlimler arasındadır. Emin Saraç, Halep'e yaptığı yolculuktan ve Ebû Gudde'nin ilminden istifade etmesinden şöyle bahsetmiştir: “*Hocam Zahid Kevserî'den, Abdulfettâh Ebû Gudde'yi sevdiğini işitmiştim. Mısır'a*

⁸¹³Kâtibî, *Ulemâu min Haleb*, s. 302.

gittiğimizde Gudde ülkesine dönmüştü. Meclisimizde onun varlığını hissedeceğimiz kadar, her durumda Kevserî ondan bahsediyor ve onu methediyordu. Hocam el-Kevserî, Ebû Gudde'nin Halep'teki adresini bana verdi ve bana dedi ki: İnşallah bir gün buluşursunuz. Sonunda bu temennî gerçekleşti. 1964 yılında kara yoluyla Mahmut Efendi ve Salih Efendi ile beraber hacca gidiyorken Türkiye-Suriye sınırına yakın Bâbü'l-Hevâ'ya uğradık. O vakitte bizimle birlikte olan bir gençten bizi otele götürmesini istedik. Fakat o genç Türklerden olan nenesinin evine gitmişti. Eve girdiğimizde nenesine dedi ki: Nine bak! Sana Türk hacıları getirdim. Sonra ninesi sofrayı hazırladı. Yemeği yerken gence üstadın Abdullah Ebû Gudde'nin adını söyledim. Onu tanıyor musun? Evet, Tanıyorum dedi. Dedim ki: Bizi ona götürmen mümkün müdür? Sonunda akşam namazından sonra Ebû Gudde'nin evine gittik. Kapıyı çaldık, kapı açıldı. İçerde sol tarafta, evin içinde derli toplu kütüphane dikkatimi çekti. O zaman Ebû Gudde'nin sakalı siyahtı.

Nihayet karşı karşıya geldik. Bizimle ilgileniyor ve bizi çok hoş karşılıyordu. Ebû Gudde'ye; biz Türkleriz adım Muhammed Emin Saraç diyordum, Ebû Gudde ise Ehlen ve Sehlen diye cevap veriyordu. Sanki adı Humus'lu, adı Abdullah Osman olan bir kişi Ebû Gudde'ye benden bahsetmesine dayanarak benim hakkımda bir şeyler duymuşcasına; Muhammed Emin Saraç sen misin? dedi. Ona, Zâhid Kevserî'nin dikkat çeken öğrencisidir demiş. İlk karşılaşmamız böyle oldu. Arkadaşlığımız Ebû Gudde ölene kadar devam etmiştir.”

Muhammed Zahid Kevserî'nin her zaman Ebû Gudde'den olumlu olarak bahsettiğini belirten Saraç, Ebû Gudde hakkında sabırlı, çalışkan ve edipli yorumunu yapmıştır. Kevserî bize Ebû Gudde'nin hayatından ve siretinden bahsetmişti. O Ebû Gudde vefalı ve her zaman hocalarını önemseydiğini belirtmiştir.⁸¹⁴

Saraç'ın Nureddîn İtr ile de güçlü bir dostluğu vardı. Saraç arkadaşı Nûreddîn İtr'in davetiyle birçok defa Şam'ı ziyaret ettiğinde. Bunlardan bazıları şunlardır: Vehbî Süleymân Ğâvcî el-Bânî ö.1435/2013, Muhammed Edîb Kelâs ö.1431/2009ve yanında birisinin olmasını mümkün görmüştü. İki öğrencisi Hamdî Arslan ve Muhammed Fâtih Kaya da onunla beraberdi. Onlara Şeyh Muhammed Edîb Kelâs icâzet vermiştir. Benzer şekilde Saraç Abdürrezzâk el-Halebî ö.1434/2012 ile Şam Emevî Camisi kütüphanesinde bir araya gelmiş, ona ve öğrencisi Hamdi Arslan'a icâzet vermiştir. Sonra Şam'daki evinde Sâriye Abdülkerîm er-Rufâ'î'yi ö.1393/1973 ziyaret etmiştir.

⁸¹⁴Beyler, XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği, s. 150.

İmâm Nevevî'nin beldesi Nevâya'dan döndükten sonra, Şam Kurrası Muhammed Kerîm Râcih'in arkadaşlarından birinin çiftliğinde yemek yemeye dâvet edilmiştir.

Sonra onları Hüsâmeddîn Sâlih el-Farfûr ziyâret etmeleri. Başlangıçta Saraç, Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi hocası Nureddîn Itr'a mektup yazmıştır. Sonra Saraç Itr'ın te'lif ettiği *Şerh Bulûğ'l-Merâm* kitabına önsöz yazmıştır. Saraç, Itr'la olan alakası hakkında şöyle söylemiştir: *'Nureddîn Itr'la olan arkadaşlık ve kardeşliğimizin üzerinden yarım asır geçti. Ben Ezher Üniversitesi'nde öğrenci iken ciddiyeti, tevâzusu ve ihlası dikkatimi çekmişti. Sonra tanıştık ve bu niteliklerinin sebebinin Peygamber'in neslinden gelmesi olduğunu anladım. Beraber Ezher Üniversitesi'nde okumamıza ek olarak Şeyh Abdulvehhâb'ın evinde Sahîhi Buhârî kitabını okuyorduk.'*

Itr'da bulunan bütün bu sıfatlar uygun bir şekilde onun yeteneği ve becerisini tamamlamıştır. Suriye'de ikametgâhının bulunduğu yerde ilim ve ilim adamlarına değer vermiştir. Aynı zamanda bu yerde bulunan bolluk ve bereketlere ek olarak ahvaline, akvaline, ilmine, irfânına, ihlâsına, takvasına, irşâdına, tebliğine, tedrîsine ve ta'limine önem vermiştir. Bütün bu sıfatlar üniversitelerde ve camilerde öğrenciler yetiştirmiştir. Ölümünden sonra dua edecek öğrenciler artıp çoğalmıştır. Kendinden sonrası için sadaka-i câriye ve ümmetin istifade edeceği kıymetli eserler bırakmıştır.⁸¹⁵

Saraç Fatih Camisi'nde merhum Şeyh Abdullah Sirâcüddîn el-Halebî'nin Duâ kitabı gibi bazı kitaplarını okutmuştur. Saraç bununla ilgili öğrencilerine imanın tadını hissetmeleri için onu okuttuğunu ifade etmiştir. Çünkü O'nun bereketli bir insan ve kitaplarında bir maneviyatın olduğunu belirtmiştir. Bazı Halep'li muhaddisler Saraç'tan övgüyle bahsetmiştir. Bunlardan biri de Şeyh el-Halebî'dir. Muhammed Avvâme Âlim, erdemli, gayret eden ve sakin bir şekilde bahsetmiştir.

Saraç: *'Ben onu sadece gayretli ve sakin olarak isimlendiriyorum. Sağduyulu ve sakinçe çalışıyordu. O şimdi İstanbul'da kadîm hadis usûlünün ilmî yönüdür. Kendisine seyahat edilmeyi hak etmektedir. Eğer lisânı yardım edemiyorsa, ilmî çalışmalarında da onunla birlikte yardımcı olanlar, İnşâallâh ona selih halef olurlar'* şeklinde övgüde bulunmuştur. Saraç bu övgüyü işittiğinde *"Bu onun hüsnü zannıdır. O kendisine Nebî'in kendisine sevimli geldiği, Medine-i Münevvere'de ona komşu olmuştur. Bu onun kabul edildiğinin alâmetidir. İnşâallâhu Teâlâ."* demiştir. O'nun hakkında Şeyh Selmân b. Abdülfettâh Ebû Gudde şöyle söylemiştir: Şeyh Saraç: İstanbul Fatih Camisi İmamı, Şeyh Necmeddîn Erbakın ö.1433/2011 danışmanı, Şeyh Abdülfettâh Ebû Gudde'nin

⁸¹⁵Kaya, Fatih, *Likâ Ma'a'l-Üstâz Emîn Saraç, anîl-Mâdi'l-Karîb*, Rihle, say 9, Nisan- Haziran 2010, s. 116-130,s.120.

yakın dostlarından ve sevdiklerinden biridir. Mısır'da eğitim görmüş, İstanbul Fatih Cami'sinde Şeyh Abdulfettâh Ebû Gudde'nin gıyaben cenaze namazını kıldırıştır.⁸¹⁶

3.4.2. Halepli Hadis Alimlerinin, Türk Muhaddislere Olan Etkisi

Özellikle son yıllarda düzenlenen ilmî konferanslarla, Halepli muhaddislerin katıldığı İstanbul'daki konferansa dayanarak, Halep'li muhaddislerin Türkiye hadis kültürüne, olan etkisinden söz edebiliriz. Daha öncesinde Halep'li muhaddislerin Türkiye'ye olan seyahatlerinin Türkiye'de Hadis kültürünün yayılması açısından büyük bir önemi vardır. Türkiye'de hadis ilminin neşrinde büyük paya sahip olan en önemli kişilerden zikredebileceğimiz bazı âlimler:

Ebû Gudde: Muhammed Emin Saraç'ın, Ebû Gudde'nin İstanbul'u ziyaretini tasvirini şöyle yapmıştır: *“Ebû Gudde ilk defa İstanbul'u ziyaret etmişti. Fatih Camisi'ni ziyaret etti ve camiye girdiğinde Ona dedim ki: Burası hocamız Zâhid el-Kevserî'nin ders yaptığı ve ders verdiği yerdir. Bunu söylediğimde Ebû Gudde şaşırды, titredi, yerinde durup, gözleri yaşlarla doldu ve ağlamaya başladı.”* Saraç, Kevserî ve Ebû Gudde arasındaki muhabbeti şöyle anlatmıştır: *“Onlar öldüler, birbirilerine olan sevgi ve dostlukları böyleydi. Çünkü onlar iman etmiş ve salih amel işlemişlerdi.”* Muhammed Emin Saraç, Ebû Gudde hakkında *“Ebû Gudde ilmî ve ahlakî bakımdan bu işlere önem vermiş hayırlı insanlardandır. O Ehli Sünnet ve'l-Cemâat yolu üzeredir. Şahsî olarak ahlak, ilim ve nezâket bakımından rol modelimdir”* demiştir.

Daha sonra Saraç *“Şu ana kadar el-Kevserî'nin köyüne gitmedim, Fakat Ebû Gudde ilk defa Türkiye'ye geldiğinde Kevserî'nin köyüne gitti. Babasının kabrini ziyâret etti. Ailenin dürüst kimseler olan aile kabristanını ziyâret etmiştir”* demiştir.⁸¹⁷

Bu güzel sözlerle Emin Saraç, 1405/1985 yılında İstanbul'da Hacı Osman Nuri Önüğüören'nin evine yaptığı ziyaret esnasında, onunla sohbet ettiğini, Ebû Gudde'nin onu etkilediğini, İstanbul'u ziyaretinde ondan istifade ettiğini belirtmektedir. Bu evdeki ilim meclisinde Hacı Osman Başpehlivan (kitapçı), Saraç, Ali Ya'kûb Efendî İstanbul böbrek mutehassısı ve vefâtına kadar Mısır'da Şeyhul İslâm Mustafa Sabrî Efendî'nin ö.1373/1954 kâtibi olan Esat Coşan (İskender Paşa Camisi İmamı Muhammed Efendî'nin damadı), Hacı Yahyâ Efendî (Osman Nûrî'nin babası) Yine Ebû Gudde hakkında *“Hocalardan; huzuruna vardığım her birisi gibi olabileceğimi düşünmüştüm,*

⁸¹⁶Kaya, Fatih, *Likâ Ma'a'l-Üstâz Emîn Saraç*, anil-Mâdi'l-Karîb, Rihle, say 9, Nisan- Haziran 2010, s. 116-130, s. 125.

⁸¹⁷Beyler, XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdulfettah Ebû Gudde'nin Hadisçiliği, s. 170.

*el-Kevserî'yi gördüğümde dedim ki: Ya bunun gibi! Hayır'' dediği, hadis ilmi öğrendiği Türk hocası Zâhid Kevserî'ye saygı duyduğunu ve takdir ettiğini görüyoruz.*⁸¹⁸

Yine Halep'li Ahmed Mustafa el-Umrî el-Halebî ö.1333/1915, Zâhid el-Kevserî kendisinden ilim öğrenmiştir. Ebû Gudde; Şeyh Abdülfettâh isnatları kapsamında, isnatları ve rivâyetleriyle el-Fettâh'ın desteklenmesin de kendisinden bahsetmiştir. Bu muhaddis Halep asıllıdır. Sonra Trablus, Şam ve Astâna'ya gitmiş ve orada oturmuştur. Osmanlı ordusuna müftü olarak tayin edilmiştir. Sonra İstanbul Alibeyköy Şâteli Hangâhı meşihat görevini üstlenmiştir. ilm ve tasvvufla meşgul olmuştur. 87 yaşında vefat etmiştir.⁸¹⁹

Hadis kültürüne Halepli âlimlerin etkisini açıklamak için maddeler halinde aşağıdaki hususları vurgulamakta fayda görüyoruz.

3.4.2.1. İlmî Konferanslar

XX. yüzyıldaki ve XIX. yüzyıldaki'ın başında Halep'lilerin Türkiye'de katıldıkları en önemli konferanslardan bazıları: 1417/1996 yılında Türkiye'yi son ziyaretinde Abdülfettâh Ebû Gudde'nin katıldığı Konya Belediyesi ve Konya Ticaret Odası'nın davet ettiği konferanstır. Bu konferansta o zamanki belediye başkanı Halil Ürün ve Muhammed Emin Saraç vardır.Yine Muhammed Avvâme 1416/1995 senesi 9-10 Aralık, cumartesi ve pazar günlerinde, İmâm Kevserî'nin Türkiye'deki doğum yeri ve memleketi olan Düzce'de düzenlenen allâme Kevserî konferansına katılmıştır. Bu konferansta 61 sayfalık *Menhecü'l-İmâm'l-Kevserî fî Nakdi'r-Ricâl* hakkındaki sunumuyla Şeyh Muhammed Avvâme de şeref konuğu olmuştur.⁸²⁰

Yine İstanbul'da İbn Haldun Üniversitesi 2018 Nisan zaman aralığında konferans düzenlemiştir. Bu konferans âlimleri, profesörleri ve ilgili akademisyenleri bir araya getirmiştir. Konferansın araştırma konusu Halep'li Allâme Muhaddis Muhammed Avvâme'dir. Meşgul oldukları bu başlık altındaki araştırmalarıyla Arap-Türk çok sayıda hocalar katılmıştır. Türk'lerden konferansa katılanlar.⁸²¹

⁸¹⁸Karadâvî, Yusuf, *Vedâ'u'l-E'lâm: Abdülfettâh Ebû Gudde Alâne'l-Hadîs ve'l-Fıkh ve'l-Luğat ve'd-Da'vet, Dâru's-Şâmiye, Türkiye 2016, s. 370.*

⁸¹⁹Ebû Gudde, *İmdâdu'l-Fettâhi bi-Esânîdi ve Merviyyâ ş-Şeyh Abdu'l-Fettâh, tsh, Muhammed Abdullah Âl Raşîd,bs.1, Riyad 1999, s. 272.*

⁸²⁰Avvâme, *Minhecü'l-İmâm'l-Kevserî fî Nakdi'r-Ricâl, Mü'temeru'l-Allâmeti'l-Kevserî, Sûretün İLmiyye li-Âlimin min Ulemâ Evâhir'd-Devleti'l-Osmâniyye, Düzce, Aralık 1995.*

⁸²¹<https://iss.ihu.edu.tr> , 29.05.2020 .

Avvâme konferansın açılış konuşmasını yapmıştır. Yine Avvâme hakkında konferans düzenleme komitesinden Türkler konuşma yapmıştır.⁸²²

Avvâme İstanbul'da 01-02-03 Kasım 1441/2019 tarihinde kültürel yaklaşımlar ve modern düşünce araştırmaları hedefiyle İbn Haldun Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nin düzenlediği konferansa katılmıştır. “*Sahîh Buhârî*”nin Bilinmeyen Yönleri Üzerinde Durma” başlığı altında sunumuyla açılış oturumunu Avvâme yapmıştır. Bu sunum Buhârî, Dârakutnî ve İbn Hacer Askalânî arasında karşılaştırma ekseninde verimli bir sunum olmuştur. Sunumda edebî ve eleştirel olarak analiz yapılmış, taklidi aşarak, ümmetin genel kabulünden dolayı *Sahîhayn*'ın ispâtından başlayarak, *Sahîh Buhârî*'nin sağlam ilmi metodunun ipatı ile son bulmuştur. Daha sonra *Sahîh Buhârî*, hadis kaynaklarından bir kaynak olarak yerini alması çağrısı ve mezhepçilikten kurtarmaya yoğunlaşarak betimleyici açıdan Sahîhi Buhârî ele alınmıştır.⁸²³

3.4.2.2. Hadis Araştırmaları

Türkiye'nin birçok yerinde birçok Halepli, hadis ilmi ile ilgili faaliyetler içindedirler. Bu faaliyetlere örnek olarak, Sultan Beyazıt ö.918/1512 Camisine yakın Sinan Paşa (ö.1005/1596) Vakfı'nda bulunan vakıfta dâru'l-hadis diye isimlendirilen özel hadis kurumunun açılışını yapan Muhammed Bessâm Hicâzî'nin faaliyetini örnek olarak vermemiz mümkündür. Bu kuruma Türklerden Halep'lilerden ve farklı uyruklu birçok ilim talebesi gelmekteydi. Bu kuruluştaki okutulan bazı hadis derslerinden bahsedebiliriz. 1441/2019 Tirmîzî'nin eş-Şemâilü'l-Muhammediyye'si oturumu, iki muhaddis Reşîd Ekrem el-Mûsulî ve Reşîd Ahmed el-Meyvâtî'nin ö.1441/2019 katılımı ile yapılmıştır.⁸²⁴

Bu dâru'l hadiste yapılan bazı dersler; *Muhammed Bessâm Hicâzî'nin Feyrûsu Korona ve't-Teâmül Ma'ahu Vifka'l-Hedyi'n-Nebevî* (Şeyh Bessâm Hicâzî'nin İmâm Nevevî'nin *Metn'l-Erba'in* kitabının okuma ve rivâyetidir.). Yine 20-23 Şubat 2020 zaman aralığında hadis meclisi başlığı altında yapılan Tarihçi Muhammed Mutî' el-Hâfız adına yapılan oturum, dâru'l-hadiste yapılan birçok hadis aktivitelerinden biridir. Yine aynı tarihte dâru'l-hadis'te Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin kitaplarını okuma oturumu yapılmıştır.

⁸²²<https://iss.ihu.edu.tr> ,20.08.2020 .

⁸²³Avvâme, *Vakafât fî Cevânibi Hafîyyet min Sahîhi'l-Buhârî*,İbni Haldûn Üniversite Dargisi, sayı 5, İstanbul 2019.

⁸²⁴Hicâzî, Muhammed Bessâm, ile 25. 09.2018 tarihinde saat 16:00'da yapılan röportaj.

İstanbul'da, camilerde Haleplilerin de katıldığı birçok hadis dersleri yapılmıştır. Bu derslerden bazıları şunlardır: İstanbul Kocatepe Camisi'nde, el-Hicâzî'nin katılımıyla yapılan ders. Bu ders, İslam Âlemi'nde önde gelen bir kısım âlimlere dayanarak, *Sahîh Buhârî*'nin tamamını okuma ve semâ edilmesidir. 43 devletten 500'e yakın âlim ve öğrencinin katıldığı bu dersler 17.08.2019 tarihinden başlayarak 26.08.2019 tarihine kadar kesintisiz olarak on gün devam etmiştir. Bunun gibi Sinan Paşa Vakfı'ndaki bu dâru'l-hadis'te, el-Hicâzî'nin okumasıyla 11.07.2019 tarihinde Hafız *el-Münzirî'nin Kitâb'l Erba'üne*'nin okuması yapılmıştır.

Bu dâru'l-hadis'te 02.05.2019'da haftada üç gün cumartesi, Salı ve Perşembe günlerinde, Hicâzî'nin okuduğu, İmâm Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î'nin *Müsned* oturumları yapılmıştır. Yine bu dâru'l-hadis'te 18.04.2019 tarihinde, akşam saat 20.00'da Nizâm Muhammed Sâlih Ya'kûbî'nin okuduğu *Kitâb'l-Fevâid's-Sünniyye minl-Ehâdîsi'l-Vârideti fî'l-Kostantiniyye* kitabının semâ ve kıraati, oturumu düzenlenmiştir.⁸²⁵

Dâru'l-Hadis'te 08.12.2018 tarihinde Muhammed Sa'îd b. Sünbül el-Mekkî'in te'lif ettiği *Kitâb'l-Evâil's-Sünbüliyye*'nin semâ ve kıraatı düzenlenmiş, şeyhler Yusuf el-Mar'aşlı ve Sâlih Ma'tûk'a dayanarak okunmuştur. Yine cumartesi günü Hicâzî, Dâru'l-Hadis'te Muhammed b. Osmân ez-Zehebî'nin te'lif ettiği *Şerh Kitâb'l-Kebâir* kitabını 08.09.2018 tarihinde saat 7.30'da okumuştur. Yine Dâru'l-Hadis'te *Sahîh'l-Buhârî*'den *Kitâb'l-İlim* semâ ve kıraatı oturumu, 01.09.2018 tarihinde, cumartesi saat 7.30'da *Müsned'l-Halebî* Yâsir İbrâhîm enNecâr gözetiminde yapılmıştır. Sinan Paşa Vakfı Dâru'l-Hadis'i 03.08.2018 Cuma günü 5. dönem akademik ilmi faaliyetler kapsamında Cezâyir (Es'ad) Vâizler ve Alimler Meslekî Akademisi, alimler heyeti konuk edilmiştir. Bu heyet için *Kütübü's-Sitte*'nin etrâf kitaplarının okuma ve kıraat oturumu ve Muhammed Bessâm Hicâzî'ye dayanarak Buhârinin senedinde sekiz ricâl olarak okunması yapılmıştır. Oturumun sonunda herkese zikredilen kitap hediye edilmiştir.⁸²⁶

Hicâzî, *Kitâbü'l-Müsnedü'l-Câmi' (Sünenü'd-Dârimî)* kitabını Bedüzzaman'ın ö.1379/1960 Davası Merkezi'nde 02.06.2017 tarihinde Cuma günü okumuştur. Hicâzî, Şam İnsanlık Onuru Derneği'nde, 31.03.2017 tarihinde *Kitâbü Menhecü'n-Nakdi fî Ulûmi'l-Hadîs* dersleri vermiştir. Hicâzî, 09.03.2017 tarihinde beş gün süreyle İstanbul Hikmet Derneği'nde ders düzenlemiş ve bu sürede Makdisînin Umdetü'l Ahkâm

⁸²⁵Hicâzî, Muhammed Bessâm, ile 27. 09.2018 tarihinde saat 19:00'da yapılan röportaj.

⁸²⁶Hicâzî, Muhammed Bessâm, ile 01.02.2020 tarihinde saat 15:00'da yapılan röportaj.

kitabını okumuştur. Yine Hicâzî Dâru'l-Hadis'te 1439/2017 haziran ayında Abdullah Sirâcüddîn el-Halepî'nin te'lif ettiği Şerhu *Manzûmet'l-Baykûniyye* kitabını okumuştur.⁸²⁷

Dâru'l-Hadis'te okutulan kitaplardan bazıları: Birgevî'nin *Usûlü'l-Hadîs*, Beyhakî'nin *Mahtar Şu'ab'l-îmân*, Cemzûrî'nin *Tuhfet'l-Etfâl*, İbrâhîm Lebbâbidî'nin te'lif eseri *el-Erba'în fî Hurmet Dimâ'l-Müslimîn*, Muhammed Vâilü'l-Hanbelî te'lif eseri *Enârat'l-Mesâbii li-Kâri'l-Câm'i's-Sahîh*, İbn Cemâ'a'nın *el-Muhtasr's-Sağîr fî Sîreti'l-Beşîri'n-Nezîr*, Kifâyetü'l-Müteabbid, Bekâî'nin *el-Î'lâmü bi Sinni'l-Hicrati ile'ş-Şâmi* (Muhakkiki Muhammed Mücîr el-Hatîb okumuştur), *el-Evâilü'l-Aclûniyyetü li'l-Aclûnî*, *Aclûnî'nin Akdû'l-Cevheri's-Semîn* (Muhammed Adnân el-Mecd'l-Husnî okumuştur), İbn Ferah el-İşbîlî'nin *Manzûmetü Ğarâmî Sahîh* (Muhammed Vâil el-Hanbelî okumuştur), *el-Erbeîn'l-Âcuriyye* (Hicâzî okumuştur), *Kitâb'l-Îmân min Sahîhi'l-Buhârî ve Etrâf'l-Kütübi't-Tis'a* (2015 yılında Şeyh 'Âdil el-Harâzî okumuştur) ve *el-Menhecü'l-Hadîsi fî Teshîli Ulûmü'l-Hadîs* (Müellifi Ali b. Nâyif el-Bekâ'i'l-Beyrûtî okumuştur).⁸²⁸

3.4.2.3. Makaleler, Yorumlar, Araştırmalar, İlmi Risâleler

Türk akademisyenler tarafından Halep'li Muhaddisler hakkında birçok araştırma yapılmış, makaleler yazılmış, Halep'lilerin araştırma, tahkik ve tahric metodundan yararlanmışlardır. Bu araştırmalar, Türkiye'deki hadis kütüphanelerine girmiş önemli kaynaklardan olmuştur. Bu araştırmaların en önemlileri: 1441/2019 Temmuz ayında yayınlanan *el-Ebhâsü'l-Hadîs* ulusal dergisindeki, Abdulvehhâb Özsoy'un *Tahkîku Muhammed Avvâme li-Tedribi'r-Râvî ev İ'âdeti Binâü Kitâb* başlıklı makale ki, bir önceki araştırma konusunda fikir olarak bu makaleden *Tahkîkâtü'l-Avvâme* başlığında bilgi verilmiştir.⁸²⁹ Bunu dışında:

- İhsan Şenocak'ın 12 Temmuz 2013 tarihli *Avvâme*'nin, Muhammed Zahid Kevserî ile olan güçlü ilişkisi, Hadîs ve Sünnet İlimlerinde ondan istifade etmesinden, soru cevap şeklinde bahsettiği makaledir.⁸³⁰

⁸²⁷Hicâzî, Muhammed Bessâm, ile 27.02.2020 tarihinde saat 12:00'da yapılan röportaj.

⁸²⁸Hicâzî, Muhammed Bessâm, ile 01.03.2020 tarihinde saat 16:00'da yapılan röportaj.

⁸²⁹Özsoy, Abdu'lvehhâb, *Muhammed Avvâme ve Tedribü'r-Râvî (İnşâün Cedîd)*, s. 110-129.

⁸³⁰Şenocak, İhsan, *Yümkinü en Ücibe an Külli Envâ'İ'l-Esileti Bihusûsi Zâhid el-Kevserî*, İnkişâf Dergisi, Sayı 9, Temmuz 2013, s. 32-41.

- 1997 yılı Buhûsu'l-İslâmiyye Dergisi C.10, s.138-144'te yayınlanan *Mukâlemetün ma'a Abdulfettâh Ebû Gudde 'ale's-Sünneti ve'l-Hadîs* başlıklı Mehmet Görmez'in makalesi.⁸³¹
- 2005 yılı Buhûsu'l-Fıkhî'l-İslâmiyye Dergisi'nin 6. Sayısında yayınlanan *Abdulfettâh Ebû Gudde* başlıklı Ali Pekcan'ın makalesi.⁸³²
- Adıyaman Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, *el-Cuhûdü'l-İlmiyye ve 'De'aviyye li's-Şeyh Abdulfettâh Ebû Gudde* başlığıyla araştırmacı Ali el-Hâc Muhammed. Ali'nin, 4. Sayının, 2. Cildinde, 146-188. Sayfa, 2018 yılı.⁸³³
- Rıza Tuz ve Recep Balkan'ın makalesi 2. Akdeniz konferansı - Uluslararası Toplum Bilimleri konferansı- 2019 yılı 18-20 Kasım tarihleri arasında yapılan 10.11.2019 tarihinde, sayfa 323-328. Sayfalarda yayınlanan, *Nureddîn İtr: Hayâtühü, Müellefâtühü, Buhûsühü fî İlmi'l-Hadîs*.⁸³⁴
- Buhûsü'l-İslâmiyye Dergisi, 16.02.2018 tarihinde, 71-91 sayfalarında yayınlanan *Cuhûdü Nüreddîn İtr fî Hıdmeti's-Sünneti'n-Nebeviyye* başlıklı araştırmacı Abdülazîz Muhammed el-Halef'in makalesi.⁸³⁵
- Tc. Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam Ansiklopedisi'inde, Halep vilâyeti önde gelen muhaddislerine önem verilmiş, bazılarının isimleri zikredilmiş ve biyografilerine geniş olarak yer verilmiştir. Bunlardan bazıları: Muhammed Râgıb et-Tabbâh , tanıtılması, hadis ilmi ve hadis tarihi'ndeki şöhreti anlatılmıştır. Madde yazarı: Abdülkerim Özaydın, Yıl: 2007, 34. Cilt, sayfa: 407-408.⁸³⁶
- DİA Ansiklopesi'nde Muhammed Beyler, *Abdullah Sirâcüddîn*'den Suriye'li bir alim olarak bahsetmiştir. 2016 yılı, ek 1 cildi, sayfa 13-14.⁸³⁷
- Yine Muhammed Beyler, DİA Ansiklopesi'nde ek 1 cilt sayfa 364-366 sayfalarında, 2016 yılı *Ebû Gudde*'yi anlatmıştır.⁸³⁸

⁸³¹Görmez, Mehmet, *Mukâlemetün Ma'a Abdulfettâh Ebû Gudde 'ale's-Sünne ve'l-Hadîs*, Buhûsu'l-İslâmiyye Drgsi, 1997, C. 10, s. 138-144.

⁸³²Pekcan, Ali, *Abdulfettâh Ebû Gudde*, Buhûsu'l-Fıkhî'l-İslâmiyye Dergisi, Sayı 6, 2005, s. 575-584.

⁸³³Haci Muhammed, Ali, *el-Cuhûdü'l-İlmiyye ve 'De'aviyye li's-Şeyh Abdulfettâh Ebû Gudde*, Adıyaman Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakülte Drgsi, Sayı 4, c. 2, 2018, s.146-188.

⁸³⁴Tuz, Rıza, Balkan Receb, *Nureddîn İtr: Hayâtühü, Müellefâtühü, Buhûsühü fî İlmi'l-Hadîs*, 2. Akdeniz konferansı- Uluslararası, 2019, s. 323-328.

⁸³⁵Halef, Abdülazîz, *Cuhûdü Nüreddîn İtr*, s.71-91.

⁸³⁶Özaydın, Abdülkerim, *Muhammed Râgıb et-Tabbâh*, DİA, 34/407- 408.

⁸³⁷Beyler, *Abdullah Sirâcüddîn*, DİA, ek 1, s.13-14.

⁸³⁸Beyler, *Abdulfettâh Ebû Gudde*, DİA, ek 1/364-366.

- Yine Muhammed Beyler, İhyâ Dergisinde 6. Cildin de, 1. Sayı, Yıl. 2020 *Ârâü'l-Muhaddisîn'l-Müteahhrîn fî'r-Rivâyeti bi'l-Ma'nâ, Muhammed Avvâme Misâlen* başlığıyla makale yazmıştır. Bu makale derginin 279-296 sayfalarında yayınlanmıştır.⁸³⁹
- İlmî Risâleler: Muhammed Beyler, Prof. Dr. Güler'in danışmanlığında, *Abdulfettâh Ebû Gudde ve Muhaddisî Halep fî Karnî'l-İşrîn* başlığıyla (2008) yılında Konya Selçuk Üniversitesi'nde tartışılan doktora tezinin kazandı. Tezin büyük bir bölümünde Ebû Gudde'nin hayatını ve te'lif eserlerini, ilmî seyahatlerini, fetvâlarını ve hadis sünnet çalışmalarına ilâveten şahsiyetini oluşturan etkenleri, icâzetlerini ele almıştır. Ek olarak diğer ilim dallarında tanınmış bazı alimleri eserlerini ve hadis ilmindeki çalışmalarını ele almadan bahsetmiştir. Bu Tez birçok yönden diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu yönlerden biri tezde araştırılan şahsiyetlerle araştırmacının araştırdığı şahsiyetlerin farklı olmasıdır. Buna ilâveten ben Ebû Gudde'yi bu konuların dışında fazla ele almadım. Araştırmacı risâlesinin büyük bir bölümünde Ebû Gudde'den bahsetmiştir. Sadece Ebû Gudde'ye ve eserlerine önem veren ve daha önce basılmış eserlerinden söz eden araştırmacıdan farklı olarak, araştırmamızda hadis ilmindeki yeri ve Halep'teki saygınlığına önem verdik⁸⁴⁰.

Türk akademisyenler tarafından Halep'te önde gelen muhaddisler hakkında yazımı henüz bitmemiş ilmi risâleler de vardır:

- Ebû Gudde'nin hayatının aşamaları: Misal olarak ilmî seyahati Araştırmacı Sâcîde İkiz İstanbul Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Hadis Bölümü'nde master tezi.⁸⁴¹
- Muhammed Avvâme Araştırmacı Hatice Sancaklı Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ebû Bekir Sifil danışmanlığında master tezi.⁸⁴²
- Muhammed Avvâme'nin Hadis İlminde *Tedribü'r-Râvî* Tahkîki. Araştırmacı

Abdullah Turgut, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü master tezi.⁸⁴³

⁸³⁹Beyler, *Ârâü'l-Muhaddisîn'l-Müteahhrîn fî'r-Rivâyeti bi'l-Ma'nâ, Muhammed Avvâme Misâlen*, İhyâ Drgsi, c. 6, sayı 1, 2020, s.279-296.

⁸⁴⁰Beyler, *Abdulfettâh Ebû Gudde*, DİA, ek 1/367-369.

⁸⁴¹<http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>, 29.07.2020.

⁸⁴²<http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>, 26.07.2020 .

⁸⁴³<http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>, 27.07.2020 .

3.4.2.4 Halebli Hadis Alimlerine Ait Eserlerin Türkçeye Tercümesi

Halepli muhaddislerin telif eserlerini Türk akademisyenlerin tercüme çalışmalarına dayanarak Türkiye ve Halep hadis ehlinin ortak hadis çalışması yaptıklarını görmekteyiz. Türk mütercimlerin isimleriyle birlikte aşağıdaki tercüme edilen kitapları anlatacağız:

Mahmût Tahhân'ın *Teyisîr Mustalah'l-Hadîs* kitabını Cemal Ağırman tercüme etmiştir.⁸⁴⁴

Muhammed Avvâme'nin *Eser'l-Hadîs fî İhtilâf*, Mehmet Hayri Kırbaçoğlu oğlu tercüme etmiştir.⁸⁴⁵

Muhammed Avvâme'nin Tedrîb'r-Râvî ve Tahkîkîhu, Muhammed Enes Topgül ve Faik Akçaoğlu tercüme etmiştir 2009.⁸⁴⁶

Abdülfettâh Ebû Gudde'ye Türk akademisyenler tarafından özel bir önem verilmiştir. Fikirlerinden istifade etmek ve eserlerini tercüme etmek için gayret sarfetmişlerdir. 15 kitabı Türkçeye Tercüme eden Enbiya Yıldırım bu alanda emeği en çok olanlardandır. Bazı örnekler zikredeceğiz: *Kıymetü z-Zaman Inde'l-Ulemâ*, (1440/2018) yılında tercüme etmiştir.⁸⁴⁷

en-Nebîyyü'l-Muallim ve Menâhic fî't-Terbiye, 1442/2020 yılında tercüme etmiştir.⁸⁴⁸ *Mürşid İstihrac'l-Hadîs'l-Mevdû mine's-Sahîhayn*, 1440/2019 yılında tercüme etmiştir.⁸⁴⁹ *Mekânetü'l-İmâm'l-A'zam Ebû Hanîfe fî Ulûmi'l-Hadîs*, (1436/2015) yılında tercüme etmiştir.⁸⁵⁰

Diğer akademisyenler de Ebû Gudde'nin birçok kitaplarını tercüme etmişlerdir. Bazılarını zikredecek olursak: Harun Reşit Demirel, 1440/2019 senesinde *Kitâbü'l-Cerh ve't-Ta'dîl fî Ulûmi'l-Hadîs* kitabını tercüme etmiştir.⁸⁵¹

Muhammed Şeref Kalay (1436/2015) yılında *Mecmû Edebiyâtü'l-İslâmi* kitabını tercüme etmiştir.⁸⁵²

⁸⁴⁴Tahhân, *Teyisîr Mustalahil Hadîs*, trc. Cemal Ağırman, Rağbet Yayınevi, bs.7, İstanbul 2010.

⁸⁴⁵Avvâme, *Eserü'l-Hadîs fî İhtilâf*, trc. Cemal Ağırman, Rağbet Kitapevi, bs.3, İstanbul 2011.

⁸⁴⁶Avvâme, *Tedrîbü'r-Râvî ve Tahkîkîhü*, trc. Muhammed Enes Topgül, Müessesetü'l-Âsârü'l-Mektûbe, bs.1, 2019.

⁸⁴⁷Ebû Gudde, *Kıymetü z-Zemeni Inde'l-Ulemâ*, trc. Enbiya Yıldırım, Dâru Takdîm, 2020.

⁸⁴⁸Ebû Gudde, *en-Nebîyyü'l-Muallim ve Menâhicü'hü fî't-Terbiye*, Enbiya Yıldırım, Dâru Takdîm, bs. 4, 2020.

⁸⁴⁹İbni'l-Kayyım, *Mürşidü İstihrac'l-Hadîs'l-Mevdû'l mine's-Sahîhayn*, thk. Ebû Gudde, trc. Enbiya Yıldırım, Dâru Takdîm, bs.2, 2019.

⁸⁵⁰Ebû Gudde, *Mekânetü'l-İmâm'l-A'zam Ebû Hanîfe fî Ulûmi'l-Hadîs*, trc. Enbiya Yıldırım, Dâru Takdîm, bs.1, 2020.

⁸⁵¹Ebû Gudde, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl fî Ulûmi'l-Hadîs*, trc. Harun Reşit Demirel, Dâru Takdîm, bs. 2, 2019.

⁸⁵²Ebû Gudde, *Edebiyâtü'l-İslâm*, trc. Muhammed Şeref Kalay, Dâru Takdîm, 2020.

Hasan Atalay 1436/2015 senesinde *Âdâbü'l-Mu'âşere fî'l-İslâm* kitabını tercüme etmiştir.⁸⁵³ Halil İbrâhîm Kutluay 1440/2019 senesinde Ebû Gudde'nin *el-Masnû'u fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû ve Tahkîkih* kitabını tercüme etmiştir.⁸⁵⁴

Semih Yolaçan ve Recep Orhan Özal'ın 1441/2020 senesinde *es-Sabr fî Sebîl'l-İlm* kitabını tercüme etmişlerdir.⁸⁵⁵

Faruk Beşer 2018 yılında *Kıyasu'l-Hayâ bi Ma'ne'l-İlm* kitabını tercüme etmiştir.⁸⁵⁶

Osman Arpaçukuru *el-Ahlâhu't-Tayyibe fî'l-Hayâti*, Cihan Malay, 1438/2017 senesinde *Muhtârât min'l-Edebi'l-İslâmî*.⁸⁵⁷

Meryem Hanan Mergen 1439/2018 senesinde *Âdâb'l-Cedâl fî'l-İslâm (Emsilet min Resâili'l-Ulemâ)*.⁸⁵⁸

Bunun gibi 1426/2005 yılında, Ebû Gudde'nin *Kitâbu'l-Ulemâ'l-Âzib* kitabını da tercüme edilmiştir.⁸⁵⁹

Yine Recep Emîn Gül ve Davûd Tekin, Ebû Gudde'nin *Kitâbünâ Selâsetü Ehâdis* kitabını tercüme etmiştir.⁸⁶⁰

Yine Abdülhakîm Öz Şurûtu İlmi'l-Hadîsi fî'l-Kütübi's-Sitte kitabını tercüme etmiştir.⁸⁶¹

Sonuç olarak; iki taraf arasında etkileşim ve ortak hadis çalışmaları vardır. Özellikle Türkiye'deki Üniversitelerin hadis bölümlerinde eğitim gören Halep'li öğrencilerin varlığı ve hadis alanında ilmi tezlerini muhaddis akademisyen Türklerin danışmanlığında yazıyor olmaları iki taraf arasındaki etkileşim kaynaşmanın etkisini daha da arttıracaktır. Bu tür çalışmaların önemini, öğrenciler ve akademisyenler arasında oluşturacak etkileşimi geliştirecek şekilde yapılması ve buna önem verilmesi gerekmektedir.

⁸⁵³Ebû Gudde, *Âdâbü'l-Mu'âşereti fî'l-İslâm*, trc. Hasan Atalay, Menşûrâtü'l-Muallim, bs.1, 2015.

⁸⁵⁴Kârî, Ali, *el-Masnû'u fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû'*, th. Ebû Gudde, trc. Halil İbrâhîm Kutluay, İnkılap Yayınevi, bs.8, 2019.

⁸⁵⁵Ebû Gudde, *es-Sabr fî Sebîl'l-İlm*, trc. Semih Yolaçan, Recep Orhan Özal, bs.3, 2020.

⁸⁵⁶Ebû Gudde, *Kıyasu'l-Hayati bi Ma'ne'l-İlmi*, trc. Faruk Beşer, Nûn Yayınevi, bs.5, 2018.

⁸⁵⁷Ebû Gudde, *Muhtârât mine'l-Edebi'l-İslâmî*, trc. Cihan Malay, Nebevî Hayat yayınevi, 2017.

⁸⁵⁸Ebû Gudde, *Âdâbü'l-Cedeli fî'l-İslâm (Emsiletü min Resâili'l-Ulemâ)*, trc. Meryem Hanan Mergen, Meâric Yayınevi, 2018.

⁸⁵⁹Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-Âzib*, Dâru'l-Ma'lûmât'l-Kütüb, 2005.

⁸⁶⁰Ebû Gudde, *Selâsetü Ehâdis*, trc. Recep Emin Gül, Davut Tekin, Dâru Takdîm, bs.1, 2020.

⁸⁶¹Ebû Gudde, *Şurûtu İlmi'l-Hadîsi fî'l-Kütübi's-Sitte*, trc. Abdülhakîm Öz, Dâru Takdîm, bs.1, 2020.

SONUÇ

Halep, tarih boyunca hadis ilmine ve muhaddislere ev sahipliği yapmıştır. Nitekim 836/1433 yılında İbn Hacer el-Askalânî Halep'e seyahat etmiş ve ilk olarak İbn Sıbt İbnü'l-Acemî'den müselsel hadis semâ etmiştir. Yine Zehebî, Sehâvî, İbnü'l-Kayyım el-Cevzî gibi birçok muhaddis Halep'e gelmişlerdir. XX.Yüzyılın başında ilmî durum sadece muhtelif cami ile derneklerin ve buralarda yapılan eğitim halkalarıyla (ibtidâî okullar) sınırlıdır. Daha sonra çeşitli vakıflar bünyesinde Şer'î ilimlerin okunduğu yerel okulların varlığıyla bu durum devam etmiştir.

Hüsreviyye Medresesi, Suriye'nin Ezheri olarak kabul görmüştür. Bu medresedeki kurumların çalışmasında ve düzenlemesinde Râgıb et-Tabbâh ve Yahyâ el-Keyâlî'nin önemli bir etkisi olmuştur. Şa'bâniyye Medresesinde Abdullah Sirâcüddîn, Kiltâviyye Medresesinde Muhammed en-Nebhân aynı etkiyi yapmıştır. Bu üç medreseden çeşitli hadis ilimleri alanında kendi dönemlerinde ve sonraki süreç'te önemi haiz üç kuşak alim yetişmiştir.

XX. Yüzyılın sonunda, Halep'in dışındaki Azez, Afrin, Menbiç, Türkmen Bâreh, Aynü'l-Arap, Cerablus, el-Bâb, es-Sefîre gibi yerlerde birçok klask medreseler yaygınlaşmıştır.

XX. Yüzyılda Halep'te hadis ilmi özelinde araştırma yapan akademik bir kurum yoktur. Halep ulemasının hadis akademisyeni karakteri kazanmasında Halep'li öğrencilerin Şam'a ve etkisi olan diğer çeşitli ülkelere gitmeleri kişisel gayretleri sonucu gerçekleşmiştir.

Kütüphaneleri, önde gelen muhaddislerin ve hadis ulemasının bıraktığı büyük çaplı ilmî miras, dolayısıyla devralınan matbu ve yazma hadis kitaplarının etkisi yadsınamayacak durumdadır.

Halep'te XX. Yüzyılda 43 tane önde gelen muhaddis tarafımızca tespit edilmiştir. Bunlardan 35'i vefat etmiştir. En meşhurları Abdülfettâh Ebû Gudde, Abdüllah Sirâcüddîn, Nûreddîn İtr, Muhammed Avvâme'dır. altı tane tanınmış Muhaddis ise hala hayattadır. En meşhur; Mahmût Tahhân'dır. Önde gelen muhaddislerin yetişmesinde çevre ve ailenin etkisini görmekteyiz.

XX. Yüzyılda Halep kentinin muhaddisleri özellikle hadis ilimleri olmak üzere ilmî ve fikrî hayata etkin olarak katılmıştır. Bu durum ilmi eserler vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu muhaddisler kendilerinden öncekilere kadar uzanmaktadır. Önde gelen

muhaddislerin hemen hemen aynı şeyhlerden hadis ilmi almaları veya aynı okullar ve üniversitelerde okumaları dikkat çekicidir.

Muhammed Kâmil Hibrâvî'yi ve Muhammed Râgıb et-Tabbâh XX. yüzyılın ortaları için hadis ilminin kurucuları ve ihya edenleri olarak saymak mümkündür. Daha sonra bu kentte hadis ilmi, hadis ilmindeki derinlikleri ve vukufiyetleriyle Halep kentinin önde gelen iki hocası ve fikir insanı kabul edilen Abdulfettâh Ebû Gudde ve Abdullah Sirâcüddîn üzerinden büyüme ve gelişme aşamasına ulaşmıştır. Ardından tabir caiz ise hadis ilmi bu merkezde tekamül evresine geçmiş ve yüzyılın sonlarında eleştiri, tahlil ve tahkik fikirleri gelişmiştir. Bu gelişmeler Nureddîn İtr ve Muhammed Avvâme'nin şahsiyetlerinde ifâdesini bulmuştur.

Halepli muhaddislerin ilmî seyahatler yaptıklarını, Söz konusu seyahatlerin yüzyılın ilk yarısında yapılmamasının birçok sebebi vardır. I. ve II. Dünya Savaşları ile bunların birer neticesi olarak kabul edilecek maddi imkansızlıklar bunlardan birkaçı olarak zikredilebilir. Fakat yüzyılın ikinci yarısında gerek hadis tahsili gerekse de muhtelif neşriyat çalışmalar için ilmi seyahatlerin yapıldı görülmektedir.

Bu muhaddislerin her birinin belli alanlarda uzmanlaştıkları görülmektedir. Râgıb Tabbâh'ın özellikle ricâl ve tabakât önem vermektedir. Nu'mân Habbûş ise tabakât ve şerhlere önem vermektedir. Hadis ilimlerine bir eseri varder *el-Medhalü ile's-Sünne* Kâmil el-Hibrâvî'nin kaleme aldığı görülmektedir. Tahhân ise isnâd, tahrîc ve ilmü'l-ıstılah alanlarına önem vermektedir. Bazı önde gelen muhaddislerin hadis alanında te'lif eserlerine rastlayamadık. Fakat onların, camilerde verdikleri birçok derse ve icâzete bakılarak hadis alanında faaliyetleri etkileri net olarak görülmektedir. Mahmûd el-Halebî, Ahmet eş-Şemmâ', Muhammed el-Yâktî, Abdüllah Hayrullâh ve Muhammed Mücâhid Şa'bân bu alimlerden bazılarıdır.

XX. Yüzyılda önde gelen muhaddislerin, başka alanlarda telif eserleri olsa da, özellikle hadis ilminde te'lif eserleri 122 olarak gözlemlenmiştir. Hadis ilimlerinde telif eserleri aşağıdaki şekilde dağılmıştır:

XX. Yüzyılda tanınmış muhaddislerden en çok kendisinden söz edilen Halepli muhaddisleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- en çok telif eser veren Abdulfettâh Ebû Gudde'dir (Bunlardan otuz ikisi tahkik ilmine aittir). Ebû Gudde hadis ilminde telif eserlerinin yarısından fazlasına ulaşan 70 eseri vardır.

Halepli önde gelen muhaddislerden en çok hadis şerhleri, hadis konularının tahlîlî ve mevzûî olarak şerhi alanında eser verenlerden ikisi, yedişer telif eserle Sirâcüddîn ve Itr'dır.

- Halepli önde gelen muhaddislerden hadis mustalahları, terâcim, tarihi ve meâcim alanında en çok eser telif eden, 8 eserle Mahmud et-Tahhân'dır. Bu yüzyılda var olan üç hadis meâcimi Tahhân, Abdullah Sultân ve Selâhaddîn el-İdlibî'ye aittir.
- Halepli önde gelen muhaddislerden *eczâü'l-hadis* alanında en çok eser veren muhaddis 9 telif eserle Tabbâh'tır. Modern muhaddislerden bir *esbât*, 12 *eczâ* te'lif eserle Muhammed Esved'dir.
- Halepli muhaddislerden hadis kitapları tahkîki alanında en çok telif eser veren 32 tahkîk eseriyle Ebû Gudde, sonra altı tahkîk eseriyle Avvâme'dir.

XX. Yüzyılda Halepli önde gelen muhaddisler ders, konferans ve kitaplar gibi muhtelif çalışmalarla başta Türkiye olmak üzere birçok İslam beldesiyle karşılıklı etkileşim ve ortak hadis faaliyetleri içinde olmuştur. Bu durum etkisini önde gelen Halepli muhaddislerin kitaplarının Türkçe ve diğer dillere tercüme edilmesi, yine önde gelen muhaddislerin başta Türkiye olmak üzere diğer İslam ülkelerinde deruhte ettikleri seminer ve konferanslar gibi topluma açık ameli yilerde görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdülazîz ed-Dûrî, *el- 'Arab ve 'l-arz fî Bilâdi'ş-Şâm fî şadri'l-İslâm*”, *Bilâdü'ş-Şâm fî şadri'l-İslâm*: el-Mü'temerü'd-devliyyü'r-râbi' li-târîhi bilâdi'ş-Şâm (nşr. M. Adnân el-Bahît – İhsan Abbas), Amman 1987 .
- Albert Rihani *Haleb*, el-Mevsûatü'l-Arabiyye, Dâru'l kalem , Halep 2015.
- Ayntâbî ve Osmân, *Haleb Fî Mieti 'Âm*, m. 1850-1950. Menşûrâtü Câmi'atu Haleb, Ma'hadu'T-Turâsü'l-'Arabî, 1993.
- Avvâme, Muhammed, *Menhec'l-İmâm'l-Kevserî fî Nakdi'r-Ricâl*, Mü'temeru'l-Allâmetü'l-Kevserî, Sûretün İLmiyyetün li-Âlimin min Ulemâi Evâhiru'd-Devleti'l-Usmâniyye, Düzce 1995.
-, *Dirâset Hadîsiyye Fıkhiyye, li-Hadîsi İbn Abbâsi fî'l-Cem'i Beyne's-Salâteyn min Ğayri 'Uzr*, Dâru'l-Yüsrî, 2017.
-, *Edebü'l-İhtilâf fî Mesîlî'l-İlm ve 'd-Dîn*, Dâru'l-Yüsr, Dâru'l-Minhâc, 2007.
-, *Meâlim İrşâdiyye li-Sinâ'ati Tâlibi'l-İlmi*, Dâru'l-Yüsr, Dâru'l-Minhâc 2013.
-, *el-Muhtâr min Ferâidi'n-Nukûl ve'l-Ahbâr*, Dâru'l-Beşâir'l-İslâmiyye, Beyrut 1998.
-, *Vakafât fî Cevânibi Hafîyyetin min Sahîhi'l-Buhârî*, Mü'temeru'd-Düvelî Sahîhi'l-Buhârî: Mukârebetün Tûrâsiyye ve Ru'ye Muâsıra, İbn Haldûn Üniversitesi, İstanbul 2019.
-, *Eseru'l-Hadîs fî İhtilâf*, trc. Cemal Ağırman, Rağbet Kitapevi, İstanbul 2011.
-, *Tedrib'r-Râvî ve Tahkîkü*, trc. Muhammed Enes Topgöl, Müessesetü'l-Âsâri'l-Mektûbe, 2019.
- Ayrûz, Emînullâh, *Silsilet Delîli'ş-Şehbâ*, Mektebü'l-Bâbi'l-Halebî, Halep 2005.
- Bakro, Kemâleddîn, *et-Ta'lîmü'ş-Şer'î fî Haleb Münzü Âm 1918-1958*, Dâru'l-Asîl, 1998.
- Begâvî, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdilazîz b. el-Merzübân, *Mesâbihu's Sünne*, thk. Yusuf el-Maraşli, Dâru'l marife, bs.1, Beyrut 1987.
-, *Şerhu's Sünne*, thk. Şuayb Arnavut, Mektebü'l İslami, bs.2 Beyrut/Dimeşk, 1983.
- Beyânûnî İsâ, *Fethü'l-Mücîb fî Medhi'l-Habîb*, Beyrut 1419/1998 .
- Beyler, Muhammed, *XX. Asır Halep Muhaddisleri ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin Hadîşçiliği* , Doktora tezi, Konya 2008.

- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *el-Esmâ ve's Sıfî*, thk. Abdullah el-Haşîdî, Mektebetü's Sevâdî, b.1, Cidde 1993.
- Bezzâr, Ahmed b. Amr *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman, Mektebet 'l- hikem , b.1, Medine 2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *et-Târîh 'l-Kebîr*, Dâirat'l-Maârif'l-Usmâniye, Haydar Âbâd, ed-Dekan, el-Hind, Beyrut 2002.
-, *el-Câmu's-Sahîh*, Dâru'l Tavki'n-Necât, tsh. Muhammed Züheyr En-Nâsir, Beyrut 2001.
- Burhânuddîn Nâci, *et-T'alik'r reşîd fî't tehattumi bi'l akîk*, Dâru't tevhîd, bs.1, 2008.
- Dârektnî, Ali b. Ömer, es- *Sünen*, th. Şuayb Arnavut, Müessesetu'r risale, Beyrut, b.1, 2004.
- Ebû Davûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *el-Müsned*, thk. Muhammed Türkî, Dâru'l hecer, b.1, Mısır 1999.
- Ebû Gudde, Abdülfettâh b. Muhammed b. Beşîr b. Hasan el-Kuraşî, *Mekânet 'l-İmâm 'l-A'zam Ebû Hanîfe fî Ulûmi 'l-Hadîs*, trc. Enbiya Yıldırım, Dâru Takdîm, 2020.
-, *el-İsnâd mine'd-Dîn ve Safhat Müşrikat min Târîhi Simâ'i 'l-Hadîs 'İnde 'l-Muhaddsîn* , Dâru'l-Beşâir'l-İslâmiyye, Beyrut 2014.
-, *es-Sünne'n-Nebeviyye ve Beyân Medlûlihâ*, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrut 1992.
-, *li-Muhâ min Târîhi's-Sünne ve Ulûm 'l-Hadîs*, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrut 2008.
-, *el-Cerh ve't-Ta'dîl fî Ulûmi 'l-Hadîs*, Harun Reşit Demirel, Dâru Takdîm, 2019.
-, *Edebiyât 'l-İslâm*, Muhammed Şeref Kalay, Dâru Takdîm, 2020.
-, *Âdâb 'l-Mu'âşere fî 'l-İslâm*, trc. Hasan Atalay, Menşûrâtü'l-Muallim, 2015.
-, *Ümerâ 'l-Mü'minîne fî 'l-Hadîs*, *Cevâb 'l-Hâfız Ebî Abdüllah el-Münzirî'nin 'An Esi'leti fî 'l-Cerhi ve't-Ta'dîl kitabının zeyli ile basılmıştır*. Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, bs.1, 1990.
-, *İmdâdu 'l-Fettâh bi-Esânîdi ve Merviyât 'ş-Şeyh Abdülfettâh*, tsh, Muhammed Abdüllah Âl Raşîd, bs.1, Riyad 1999.
-, *es-Sabr fî Sebîli 'l-İlm*, trc. Semih Yolaçan, Recep Orhan Özal, 2020.
-, *Kısas 'l-Hayati bi Ma'ne 'l-İlmi*, trc. Faruk Beşer, Nûn Yayınevi, İstanbul 2018.
-, *Muhtârât min 'l-Edebi 'l-İslâm*, trc. Cihan Malay, Nebvî Hayat yayınevi, 2017.
-, *Âdâb 'l-Cedel fî 'l-İslâm (Emsiletü min Resâili 'l-Ulemâ)*, trc. Meryem Hanan Mergen, Meâric Yayınevi, 2018

-, *Selâset Ehâdis*, trc. Recep Emin Gül, Davut Tekin, Dâru Takdîm, 2020.
-, *Şurût İlm 'l-Hadîsi fî 'l-Kütübî's-Sitte*, trc. Abdülhakîm Öz, Dâru Takdîm, bs. 1, 2020.
-, *Kıymetü z-Zaman Inde 'l-Ulemâ*, trc. Enbiya Yıldırım, Dâru Takdîm, 2020.
-, *en-Nebîyyü 'l-Muallim ve Menâhicühü fî't-Terbiye*, Enbiya Yıldırım, Dâru Takdîm, 2020.
- Ebû Nua'ym, Ahmed b. Mihrân, *Tabakatu 'l Muhaddisîn*, thk. Abdulgaffur el-Blûşî, Müessesetü'r risâle, bs.2, Beyrut.
-, *Delâilü'n nibüvve*, thk. Muhammed Ravvâs, Dâru' nefâis, bs.2, Beyrut 1986.
- Esedî, Hayreddîn, *Ahyâu Haleb ve Esvâgehâ*, Dâru İhyâ't-Turâsl'-Arabî, thk. Abdülfettâh Ravâs Kal'acî, Dimaşk 1984.
- Gazzî, Kâmil el-Bâbî el-Halebî, *Nehru 'z-zeheb fî târihi Haleb*, thk. Mahmûd Fahûrî, Dimaşk 1991.
- Gassân Muhammed Reşâd, *Târîhu Sûriye 'l-Mu'âsıra*, Mektebetü Medbûlî, Kâhire 2007.
- Ğaşîm, Muhammed Adnân, *Buhûsün ve Dirâsât fî Ulûmi 'l- Hadîsi ve 'l-Fıkh*, Derleyen: Muhammed Bessâm Hicâzî, Haleb 2016.
- Grolier *International Americana Encyclopedia*, İstanbul 1993.
- Görmez, Mehmet, *Mukâleme Ma'a Abdülfettâh Ebû Gudde 'ale's-Sünne ve 'l-Hadîs*, Buhûsu'l-İslâmiyye Drgsi, 1997.
- İdlibî, Salahaddîn, *Mu'cemu 'l-Cerh ve '-Ta'dîl min Kelâm 'l-Hafız't-Taberânî fî 'l-Mu'cem 'l-Kebîr*, Mektebetü'l-İstikâme, Mekke'l-Mükerrame, 1992.
- es- San'ânî, Muhammed b. İsmâîl el-Emîr, *Tevdîhu 'l-Efkîar li-Meânî Tenkîhu 'l-Enzâr*, *Mektebetü's-Selefiyye*, tsh. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, el-Medîne-i Münevvere.
- Esved, Muhammed, *Cühûdü Ulemâi's-Sünne'n-Nebeviyye fî Halep*, Dâru Tıybe, 2017.
- Hâcî Muhammed, Ali, *el-Cühûdü 'l-İlmiyye ve 'De'aviyye li'-Şeyh Abdülfettâh Ebû Gudde*, Adıyaman Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Sayı 4, c. 2, 2018.
- Halef, Abdülazîz Muhammed *Cühûdü'd-Duktûr Nûreddîn İtr fî Hizmeti's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Hadis Araştırma Dergisi ,say 3, 2018.
- Hamza Muhammed Kasım, *Menâru 'l Kârî*, Dâru'l beyân, Suriye 1990.
- Hekim, Muhammed b. Abdullah en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsh. Yusuf Maraşlî.,
- Hayyânî, Muhammed, *ed-Difâ'u 'ani's-Sahîhayn*, bs. Faysal Üniversitesi, Suudî Arabistan 1999.

-, *Muvatta Mâlik ve İnâyet'l-Ulemâ bihi*, İslâmî işler ve Vakıflar bakanlığı drgsi, Kuveyt 2014.
-, *Mimmâ Yülâhizu 'alâ Kitâb Miftâh Künûzi's-Sünne ve'l-Mu'cem'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Hadîs*, mktbu el-Kifâh, Ahsâ, 2010.
-, *et-Telkîn inde'l-Muhaddisîn*, Melik Faysal Üniversitesi, Âlemü'l-Kütüb, c. 22, sayı 1, Ahsâ 2003.
-, *el-İktirân inde'l-Muhaddisîn*, Melik Faysal Üniversitesi, , Âlemü'l-Kütüb, c. 26, sayı 3-4, Ahsâ 2005 .
-, *el-Muyser fî İlmi İleli'l-Hadîs*, Melik Faysal Üniversitesi yayınları, Suudi Arabistan 2015 .
-, *Hırsu'l-Muhaddisîn ala'r-Rivâyeti ani's-Sikât*, Câmîatü'l-Melik 'Abdülazîz, kısım Ulûm't-Terbiye, 2003.
- Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed, *Mecmau'z zevâid*, thk. Hüsamddin el- Kudsi, Mektebetü'l kudsi, Kahire 1994.
- Hilâl Fuâd, *Haleb'l-Kadîme ve'l-Hadîse*, Müessesetü'r-Risâle, Haleb 2006.
- Itr, Nûreddîn, *Safahât min Hayâtî's-Şeyhi'l-İmâm 'Âbdüllahsirâcüddîn el-Hüseynî*, Dâru'l-Kalem, Şam 2003.
-, *Dirâsât't-Tatbîkıyye fî'l-Hadîsi'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Mustafâ, Şam 2020.
-, *Dirâsâtün Menheciyye fî'l-Hadîs Nebevî*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Lübnân 2017.
-, *fî Zılâli'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Dâru's-Selâm, Lübnân 2005.
-, *Sebtü Esânîdi'l-Allâme'l-Muhaddis Dr. Nûreddîn Itr*, Dâru's-Sadîk li'i-Ulûm, Şam 2015.
-, *Menâhicü'l-Muhaddsîn fî'r-Rivâyeti ve't-Tasnîf*, Dârun Tayyibe, Şam 2008.
-, *el-İmâm't-Tirmîzî ve'l-Muvâzene Beyne Câmîihî ve Beyne's-Sahîhayn*, bs. Lecnetü't-e'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, Mısır 1970.
-, *Usûlü'l-Cerhi ve't-Ta'dîl ve ilm'r-Ricâl*, Dâru'l-Yemâme,bs.2, Şam 2007.
-, *Ehemmü'l- Melâmih'l-Fenniyye fî'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Merkez Buhûs's-Sünne Drgsi, Katar Üniversitesi, sayı 7, 1993-1994.
-, *es-Sünnetü ve't-Tehaddiyât*, Merkez Buhûs's-Sünne Drgsi, Katar Üniversitesi, sayı3, Katar 1988.
-, *Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Fikr, Şam 1979.
-, *İ'lâmü'l-Enâm Şerh Bulûğ'l-Merâm*, Dâru'l-Ferfûr, Şam 1998.
-, *Hedyü'n-Nebiyi fî's-Salavâti'l-Hâssa*, Dâru'l-Fikr, Şam 2001.

- İbn Battûta, Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî, *er-Rihle*, ts. Dâru Sâdır, Beyrut 2002.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullaah b. Muhammed el-Abesî, *el-Musannef*, Dâru'l Kible, Müessesetü Ulum'l-Kurân, tsh. Muhammed Avvâme, Cidde 2009.
- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf, *en-Nücümü'z-zâhire* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1992.
- İbn Hacer Ahmet b. 'Alî el-'Askalânî, *Nuhbetü'l-Fikr fî Mustalahi Ehl'l-Eser*, Dâru İbn Hazm, 2006.
-, *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbet'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, bs.3, tsh. Nûreddîn İtr, 2000.
-, *Fethu'l-Bârî Şerh Sahîh'l-Buhârî*, mtb. Es-Selefiyye, tsh, Muhibbuddîn el-Hatîb, Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî, Kahire, 1958.
- İbn Hanbel, Ahmet, *el-Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, tsh. Şuayb el-Arnaût, tsh. Muhammed Naîm el 'Arkasûsî, 1999.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru İhyâ'l-Türâs'l-'Arabî, tsh. 'Alî Şîrîti, Beyrut 1988.
-, *Câmiu'l mesânid*, thk. Abdülmelik ed-Dehisî, Dâru Hıdır, b.2, Beyrut 1998.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakât'l-Kübrâ*, Dâru Sâdr, Beyrut 1968.
- İbn Abdülvehhâb, Muhammed, *Mecmû'atü'l-Hadîs alâ Ebvâbi'l-Fıkıh*, Câmi'atü Muhammed b. Su'ûd, Riyâd 2019.
- İbnü'l-'Acemî, Sıbt, *Kunûzu'z-Zeheb fî Târîhi Haleb*, Dâru'l-Kalemi'l-'Arabî, tsh. Şevkî Şa'b, Fâlih'l-Bekûr, bs.1, Haleb 1966.
- İbnü'l-'Adîm, Kemâleddîn Ömer b. Ahmed, *Zübdetü'l-Haleb min Tarîhi Haleb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, bs.1, Beyrut 1996.
- İbnü'l-Esîr, 'Alî b. Ebî'l-Kerem, *el-Kâmil fî't-Târîh*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1997.
- İbnü'l Esîr, el-Mübârek b. Muhammed eş-Şeybânî, *Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, , Dâru'l-Beyân, tsh. Abdülkadir el-Arnaût, 1969.
- İbnü'l-Dîbe', Abdurrahmân b. Alî, *Teyssîru'l-Vusûl ila Câmi'l-Usûl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsh. Hâmid Temîmî, Beyrut.
- İbn Hibbân Muhammed b. Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r Risâle, bs1, Beyrut 1988.
-, *es-Sikât*, Meclisü Dâirati'l-Meârf'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, Hindistan 1973.

- İbnü'l-Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî, *Celâü'l-Efhâm fî Fadl's-Salât 'Âlâ Muhammed Hayr'l-Enâm*, Mecmau'l-Fıkh'l-İslâmî, Dâru 'Âlem'l-Fevâid, tsh. Zâid en-Neşîrî. Cidde 2003.
-, *el-Menâru'l-Münîf fî's-Sahîhi ve'd-Da'îf*, Mecma'u'l-Fıkh'l-İslâmî, tsh. Yahyâ es-Semâlî, 'Abdulfettâh Ebû Gudde, Cidde 2006.
- İbnü'l-Arrâk, Nûreddîn, Ali b. Muhammed, *Tenzîhu's-Şerî'a'l-Merfû'a ani'l-Ahbâr's-Şenîa'l-Mevzûa*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, tsh. Abdülvehhâb Abdüllatîf, bs.1, Beyrut 1980.
- İbnü's-Salâh , Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân eş-Şehrezûrî, *Ma'rifetü Envâ Ulûm'l-Hadîs (Mukaddimetü İbn Salâh)*, Dâru'l-Fikr'l-Muâsır, tsh. Nureddîn İtr, Beyrut.
- Kâdî İyâz, Mûsâ b. İyâz, *eş-Şifâ bi-Ta'rîfî Hukûki'l-Mustafâ*, Dâru'l-Kütüb'l-Arabî, bs.1, tsh, Abduh Ali Köşk, Şam 2013.
- Karadâvî, Yusuf, *Vedâ'u'l-E'lâm: Abdulfettâh Ebû Gudde Alâne'l-Hadîs ve'l-Fıkh ve'l-Luğat ve'd-Da've*, Dâru's-Şâmiye, İstanbul 2016.
- Kaya, Fatih, *Likâ Ma'a'l-Üstâz Emîn Saraç, anil-Mâdi'l-Karîb*, Rihle Dergisi, sayı 9, Nisan- Haziran, 2010.
- Kârî, Ali, *el-Masnû'u fî Ma'rifeti'l- Hadîsi'l-Mevdû'*, tk. Ebû Gudde, trc. Halil İbrâhîm Kutluay, İnkılâp Yayınevi, bs.8, 2019.
- Kâsımî, Muhammed Cemâleddîn, *Kavâid't-Tahsîs min Fünûn Mustalah'l-Hadîs*, Müessesetü'r-Risâle, tsh. Mustafa Mustafa, Beyrut 2004.
- Kâtibî, Muhammed 'Adnân, *et-Ta'lîmu's-Şer'î ve Medârisihu fî Haleb*, Mektebetü Dâru'l-Hadîs, 2006.
-, *Târihu'l-iftâ fî Haleb's-Şehbâ*, Mektebetü't-Türâs, Haleb 2003.
-, *Ulemâu min Haleb*, Darü'l Faleh, b.1, Haleb 1997.
- Keıyd, Ahmed Teysîr, *Mevsû'atü'd-Du'â ve'l-Eimme ve'l-Hutabâ fî Haleb*, Dâru'l-Kalemi'l-'Arabiyyi, 2008.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *Fehrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cem'l-Meâcim ve'l-Meşîhât ve'l-Müselselât*, Dâru'l-Ğarbu'l-İslâmî, Beyrut 1982.
-, *er-Risâle'l-Müstadrife Libeyân Meşhûr Kütübi's-Sünne'l-Müşerrafe*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, tsh. Muhammed el-Muntasır ez-Zemzemî, Beyrut 2000.
- Keylânî, Husâmeddîn, *el-Emâlî fî E'âli'l-Esânîdi'l-Avâlî*, Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, Haleb 1998.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibu'l-Ledünniyye*, el-Mektebetü't Tevfikiyye, Kahire 1999.

- Lebâbîdî, Abdüllah, *Adnân el-Ğaşîm Muhaddisen*, el-İmâm el- Evzâî Üniversitesi, Beyrut 2011.
- Mansûr, Muhammed Ayd Vfâ, *eş-Şeyh Nureddîn İtr ve Cuhûdii fî'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi ve Ulûmühi*, Câmiatü'l-Âlemiyye'l-İslâmiyye, Beslâncûr Üniversite Dergisi, Sayı 9, Malezya, Kuala Lumpur 2015.
- Malik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî, Daru ihyai't Tûrasi'l Arabi, Beyrut 1985.
- M. Cemâleddin Sürûr, *Siyâsetü'l-Fâtımiyyîn'l-hâriciyye*, Kahire 1976.
- Münâvî, Muhammed Abdürraûf, , *Feyzü'l-Kadîr Şerh'l-Câmi's-Sağîr*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 2001.
- Mekkî, Mecid, *ez-Zehebî ve Kitâbihu Siyeru A'lâm'n-Nübel'â*, Master tezi, Ümm'l-Kurâ, Külliyyetü'd-Da'vâ fakültesi, Suudî Arabistan 1989.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Müessesetü'r-Risâle, tsh. Beşâr 'Avvâd Ma'rûf, Beyrut 1980,
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîh Müslim*, Dâru İhyâi't-Türâs'l-'Arabî tsh. Muhammad Fuâd 'Abdülbâkî, Beyrut.
- Murâdî, Ebû'l-Fadl, Muhammed Halîl, *Silsile'd-Dürrer fî A'yân'l-Karni's-Sânî 'Aşar*, Dâru el-Meyriyye'l-'Amiret, Kahire 1901.
- Nebhânî, Muhammed Fâruk, *eş-Şeyh Muhammed en-Nebhân*, Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Özsoy, Abdülvehhâb, *Muhammed Avvâme ve Tedrîbü'r-Râvî (İnşâün Cedîd)*, Ulusal Hadis Araştırmaları Dergisi, sayı 2, Temmuz 2019.
- Sami Öngör, *Orta Doğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Ankara 1964.
- Pekcan, Ali, *Abdulfettâh Ebû Gudde*, Buhûsu'l-Fıkh'l-İslâmiyye Dergisi, Sayı 6, 2005.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahmân, *el-Makâsıdû'l-Hasene fî Beyân Kesîrin mine'l-Ehâdîs'l-Meşhûrt ale'l-Elsineti*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, tsh. Muhammed Osmân. 1985.
-, *el-Kavlü'l-Bedî' fî's-Salâ ale'l-Habîb eş-Şefî'* (SAV), Dâru'r-Reyyân, Kahire 2003.
-, *Fethu'l-Muğîs Şerhu'l-Elfiyyet'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut 1981.
- Serdâr, Ahmed b. Muhammed, *Erbeüne Hadîs Nebeviyye Bi Esânidihâ min Erbeîn kitab*, Dâru kalam bs.1, Haleb 1995.
-, *İ'lâmü't-Talebe'n-Nâcihîn fîmâ 'Alâ min Esânîd's-Şeyh Abdullâh Sirâcüddîn*, Dâru'l-Kalem'l-Arabî, Halep 1994.

-, *İnâyetü't-Talebe'l-Meciddîn fî terâcimi'l-Muhaddisîn'l-Halebiyyîn*, Dâru'l-Muktebis, Şam 1997.
- Siracüddîn, Abdüllah, *es-Salâ ale'n-Nebî (SAV) Fedâilühâ-Ahkâmühâ- Fevâidühâ*, Dâru'l-Felâh, Haleb, bs.1, 1990.
-, *Şerhu'l-Manzûme'l-Baykûniyye fî mustalah'l-Hadîs*, Dâru'l-Felâh, Haleb 2009.
-, *et-Tekarrub ila'llâh; Fadlihu, Tarîkuhu, Merâtibuhu*, Dâru'l-Felâh, Haleb 1997.
-, *el-Îmânü bi-Avâlim'l-Âhire ve Mevâkıfihâ*, Dâru'l-Felâh, Haleb 1999.
-, *Seyyidünâ Muhammed Resûlüllah, Hisâlühü'l-Hamîde- Şemâilühü'l-Mecîde*, Dâru'l-Felâh, Haleb.
-, *eş-Şemâil*, Dâru'l-Felâh, b.1, Haleb 2000.
-, *Hedyü'l-Kur'ân ilâ Ma'rifeti'l-Avâlimi ve't-Tefekkür bi'l-Ekvân*, Dâru'l-Felâh, Haleb 1991.
-, *Havle Tefsîr Sureti'l-Hucurât*, Dâru'l-Felâh, Haleb 1992.
-, *Havle Tefsîr Sûreti Kehf*, Dâru'l-Felâh, b.1, Haleb 1993
-, *Suûdu'l-Ekvâl ve Ref'ul-E'mâli ile'l-Kebîr'l-Müteâli zi'l-İzzeti ve'l-Celâl*, Dâru'l-Felâh, Haleb 2002.
-, *Havle Tercemeti Muhammed Necîb Sirâcüddîn*, Mektebetü Dâru'l-Felâh, Haleb 2002.
-, *Havle Tefsîr Sûreti'l-İhlâsi*, Dâru'l-Felâh, bs.2, Haleb 2001.
-, *Şehâdetü Lâilâhe İllallâh Muhammed Resûlüllâh (SAV) Fazluhâ-Meâ'nihâ-Metâlibühâ*, Dâru'l-Felâh, bs.1, Haleb.
-, *el-Hedyü'n-Nebevî ve'l-İrşâdât'l-Muhammediyye ilâ Mekârim'l-Ahlâk*, Dâru'l-Felâh, Haleb 1999.
-, *Muhâdarât Havle Mevâkıf Rasûlüllâh Ma'a'l-Âlem*, Muhammed Muhyiddîn Sirâcüddîn toplamıştır, Dâru'l-Felâh, bs.2, Haleb 2003.
-, *Muhâdarât Havle Hicreti Rasûlüllâh min Mekke ile'l-Medîne'l-Münevvere*, Muhammed Muhyiddîn Sirâcüddîn toplamıştır, Dâru'l-Felâh, Haleb 2006.
-, *Muhâdarât Havle'l-İsrâ ve'l-Mi'râc Âsâruhû, Fedâilühü, Esrâruhû*, Dâru'l-Felâh, bs.1, Haleb 2005.
- Sibâ'î, Mustafa, *Min Revâi' Hadâratünâ*, Daru'l-Verrâk, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1999.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Ciyâdü'l-Müselselât*, Dâru'l-Beşâir'l-İslâmiyye, Beyrut, tsh. Mecd Mekkî, Cidde 2002.

-, *Tedribü'r-Râvî*, tsh, Muhammed 'Avvâme, Dâru'l-Yüsr, Dâru'l-Minhâc, bs.1, 2016 .
-, *el-Câmiu's sağır*, Mektebetü't Ticariyye, Mekke 2001.
- Şenocak, İhsan, *Yüminü en Ücibe an Külli Envâ'İ'l-Esileti Bi husûsi Zâhid el-Kevserî*, İnkişâf Dergisi, Sayı : 9, Temmuz 2013.
- Şeyh, 'Abdüssettâr, *el-Hâfiz İbn Hacer el-'Askalânî Emîra'l-Mü'minîn fi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kalem, bs.1, Şam 1992.
- Şeyh, Mahmud Nizâr, *el-Cuhudü'l-Mebzûle fi Hizmet's-Sünneti min Bidâyeti'l-Karni'r-Râbi'i Aşarl-Hicrî ile'l-Yevm*” Şârika Üniversitesi, Şârika 1995.
- Şecerî, Yahya b. Hüseyin, *Tertibu'l Emâlî*, thk. Muhammed İsmail, Dâru'l Kutub'l ilmiyye, bs.1, Beyrut 2001.
- Tabbâh, Muhammed Râgib *el-Envâru'l-celiyye fî Muhtasarât'l Esbâti'l-Halebiyye*, Haleb 1932.
-, *el-Misbâh 'alâ Mukaddimeti İbni Salâh*, Dâru'l-Fikr, tsh. Abdurrahmân Osmân, bs.1, Beyrut 1970.
-, *el-Medâris fi'l-İslâm*, el-Câmi'atü'l-İslâmiyye Dergisi, yıl. 18, Sayı 235, cidde 2010 .
-, *Mu'cemu'l-Mustalahât'l-Hadîsiyye*, İdâret'l-Ebhâs, Kuveyt 2010.
-, *İ'lâmü'n-nübelâ*, nşr. Muhammed Kemâl, Dâru'l-Kalem'l-Arabî, Haleb 1988.
-, Yahyâ, *Makâlâtü'l-Allâme eş-Şeyh Muhammed Ragib et-Tabbâh*, Toplayan: Mecd Mekki, Dâru'l ErviKat li'd-Dirâsâti, 2015.
-, Yahyâ, *es-Sekâfetü'l-İslâm*, mtb. İhvân, 1950.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Dâru'l-Me'ârif, tsh. Mahmûd et-Tahhân, Riyad 1987.
- Tahhân, Mahmût, *el-Hatîb el-Bağdâdî ve Eserahü fi İlm'l-Hadîs*, Dâru'l-Kurân, Doktora tezi, bs.1, Beyrut 1981.
-, *Usûl Tahrîc*, Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, Beyrut 1996.
-, *Teyşiru Mustalahi'l Hadis*, Mektebetü'l-Maârif li'n-Neşri, Riyâd 2010.
-, *'Înâyetü'l-Muhaddisîn bi-Metni'l-Hadîsi ke 'inâyetihim bi'l-Esânîdi ve'r-Redd alâ Şübühât'l-Müsteşrikîn*, Usûliddîn Fakültesi, Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi Dergisi, Sayı 1, 1978.
-, *Mefhûmu't-Tecdîd Beyne's-Sünne'n-Nebeviyye ve Ed'iyâ't-Tecdîdi'l-Mu'âsırîn*, Dâru't-Türâs, bs.2, Kuveyt, 1986.

-, *Hucceyyet's-Sünne ve Daht's-Şübühât'iletî Tüsâru Havlehâ*, el-Câmi'atü'l-İslâmiyye Dergisi, Medînetü'l-Münevvere, say 3. Yıl 4, 1972.
- Tahmâz, 'Abdülhamîd Mahmûd, *el-'Allâmetü'l-Mücâhid eş-Şeyh Muhammed el-Hâmid*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1995.
- Tekle, Muhammed Ziyâd, *Mecmû'un fî Keşf Hakikat'l-Cüzi'l-Mevkûdi min Musannefi 'Abdrrezzak*, Dâru'l-Muhaddis, bs.1, 2009.
- Tuz, Rıza, Balkan Receb, *Nureddîn Itr: Hayâtühü, Müellefâtühü, Buhûsühü fî İlm'lHadîs*, 2. Akdeniz konferans Uluslararası, 2019.
- Üveysî, Abdurrahmân Hüseyin, *Nühbe min a'lâmi Haleb's-şehbâ'min enbiyâ ve ulemâ ve evliyâ*, Haleb 2003.
- Yıldırım, Selahattin, *el-Muhaddisûn'l-Osmâniyyûn fî'l-Karni's-Sâmini 'Aşara ve Müellefâtühüm*, 19 Mayıs Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 39, 2015.
- Yûsuf, Muhammed Hayru Ramazan, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Mektebetü'l-Melk Fahd el-Vataniyye, Riyad 2004.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Osmân, *Tezkiratü'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, tsh. Zekerıyyâ Umeyrât, Beyrut 1998.
-, *Târîhu'l-İslâm*, Dâru'l-Kütüb'l-'Arabî, tsh. Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut 1987.

Reportajlar:

- Abdulazîz el-Halef, ile 10. 04.2019 tarihinde saat 10:00'da yapılan röportaj.
- Yâsir Neccâr, ile 01. 02.2020 tarihinde saat 10:00'da yapılan röportaj.
- Abdulazîz Atûra, ile 01. 02.2019 tarihinde saat 19:00'da yapılan röportaj.
- Dirşevî, Muhammed Cüneyd, ile 10. 05.2017 tarihinde saat 15:00'da yapılan röportaj.
- Hicâzî, Muhammed Bessâm, ile 25. 09.2018 tarihinde saat 16:00'da yapılan röportaj.
- Muhammed Esved ile 05. 09.2019 tarihinde saat 12:00'da yapılan röportaj.

INTERNET SITESI:

https://islamsyria.com/site/show_cvs/48 14.05.2020.
<http://esyria.sy/sites/code/index.php?site=aleppo&p=stories&category> 10.10.2019.
<http://www.asharqalarabi.org.uk/paper/s-> 12.08.2020.
<http://esyria.sy/sites/code/index> 19.10.2019.
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100007699894446> 21.12.2021.
<https://islamsyria.com/portal/uploads/CMS/library/> 22.08.2021.
<https://syrmh.com/tag> 10.09.2020.
<https://iss.ihu.edu.tr> 20.05.2022.
https://islamsyria.com/site/show_cvs/970 1.06.2019.
<http://www.odabasham.net> 23.05.2019.
<https://www.naseemalsham.com/subjects/view/42293> 05.06.2020.
https://islamsyria.com/site/show_cvs/633 20.05.2020.
<http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=84572> 01.09.2020.
<https://ar.wikipedia.org> 28.08.2020.
<http://shamela.ws/index.php/author/1269> 25.6.2020.
<http://www.islamsyria.com/page.php?PID=9> 25.07.2020.
https://islamsyria.com/site/show_cvs/375 12.07.2020.
http://salahsafa.blogspot.com/p/blog-page_10.html 12.12.2020.
<https://dro.com/category> 27.09.2021.
https://islamsyria.com/site/show_news/38 20.09.2020.
<https://www.nouhworld.com/article> 2.11.2019.
<http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php> 29.07.2020.

EKLER

Ek 1. Halep Haritası

Ek 2. XX. Yüzyıl'da Yaşamış Bazı Halepli Hadis Âlimlerinin Fotoğrafları

محمود ميرة

محمد راغب الطباخ

عبد الرحمن الكواكبي

عبد الوهاب سكر

عبد الفتاح أبو غدة

عبد الله سراج الدين

أحمد شهيد

أحمد إدليبي

محمد إدليبي

ابراهيم سلقيني (الكبير)

محمد سعيد الكردي

صلاح الدين الإدليبي محمد نجيب سراج الدين

صلاح الدين الإدليبي

محمد عدنان الغشيم

محمد النبهان

محمود الطحان

محمد عوامة

مجد مكي

محمد حياني

زاهد حق الحلبي

أحمد السردار

أحمد الشياخ

محمد زين العابدين جذبة

أحمد القلاش

مصطفى الزرقا

أحمد الشماخ

محمد الحجار

محمد أديب حسون

بدر الدين أبو صالح

أمين الله عيروض

بكري رجب

طاهر خير الله

خير الدين إسبير

محمد مجاهد شعبان

عمر خياطة

عيسى البيانوني

محمد سعيد باننجكي

محمد عثمان بلال

نور الدين عتر

أحمد المكني

محمد بسام حجازي

طلاب الخسروية

المدرسة الكتاوية

المدرسة الشيبانية

المدرسة الخسروية

المسجد الأموي الكبير